

**T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI**

**ULUSLAR ARASI SERMAYE HAREKETLERİ VE TÜRK
VERGİ MEVZUATINDA YABANCI SERMAYENİN
VERGİLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Nükhet ERKEKEL

Tez Danışmanı :Doç. Dr. Oğuz FEYZİOĞLU

EYLÜL 2004

İÇİNDEKİLER
KISALTMALAR LİSTESİ
TABLOLAR LİSTESİ
ŞEKİLLER LİSTESİ

GİRİŞ	1
I) ULUSLAR ARASI SERMAYE HAREKETLERİ VE YABANCI SERMAYE ...	3
A) Uluslar Arası Sermaye Hareketleri	3
1) Sermaye Hareketleri Teorisi	4
a) Tanım	4
b) Vadelerine Göre Uluslararası Sermaye Hareketleri Türleri	6
b.1.) Kısa Süreli Sermaye Hareketleri.....	6
b.2) Uzun Süreli Sermaye Hareketleri	6
c) Sermaye Hareketleri Teorisinin Tarihsel Gelişimi	8
2) Uluslar arası Sermaye Hareketlerinin Dünyadaki Gelişimi.....	12
B) Yabancı Sermaye Kavramı	14
C) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türleri	17
1) Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	18
2) Portföy Yatırımları.....	19
3) Uluslar Arası Sermaye Piyasalarından Borçlanma Şeklinde Yabancı Sermaye Yatırımları	20
D) Yabancı Sermayenin Fonksiyonları	21
1) Tasarruf ve Sermaye Açığı	22
2) Teknoloji Açığı	22
3) Bilgi Açığı	23
4) İstihdam Açığı.....	23
5) Ödemeler Dengesi Açığı.....	24
6) Vergi Açığı	24
E) Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler ile Yabancı Sermaye Yatırımlarının Olumlu ve Olumsuz Yönleri	25
1) “Refah” Kriteri.....	28
2) Üretimde Yaygınlık	29
3) Teknoloji Transferi	29
4) Sermaye Transferi.....	31
5) Pazarlama.....	32
6) Yönetim Becerisi	33
7) Prodüktivite.....	33
8) Ödemeler Dengesi.....	34

F) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihi Gelişimi	35
1) Dünyada Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişim.....	35
2) Yabancı Sermayenin Dünyadaki Gelişimi İçin Önemli Uluslararası Kuruluşlar ve Programlar	37
3) Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişim.....	39
G) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Dağılımı	39
1) Dünyadaki Yabancı Sermaye Yatırımların Dağılımı.....	40
a) Doğrudan Yabancı Yatırımlar Performans Endeksi	50
b) Doğrudan Yabancı Yatırımlar Potansiyel Endeksi.....	51
2) Türkiye’deki Yabancı Sermaye Yatırımların Dağılımı	52
II) YABANCI SERMAYELİ ŞİRKETLERİN KURULUŞ VE FAALİYETLERİNİN HUKUKİ STATÜSÜ.....	60
A) 4875 Sayılı Kanun Öncesinde Yabancı Sermayeye İlişkin Yasal Düzenlemeler	61
1) Genel Çerçeve.....	61
2) 6224 Sayılı Yasa ve İlgili Yasal Düzenlemeler	63
a) 6224 Sayılı Yasa’nın Konusu	63
b) Ana Yabancı Sermaye	63
c) Yabancı Sermaye İzni	65
c.1) Genel Esaslar.....	65
c.2) Yatırımlar ve Ticari Faaliyetler.....	66
c.3) İştirakler	67
c.4) İrtibat Bürosu Faaliyetleri	68
c.5) Dolaylı İştirakler	69
c.6) Sermaye Artışı.....	69
c.6.1) Ayni Sermaye.....	70
c.6.2) Nakdi Sermaye.....	71
c.6.3) Diğer Sermaye:	72
d) Yabancı Sermayeli Kuruluşların Faaliyet Konusu	73
e) Karların Sermayeye Eklenmesi.....	73
f) Karların ve Ana Sermayenin Transferi.....	74
g) Yabancı Sermaye Tarafından Kullanılan Dış Krediler.....	76
h) Yabancı Sermayeli Kuruluşlar Tarafından Yabancı Personel Çalıştırılması	76
1) İzin Alınmasına Gerek Olmayan Yabancı Sermaye İşlemleri.....	78
i) Yerli ve Yabancı Sermayenin Eşitliği	79
j) Yabancı Sermayeye İlişkin Birimler	79
j.1) Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü’nün Görevleri.....	80
j.2) Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü’nün Organları.....	80
3) Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları	84
B) 4875 Sayılı Kanun Sonrasında Yabancı Sermayeye İlişkin Yasal Düzenlemeler	85
1) 4875 Sayılı Kanun Hakkında.....	85

2) 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu	86
a) Amaç ve Kapsam	86
b) Tanımlar.....	87
c) Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Esaslar	88
d) Politika Belirleme ve Bilgi İsteme.....	91
e) Çeşitli Hükümler.....	91
f) Amaç ve Kapsam.....	92
g) Bilgi İsteme.....	92
h) Kurum ve Kuruluşlardan Alınacak İstatistiki Bilgiler.....	92
ı) Şirket ve Şubelerden İstenecek Bilgiler.....	93
i) İrtibat Büroları	94
j) Şirket Türleri.....	95
k) Yurt Dışında İkamet Eden Türk Vatandaşları	96
III) YABANCI SERMAYE VE VERGİSEL TEŞVİKLER.....	97
A) Vergi Teşviklerinin Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkileri	97
B) Yabancı Sermaye Yatırımlarına Uygulanan Vergisel Teşviklerin Amaçları ve Vergisel Teşvik Araçlarının Sınıflandırılması	98
1) Yabancı Sermaye Yatırımlarına Uygulanan Vergisel Teşviklerin Amaçları ..	98
a) Bölgesel Yatırımların Artırılması	98
b) Sektörel Yatırımın Artırılması	99
c) Performansın Artırılması.....	99
d) Teknoloji Transferi	99
2) Vergisel Teşvik Araçlarının Sınıflandırılması.....	100
a) Düşük Vergi Oranlarının Kullanılması	102
b) Zararın Sonraki Dönemlere Aktarılabilmesi.....	103
c) Vergi Tatili (Ertelemeleri)	103
d) Yatırım İndirimi.....	105
e) Yatırım Vergi Kredisi	105
f) Özel Nitelikli Harcamalara Getirilen Vergi İndirimleri	106
g) Sıfır veya Düşük Gümrük Vergisi Uygulaması	106
h) İşgücü Bazlı İndirimler	106
ı) KDV Desteği	107
C) Dünyada Vergisel Teşvikler.....	107
1) Afrika	108
2) Asya ve Pasifik	108
3) Doğu Avrupa ve Geçiş Ekonomileri.....	109
4) Latin Amerika ve Karayipler	109
5) Örnek Avrupa Birliği Ülkeleri'nde Vergisel Teşvikler	111
a) Hollanda	111
b) Fransa.....	113
c) Belçika	114
d) İrlanda.....	115
D) Türkiye'de Kullanılan Teşvik Araçları ve Öneriler.....	116

IV) TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ

VERGİLENDİRİLMESİ.....	123
A) Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Vergilendirilmesi ...	123
1) Türkiye'de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Kurumların Tam Mükellefiyet Esasında Vergilendirilmesi.....	125
2) Türkiye'de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Kurumların Dar Mükellefiyet Esasında Vergilendirilmesi.....	138
a) Dar Mükellefiyetin Mahiyeti	138
c) Dar Mükellefiyette Kurum Kazancı.....	139
d) Dar Mükellefiyette Kurum Kazancının Elde Edilmesi.....	141
e) Dar Mükellefiyette Vergileme Usulü (Rejimi)	142
e.1) Dar Mükellefiyet Esasında Vergilendirilen Yabancı Sermayeli Kurumların Elde Ettikleri Gelirlerin Beyan Yoluyla Vergilendirilmesi..	143
e.1.1) Kurumlar Vergisi Beyannamesi İle Beyan	145
e.1.2) Özel Beyan İle Vergileme.....	146
e.2.1) Mahiyeti	150
e.2.3) Vergi Kesintisinin Zamanı	154
e.2.4) Vergi Kesintisinde Matrah	156
e.2.5) Vergi Kesinti Oranları:.....	157
e.2.6) Dar Mükellefiyette Şube ve Merkez İlişkileri Bakımından 24 Üncü Madde Uygulaması:	160
e.2.7) Vergi Kesintisine Tabi Kazanç ve İratlarda Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları.....	161
3) Türkiye'de Gerçek Kişilerin Dar Mükellefiyet Esasında Vergilendirilmesi .	180
a) Türkiye'ye Getirilen Yabancı Sermaye Üzerinden Elde Edilen Gelirin Ticari Kazanç Olarak Vergilendirilmesi	182
b) Türkiye'ye Getirilen Yabancı Sermaye Üzerinden Elde Edilen Gelirin Gayrimenkul Sermaye İradı Olarak Vergilendirilmesi.....	184
c) Türkiye'ye Getirilen Yabancı Sermaye Üzerinden Elde Edilen Gelirin Menkul Sermaye iradı Olarak Vergilendirilmesi.....	185
d) Türkiye'ye Getirilen Yabancı Sermaye Üzerinden Elde Edilen Kazancın Diğer Kazanç ve İrat Olarak Vergilendirilmesi	186
B) Türkiye'de Dolaylı (Portföy) Yatırımların Vergilendirilmesi	187
1) Bireysel Yatırımcı Bağlamında	188
2) Kurumsal Yatırımcılar Bağlamında.....	190
3) 2004 Yılında Bireysel ve Kurumsal Yatırımcıların Menkul Sermaye İratlarının Türkiye'de Vergilendirilmesi.....	194
SONUÇ	204
KAYNAKÇA.....	214

KISALTMALAR LİSTESİ

- CIME (Uluslararası Yatırım ve Çok Uluslu Şirketler Komitesi),
- CMIT (Sermaye Hareketleri ve Görünmeyen İşlemler Komitesi),
- DEG (Alman Yatırım ve Kalkınma Kuruluşu),
- ECO (İktisadi İşbirliği Teşkilatı)
- EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi),
- FIAS (Yabancı Yatırım Danışmanlık Hizmetleri),
- GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması),
- GVK (Gelir Vergisi Kanunu),
- IFC (Uluslararası Finans Kurumu),
- ITC (Uluslararası Ticaret Merkezi),
- KDV (Katma Değer Vergisi Kanunu).
- KEİ (Karadeniz Ekonomik İşbirliği),
- KVK (Kurumlar Vergisi Kanunu),
- M&A (Şirket evlilikleri ve satın almalar)
- MIGA (Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı),
- OCIFT (Türkiye-Fransa Yatırım ve İşbirliğini Geliştirme Teşkilatı),
- OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı),
- TRIMS (Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Komitesi),
- UNCTAD (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Yatırım Konferansı),
- UNIDO (Birleşmiş Milletler Sanayi Kalkınma Teşkilatı),
- WAIPA (Dünya Yatırım Geliştirme Ajansları Birliği),
- WTO (Dünya Ticaret Örgütü),
- YASED (Yabancı Sermaye Derneği),

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo: 1 Yabancı Sermaye Girişinde Belirleyici Faktörler	27
Tablo 2: Bölgeler İtibariyle Dünyada Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri	42
Tablo 3: Bölgeler İtibariyle Dünyada Doğrudan Yabancı Yatırım Çıkışları 1999-2001	47
Tablo 4: Ülkelerin Toplam Yabancı Yatırım Stokları 2002 (Milyar \$).....	48
Tablo 5: Doğrudan Yatırımlarla İlgili Bazı Göstergeler (Milyar Dolar ve Yüzde)...	49
Tablo 6: DYY Performans Endeksi 1991 – 2001	50
Tablo 7 DYY Potansiyel Endeksi 1991 - 2001	51
Tablo 8: Sektörel ve Bölgesel Düzeyde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Beklentileri.....	52
Tablo 9: 2001-2003 Döneminin İlk Altı Aylık Döneminde İzin Verilen Yabancı Sermaye İzinleri (Milyon \$).....	53
Tablo 10: Türkiye’de Yıllara Göre Yabancı Sermaye Yatırımları	53
Tablo 11: 2003 Yılı I. Yarı Yıl Verilen İzinlerin Sektörel Dağılımı	55
Tablo 12: 2002 Yılı I. Yarı Yıl Verilen İzinlerin Sektörel Dağılımı	55
Tablo 13. Yıllar İtibariyle İzin Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı	55
Tablo 14: 2003 Yılı I. Yarı Yıl Verilen İzinlerin Yatırım Türlerine Göre Dağılımı .	56
Tablo 15: 2002 Yılı I. Yarı Yıl Verilen İzinlerin Yatırım Türlerine Göre Dağılımı .	57
Tablo 16: 2000 ve 2003 Yıllarında Haziran Ayı İtibariyle Yabancı Sermaye İzinlerinin Yatırım Türüne Göre Dağılımı (30/06/2003 İtibari İle, Milyon Dolar)...	57
Tablo 17: 2003 Yılı I. Yarı Yıl Verilen İzinlerin Ülkelere Göre Dağılımı.....	58
Tablo 18: 2002 Yılı I. Yarı Yıl Verilen İzinlerin Ülkelere Göre Dağılımı.....	58
Tablo 19: 2002 I. Yarı Yıl Toplam Yatırım.....	59
Tablo 20: 2003 I. Yarı Yıl Toplam Yatırım.....	59
Tablo 21: Teşvik Araçlarının Çeşitleri.....	102
Tablo 22: Bölgeler İtibariyle Uygulan Vergisel Teşvikler	108
Tablo 23: Yürürlükte Bulunan Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları.....	174
(01.01.2004)	174
Tablo 24: Temettüleri Üzerindeki Vergi Yükü.....	175
Tablo 25: Faiz ve Gayrimaddi Hal Bedelleri Üzerindeki Vergi Yükü	177
Tablo 26: İşyeri Tespiti İle İlgili Süreler.....	179
Tablo 27: Menkul Kıymet Gelirlerinin Vergilendirilmesi (2004)	195

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Ülke Gruplarına Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (1997-2002)	49
Şekil 2: 2002-2003 I. Yarı Yıl Karşılaştırması	53
Şekil 3: 2001-2003 Döneminin İlk Altı Aylık Döneminde İzin Verilen Yabancı Sermaye İzinleri (Milyon \$)	54
Şekil 4: 1980-2002 Döneminde Yabancı Sermayeli Firma Sayısı	54
Şekil 5: Yıllar İtibariyle İzin Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı	56
Şekil 6: 2000 ve 2003 Yıllarında Haziran Ayı İtibariyle Yabancı Sermaye İzinlerinin Yatırım Türüne Göre Dağılımı	57
Şekil 7: Türkiye’de Kullanılan Teşvik Araçları	117
Şekil 8: Karşılaştırmalı Örnek 1	134
Şekil 9: Karşılaştırmalı Örnek 2	137

GİRİŞ

Günümüzde önemli boyutlara ulaşan sermaye akımları gerek bunları ihraç eden, gerekse ithal eden ülkeler açısından büyük önem taşımaktadır. Sermaye ihracatçısı bir ülke, sermayesini en fazla kâr elde edebileceği ülkelere transfer ederken, sermaye ithalatçısı ülkenin öncelikli amacı ise, bu sermayeyi kalkınmasının finansmanında kullanmaktır. Ekonomik kalkınma için yerel kaynaklara duyulan ihtiyacın dışında yabancı kaynaklara duyulan ihtiyaçtaki artış, küreselleşen dünyada serbestleşen sermaye hareketlerini bir hayli önemli bir konuma getirmiştir.

Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde uluslar arası sermaye hareketlerinin teorik alt yapısına ve Dünyadaki tarihi gelişimine kısaca değinilmiş; uluslar arası sermaye hareketlerinin bir çeşidi olarak tanımlanan “yabancı sermaye”, kavramsal olarak incelenmiş ve doğrudan yabancı yatırımlar (FDI), portföy yatırımları ve uluslar arası sermaye piyasalarından borçlanma şeklinde yabancı sermaye yatırımları olarak üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Yabancı sermayenin fonksiyonları ve bu sermayeye duyulan gereksiniminin nedenleri sayılmış, genel anlamda yabancı sermaye stratejileri incelendikten sonra, yabancı sermayenin olumlu ve olumsuz yönleri çalışılmıştır. Yabancı sermayenin Dünyadaki ve Türkiye’deki tarihsel gelişimi incelenerek, Dünyada ve Türkiye’de yabancı sermaye hareketlerinin genel yapısı ve yaşanan gelişmeler gelecekte muhtemel değişimler ve sayısal verilerle beraber ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise, yabancı sermayeli şirketlerin Türkiye’de kuruluş ve faaliyetleri ile ilgili yasal düzenlemeler incelenmiştir. Bu çerçevede hukuki düzenlemeler 4875 sayılı “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” öncesi ve sonrası olmak üzere iki ayrı bölümde çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde, yabancı sermaye yatırım kararları için vergisel teşviklerin etkinlikleri incelenmiş; yabancı sermaye yatırımlarına uygulanan vergisel teşviklerin amaçları ve teşvik araçlarının sınıflandırılması ele alınmıştır. Dünyada seçili bölgelerde ve Avrupa Birliği’ne üye örnek ülkelerde vergisel teşvikler incelenmiş; bu kapsamda Türkiye’de mevcut vergisel teşvikler irdelenerek, bu konuda öneriler ortaya konulmuştur.

Dördüncü bölümde ise, yabancı sermayenin Türk mevzuatına göre vergilendirilmesi incelenmiştir. Yabancı sermayenin Türkiye’de vergilendirilmesi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının vergilendirilmesi ve portföy yatırımlarının vergilendirilmesi olarak iki bölüm halinde detaylı olarak çalışılmıştır.

Sonuç olarak da, Türkiye’deki yabancı sermaye girişlerinin son yıllarda önceki yıl verilerine göre gerçekleştirdiği gelişme ve nedenleri kısaca açıklanmış; Türkiye’nin yabancı sermaye performansının istenilen düzeyde olması için oluşturulması gereken stratejiler ve vergisel öneriler ortaya konulmuştur.

D) ULUSLAR ARASI SERMAYE HAREKETLERİ VE YABANCI SERMAYE

A) Uluslar Arası Sermaye Hareketleri

Toplumlar bir arada yaşayabilmek için toplumsal sistemler oluşturmuşlar; hayat tarzlarını düzenleyen ve yönlendiren bu sistemler içerisinde diğer toplumlar ile ilişki içerisine girmişlerdir. Her toplum gerek kendi sosyal sistemi içerisinde; gerek diğer toplumlarla olan ilişkileri içerisinde ekonomik kaygılar taşımıştır. Yıllardır dünyada yaşanan en büyük sorunların temelinde genelde ekonomik sorunların olduğu görülmektedir.

Çağdaş ekonomilerde sorunlar belki daha karmaşık görünse de, ilkel dönemlerden beri iktisatçıların çözümlenmeye çalıştıkları sorunlar genelde aynıdır. Bu sorunlar; hangi mal ve hizmetin ne miktarda üretildiği, hangi yöntemle üretildiği, üretilen mal ve hizmetlerin bireyler arasında nasıl dağıtılacağı, kıt kaynakların kullanım oranları, enflasyon ve ekonomik büyüme olarak altı grupta toplanabilir.¹

Bu sorunlar için çözüm aranılırken görülmektedir ki, günümüz dünyasında hiçbir ülke ekonomik yalnızlık içinde değildir. Bir ulusal ekonominin sanayileri, hizmet kesimleri, gelir ve istihdam seviyeleri, hayat standardı ticaret yaptığı ülkelerin ekonomilerine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu bağlantı uluslar arası mal ve hizmet hareketleri, iş gücü, şirketler, yatırım fonları ve teknoloji şeklinde olmaktadır. Ülkeler kendi ulusal ekonomi politikalarını diğer ekonomilerin kendilerine muhtemel etkilerini dikkate almadan şekillendiremezler. Ekonomilerin bağılılığı dünya ekonomik ve politik düzeninin gelişmesi sonucunda ortaya çıkmıştır.² Bu bağlamda da uluslararası ticaret içerisinde faktör hareketleri önem kazanmıştır.

Uluslararası sermaye hareketleri de uluslararası ticaret içerisinde öne çıkan faktör hareketidir. Uluslararası faktör hareketleri geçmiş yıllara göre, yüzyılımızın ikinci yarısında son derece fazlalaşmıştır. Almanya'da işçi ücretleri yüksek olduğundan İtalyan, Türk, İspanyol, Yunan, Yugoslav işçileri bu ülkeye gitmişler, buna karşılık yüksek kazançlardan ötürü Alman sermayesi de fabrika ve makine şeklinde söz konusu ülkeleri tercih etmiştir.³ Bu nedenle uluslararası sermaye hareketlerinin teorik ve tarihsel gelişimini ele almak, günümüz uluslararası faktör hareketlerine ışık tutacaktır.

¹ Richard G. Lipsey, Peter O. Steiner ve Douglas D. Purvis, İktisat 1, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi, 1984, sy 7.

² Erol İyiboçkurt, Uluslar arası İktisat, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 2001, sy 3.

³ Erol İyiboçkurt, Uluslar arası İktisat, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 2001, sy.141.

1) Sermaye Hareketleri Teorisi

a) Tanım

“Sermaye Hareketleri” kavramı bir ülkeden diğer ülkeye veya ülke içinde yerleşik olmayan kişilere yapılan parasal değer taşıyan varlıkların transferini içermektedir.⁴ Buradaki kritik faktör sahip olunan fonların transferinin başkaca bir işleme bağımlı olmaksızın yapılmasıdır. Diğer amaçlar için yapılmamış ve diğer amaçlardan etkilenmemiş olmasıdır. Bu fark “sermaye hareketlerini” “ödeme” den ayırmaktadır. Fiyat içeren mal ve hizmetlerin transferi sermaye hareketi değil ödemedir. Örneğin, ithal edilen malların bedelinin satıcıya transfer edilmesi bir ödemedir. Ödeme, belirli işlemlerin bir parçası olarak bu işlemlerden etkilenen fonların transferini içermektedir. Yatırımlardan elde edilen faiz, temettü ve kira gibi gelirlere ilişkin cari ödemeler ise sermaye hareketleri ile ilgili bulunmaktadır.

Avrupa Adalet Divanı tarafından “sermaye hareketleri” ile “ödemelere” ilişkin olarak verilen bir kararda; cari ödemeler, belirli bir işlemin şartları altında yapılan kambiyo transferleri olarak tanımlanmış, sermaye hareketlerinin hizmetler karşılığında ziyade fon yatırımları ile ilgili finansal operasyonlar olduğu, banknotların fiziksel transferlerinin sermaye hareketi olmadığı, malların veya hizmetlerin hareketi ile ilgili işlemlerde ödeme yükümlülüklerinden doğan transfer işlemlerinin “sermaye hareketleri” olduğu belirtilmiştir.⁵

Roma Antlaşması sermaye hareketlerini tanımlamamakla beraber 106/1.maddesi ödemelere, 67/2.maddesi de sermaye hareketlerine açıklık getirmektedir. 106/1. maddesi; “İşbu Antlaşmanın uygulanmasıyla üye devletler arasında malların, hizmetlerin, sermayenin ve kişilerin dolaşımının serbestleştiği ölçüde, her üye devlet, mal alışverişlerinde, hizmetlere, sermayeye ve sermaye ile ücretlerin transferlerine ilişkin ödemeleri alacaklının ya da yararlananın oturduğu üye devlet parasıyla yapılmasına izin vermeye yükümlüdür.” 67/2. maddesinde ise; “üye devletler arasındaki sermaye hareketlerine ilişkin cari ödemeler en geç birinci devrenin sonunda tüm kısıtlamalardan kurtarılır.” hükümleri yer almaktadır.

⁴ Orhan Tur, Avrupa Birliği-Sermaye Hareketlerinin Serbestleştirilmesi, İstanbul, Beta Basın Yayın Dağıtım A.Ş., 2000, sy. 107.

⁵ Orhan Tur, Avrupa Birliği-Sermaye Hareketlerinin Serbestleştirilmesi, İstanbul, Beta Basın Yayın Dağıtım A.Ş., 2000, sy. 107.

OECD normlarına göre “sermaye hareketleri”; genellikle yatırım veya ikraz işlemleri ile ilgili olarak sermayenin ülkeler arasında hareket etmesi, kişisel varlıkların transfer edilmesi olarak tanımlanmıştır.⁶

Sermaye hareketlerinin tanımı yapıldıktan sonra, günümüz dünya ekonomisinde hızlı iniş ve çıkışlara neden olan sermayenin hareket serbestisinden bahsetmek gerekmektedir. Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi tanımlamaları geniş anlamda, mal ve hizmetlerin karşılığının ödenmesi dahil mevcut fonların bir ülkeden başka bir ülkeye transferini içermekte olup; sermaye hareketleri içinde yer alan kalemler üzerindeki işlemlerin ve transferlerin resmi kısıtlamalardan arındırılması olarak düşünülmektedir. Diğer bir deyişle, fonların yurtiçinden dışarıya ve dışarıdan yurtiçine transferi işlemlerinde herhangi bir kambiyo kontrol kısıtlamalarının bulunmaması, işlemlerin yasal veya idari düzenlemeler ile engellenmemesini içermektedir.⁷ Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, işgücünün hareketi veya mallar ve hizmetlerle ilgili transferlerden farklı olup, üye ülkelerin sermaye yaratma, kullanma ve transfer etme konusundaki sınırlı olmayan haklarını kapsamaktadır.

Serbestleştirilmesi benimsenen sermaye hareketlerinin hareket ettiği uluslar arası piyasaların esasen entegre değil de, parçalardan oluşmuş bir bütün olduğu söylenebilir. Her ne kadar her bir pazar kendi ölçütlerinde belirli verimliliğe sahip olsa da, bazı faktörler uluslar arası sermaye akışını etkilemektedir.⁸ Bunlar;

- Psikolojik engellerin varlığı; yatırım yapılacak ülkenin diline, bilgi kaynaklarına, geleneksel yapısına karşı olan tutum,
- Yasal engeller; ev sahibi ülkenin ulusal kontrolü sağlamak amacıyla yabancı yatırımcıları zora sokan yasal düzenlemeleri,
- İşlem maliyetlerinin yüksekliği; kaynaklara ulaşımın maliyetlerinin yüksek olması, yönetim ücretlerinin yüksekliği veya gümrük masraflarının fazlalığı,
- Vergileme politikası,
- Siyasal risk,
- Kur Riski,

Sermaye hareketlerini uyanan etkenlerin zaman içerisinde değişmesi nedeniyle sermaye hareketlerinin kanalları da farklılaşmış, dolayısıyla küreselleşme süreci

⁶ OECD, Benchmark Definition of Foreign Direct Investment, Paris, Head of Publication Service OECD, 1999, sy. 8.

⁷ OECD, Liberalisation of Capital Movements and Financial Services in the OECD Area, Paris, Head of Publication Service OECD, 1990, sy. 75.

⁸ Bruno Solnik , International Investments, Paris, Addison-Wesley Publishing Company, 1996, sy. 137.

içerisinde vade yapısı farklı (kısa vadeli) ve spekülâtif amaçlı bir kimlik edinme endişesi uyandırmıştır. Bu kapsamda uluslar arası sermaye hareketlerini vadelerine göre sınıflandırmak faydalı olacaktır.

b) Vadelerine Göre Uluslararası Sermaye Hareketleri Türleri

b.1.) Kısa Süreli Sermaye Hareketleri

Kısa süreli sermaye hareketleri, ödemeler bilançosunda cari işlemler ve uzun süreli sermaye hareketlerinde oluşan dengesizlikleri finanse etme fonksiyonu gören vadesi bir yılın altında olan sermaye hareketleridir.⁹ Spesifik bir vade sonu olmayan hisse senedi ve tahvillere yapılan yabancı yatırımlar bu gruba girmez.

Kısa süreli sermaye hareketleri, temelde uluslararası faiz oranı farkları ile döviz kuru dalgalanmalarına bağlı olarak ortaya çıkar. Faiz oranı farkları ve döviz kurları dalgalanmaları sırasında oluşan arbitraj olanakları kısa süreli sermayenin süratle uluslararası piyasalarda yer değiştirmesine neden olan temel faktördür. Bunun dışında bazı dönemlerde, ülkelerin ulusal ekonomilerinde veya uluslararası ekonomideki istikrar kısa süreli sermaye hareketlerinin dağılımını ve hareket yönünü değiştirebilmektedir.

Ülkeler ödemeler bilançolarında oluşan kısa dönemli dengesizlikleri giderebilmek için faiz oranlarını yüksek belirleyerek, ülkeye kısa süreli sermaye girişini temin etmeye çalışırlar. Kısacası kısa süreli sermaye düşük faizli ve yüksek riskli ülkeden, yüksek faizli ve düşük riskli ülkeye doğru hareket etme eğilimindedir.

b.2) Uzun Süreli Sermaye Hareketleri

Geri ödenme süresi bir yıldan fazla olan sermaye hareketleridir.¹⁰ Uzun dönemli sermaye hareketlerinin çoğu bağlı krediler (şartlı krediler) ile proje kredileridir. Bağlı kredi durumunda, kredi verilirken şarta bağlanmaktadır. Örneğin; kredi veren ülke, alımları kendi ülkesinden yapılmasını şart koşabilmektedir. Proje kredilerinde ise, borç alan ülke kredi talebini gerektiren durumu ve amacı belirtmek zorunda kalmaktadır.

⁹ Erol İyiboçkurt, Uluslar arası İktisat, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 2001, sy.141.

¹⁰ Erol İyiboçkurt, Uluslar arası İktisat, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 2001, sy. 141.

Sermaye hareketlerinin önemli bir kısmı, dolaysız (direk) yabancı sermaye ile hibe ve bağışlardır.

Hibe ve bağışlar, genellikle devletler arasında tarım ürünleri fazlaları, askeri ve teknik yardım şeklinde olmaktadır.

Dolaysız (direk) yabancı sermaye, bizzat devletlerin, özel müteşebbislerin veya kurumların yabancı ülkelere dolaysız yatırım yapmalarıdır. Dolaysız yabancı sermaye, bazen portföy yatırımları (dolaylı) şeklinde de olmaktadır. Portföy yatırımları, bir faiz ya da kar payı karşılığında uluslararası sermaye piyasalarından yabancı şirketlerce ihraç edilen borç senedi, tahvil ve hisse senetlerinin satın alınmasıdır.¹¹ Yabancı sermaye yatırımları ilerleyen bölümlerde detaylı olarak açıklanacaktır.

Uzun süreli sermaye hareketleri makine ve doğal maddeler gibi üretim faktörlerinin uluslararası ticari hareketi ile karıştırılmamalıdır. Uzun süreli sermaye, mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan üretim faktörlerinin mülkiyeti ve yönetimi üzerinde kontrol kurma özelliğine sahiptir.

Uzun süreli sermaye hareketleri uluslararası ekonomi üzerinde üç etkiye sahiptir. Birincisi uluslararası mal ve sermaye hareketlerinin neden olduğu likidite etkisidir. Uluslararası borçlanma ile borç alan ülkedeki yatırımlar artacaktır. Yatırım artışı çarpan etkisi ile ülkenin milli gelirini arttırılacak ve dolayısıyla bu ülkenin ithalat talebi yükselecektir. Bir ülkenin ithalatının artması borç veren veya bunun dışındaki ülkelerin ihracatının artması anlamına gelir. İhracat, bu ülkelerin de milli gelirlerinin yükselmesini sağlar. Böylelikle uluslararası borçlanma beraberinde uluslararası ticaretin artmasına ve ülkelerin milli gelirlerinin yükselmesine neden olur. Uluslararası dolaysız yatırımların ikinci etkisi, borçlanan ülkedeki sermaye artışının sağladığı üretim etkisidir. Sermaye girişinin olduğu ülkede sadece yatırımın yapıldığı sektörde değil aynı zamanda sektörlerin yatay ve dikey bağlantıları dolayısıyla tüm ülke ekonomisinde üretim etkinliğinin yükselmesi ile birlikte üretim artışı etkisi gerçekleşir. Üçüncü olarak uluslararası yatırımların yarattığı ters likidite etkisidir. Borçlanan ülkeye gelen yabancı sermaye bir süre sonra getirisi ile birlikte menşei veya başka bir ülkeye geri dönecektir. Bu durum borçlanan ülkeden döviz çıkışı anlamına gelir.¹²

¹¹ Erkan Yetkinler, "Vergi Cennetleri ve Yabancı Sermayenin Vergi Cenneti Ülkeleri Seçmeleri", Vergi Dünyası, Sayı 235, 2001, sy. 92

¹² Cengiz Bahçekapılı, "Türkiye'nin Karşılaştırmalı Üstünlüklerine Göre Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türleri", Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000, ss. 7-8.

Prof. Dr. Nahit Töre ise 1988/361/AET direktifinden de faydalanarak sermaye hareketlerinin çeşitlerini vadelerine göre ayırmaksızın on üç başlık altında toplamıştır.¹³

- 1) Dolaysız yatırım
- 2) Taşınmaz mal yatırımları
- 3) Normal olarak sermaye piyasasında işlem gören senetlere ilişkin transferler
- 4) Kolektif yatırım şirketleri katılma belgelerine ilişkin transferler
- 5) Normal olarak para piyasasında işlem gören senetler ve diğer araçlara ilişkin transferler
- 6) Mali kurumlardaki cari ve mevduat hesaplarına ilişkin işlemler
- 7) Toplulukta oturan bir kişinin taraf olduğu ticari işlemlere veya hizmet edinimine ilişkin krediler
- 8) Ticari ikraz ve krediler
- 9) Teminat mektupları, diğer garantiler ve rehinatı
- 10) Sigorta sözleşmelerinin ifasına ilişkin transferler
- 11) Kişisel sermaye hareketleri
- 12) Mali kıymetlerin fiziki ithali ve ihracı
- 13) Diğer sermaye hareketleri

Sermaye hareketleri vadelerine göre kısa ve uzun dönemli olarak sınıflandırıldıktan sonra kısaca sermaye hareketleri teorisinin tarihsel gelişimi incelenecektir.

c) Sermaye Hareketleri Teorisinin Tarihsel Gelişimi¹⁴

Daha önceki bölümlerde de değinildiği gibi ilkel çağlardan günümüze iktisatçıların çözümlenmeye çalıştıkları sorunlardan bir tanesi de uluslararası sermaye hareketleri ve sermayenin sahipliğidir.

Ricardo, uluslararası sermaye hareketleri üzerinde kısmen durmuş ve sermayeyi sahibine bağlı addetmiştir. Zira, Ricardo'nun zamanındaki kapitalist sistemde, kapitalist ve müteşebbüs ekseri halde aynı kişidir. Ricardo, fertlerin milli sınırları aşmadığını söylemiş ve böylece onlara bağlı olan sermayenin de aynı tarzda

¹³ Nahit Töre, "Dünyada Yabancı Sermaye Akımları", Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri, Ankara, T.C. Merkez Bankası İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü, 2000, sy. 75.

¹⁴ Bu bölümdeki sermaye hareketleri teorisi hakkında geniş açıklamalar için bkz. Orhan Tur, Avrupa Birliği-Sermaye Hareketlerinin Serbestleştirilmesi, İstanbul, Beta Basın Yayım Dağıtım A.Ş., 2000, ss. 109-112

memleket içinde kaldığını ve sermaye hareketlerinin bu sebeple memleket hudutları içinde mahsur bulunduğunu ifade etmek istemiştir.

J.St.Mill'in, sermayenin sahibine bağlı olduğu fikrine iştirak etmediği görülmektedir. J.St.Mill, Ricardo'nun yaşadığı devrin ekonomik sisteminin gelişmesini dikkate almamış, sermayenin kazanç farkı görür görmez şehir içinde hatta memleket dışında derhal yer değiştirdiğine işaret etmiş ve sermayelerin memleket sınırlarını aştıkları zaman ne gibi durumlarla karşı karşıya kalacaklarını irdelemiştir. J .St. Mill XIX uncu yüzyılda dünyanın sermaye hareketlerine uygun bir zemin hazırlamaya doğru yön aldığını belirlemiştir. XIX uncu yüzyılın sonlarında bu eğilim gittikçe gelişmiş ve sermaye, Avrupa ve Amerika'da kökleşen uluslararası emniyet ve güven dolayısıyla ulusal sınırlar dışında kolaylıkla hareket eder olmuştur. Sermayelerin bir zorlukla karşılaşmaksızın çeşitli pazarlara doğru akışı dünya piyasalarında faiz seviyesinin eşit bir hale gelmesine yardımcı etken olmuştur.

J.St.Mill'den sonra klasik iktisatçıları izleyen Bastable ve Toussig de artık sermayenin hareket edemez sayılamayacağı hususuna açık olarak işaret etmişlerdir. Böyle olmakla beraber, uluslararası değişimlerde üretim unsurlarının yer değiştirmekte olduğu hususunun sistemleştirilebilmesi 1933 yılında İsveçli iktisatçı Bertil Ohlin tarafından geliştirilmiştir.

Üretim unsurlarından olan emek ve sermayenin uluslararası hareketsizliği varsayımı fazla tutunamamış ve çeşitli iktisadi saiklere tabi olarak insan göçleri ve uluslararası yatırım hareketleri büyük önem kazanmıştır.

1870'den itibaren birbirini kovalayan savaşlar uluslararası yeni bir kazanç yolunu da getirmiş, savaşların sonucunda tazminat ödemeye yükümlü olan ülkeler ile ödemenin yapılacağı ülkeler arasında ödemenin şekli, yeri ve zamanı konusunda birçok sorunlar ortaya çıkmıştır.

1921 ve 1932 devresi içinde yalnız diplomatik ve politik tartışmalar yapılmamış, transferlerin mekanizması üzerinde, sermayelerin uluslararası hareketlerini çok genel ve teorik bir noktadan ele alan tartışmalar başlamıştır.

1920'den sonra uluslararası sermaye hareketleri yavaş yavaş dikkat çekmiş, sermaye hareketleri üzerinde düşünülecek bir konu olarak uluslararası iktisadi ilişkilerde ayrıca önemli bir yer almıştır. Özellikle I.Dünya Savaşı sonunda Almanlara yüklenen savaş tazminatlarının ödenmesi şekli tek taraflı transfer sorunlarını ortaya çıkarmıştır. 1930'da başlayarak spekülatif bir karakter taşıyan sermaye hareketleri ayrı bir sorun olarak belirlemiştir. 1945'den itibaren az gelişmiş ekonomilerin

kalkınmaları ve uluslararası iktisadın yeniden düzenlenmesi ve ıslahı zihinleri devamlı olarak meşgul eden önemli sonuçlar halini almıştır. Bu sorunların devlet adamları ve iktisatçılar tarafından tartışılması uluslararası sermaye hareketleri teorisinin gelişmesine neden olmuştur.

Klasik İktisatçılara göre, sermaye ve para iktisadi sistemin işlemlerini değiştirmeyen pasif bir unsurdur. Keynes, klasiklerin fikirleri ile aynı görüşte olmayıp, paranın bilakis faiz oranı aracılığı ile iktisadi ilişkilere müdahale ederek denge şartlarını değiştiren aktif bir unsur olduğunu belirtmiştir. Keynes, konjonktür dalgalanmalarını yatırımlarla tasarruflar arasındaki ilişkilerle açıklamaya çalışmış, ekonominin dinamik, mili olarak yatırım oranını ele almıştır.

Sermayelerin tek taraflı transferlerinde, savaş tazminatlarına bir örnek olmak üzere başvurulması konuya aydınlık getirmekle beraber, G.Haberler, ödünçlerin rambursmanını faizlerin ve istikrazların ödenmesini de tek taraflı transfer kategorisi içinde sıralamıştır.

Sermaye hareketlerinin geniş anlamda ele alınması gereken hususu, bir ülkeden diğer bir ülkeye yapılmış olan geniş miktardaki ödemeler değil, bu ödemelerin ilgili ülkeler ve dünya ekonomisi üzerindeki etki ve sonuçlarının araştırılması ve analiz edilmesi olmuştur.

J.M.Keynes, 1920'den itibaren Alman savaş tazminatları sonucu ile yakından ilgilenmiş, Almanya'nın ancak az olan ihracatının artırılması ile borçlarından kurtulabileceğini, ödemelerin mal ile yapılması gerektiğini, bu ödemelerin de doğrudan doğruya müttefik devletlere mal olarak teslim edilmek veya tarafsız devletlere satılmak ya da satışların kredi ile çoğaltılarak müttefiklere devir şuretiyle yapılabileceğini, önemli olanın borçların Alman malları ile ödenmesinin olduğunu belirtmiştir. Alman ihraç mallarının dünyadaki talep elastikiyetinin düşük olması nedeniyle ihracat fiyatlarında indirim yapılmasının gerektiğini belirtmiş, Almanya'nın hem yüklü bir tazminat ödemesi hem de ihraç mallarının fiyatlarında indirim yapılması Keynes'i uluslararası yatırımlarda fiyatların rolünü araştırma ve analiz edilmesine yöneltmiştir.

J.M.Keynes, "A Treatise on Money" isimli eserinde fiyatların oluşumunu, tasarruf ve yatırımcıların dahil olduğu yeni denklemlerle açıklayarak bu unsurların iktisadi hayattaki önemli yerlerini belirtmiştir.

Keynes'e göre tasarruf ve yatırımlar arasındaki eşitsizlik "devri" dengesizliklerin sebebidir. Bu eşitsizliğin gerçek faiz oranı ile doğal faiz oranı arasında oluşan "ayrım" dan doğduğunu ileri sürmektedir.

Bu "ayrım" düşüş yönünde ise, gerçek oran doğal orandan aşağı olacağı için, yatırımın, tasarrufu aşmaya yöneleceğini piyasada büyük likit sermaye talepleri ortaya çıkacağını üretim araçları ve sanayideki gelişme nedeniyle fiyatların yükseleceğini, bu da geniş miktarda tüketim maddeleri talebini tahrik edeceğini şayet ayrım devam ederse "boom" yani ölçsüz bir gelişmeye doğru kayılacağını belirtmiştir.

Ohlin, savaş sonrası tazminat ödemelerinin ödeme yapılan memleketlere fiilen bir "satın alma gücünün yer değiştirmesi"ni peşinden götüreceğini, alacaklı memleketlerin tazminat miktarı kadar çoğalmış bir satın alma gücüne sahip olduklarını, ödeme yapan memleketin satın alma gücünün ise aynı miktar kadar azalmış olduğunu, satın alma gücünün yer değiştirmesi borçlu memleketin mallarına sadece bir mahreç yarattığını, ödeme yapan ülkenin fiyatlarının düşmüş olmasının fayda vermeyeceğini belirtmiştir.

Ohlin'in tezi, borçlu memlekette alacaklı memlekete intikal eden satın alma gücünün yer değiştirmesinde meydana gelen iktisadi olayların gözlemlenmesini ele almaktadır. Ohlin, satın alma gücünün global miktar olarak değişmeyeceğini, sermaye transferinin bir memleketin satın alma gücünün kaybını ve diğer memleketin satın alma gücünün kazancını oluşturduğunu ifade etmiştir. Ancak, bu düşünce, L.A.Metzler'in 1924'de yayınlanmış olunan transfer problemleri hakkındaki tahlili ile terk edilmiştir.

Metzler ise yapmış olduğu çalışmalarda aşağıdaki sonuçlara ulaşmıştır. İki memlekette, marjinal ithalat eğilimi, marjinal yatırım eğilimi ve marjinal tüketim eğilimi tutarları ayrı ayrı istikrar halinde ise, gelirden ve ticari dengede oluşan değişimler sermaye transferlerinin yapılmasına yeterli olmayacaktır. Zira, memleketlerden birinde, marjinal eğilimlerin tutarları istikrarsızlık halinde olsa bile, eğer memleketin geliri doğrudan doğruya transfer yapılmasına istikrarlı bir surette uygun değilse, gelir ve ticaret dengesindeki değişimler sermaye transferine imkan vermeyecektir. Metzler modelleri, sermaye hareketleri ile tahrik edilerek "gelir yaratıcı etki" yi dikkatle ele almakta ve başlıca iki kaynak üzerinde durmaktadır. Yabancı memleketlere verilen ödünçler, ya yatırım yolu ile gelir sağlamak ya da memlekette kullanılmayan büyük tasarrufları işletmek amacıyla yapılır. Ödünç veren

veya ödünç alan memleketlerde elde edilmiş ödünç ile karşılanan giderler, her tarafta iktisadi faaliyetin genişlemesine sebep olur. İthalata, yatırıma ve tüketime marjinal eğilimler, ödünç alan memlekette, ödünç veren memlekete nazaran daha çok yükselmiş olur. Bu durumda, bir sermaye transferi, eğer yatırımların ve tüketimin azaltılması ile ödünçler yapılmış ise, ödünç veren memlekette genel olarak bir gelir genişlemesi meydana gelir.

Klasik bir doktrin olarak St.Mill’de gözlemlenen “değişim hadleri” transfer işlemlerinde sermaye ihraç eden memleketlere karşı desteklenmiştir. Satın alma gücünün yer değiştirmesi teorisi, değişim hadlerinin mutlak olarak bilinmeyen tarafları üzerinde durmayı gerektirmektedir. Ragnar Nurkse, ödünç veren memleketin değişim hadlerinin bozulmakta olduğunu ifade etmekle beraber sermaye hareketleri ve değişim hadleri arasındaki ilişkinin karşılıklı bir ilişki olduğunu, değişim hadlerinde sermaye transferinin neticesini açıkça görmenin, ayırt etmenin güç olduğunu belirtmiştir. Harry, G.Johnson, ödünç veren memlekette değişim hadlerinin düzelmesi veya bozulması, iki memleketin marjinal tüketim eğilimlerine göre ihracat malları miktarında, ortalama % 50 azalma veya artış olacağını ifade etmiştir.

2) Uluslar arası Sermaye Hareketlerinin Dünyadaki Gelişimi

İkinci Dünya Savaşı sonrası, IMF Anlaşması’nın sermaye kontrollerinin kullanılmasına izin veren maddesi de dayanak alınarak IMF üyesi ülkelerin çoğunluğu sermaye hareketlerine ilişkin işlemler üzerinde bazı kısıtlamalar uygulamaya başlamışlardır.¹⁵

1960’lı yıllarda, uzun dönem sermaye hareketleri üzerindeki kontrollerde gevşeme olmuş bazı ülkeler ise uluslararası rezervlerdeki yeterliği sağlamak ve para politikası hedeflerini tutturabilmek için özellikle kısa dönem sermaye hareketlerine kısıtlamalar getirmişlerdir. 1960’ların sonlarında ve 1970’li yıllarda meydana gelen petrol şokları yüksek enflasyon, işsizlik oranının artması ve dış ödemelerdeki

¹⁵ IMF Anlaşması Md. VI, Bölüm: 3 Üyeler uluslararası sermaye hareketlerini düzenlemek için gerekli kontroller uygulayabilirler. Hiçbir üye, madde VII. Kısım 3b ve XIV. Kısım 2 de yazılı hususlar dışında bu kontrolleri cari işlemler için yapılacak ödemeleri kısıtlayacak veya taahhütlerin yerine getirilmesinde fonların transferini haksız olarak geciktirecek şekilde yapamazlar.

dengelesizliklerin ve döviz kurlarında istikrarsızlıkların meydana gelmesi sonucu da ülkelerin çoğunluğu sermaye hareketlerine yeni kısıtlamalar getirmişlerdir.¹⁶

1980’lerde ise İngiltere (1979) ve Japonya (1980) kambiyo kontrollerini kaldırarak yeni bir dönem başlatmıştır. Bretton Woods sisteminin sabit fakat ayarlanabilir döviz kuru sistemi yerine esnek döviz kuru sistemi geliştirilmiş sermaye kontrollerinin serbestleştirilmesi döviz kuru dalgalanmalarının olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik olarak uygulanmıştır. Yerli teşebbüslerin dışarıda sermaye ve menkul kıymet yatırımları yapmaları desteklenerek finans sektörünün dış rekabete açılması sağlanmıştır. Hızlı bir şekilde uluslararasılaşma ve finansal merkezler arasındaki rekabet sonucu yeni kısıtlamalar getirilmesi zorlaşmıştır. Kambiyo kontrollerinin maliyetleri yükselttiği ve makro ekonomik amaçlara ulaşmada etkisiz olduğu görülmeye başlanılmış ve yapısal değişiklikler yapılması gerektiği düşüncesi hakim olmaya başlamıştır.

Uluslararası iktisadi ilişkilerin gelişebilmesinin ve iktisadi kalkınmanın, sermaye hareketlerinin serbestisi ile mümkün olacağı bilincine varılarak ekonomik bütünleşme yolunda ortak bir pazar içinde doğrudan doğruya yatırımlara tahsis olunan sermayelerin dolaşım serbestisine ve sermaye hareketlerine konmuş tüm sınırlamaları kaldırmaya yönelik çalışmalara başlanılmıştır.

Avrupa Konseyi, Roma Antlaşması’nın amaçlarının ve özellikle iç pazarın kuruluşunun tamamlanmasının ve Topluluğun daha büyük ölçüde mali bütünleşmesinin gerçekleştirilebilmesi için öncelikle sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesinde ilerlemelerin kaydedilmesinin gerektiği, bu ilerlemenin de Üye Devletlerin ekonomi politikalarının daha büyük ölçüde birbirlerine yakınlaştırılması, daha fazla parasal istikrar ve Avrupa Para Sistemi (EMS)’nin gelişmesi konularındaki ilerlemeler ile birlikte sağlanması gerektiğini belirtmiştir. 1980’li yılların ortalarında aynı zamanda OECD üyesi olan Avrupa Topluluğu ülkeleri, “Sermaye Hareketleri Kodu” altında serbestleşmeye gidilmesini kararlaştırmışlardır. 1989 Mayıs’ında yapılan Anlaşma ile de sermaye hareketleri ve finansal hizmetler üzerindeki serbestleşme yükümlülüklerini yerine getirmeyi taahhüt etmişlerdir. Avrupa Topluluğu Konsey Direktifleri ile de 1.7.1990 tarihinden itibaren üye devletler arasında tam serbestliğe geçilmesi kararlaştırılmış, 7.2.1992 tarihinde imzalanan Maastricht Antlaşması ile de kurulacak olan “Ekonomik ve Parasal Birlik”

¹⁶ Orhan Tur, Avrupa Birliği-Sermaye Hareketlerinin Serbestleştirilmesi, İstanbul, Beta Basın Yayım Dağıtım A.Ş., 2000, sy. 105.

için ön şartın sermaye hareketlerinin tamamen serbestleşmiş olmasının gerektiği belirtilmiştir.

IMF'e üye 153 ülkeyi içeren bir çalışmada, 1975 yılından 1990 yılına kadar geçen dönemde sermaye hesabını tam serbestleştiren sanayileşmiş ülke sayısı üçten dokuza artarken, bu konuda gelişmekte olan ülke sayısında sadece bir artış meydana geldiği tespit edilmiştir.¹⁷ Ülkeler arasındaki sermaye hareketleri ile ilgili sayısal verilere ileriki bölümlerde detaylı olarak yer verilecektir.

1980'lerin başından itibaren gelişmekte olan ülkeler dış borç ödemelerinde sorunlar yaşamaya başlamışlardır. Bu ülkelerde kamu açıkları hızla büyümüş, makro dengeler bozulmaya başlamıştır. Bu dönemde dünya genelinde yaşanan ekonomik yavaşlama, uluslararası faizlerin hızla artışı, dış ticaret hadlerindeki hızlı kayıplar yaşanan krizi derinleştirmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde geçmişte uygulanan ve uygulanmakta olan ekonomi politikalarının yetersizliği ve zayıflığı, dış şoklara karşı dayanıklı ekonomiler yaratılamamasına ve krizin uzamasına neden olmuştur. Bu şartlar altında örneğin Meksika 1982 yılında, aldığı borçların faiz ödemelerini bile yapamayacağını ilan etmiştir. Bu ülkenin ardından pek çok ülke borç ertelemesi için talepte bulunmuştur. Bu koşullar altında sermaye girişinin aniden kesilmesi ekonomiler için net dış kaynak ihtiyacı doğurmuştur. Kısa dönemde bu açık ithalatın azalmasıyla giderilmiştir. Bu da gelişmekte olan ekonomiler için ekonomik aktivitelerin ve yatırım oranlarının azalması ve gelecekteki büyüme hedeflerinin sekteye uğraması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler bu durumun yarattığı olumsuzlukları dış kaynağa olan ihtiyacı azaltıcı programlar uygulayarak gidermeye çalışmışlardır. Sürdürülebilir ödemeler dengesi, kriz sonrası dönemde temel politika hedeflerinden biri olmuştur. Dış şokların etkisini azaltmak için ülkeler dış kaynağın borç olarak değil, doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımları şeklinde gelmesini teşvik edici politikalar uygulamaya başlamışlardır.¹⁸

B) Yabancı Sermaye Kavramı

Çalışmanın önceki bölümlerinde genelde uluslar arası sermaye hareketleri açıklanmaya çalışılmış, uluslar arası sermaye hareketlerinin türleri vadelerine göre

¹⁷ Orhan Tur, Avrupa Birliği-Sermaye Hareketlerinin Serbestleştirilmesi, İstanbul, Beta Basın Yayın Dağıtım A.Ş., 2000, sy. 106.

¹⁸ DPT, "Sermaye Hareketleri ve Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Modellenmesi: Türkiye Örneği", Uzmanlık Tezi, Ankara, Yayın No DPT2487, 1998, sy. 13.

sınıflandırılmıştır. Yapılan sınıflandırma incelendiğinde yabancı sermaye yatırımlarının da uluslararası sermaye yatırımlarının bir türü olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Bundan sonraki bölümde ise, özelde yabancı sermaye kavramı incelenecektir.

Bilindiği üzere, dünya, günümüzde belli yönelimler doğrultusunda hızlı bir değişim süreci içindedir. Bu yönelimlerin başında küreselleşme gelmektedir. Serbest ticaret bölgeleri ile bölgesel çapta serbestleşen mal ve sermaye hareketleri bu akımın ana etkenleridir. Küreselleşme ile paralel gelişen ve yakın bağlantısı olan diğer bir yönelim de, serbest piyasa ekonomisinin gittikçe yaygınlaşması ve ekonomiye devlet müdahalesinin asgariye inmesidir. Bu eğilim beraberinde özelleştirme sürecini de getirmektedir. Halen dünyada bir özelleştirme dalgasının varlığından söz etmek ve yakın bir gelecekte devlet işletmelerinin büyük bir kısmının özelleştirilmiş, ya da özel teşebbüse devredilmiş olacağını söylemek yanlış olmayacaktır.¹⁹

Bütün bu yönelimlerin yanı sıra, sermaye ihraç eden gelişmiş ülkelerin ve çok uluslu kuruluşların mevcut durumu koruma ve riskleri asgariye indirme eğilimleri mevcuttur Risk asgarileştirilmesi isteği, müteşebbisleri doğrudan sermaye yatırımlarında bulunurken, iş yapacakları yerleri belirlemede son derece dikkatli davranmaya sevk etmektedir. Bu istek, serbest piyasa ekonomisinin giderek yaygınlaşması ve ekonomiye devlet müdahalesinin asgarileşmesi olgusu ile birlikte, yabancı sermaye çekilmesi konusunda ciddi bir rekabetin doğuşuna neden olmuştur. Sanayi devrimi ile başlangıçta ulusal bazda işletmeler faaliyette bulunurken, sonrasında uluslar arası, çok uluslu ve ulus ötesi işletmelerin ekonomik alanda da yer edindikleri, globalleşme ile beraber günümüzde inanılmaz boyutlara ulaşan bir uluslar arası yabancı sermaye trafiğinin ekonomik gelişmeleri ve değişimleri etkilediğini söylemek mümkün olmuştur.²⁰

Yabancı sermaye yatırımlarının sürekli artması, bu alanda yapılan akademik çalışmaları zenginleştirmiş; bu bağlamda yabancı sermaye ve yabancı sermaye yatırımları tanımları birçok ortak unsur barındırmakla beraber çoğalmıştır.

Yabancı sermaye yatırımı; bir ülkede bir firmayı satın alma veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesi sağlama ve ya mevcut bir firmanın sermayesini artırma yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalara

¹⁹ OECD, Foreign Direct Investment OECD Countries and Dynamic Economies of Asia and Latin America, Paris, Head of Publication Service OECD, 1995, sy. 17.

²⁰ Hayrettin Demircan, Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri, Ankara, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2003, sy. 1)

yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımdır. Bu tanımlamada yabancı sermayenin ülkelerarasında sermaye transferlerinin bir piyasa işlemi olmadan bir ülkeden ötekine aktarılması şeklinde olduğu görülmektedir.²¹ Diğer bir ifade ile yabancı sermaye yatırımları kavramsal olarak sadece doğrudan yabancı sermaye yatırımı çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu bağlamda doğrudan yatırımları özel bir sermaye transferi olarak dikkate almak olanaklıdır. Ancak bu kavramsal çerçeve içinde doğrudan yatırımların iki özelliği vardır. Öncelikle, doğrudan yatırım bir sermaye transferi olmakla birlikte, teşebbüs, teknoloji, risk taşıma ve organizasyon aktarımı da sağlamakta ve bu nedenle firmaların yalnızca kuruluş sermayesi ve teçhizatın finansmanı olarak değerlendirilmemektedir. Bu nedenle doğrudan yatırımlar işletmecilik bilgisi, know-how ve rekabet faktörünü de ülkeye getirmekte ve sadece sermaye transferinin gerçekleştiği bir piyasa işlemi olarak kalmamaktadır. İkinci olarak da, çoğunlukla doğrudan yatırımlar sanayi sektörüne yöneliktir. Bu tip yatırımlar genellikle bir ülkenin bir sanayi dalından diğer bir ülkenin aynı sanayi dalına yönelik olup, dikey ve yatay yatırımlar şeklinde meydana gelir. Yatay yatırımlar bir firmanın yatırım yaptığı ülkelerde, kendi ülkesiyle aynı üretimi gerçekleştirdiğinde ortaya çıkar. Dikey yatırımlar ise, yatırım yapılan ülkede esas ülkedeki ürünlerin işlenmesi ve bu ürünlerin satışı ile ilgili olarak ileriye ve geriye dönük şekilde yapıldığı zaman görülür. Ancak çok sayıda yavru şirketler (subsidiary) ev sahibi ülkelerde yalnızca dağıtım yapmakta ve ana firmanın ürünlerini e sahibi ülkelerde pazarlamaktadır. Böylece doğrudan yatırımlar, diğer uluslar arası sermaye hareketlerinin yanında bir alt başlık olarak yerini almaktadır.

Bir diğer tanımlama ise OECD'nin Doğrudan Yabancı Yatırım Sözlüğünde yer almaktadır. OECD normlarına göre doğrudan yabancı yatırım (FDI-Foreign Direct Investment) bir ülkede yerleşik kişi yada kurumların (doğrudan yatırımcı) bir başka ülkede kalıcı ekonomik çıkar elde etme amacını yansıtmaktadır. Kalıcı çıkar kavramı, yabancı sermaye yatırımcısı ile yatırım ve yatırımın kontrolü konularında uzun dönemde bağımlılığı ifade etmektedir.²²

Doğrudan yabancı yatırımcı, yerleşik olduğu ülkeden başka bir ülkede şube, büro, bağlı kuruluş ya da ortaklık biçiminde doğrudan yabancı sermaye yatırımına sahip olan şahıslar, şirketleşmemiş kamu ya da özel teşebbüsler, devletler, birbiriyle

²¹ Rıdvan Karluk, Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, İTO Yayınları, 1983, sy.14.

²² OECD, Benchmark Definition of Foreign Direct Investment, Paris, Head of Publication Service OECD, 1999, sy. 11.

bağlantılı bireyler, birbiriyle bağlantılı şirket ve/veya şirketleşmemiş girişimcilerdir.²³

OECD normlarına göre doğrudan yabancı yatırımlar, şahıslar ya da şirketlerden oluşan yabancı bir yatırımcının, şirketleşmiş ya da eşiti bir işletmede şirket bünyesinin en az % 10 oranında temsil gücüne sahip olduğu yatırımları kapsamaktadır. Burada % 10'luk payın şirket yönetiminde etkili bir oran olduğu düşünülmüş; daha fazla paya sahip yatırımcıların daha az etkili olabileceği yada %10'dan az paya sahip olmasına rağmen çok daha etkili yabancı yatırımcılar olabileceği hususu ihmal edilmiştir. Bazı ülkelerde ise aşağıda bir kısmı sıralanan unsurların bulunması yatırım konusunun doğrudan yabancı sermaye yatırımı olarak tanımlanması için gerekli sayılmaktadır.²⁴

-Yönetim kurulunda temsil,

-Politika oluşma sürecine katılım,

-Şirketler arası somut ilişki,

-Yerli ve yabancı personeller arası yer değiştirilmesi,

-Teknik bilgi tedariki,

-Uzun dönemli borçların yatırım yapılan işletmeye mevcut piyasa oranlarından düşük oranlarda sağlanması

Bu genel tanımlamalar ülkeler arasında cereyan eden sermaye hareketleri arasında giderek payı artan doğrudan yabancı sermaye yatırımların rakamsal büyüklüğünü tespit etmek açısından değer kazanmaktadır.

C) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türleri

Yukarıda farklı perspektiflerden tanımlanan yabancı sermaye yatırımları temel olarak üç ana yapıda gerçekleşmektedir. Bunlar doğrudan yabancı sermaye yatırımları (foreign direct investment), portföy yatırımları (portfolio investment) ve uluslar arası sermaye piyasalarından borçlanma şeklinde yabancı sermaye yatırımlarıdır.

²³ OECD, Benchmark Definition of Foreign Direct Investment, Paris, Head of Publication Service OECD, 1999, sy 12.

²⁴ Hayrettin Demircan, Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri, Ankara, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2003, sy. 2.

1) Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları(dolaysız yatırımlar), sermayenin anavatanı dışında başka bir ülkede bir firmanın satın alınması, yeni kurulan bir firmaya kuruluş sermayesi sağlanması, sermaye artırımı yoluyla ilgili ülkedeki firmaya ortak olunması gibi yatırımlardır. Doğrudan yatırımlarla gelen yabancı sermaye, geldikleri ülkeye teknoloji, know-how gibi üretimi artırıcı kaynaklarla gelmekte, ülkeye nitelikli iş gücü, işletmecilik bilgisi kazandırarak, katma değer ve istihdam yaratarak milli gelirin artış hızını yükseltmektedir.²⁵ Doğrudan yabancı yatırımlar genel olarak greenfield (komple yeni yatırımlar) ve M&A (şirket evlilikleri ve satın almalar) olarak iki biçimde gerçekleşmektedir. Her bir tanım kendi içinde farklı etkileri beraberinde taşımaktadır.²⁶

Doğrudan sermaye yatırımları ilgili ülkeyi hemen terk edemeyecekleri için ülke riskini de üstlenir. Bu nedenle, bu yatırımlar gideceği ülkenin makro ekonomik verilerini ve geleceğe ilişkin beklentilerini çok iyi tahlil ederek en az oranda risk almaya çalışır.

Doğrudan sermaye yatırımları genelde çok uluslu şirketler tarafından gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere doğru kaymaktadır.

Genelde emek yoğun üretim yapan firmaların, iş gücünün ucuz bulunduğu gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere yatırım yapma arzusu, doğrudan yabancı sermayeyi bu ülkelere kaydırmaktadır.

Yabancı sermayenin bir ülkeye doğrudan doğruya yatırım yapma nedeni ancak söz konusu yabancı sermayenin yatırımı ülkedeki, ucuz işgücünden yararlanmak isteği ile, veya o ülkenin zengin doğal kaynaklarından yararlanmak isteği ile, veya yatırım yapılacak ülkede faaliyette bulunan ve global pazarda rakibi olan firmaları bu tür piyasalarda yalnız bırakmamak isteğiyle, veya yatırım yapılacak ülkelerde uygulanan vergi ve döviz politikalarının daha avantajlı olması nedeniyle yapılmaktadır. Ancak özellikle bazı çok uluslu şirketler vergi cenneti adı verilen ülkelerin sunmuş olduğu vergi kolaylıkları ve ticari işlem sınırlarını saklama hizmetlerinden yararlanmak amacıyla bu ülkelerde yatırım yapmayı tercih etmektedirler. Ancak şu gerçektir ki,

²⁵ Ali Tuğlu, "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Bu Yatırımların Vergilendirilmesi -I", Yaklaşım, Sayı 125, 2003, sy. 104.

²⁶ Hayrettin Demircan, Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri, Ankara, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2003. sy. 3.

özellikle kara para aklamak amacıyla bir çok yabancı sermaye sahibi bu tip ülkelere yönelmektedir.²⁷

Yabancı sermaye, vergi cenneti ülkelerin sunduğu; sıfır veya düşük oranlı vergi yükümlülüğünden veya ticari ve bankacılık işlemlerinin gizli tutulmasına yönelik katı kuralların uygulanmasından, veya döviz kontrolünün bulunmaması gibi avantajlardan yararlanmak istemektedir.²⁸

2) Portföy Yatırımları

Portföy yatırımları, tasarruf sahiplerinin ellerindeki fonu, gittiği ülkedeki faiz, temettü, hisse senedi, tahvil gibi yatırım araçlarına yöneltip, ilgili ülkede doğrudan üretime girmeden, istihdam ve katma değer yaratmadan yaptıkları yatırımlardır. Portföy yatırımları yabancı bankalar, yatırım fonları ve elinde büyük fon bulunduran kişilerce yapılır ve diğer adı sıcak paradır.²⁹

Portföy yatırımları yoluyla gelen yabancı sermaye, konuk ülkede doğrudan sermaye artışına sebep olur. Bu yatırımların ülkeyi terk etmeleri de çok kısa zaman aldığından, bu sermayenin kısa zamanda ülkeden çıkışı finans piyasasında krize neden olur.

Portföy yatırımları yerli firmalar üzerinde bir denetim hakkı sağlamamaktadır. Portföy yatırımları dolaylı yatırımlar olduğu için yatırım yapılan tahvil veya hisse senedini çıkaran firmanın üzerinde herhangi bir denetim hakkı ve firma yönetimini ve firmanın karar birimlerini etkileyebilme özelliği yoktur. Oysa doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında yurt dışındaki ana firma, ev sahibi ülkedeki uzantısı üzerinde denetim gücü ve firmanın kararlarını etkileme gücü vardır. Ayrıca portföy yatırımlarının teknoloji, işletme bilgisi gibi kalkınmayı hızlandırıcı etkileri yoktur.

Yine, doğrudan yabancı sermaye yatırımları genelde çok uluslu şirketlerce gerçekleştirilirken, portföy yatırımları, yüksek tasarruf sahibi gerçek kişiler, kurumlaşmış fonlar tarafından gerçekleştirilmektedir.

²⁷ Erkan Yetkinler, "Vergi Cennetleri ve Yabancı Sermayenin Vergi Cenneti Ülkeleri Seçmeleri", Vergi Dünyası, Sayı 235. 2001, sy. 92

²⁸ Erkan Yetkinler, "Vergi Cennetleri ve Yabancı Sermayenin Vergi Cenneti Ülkeleri Seçmeleri", Vergi Dünyası, Sayı 235. 2001, sy. 92.

²⁹ Richard Jankowski, Profits, Taxes and the State, London, Praeger Publisher, 1998, sy. 63.

Diğer uluslararası sermaye hareketleri ile karşılaştırıldığında, doğrudan yabancı yatırımlar ile portföy yatırımlarının ayırt edici iki özelliği bulunmaktadır.³⁰

-Her ikisi de yatırımcıya ev sahibi ülkede bir varlık mülkiyeti kazandırır,

-Belirlenen takvim çerçevesinde ödeme yükümlülüğü doğuran borçlanmaların ve halka arzların aksine, her ikisinin getirisi de yatırımın finansal performansına bağlıdır.

Doğrudan yabancı yatırımlar ile portföy yatırımları arasındaki farklar bazı noktalarda net bir şekilde ortaya konulamamaktadır.

Doğrudan yabancı yatırım; bir firmanın bir ülkede üretimi ve verimliliği tetikleyici bir firmayı satın alınmasını yada bunun kurulmasını gerektirir. Portföy yatırımları ise genellikle, bir şirkete ait hisselerin alınmasını gerektirir. Her iki yatırım türünün birbirinden net olarak ayrılmasına engel olan niteliklerden biri bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çünkü şirket bünyesinde % 10'dan fazla paya sahip olmak; portföy yatırımı yerine doğrudan yabancı yatırım olarak değerlendirilmektedir. Burada en az % 10'luk payın yatırımcıya şirket yönetiminde etkili bir kontrol sağlayacağı varsayılmıştır. Oysa daha fazla paya sahip yatırımcıların daha az etkili olabileceği yada %10'dan az paya sahip olmasına rağmen çok daha etkili yabancı yatırımcılar olabileceği hususu ihmal edilmiştir.

3) Uluslar Arası Sermaye Piyasalarından Borçlanma Şeklinde Yabancı Sermaye Yatırımları

Uluslararası sermaye piyasasından borçlanma yoluyla yapılan yabancı sermaye yatırımları; IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar başta olmak üzere, uluslararası piyasalardan alınan portföy yatırımı niteliğinde olmayan genelde devlet ve kamu kurumu niteliğindeki kuruluşlarca söz konusu sermayenin ülkeye getirilmesi şeklinde gelişen yatırımlardır.³¹

Uluslararası sermaye piyasasından yapılan borçlanma, kamu sektörü (devlet, belediyeler ve diğer kamu kuruluşlarınca), bankalar ve büyük firmalar tarafından yapılır. Bu borçlanmaların vadeleri genelde uzundur. Uluslararası sermaye piyasasından borçlanma, Euro tahvil yoluyla ve uluslararası hisse senedi piyasasından yapılan borçlanma ile olur. Euro tahvil; yabancı bir piyasada kendi para

³⁰ David Woodward, The Next Crisis? Direct and Equity Investment in Developing Countries, London, Zed Books Ltd, 2001, sy. 15.

³¹ Ali Tuğlu, "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Bu Yatırımların Vergilendirilmesi -I", Yaklaşım, Sayı 125, 2003, sy. 106.

birimi belirlenerek satılan tahvillerdir. Euro tahviller bankaların oluşturduğu konsorsiyum ve kredi sendikasyonları gibi yüklenici gruplar aracılığıyla piyasaya sunulur.

D) Yabancı Sermayenin Fonksiyonları

Ülkelerin kalkınabilmeleri için belirli bir büyüme oranına ulaşması şarttır. Makul bir büyüme oranına ulaşmanın en önemli yolu yatırımları hızlandırmaktır. Bir ülkenin yatırımlarını arttırabilmesi için ise gerekli olan ana unsur, belirli bir yurtiçi tasarrufun oluşturulmasıdır. Bilindiği üzere, gelişmekte olan ekonomilerin en önemli sorunlarından birisi, yurtiçi tasarruf açığı veya yetersizliğidir. Yurtiçi tasarruflar iki yolla arttırılabilir (kapalı ekonomi varsayımı altında). Bunlardan birincisi özel tasarrufların diğeri ise kamu tasarruflarının arttırılmasıdır. Özel tasarruflar hane halkı ve teşebbüs tasarruflarından meydana gelir. Hane halkının gelir düzeyi artmadıkça tasarrufların artması mümkün değildir. Teşebbüs tasarrufları ise yatırım fırsatlarının arttırılması ve yatırımlar için özendirici tedbirlerin alınması ile arttırılabilir.³²

Bu iki tasarrufun kısa dönemde artmasının zorluğu, gelişmekte olan ülkeleri kamu tasarrufuna itmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde çeşitli politik ve ekonomik nedenler, kamu tasarrufuna da imkan vermemektedir. Kamu açıkları borçlanma ile, o da yüksek faiz ödeyerek, finanse edilmektedir. Zamanla yurtiçi piyasalar borçlanma gereksinimi karşılamada yetersiz kalmakta, gelişmekte olan ülkeler yabancı sermaye arayışına yönelmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları sadece iç tasarruf açığını kapatarak ülke ekonomisine destek olmakla kalmaz, bunun yanında istihdam yaratıcı, teknoloji ve yönetim bilgisi sunma işlevleri ile de önemli fonksiyonları beraberinde getirir.

Yabancı sermayenin başlıca fonksiyonlarını aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz.

- a) Yabancı sermaye, hem başlangıçta getirdiği sermaye ile, hem de sağladığı karları yeniden yatırarak (kar dağıtımına gitmediği varsayımı altında) gittiği ülkenin üretim kapasitesini arttırır.
- b) Yabancı sermayenin getirdiği dövizler, uzun dönemde ithalatı ikame edici ve ihracatı artırıcı etkiler yaratarak, gidilen ülkenin ödemeler dengesinin düzelmesine katkıda bulunur.
- c) Yabancı sermaye, teknoloji ve işletmecilik bilgisini de beraberinde getirir.

³² <http://www.vergidegundem.com-Sirkuler/2004/089>

- d) Yabancı sermaye yerli ekonomiye dinamizm kazandırır ve iç rekabeti artırır.
- e) Yabancı sermaye yatırımları, yaratacağı yeni iş olanakları ile ülkenin işsizlik sorununun çözümüne katkı sağlar.
- f) Yabancı sermaye kuruluşları sağladıkları karlar ölçüsünde yerel hükümetler için bir vergi kaynağı oluşturur.

Genel görünüm itibariyle, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin sadece yabancı sermaye girişine gereksinimi varmış gibi bir değerlendirme yapılabilir. Bu değerlendirme çok büyük ölçüde doğru olmasına karşın, tümüyle doğru değildir. Gelişmiş, ileri teknoloji düzeyine ulaşmış ülkelerin de değişik nedenlerle yabancı sermayeye gereksinimi olabilmektedir. Zaten, yabancı sermaye hareketleri incelendiğinde çalışmanın ileri bölümlerinde de ortaya konulduğu üzere yabancı sermayenin ağırlıklı olarak gelişmiş ülkelere aktığı görülmektedir. Ama ağırlıklı olarak gelişmekte olan ve az gelişmiş ekonomilere sahip ülkelerin yabancı sermaye girişine gereksinimleri, gelişmiş ülkelere çok daha fazladır. Bir ülkenin yabancı sermayeye gereksinim duymasının başlıca nedenleri aşağıda olduğu gibidir.³³

1) Tasarruf ve Sermaye Açığı

Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere ekonominin içinde bulunduğu yetersizlik ve kısır döngüler nedeniyle büyük bir tasarruf açığı söz konusudur. Tasarruf açığı, doğrudan sermaye açığı olarak yatırımlara olumsuz yönde yansımaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin hızlı kalkınma çabalarını başarıya ulaştırabilmesi için her şeyden önce tasarruflarla yapılacak yatırım miktarının artmasına bağlı olmaktadır.³⁴ Tasarruf ve sermaye açığı nedeniyle ciddi kalkınma ve gelişme sorunları yaşayan gelişmekte olan veya az gelişmiş bir ülkelerin önemli düzeyde yabancı sermaye girişine gereksinimleri bulunmaktadır.

2) Teknoloji Açığı

Teknoloji yaratma ve yaratılan teknolojiyi işletmelere entegre etme işlemleri genellikle gelişmiş ve sanayileşmiş ülkelerin tekelinde bulunmaktadır. Kalkınma, gelişme, ulusal geliri artırma, dışsatımı artırma ve dış piyasalarda rakiplerle eş

³³ Ahmet Erol, "Yabancı Sermaye (I)", Mükellefin Dergisi, Sayı 93, 2000, sy. 76.

³⁴ Rıdvan Karluk, Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, İTO Yayınları, 1983, sy. 210.

koşullarda mücadele için gelişen teknolojilerden ve gelişen üretim biçimlerinden yararlanmak artık bir zorunluluktur. Bu zorunluluğa uymak geliştirmekte olan veya az gelişmiş ülkeler açısından oldukça güçtür. Yeni ve gelişmiş teknolojilere sahip olmanın en uygun yollarından biri bu alanda yabancı sermayeden yatırım yöntemli yararlanmaktır. Yabancı sermayenin yatırım şeklinde bu tür ülkelere girmesi, bu ülkeleri yeni teknoloji olanaklarına kavuşturmaktadır. Ayrıca, yabancı sermayenin parasal olarak da bu ülkelere girişi bu tür gelişmiş teknolojileri satın alma olanağını sağlamaktadır.

3) Bilgi Açığı

Gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde eğitim ve öğretim sürecindeki kalite ve kaynak eksikliği nedeniyle bilgi yaratma, yaratılmış olan bilgiye ulaşma ve yaratılmış olan bilgiyi kullanma konularında önemli tıkanıklıklar söz konusudur. Ayrıca, kalkınma ve gelişme konusunda sanayileşme ve teknoloji artık anahtar rol oynamaktadır. Sanayileşme ve teknoloji daha önce de belirtildiği gibi gelişmiş ülkelerin ve uluslararası şirketlerin tekelindedir. Durum böyle olunca, bu teknolojilere ilişkin bilgiler de bunların tekeline tabidir. Bu bilgilere ulaşmak, bu bilgileri kullanmak ve ortaya yeni bilgiler koyarak bunlardan katma değer yaratmak için sermaye birikimine ve sermaye açığının kapatılmasına gereksinim bulunmaktadır. Bu birikimin oluşturulmasında ve açığın kapatılmasında doğrudan veya dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının katkısı büyük olmaktadır. Bilgi yaratmak, yaratılan bilgilere ulaşmak ve ulaşılan bilgileri kullanmak konusunda doğrudan ve dolaylı yabancı sermayenin olumlu katkısı büyüktür.

4) İstihdam Açığı

Gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde büyük bir istihdam açığı (işsizlik) vardır. Yabancı sermayeli yatırımlar genellikle üst düzey yöneticilerini kendileri beraberlerinde getirmektedirler. Ancak, diğer düzeyden istihdamı yatırımın yapıldığı ülkeden karşılamaktadırlar. Bu ise, işsizlik sorunu yaşayan ülke açısından büyük bir katkı sağlamaktadır. Bu katkı dolaylı olarak gelir etkisi yaratmakta; bu etki ise, talep yaratarak piyasanın canlılığını ve büyümesini sağlamaktadır. Türkiye'nin önümüzdeki 10 yıl içinde, yedi milyon dolaylarında kişiye iş sağlayabilmesi için

yaklaşık 580 milyar dolara gereksinimi vardır.³⁵ Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nce 1980-1999 yılları arasında 3.747 adet izin ve Teşvik Belgesi verilmiş ve bu belgelerde öngörülen istihdam rakamı yaklaşık 500.000 kişidir. Dünya çapında çok uluslu şirketlerde yaklaşık 73 milyon kişinin istihdam edildiği tahmin edilmektedir.³⁶

5) Ödemeler Dengesi Açığı

Gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkeler önemli ödemeler dengesi açıklarıyla karşı karşıya bulunmaktadır. Yabancı sermayenin ödemeler dengesi üzerindeki etkileri konusundaki görüşler çeşitlidir. Bir bölümü yabancı sermayenin ödemeler dengesi açığını artırıcı etki yaptığını savunurken, bir bölümü de tam tersini savunmaktadır. Yabancı sermaye girdiği dönemde ülkede ödemeler dengesi açığında daralmaya yol açar. Ancak, yatırım tamamlandıktan ve işletme faaliyete geçip kar etmeye başladıktan sonra karların transferi gündeme geldiğinde ödemeler dengesinde olumsuz etki yaratır. Ayrıca, yabancı sermayeli yatırımlar ithalata dayalı olarak üretim yaptıkları takdirde de yapacakları dışalımın nedeniyle ödemeler dengesine olumsuz etkileri olabilir. Yabancı sermaye yatırımlarının yapıldığı ülkedeki karlılık yüksek olduğu sürece kar transferine yönelmeyecek; doğan karlarını o ülkede yatırımlarını genişletmek amacıyla kullanacaktır. Özel anlamda bu alanda yapılan farklı değerlendirmelerde haklılık payı bulunmamaktadır; ancak genel anlamda dolaylı ve dolaysız yabancı sermaye girdiği ülkenin ödemeler dengesinde iyileştirici etki yapmaktadır.³⁷

6) Vergi Açığı

Gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde kayıt dışılık başta olmak üzere çeşitli nedenlerle vergi gelirlerinde istenen miktarlara ulaşamamaktadır. Bütçenin gelir kalemi en sağlıklı kaynak olan vergilerle sağlanamayınca, doğan bütçe açığı iç ve dış borçlarla kapatılmaktadır. Ülkeye giren yabancı sermaye yarattığı katma değer ve gelir ile ülkenin vergi gelirlerinde artış sağlamaktadır.

³⁵ Faruk Cömert, "İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye", Hazine Dergisi, Sayı 13, 2000, sy. 1.

³⁶ Faruk Cömert, "İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye", Hazine Dergisi, Sayı 13, 2000, sy. 8.

³⁷ Ahmet Erol, "Yabancı Sermaye (I)", Mükellefin Dergisi, Sayı 93, 2000, sy. 78.

E) Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler ile Yabancı Sermaye Yatırımlarının Olumlu ve Olumsuz Yönleri

Genel olarak yatırımcılar için doğrudan yabancı yatırımların 3 ana faktör tarafından biçimlendirildiği ifade edilmektedir. İlk olarak yatırım yapılan yerde yatırımın sahibi olma (ownership advantages) avantajı, yatırım yerinin sağladığı avantajlar (locational advantages) ve çok uluslu şirketlerin uluslar arası rekabette yer edinmesinin sağladığı (internationalisation of multinationals) avantajıdır. Yatırım kararı verilirken bu üç temel faktörden biri ya da bir kaçını etkili olabilmekte, her bir yatırımcı temel hedef doğrultusunda sağlayacağı avantajlara göre yatırım yerini ve hacmini belirlemektedir.

Yukarıda verilen tanımlamalar aslında iki ana stratejik yaklaşımın varlığına işaret etmektedir. Pazar hedefli (yatay) stratejiler ve maliyet hedefli (dikey) stratejiler. Yatay stratejiler yerel üretim birimlerinin yaygınlaştırılması ve bir anlamda ihracat stratejilerinin genişletilmesi amacıyla yönelik olarak pazar eksenli şekillenmektedir. Buna karşın, maliyetlerin minimizasyonu veya kaynaklara ulaşma stratejileri hedef ülkedeki düşük işgücü ve hammadde maliyetlerini kullanarak, rekabetin kalite yanında fiyatlara da bağlı olduğu ortamlarda tercih edilen bir strateji olmaktadır.³⁸

Çok uluslu ya da ulusötesi firmalar içinde doğdukları ülkelerin kültürel ve ekonomik önceliklerine sahiptirler. Örneğin Japon firmaları özelleştirme ya da şirket satın almalarından ziyade komple yeni yatırımlara rağbet etmekte, yatırım yapılan ülkede özelleştirmenin ortaya çıkarabileceği yeniden yapılandırma ya da işçi çıkarma gibi sorunlarla uğraşmak istememektedir. Japon firmalar için pazar potansiyeli en önemli kriter olarak belirlemekte, yatırım kararlarını çok uzun vadeli bir perspektifle almaktadırlar.

Yukarıda belirtilen açıklamalar altında her ülke kendi önceliklerini dikkate alarak yabancı yatırımcıların yatırım kararlarını etkilemeye çalışmakta, her yatırımcının temel önceliklerini karşılayan bir paketle tanıtım programları oluşturmaktadırlar.

Bu perspektiften bakıldığında, ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlar için teşvik politikaları ise genelde aşağıda belirtilen amaçlardan birinin gerçekleştirilmesine yönelik olarak belirlenmektedir.

1. Ülkenin yatırım imajının iyileştirilmesi, yurt dışında etkili tanıtım yapılması gibi vasıtalarla dolaylı olarak yabancı sermaye girişinin artırılması.

³⁸ Hayrettin Demircan, Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri, Ankara, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2003, sy. 41.

2. Herhangi bir sektörel ya da bölgesel ayırım yapılmadan toplam yabancı sermaye yatırımlarının artırılması.

3. Belli tipteki yatırımların hedeflenerek doğrudan ya da dolaylı yabancı sermaye yatırımların miktarının ve kalitesinin artırılması. Sektörel önceliklerin tespit edilerek yatırımcıların hedeflenmesi günümüzün en çok tercih edilen yabancı sermaye politikaları arasındadır.

4. Spesifik olarak yatırım projelerinin belirlenerek firmaların hedeflenmesi tüm bu stratejiler genelde daha fazla yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi amacına yöneliktir. Türkiye’de bu güne kadar gerek yatırım ikliminin iyileştirilerek olumlu bir imaj yaratılması gerekse belirli bir strateji tespiti yoluyla politikaların oluşturulmasında başarısız olması, yabancı sermayeye şüpheli bakılması gibi olumsuz etkenlerle birleşerek yabancı sermaye yatırımlarının payının artırılmasını engellemiştir.

Doğrudan yabancı yatırımların ülkeye çekilmesi için vergisel teşvikler, endüstri bölgeleri ve serbest bölgelerin kurulması, bürokrasinin azaltılması, şirket karlarının yurt dışına transfer edilmesine kolaylıklar tanınması gibi düzenlemelerin yanında, ekonomik istikrar, piyasa, gerçekçi kur politikaları, kamulaştırmama garantisi gibi ilave unsurlar da önem kazanmaktadır.

Sanıldığı aksine, yabancı yatırımcılara sağlanan teşvikler, yabancı sermayenin girişinde birincil derecede belirleyici bir faktör değildir. Aşağıdaki tabloya baktığımızda, onlarca faktörün yatırım kararlarının verilmesinde rol oynadığını, teşviklerin ise bu faktörler arasında yer aldığını görmekteyiz. Tablodan da görüleceği gibi, ekonomik yapı, bürokratik engeller, yabancı yatırımcılara sağlanan garantiler gibi pek çok faktör karar verme sürecinde önemli belirleyiciler olarak ortaya çıkmaktadır.

Yatırım iklimi yatırım kararının alınmasında en önemli belirleyici olarak ortaya çıkmakta, tablonun ilk sütununda yer alan ekonomik ve politik istikrar, bürokratik yapı ve kolaylıklar gibi pek çok etken yatırımcının karar alma sürecinde dikkate aldığı hususlar olarak yer almaktadır. İkinci sütunda ise firmaların öncelikli olarak dikkate aldıkları dikey ya da yatay stratejilere uygun pazar yapısı, hammadde ve işgücü imkanları ile gerekli maddi altyapı (iletişim, ulaştırma vs.) diğer belirleyiciler arasında yer almaktadır

Tablo: 1 Yabancı Sermaye Girişinde Belirleyici Faktörler³⁹

Ev sahibi ülkenin belirleyici faktörleri	Firmaların amaçlarına göre yabancı sermayeli yatırımlar	Ev sahibi ülkede temel ekonomik belirleyiciler
Ekonomik, politik ve sosyal istikrar	Pazar Eksenli	Pazar büyüklüğü ve fert başına gelir
Ülkeye giriş ve faaliyetlere ilişkin düzenlemeler		Pazar büyüme hızı
Yabancı şubelere getirilen standartlar		Bölgesel ve global pazarlara giriş kolaylığı
Pazar yapısı ve işlevleriyle ilgili politikalar		Ülkenin tüketici tercihleri
Yabancı sermaye ile ilgili uluslar arası anlaşmalar		Pazar yapısı
Özelleştirme politikaları		Hammadde Eksenli
Ticaret politikaları	Ucuz iş gücü	
Vergi politikaları	Kalifiye iş gücü	
İş Kurarken sağlanan kolaylıklar	Teknolojik, yenilikçi ve diğer yaratılan varlıklar	
Yatırım tanıtımı	Fiziki alt yapı	
Yatırımcılara sunulan hizmetler	Verimlilik Eksenli	
Yatırım teşvikleri		Ulaştırma ve telekomünikasyon gibi diğer maliyetler
Bürokratik işlemler		Bölgesel ağ kurabilmek için bölgesel entegrasyon anlaşmalarının varlığı
Sosyal kolaylıklar		
Diğer yatırım hizmetleri		

Yatırımcılar açısından yatırım stratejileri bu şekilde belirlenirken, ülkelerin yatırım politikalarına yaklaşımları 3 farklı şekilde olabilmektedir.⁴⁰

1. Doğrudan yabancı yatırımlara ve yerel teknolojik gelişmelere yönelik pasif açık kapı politikası,

³⁹ Hayrettin Demircan, Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri, Ankara, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2003, sy. 45.

⁴⁰ John H. Dunning and Rajneesh Narula, Foreign Direct investment and Governments, Catalysts for Economic Restructuring, London, Routledge, 1996, sy. 439.

2. Yerel gelişmeler için en önemli faydayı sağlayacak faaliyetler için doğrudan yabancı yatırımları cazip kılan ve onlara rehberlik eden pro-aktif politikalar,
3. Yerel rekabet kapasitenin gelişimini teşvik ederken, doğrudan yabancı yatırımları yabancı “hazır değerlere” (created assets) ulaşmada bir araç olarak gören seçici politikalar.

Bu stratejiler yerel faydaların geliştirilmesinde farklı etkilere sahiptir. Pasif politikalar doğrudan yabancı yatırımları yerel faydaları (doğal kaynaklar, ucuz işgücü vb.) sömürmek yönünde teşvik edebilir. Bu politika bazı dışsallıklar yaratıp faydaları artırırken gerekli önlemler alınmazsa ev sahibi ülkede çokuluslu şirketlerin yaratması beklenen fayda maksimizasyonunu sağlanamayacaktır. Deneyim, teknolojik altyapı sağlayacak uygun önlemler, pro-aktif politikalara eşlik ederse yerel faydaların gelişimine daha fazla yardımcı olacaktır. Ancak burada farklı politikaların tercih edilmesi durumunda ulusal kapasitenin göz ardı edilmesi riski bulunmaktadır. Seçici politikalar ise uzun dönemli yerel faydaların mevcudiyetini arttırmada faydalı olabilir.

Bu yatırım politikalarının gelişmesi ve çok uluslu şirketler konusundaki çalışmaların yoğunlaşması, bu şirketlerin dünya çapındaki faaliyetlerinin daha iyi değerlendirilmesine, bu şirketlerin kendi ülkelerinde ve konuk oldukları ülkelerdeki ekonomik ve sosyal düzene etkilerinin daha açık bir şekilde belirlenmesine imkan vermektedir.

Çok uluslu şirketlerin başka ülkelerdeki yatırımları hızla genişlediğine göre, kabul eden ülkeler bu yatırımlardan bir şeyler ummakta, bir takım yararlar beklemektedir. Öte yandan çok uluslu şirketlerin yatırımları ve faaliyetleri bu kadar çok tartışıldığına göre, hiç olmazsa bazı ülkeler, çok uluslu şirketlerin bir takım faaliyetlerinden zarar görmekte, şikayet etmektedir. Bu yarar ve zarar tartışmaları başlıca konular itibariyle aşağıda özetlenmektedir.⁴¹

1) “Refah” Kriteri

Yabancı sermaye yatırımları, ülkelerde birçok malın çağdaş teknoloji ile üretimini sağlar. Bir ülkede yaşayanların ülkenin sınırlı tasarruf ve yatırım olanakları nedeniyle daha uzun süre o ülkede üretilemeyeceği için satın alamayacakları (veya ithal etmek zorunda kalacakları) malların üretimini sağlayarak “refah” artırır.

⁴¹ T. Güngör Uras, Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, İstanbul, Formül Matbaası, 1979, sy. 53.

Karşı görüşü olanlar öncelikle “refah” tanımına itiraz etmektedirler. Ekonomik refah’ın üretim artışı ve üretim artışının parasal değeri ile ölçülemeyeceğini ileri sürmektedirler. Bunlara göre, yabancı sermaye yatırımları öncelikle üst gelir gruplarının talebine yönelik üretim alanlarına girerler veya mevcut olmayan talep alanlarında yeni talepler yaratarak tüketim, kalıplarını değiştirirler. Genellikle gelişmiş ülkelerdeki tüketim kalıplarına uygun, bir talebe sahip “elit” tüketiciler için üretim yaparlar. Örneğin basit ucuz radyo üretecek yerde az sayıda stereo radyo üretmeyi tercih ederler. Bu nedenlerle “refah” yaratma etkilerinden söz edilemez.

2) Üretimde Yaygınlık

Yabancı sermayeli kuruluşlar, özellikle çok uluslu şirketlere dayalı olanları birçok yeni mamulün üretim teknolojisini beraberinde getirirler. Değişik konulardaki üretimin farklılığı ve her konudaki üretimin kendi içindeki çeşitliliği bir ekonomi için büyük olanaklar sağlar. Hammadde, ara malı olarak bu malların üretiminde kullanılacak yerli girdileri üretecek milli kuruluşlar gelişir. Bunlar ülke ekonomisini canlandırır.

Karşı görüşte olanlar ise bu üretim çeşitliliğinin ülke ekonomisi için “israf” olacağını iddia etmektedirler. Karşı görüşe göre yabancı sermayeli kuruluşlar üretim çeşitliliğine ülke yararı düşüncesi ile değil “oligopolist” rekabetin bir gereği olarak giderler. Bu gelişmekte olan ekonomilere pahalı bir fatura yükler. Genellikle bu üretim çeşitliliğinden üst gelir grupları yararlandığından, gelir grupları arasındaki farkın açılması sosyal sorunları arttırır.

3) Teknoloji Transferi

Bu konuda yandaş görüşe göre, çok uluslu şirketler geliştirmekte olan ülkelere bu ülkelerde kamu kuruluşlarının ve özel sektörün sınırlı imkanlarıyla geliştirilecek veya ithal edilecek teknoloji ile kıyaslanmayacak nitelik ve nicelikte bir teknoloji transferi olanağını ortaya koymaktadırlar.

Bir ülkeye gelen yabancı sermayeli kuruluşlar sadece “yalın teknoloji”ye sahip değillerdir. Buna bağlı “yan olanakları”da (yönetim, teknik hizmetler, “trouble shooting”, özel alet ve teçhizat ve makineler gibi) genişler.

Doğrudan etkileri yanında dolaylı etkileriyle gelişmekte olan ülkelerdeki produktivitenin artmasına, işletmelerin modernleşmesine, maliyetlerin düşmesine, teknolojinin gelişmesine katkıda bulunurlar.

Hem unutulmamalıdır ki artık bir çok konuda ileri teknoloji dünya üzerinde firma bazında dağılmıştır. Çok uluslu şirketler belli konularda sahip oldukları teknolojiyi sadece kendileri kullanmaktadır. Bunları satın alarak transfer etmek mümkün değildir. Satın alınabilen teknoloji genel nitelikteki klasik teknolojilerdir. Belli konulardaki teknolojinin transferi için tek imkan doğrudan o teknolojiye sahip kuruluşla işbirliğidir. Yabancı sermaye yatırımları ise bu konudaki en yaygın uygulama şekli olup, ülkede bulunmayan ileri teknoloji yabancı yatırımcılar sayesinde ev sahibi ülkeye gelebilmektedir.⁴²

Yapılan tespitlere göre, Latin Amerika ülkelerine, yeni teknoloji girişlerinin % 99'u çok uluslu şirketler kanalıyla olmuştur. Bir çok sanayi ülkesinde yeni teknoloji uygulamasının % 50 dolayındaki kısmının çok uluslu şirketlerce gerçekleştirildiği ileri sürülmektedir. Teknoloji transferi konusunda çok uluslu şirketlerin avantajları sadece teknoloji birikmelerinin zenginliğine dayanmaktadır. Geniş iç ve dış pazar olanağı, büyük cirolar, zengin sermaye kaynakları, çok uluslu şirketlerin herhangi bir ülkenin yapacağından daha fazla araştırma geliştirme harcaması olanağını ortaya koymaktadır.

Karşı görüşte olanlar, gelişmekte olan ülkelere, teknoloji transferindeki katkılarını kabul etmekle beraber, bu tip çabaların ülke menfaatlerini değil, sadece o ülkedeki faaliyetlerinin sürdürülmesi amacını güttüğünü, ülkeye yararlı teknolojinin değil firmaya yararlı teknolojinin transfer edildiğini ileri sürmektedirler. Birçok durumlarda bu teknoloji, gelişmekte olan ülkenin milli politikaları ve kalkınma planları ile belirlenen teknoloji düzeyinin altında veya üstünde olabilmektedir. Bu hallerde ülke bağımsız bir teknoloji politikası yürütecek yerde, çok uluslu şirketlerin teknoloji politikalarına bağımlı bir duruma düşmektedir. Teknolojinin başka sahalarda kullanılması halinde milli kuruluşlar muhtemelen çok uluslu şirketlerin dünya çapındaki örgütünün teknik ve idari yardımı olmadan bunu başarma olanağı bulamayacaktır.

Çok uluslu şirketler teknolojiyi genellikle üst gelir grupları ve üstün tüketim maddeleri konusunda geliştirmektedirler. Çok uluslu şirketlerin Ar/Ge harcamalarının büyük kısmı ürünlerinin ticari açıdan ömrünü uzatmayı, sürümü

⁴² N. Kemal Uyanık, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları", Yaklaşım, Sayı 106, 2001, sy. 59.

arttırmayı hedef alır. Ürünün esas niteliğinde büyük değişiklik olmaz. Her ileri teknoloji her ÷lke için mutlaka zorunlu ve yararlı değildir. Bir çok konuda klasik teknolojiyi kullanmak, gelişmekte olan ÷lkeler için daha ucuz ve daha yararlı olabilir. Sanayi ÷lkelerinde geliştirilmiş teknoloji emek kıtlığı ve sermaye bolluğu temel varsayımına dayanır. Halbuki gelişmekte olan ÷lkelerde ekonomik ve sosyal şartlar bunun tam tersidir.

Teknolojide yabancı sermayeye bağımlılık ve en ileri teknolojinin bu kanaldan geleceğine ilişkin bekleyişler milli Ar/Ge programlarının ihmal edilmesi ve ÷lkenin devamlı dışa bağımlı olması sonucunu verir.

4) Sermaye Transferi

Gelişmekte olan ÷lkelerin karşı karşıya buldukları tasarruf ağı ve döviz sorunu karşısında yabancı sermaye çok önemli bir olanaktır. Kısa sürede yatırıma dönüşebilecek, yabancı kaynak imkanını getirmektedir.

Doğrudan yatırımların peşinden uluslararası kuruluşların mali yardımlarının da gelmesi normaldir. ÷lkeler kendi sermayelerinin yatırım yaptığı ÷lkelerin mali sorunlarına yardımcı olmayı zorunluluk sayacaklardır.

Yabancı sermayeli kuruluşlar düşük faiz ve uygun vade ile dünya piyasalarından kredi bulma imkanını da beraberlerinde getirmektedirler.

Çok halde yabancı sermaye atıl kalabilecek veya prodüktif olmayan alanlara kayabilecek yerli tasarrufların da mobilizasyonuna yardımcı olur.

Yabancı sermayeye yandaş olanlar, çok uluslu şirketlerin gelişmekte olan ÷lkelerdeki yatırımlar için önemli miktarlarda sermaye transferi gerçekleştirdiklerini ileri sürmektedirler. Gelişmekte olan ÷lkeler gerek tasarruf açıkları ve gerekse döviz olanaklarının sınırlı olması nedeniyle bu kaynaklardan istifade edebilirler. Yabancı sermaye yerli sermaye ile iştirak halinde bulunsa bile, yerli kaynakların prodüktivitesinin artmasını sağlayarak gene de ÷lkeye yararlı olmaktadır. Yandaş görüşte olanlar sanayileşmede yabancı sermayenin bu olanaklarından yararlanmanın bir fırsat olduğunu söylemektedirler.

Karşı görüştekilere göre çok uluslu şirketler, bu ÷lkelere yaptıkları yabancı sermaye yatırımlarının üstünde bir kar transferi yaparak getirdiklerinden çok götürmektedirler. Çok uluslu şirketlerin sanayileşmekte olan ÷lkelerdeki kar marjları kendi ÷lkelerindeki, ABD'deki ve Avrupa'daki ortalama karlılık oranlarının

üzerindedir. Bu nedenle çok uluslu şirketler, gelişmekte olan ülkelerde yeni “emperyalizm”in temsilcisi olarak bu ülkeleri sömürmektedirler.

Karşı görüşte olanlara göre özel yabancı sermaye yatırımları yabancı sermaye transferinin en pahalı yoludur. Yabancı sermaye yatırımlarında genellikle konunun sadece getirdiği ve götürdüğü paraya bakılır. Halbuki her yatırım parasal olmayan (özellikle politik) yükler getirmektedir. Kaldı ki parasal yükler de çok kere doğrudan borçlanmada ödenecek faizin üzerindedir. Yatırım geliştikçe bu yük artar.

Çok kere yabancı sermayeli kuruluşlar dışarıdan transfer ettiklerinin çok üzerinde iç kaynakları kullanırlar. Sonra unutulmamalıdır ki yabancı sermaye yatırımlarında getirilen sermayenin sade bir kısmı nakdi sermayedir. Kalanı gayri maddi sermayedir ki bunun değerlendirilmesi tamamen subjektif ölçülerle çok uluslu şirketlerce yapılır.

5) Pazarlama

Yandaş olanlar çok uluslu şirketlerin gelişmekte olan ülkelerin ihracatlarını büyük ölçüde artırma olanağından söz etmektedirler. Çok uluslu şirketler gelişmekte olan ülkelere, dünya çapındaki alım-satım düzenleriyle birlikte gelişmekte, gelişmekte olan ülkelere bu sistemden yararlanma olanağını getirmektedirler. Tek başına ve kendi gücüyle gelişmekte olan ülkenin bu pazarlara girmesi çok güç hatta imkansızdır.

Yabancı sermayeli kuruluşlar iç piyasanın da gelişmesine yardım ederler. Pazarlama kanallarının kurulmasını, kuvvetlenmesini, dağıtımın üretici ve tüketici, lehine gelişmesini sağlar, ambalajlama, pazarlama, reklam tekniklerini öğretirler.

Karşı görüş ise şudur: çok uluslu şirketlerde önemli olan tüm firmanın karının maksimizasyonudur. Şirket pazar olanaklarını buna göre planlar, dağıtır. Herhangi bir ülkedeki yatırımın mutlaka, ihracat yapması çok uluslu şirketler için bir değer ifade etmez. Bunun gelişmekte olan ülkeler üzerinde olumsuz tesiri de görülmektedir. Yabancı sermayeyi kabul eden ülke, ihracatının gelişmesinin çok uluslu şirketlerin iyi niyetine bağlı olduğuna inanmaya başlamakta, herhangi bir millileştirme halinde, çok uluslu şirketlerin dünya pazarlarında bu ülkenin ihracat imkanlarını sınırlayıcı girişimlerinden ürkmektedir.

Yabancı sermayeli kuruluşlar gelişmekte olan ülkelerin iç pazarlarında pahalı ambalajlama, gereksiz reklam ile halkın tüketim kalıplarını zorlar, ürün maliyetlerini yükseltirler. Ciroyu artırmak için farklı ürünler çıkarıp bu ürünler arasında piyasa

rekabeti yaratarak tüketici aleyhine faaliyet gösterirler. Ya da ev sahibi ülke için sosyal açıdan önemli bazı gelişmelerin (endüstriyel kirlenmenin engellenmesi, iş güvenliği, minimum ücret vb.) yasalaşmasını kendi çıkarlarına aleyhine olacağı için önlemeye çalışırlar.⁴³

Yabancı sermayeli kuruluşlar dünyaca bilinen ticari isimler nedeniyle piyasada bir ön üstünlük sağlar, isime dayalı bir ek kar elde ederler. Yerli ürünlerin, yerli isimlerle önce iç piyasada gelişip sonra ihraç gücü kazanmasını engellerler.

6) Yönetim Becerisi

Sevk-idare politikalarındaki gelişmeler sonucu, çok uluslu şirketlerin gelişmekte olan ülkelerdeki uygulamaları değişmiştir. Artık fazla sayıda yerli yönetici istihdam etmektedirler. Bir çok hallerde yönetimi tamamen yerli yöneticilere bırakmaktadırlar. Artık çok uluslu şirketler ana kuruluşun en üst seviye yönetim kadrosunda bile faaliyet gösterdikleri uluslardan gelen yöneticilere yer vermektedirler. Bu faaliyetler gelişmekte olan ülkelerde yönetim becerisinin artmasına imkan vermektedir.

Tenkitçiler, yabancı sermaye yatırımlarının etkisinde gelişmekte olan ülkelerde yönetim becerisinin arttığını kabul etmekte fakat bu becerinin ülke yararına değil yabancı sermaye yararına bir beceri olduğunu söylemektedirler.

Yine tenkitçilere göre, dış kuruluşlardaki yöneticilerin sorumlulukları sınırlıdır. Onlara önemli yönetim sorumluluklar verilmez. Önemli kararlar şirket merkezinde alınır. Çok uluslu şirketlerin geliştirdikleri yönetim teknolojisi özellik taşır. Belli büyüklük ve belli özelliği olan firmalar için geliştirilmiş bir beceridir. Bu firmalar dışında daha küçük kuruluşlarda uygulanması zordur.

7) Prodüktivite

Yabancı sermaye yatırımlarının gelişmekte olan ülkelerde prodüktivite artışı sağladıkları veya hızlandırdıkları veya teşvik ettikleri ileri sürülür. Karşı görüş ise, yabancı sermayenin memlekette zaten mevcut potansiyeli değerlendirmekten başka bir şey yapmadığı şeklindedir. Prodüktivite artmamakta sadece emek yoğun faaliyetlerin sermaye yoğun hale getirilmesi, mekanizasyon sonucu konsolide

⁴³ Theodore H. Moran, Foreign Direct Investment and Development: The New Policy Agenda for Developing Countries and Economies in Transition, Washington, Institute for International Economics, 1998, sy. 20.

edilmektedir. Bu gelişmenin etkisiyle artan işsizlikle tabii yabancı sermaye ilgilenmemekte sadece olumlu gelişmeleri ortaya koymakla yetinmektedir.

8) Ödemeler Dengesi

Yabancı sermaye yatırımlarının cari işlemler alanında hem menfi, hem de müsbet etkileri bulunabilmektedir. Bu durum yapılan yatırımların ve yatırım yapılan ülkenin ekonomik ve siyasal nitelikli özel koşulları ile doğrudan ilgilidir. Örneğin, bir ülke düşünelim ki, yüksek gümrük duvarları ve kotalarla sanayisi korunmuş olsun ve bu ülkenin geniş bir pazara sahip olduğunu varsayalım. Bu tür ülkelere yapılacak olan yabancı sermaye yatırımlarının ödemeler dengesine etkisi ya hiç olmayacaktır veya nisbi düzeyde kalacaktır. Türkiye bu olguyu uzun süre yaşamış ve yabancı sermaye yatırımlarına bağlı üretimleri döviz girdisi sağlamaya yönelik ihracata kanalize edememiştir. Buna karşılık, iç pazarı küçük ve cazip olmayan fakat ekonomisi entegre edilmiş, ucuz işgücüne sahip ülkelere aynı yabancı sermaye yatırımları yapılırsa, bu takdirde üretim iç piyasaya değil ihracata yöneltileceğinden ödemeler dengesine olumlu katkılarda bulunmuş olacaktır.⁴⁴

Nakit olarak ülkeye giren yabancı sermayenin ödemeler dengesi üzerindeki etkisi kısa sürede görülürken; yatırım şeklinde ülkeye giren yabancı sermayenin etkisi orta ve uzun vadede görülmektedir. Gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde ödemeler dengesinde ciddi açıklar söz konusudur. Bu tür ülkelerin önemli dış borç ve faiz yükü altında olmaları; dışa bağlı sanayileşme çabaları, uluslararası pazarda aleyhlerine gelişen fiyat ve rekabet koşulları, döviz girdisi azlığı gibi nedenlerle ödemeler dengesi sorunu sürekli gündemdedir. Ülkeye giren yabancı sermaye, doğrudan veya dolaylı olarak ülkeye döviz girdisi sağladığı için ödemeler dengesi üzerinde pozitif etki yaratır. Ancak, sıcak para ya da nakit olarak giren yabancı sermayenin ülkeden çıkışı ile yabancı sermayeli yatırımların kar transferleri sırasında ödemeler dengesinde negatif etki meydana gelir. Bazen de, yabancı sermayeli yatırımlar, girdikleri ülkelerde dışa bağımlı bir sanayileşme yaratarak ülke kaynaklarının sürekli dışa aktarılması sonucu doğurabilir. Bu durumda da, ödemeler dengesi üzerinde ciddi olumsuz etkiler yaratacakları açıktır. İşte bu tür noktalarda,

⁴⁴ Ramazan Uludağ, Türkiye'de Yabancı Sermaye Uygulaması, Ankara, Alf Matbaacılık, 1991, sy. 19.

ülke yöneticilerinin özenli, seçici ve dikkatli olmaları; ülkelerinin çıkarlarını sürekli göz önünde bulundurmaları gerekmektedir.⁴⁵

F) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihi Gelişimi

1) Dünyada Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişim

Kavram olarak genelde sermaye, özelde yabancı sermayenin geçmişi insanlık tarihi ile paralel gitmektedir. Sermaye hareketleri ve bu hareketlerin türleri ile gelişimi insanlığın gelişimine koşut bir seyir izlemiştir. Ancak, sermaye hareketlerinde asıl sıçrama sanayi devrimi ile birlikte başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki üç yüzyıl boyunca sermaye hareketlerinin yönü genelde nüfus yoğunluğu fazla olan bölgelerden, nüfus yoğunluğu daha az olan, yeni keşfedilmiş bölgelere doğru olmuştur. Sermaye akımında özellikle yeni keşfedilen ve doğal kaynakları zengin bölgeler önemli yer tutmuştur. Çünkü Sanayi Devrimiyle birlikte sanayileşen ülkelerde hızlanan sermaye birikimi, büyük şirketleri bu sermayeden en fazla karı sağlayacak yatırım alanlarını aramaya yöneltmiştir. Bu yatırım alanları ise Avrupa Sanayisinin ihtiyacı olan hammaddeleri sağlayacak, doğal kaynak ve ucuz işgücüne sahip dönemin sömürgeleri ve az gelişmiş ülkeleri olmuştur.⁴⁶ İngiltere kaynaklı sermaye, bu gelişime koşut olarak Amerika, Kanada, Arjantin, Yeni Zelanda, Avustralya gibi İngiltere'nin sömürgeleri durumunda olan ve zengin doğal kaynaklara sahip bulunan ülkelere akmıştır. Bu sermaye akımı özellikle 19'uncu yüzyılda çok yaygınlaşmıştır. 19'uncu yüzyıldan Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemdeki sermaye hareketlerinin temel özelliği, bunların hemen hemen tamamına yakınının özel sermaye olmasıdır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki sermaye akımlarının yapısı özel nitelikli olmaktan çok kamusal ya da devlet kaynaklı bir nitelik kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu alanda yeniden bir dönüşüm başlamış ve sermaye akımları devlet kaynaklı olmaktan daha çok özel kaynaklı olmaya başlamıştır. Özellikle, 1970'lerden sonra biriken petrol kaynaklı sermayenin de katkısıyla, sermaye hareketlerinde özel kesime ait sermaye ağırlık taşıır duruma gelmiştir.

Ayrıca İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yabancı sermaye yatırımları önceki yıllarla

⁴⁵ Ahmet Erol, "Yabancı Sermaye (I)", Mükellefin Dergisi, Sayı 93, 2000, sy. 82.

⁴⁶ T. Güngör Uras, Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, İstanbul, Formül Matbaası, 1979, ss. 29-30.

karşılaştırıldığında azalış gösterilmiştir. İkinci Dünya Savaşına kadar yabancı sermaye yatırımları içinde önemli bir payı bulunan portföy yatırımları savaş sırasında yerini yabancı yatırımlara bırakmıştır. Şüphesiz bu gelişmede 1950’li yıllardan sonra giderek önemli bir güç oluşturmaya başlayan ve doğrudan yabancı sermaye yatırımı niteliğinde olan çok uluslu şirketlerin payı büyüktür.⁴⁷

1980’lerden sonra gelişen özelleştirme ve küreselleşme hareketlerinin de etkisiyle hemen hemen tüm sermaye hareketlerine özel sermaye kaynak oluşturmaktadır . Önceleri devletlerin yönetimi ve yönlendiriciliğinde başlatılan ekonomik kalkınma modellerinde, kamu kesimi ile başlayan büyüme, daha sonra özel kesimin yönetimi ve önderliği ele alması şekline dönüşmüştür. Özellikle 1990’lardan itibaren tüm dünyada kamu kesimi küçülmekte, özel kesim büyümektedir.

Ancak burada göz önünde bulundurulması gereken önemli bir unsur, hükümet politikalarının yabancı yatırım hareketlerinde beklenenden çok daha fazla etkili olduğudur. Yabancı sermaye hareketleri içindeki kamu kesimi kaynaklı hareketler küçülse de, kamu otoritesinin etkileri önemini korumaktadır.⁴⁸

19’uncu yüzyıldaki sermaye akışlarının ağırlığı nüfus yoğunluğu az, doğal kaynakları zengin bölgelere iken, 1990’lardan itibaren bu hareket tersine bir işleyiş kazanmıştır. Yabancı sermaye yatırımları, doğal kaynakları ve işgücü ucuz olan gelişme yolundaki ülkelere değil, sanayileşmiş ülkelerin birbirlerine yönelmektedir. 1993 yıl sonu itibariyle, Amerika Birleşik Devletleri (A.B.D.) uyruklu şirketlerin dış yatırım stoku 548.6 milyar dolardır. Amerikan dış yatırımlarından en yüksek payı 96.4 milyar dolar ile İngiltere, 70.4 milyar dolar ile Kanada, 37.5 milyar dolar ile Almanya, 32.9 milyar dolar ile İsviçre, 31.4 milyar dolar ile Japonya almıştır. Bu veriler de, açık olarak 1990’lardan sonraki sermaye hareketlerinin gelişmiş ülkelere yine gelişmiş ülkelere doğru olduğunu kanıtlamaktadır.⁴⁹

Dünyadaki sermaye yatırımlarının % 59 gibi yüksek bir oranı Amerikan, Japon, İngiliz, Alman ve Fransız şirketleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Türkiye’ye yatırım yapan ve Fortune Dergisi’nin ilk 500 şirketi arasında yer alan yabancı sermayeli şirketlerin ülke çıkışları itibariyle dağılımı; 38 Amerikan, 16 Japon, 15 Alman, 13 Fransız ve 7 İngiliz şirkettir.⁵⁰

⁴⁷ Rıdvan Karluk, Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, İTO Yayınları, 1983, sy. 14.

⁴⁸ John H. Dunning and Rajneesh Narula, Foreign Direct investment and Governments, Catalysts for Economic Restructuring, London, Routledge, 1996, sy. 425.

⁴⁹ Ahmet Erol, “Yabancı Sermaye (I)”, Mükellefin Dergisi, Sayı 93, 2000, sy. 73.

⁵⁰ <http://www.fortune.com>

2) Yabancı Sermayenin Dünyadaki Gelişimi İçin Önemli Uluslararası Kuruluşlar ve Programlar

Gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların teşvik edilmesi, uzun yıllardan beri sanayileşmiş ülkelerde üzerinde durulan ve gerek çeşitli uluslararası organizasyonlarca gerek ulusal kuruluşlarca gerekse de ticari birliklerce geliştirilmeye çalışılan bir olgudur. Bunu sağlamak üzere çeşitli programlar düzenleyen bu kurumların çıkış noktaları temel olarak iki varsayıma dayanır:⁵¹

- Gelişmiş ülkeler çıkışlı doğrudan yabancı yatırımlar, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmasına önemli bir katkıda bulunacaklardır.
- Doğrudan yabancı yatırımların gelişmekte olan ülkelere akışlarının sağlanması desteklenmedikçe, akış çok sınırlı kalacaktır.

Özellikle borç krizi yıllarında bu kuruluşların önemi giderek artmış, bu kuruluşlar da faaliyetleri içinde bu konuya daha fazla ilgi göstermeye başlamışlardır.

Gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların teşvik edilmesi konusuna programlarında yer veren uluslararası organizasyonların ve programların başlıcaları şunlardır:

- OECD Teşkilatı (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı),
- UNCTAD (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Yatırım Konferansı),
- UNIDO (Birleşmiş Milletler Sanayi Kalkınma Teşkilatı),
- IFC (Uluslararası Finans Kurumu),
- WTO (Dünya Ticaret Örgütü),
- ITC (Uluslararası Ticaret Merkezi).
- Dünya Bankası,
- MIGA (Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı),
- FIAS (Yabancı Yatırım Danışmanlık Hizmetleri),
- AB Programları,
- KEİ (Karadeniz Ekonomik İşbirliği), EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi),
- ECO (İktisadi İşbirliği Teşkilatı) gibi bölgesel kuruluşlar,
- OCIFT (Türkiye-Fransa Yatırım ve İşbirliğini Geliştirme Teşkilatı),
- DEG (Alman Yatırım ve Kalkınma Kuruluşu),
- İngiliz Yatırım Bürosu,
- WAIPA (Dünya Yatırım Geliştirme Ajansları Birliği),

⁵¹ DPT, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, Yayın No DPT2514, 2000, sy. 13.

UNCTAD, Birleşmiş Milletler Sekreteryası içinde doğrudan yabancı yatırımları ve ulusötesi şirketlerle ilgili her konuda hizmet vermektedir. Ulusötesi şirketler ile ilgili program 1992 yılına kadar Birleşmiş Milletler Ulusötesi Şirketler Merkezi ve 1993 yılına kadar da Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Gelişme Dairesinin Ulusötesi Şirketler Bölümünde yürütülüyordu. Program, 1993 yılında, UNCTAD'a transfer edilmiştir. UNCTAD, ulusötesi şirketlerin yapılarına bakarak uluslararası yatırımları teşvik edici ortamın hazırlanması konusunda çalışmaktadır.

OECD Teşkilatı, gelişmekte olan ülkelere doğrudan yabancı yatırımları teşvik eden önemli kuruluşlardan birisidir. Teşkilat bünyesinde uluslararası yatırımlar ve çok uluslu şirketler konusunda üye ülkeler arasında işbirliğini geliştirme görevini üstlenen Uluslararası Yatırım ve Çok Uluslu Şirketler Komitesi (CIME) 1975 yılında oluşturulmuştur. Komite gelişmekte olan ülkelere yatırımların teşvikine özel önem vermekte ve ilgili çalışmalar yapmaktadır. Komiteye bağlı çalışma gruplarından üçü bu hususla yakından ilgilidir. Rehberlik Çalışma Grubu, Uluslararası Yatırım Politikaları Çalışma Grubu ve 1992 yılında oluşturulan Sermaye Hareketleri ve Görünmeyen İşlemler Komitesi (CMIT) ortak çalışma gruplarıdır. Komite özellikle üye ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlar konusunda koordine olmasına ve sorunların giderilmesine çalışmaktadır.

Dünya Ticaret Örgütü, küresel ticaret kuralları ile faaliyette bulunan uluslararası bir kuruluştur. 1 Ocak 1995 tarihinde kurulan bir örgüt olmasına rağmen esasen 1947 yılında 23 taraf ülkenin başlattığı GATT'ın (General Agreement on Tariffs and Trade) devamı olarak görülebilir. Dünya Ticaret Örgütü'nün başlıca görevi uluslararası ticaretin mümkün olduğunca serbest ve düzenli yapılmasını sağlamaktır. Bugün 134 üyesi bulunan ve 34 ülke ile yedi uluslararası örgütün gözlemci statüsünü haiz olduğu Dünya Ticaret Örgütü üye ülkeler tarafından yönetilen bir kuruluştur. Kararlar üye ülkelerin tamamının katıldığı ve düzenli olarak yüksek memurlar düzeyinde Cenevre'de toplanan konsey ve komisyonlarda alınmaktadır. Ayrımcılık yapılmaması, karşılıklılık ve kota gibi tarife dışı engellerin kaldırılması, başlıca ilkeleri arasındadır.

TRIMS (Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Komitesi), yabancı yatırımların yapıldığı ülkelerin, yatırımlarla bağlantılı olarak aldıkları bazı tedbirlerin (yerli girdi kullanma ve ihraç etme zorunluluğu, ithalat kısıtlaması, v.b.) serbest ticareti engelleyici olmaları nedeniyle, bu tedbirlerin kaldırılmasını sağlayacak uygulamalar düzenlemektedir.

IFC'nin kuruluş amacının, gelişmekte olan ülkelere özel yatırımların teşvik edilmesi olması kurumun önemini açıkça göstermektedir. IFC, kredi ya da sermayeye katılım şeklindeki finansman faaliyetlerinin yanı sıra; yatırım öncesi planlama, proje yapımı, proje sonrası destek, şirketlerin yeniden düzenlenmesine destek, sermaye piyasalarını geliştirme ve yabancı yatırım danışmanlığı gibi teknik desteklerle doğrudan yabancı yatırımları teşvik etmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların her çeşidini teşvik etmeye çalışan IFC'nin çalışmaları, sektör tanıtım programları, eşleştirme ve proje geliştirmenin kombinasyonları üzerinde yoğunlaşmaktadır.

MIGA, gelişmekte olan ülkelere yönelik doğrudan yabancı yatırım akımlarını artırmak ve koordine etmek amacıyla Dünya Bankası'nın bir yan kuruluşu olarak 1988 yılında kurulmuştur. Ajansın kurulmasının amacı gelişmekte olan ülkelere yönelik doğrudan yabancı yatırımların, ticari ve politik riskler nedeniyle istenilen seviyelere ulaşamaması ve geleneksel dış finansman kaynaklarının gelişmekte olan ülkelere olan akışının giderek daha sınırlı hale gelmesi nedeniyle alternatif finansman imkanları üzerinde durulmasıdır. MIGA'nın misyonu, kalkınma için özel yatırımları teşvik etmek, doğrudan yabancı yatırımları ticari olmayan risklere karşı sigorta etmek ve üyelerine teşvik ve danışmanlık hizmetleri vererek gelişmekte olan ülkelerde cezbedici bir yatırım iklimi sağlamaktır.

3) Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişim

Kalkınma için gerekli sermaye birikimini yurt içi kaynakların yetersizliği nedeniyle dış borçlanma ve yabancı sermaye girişi ile sağlamaya çalışan Türkiye'de 1980 yılına kadar kayda değer bir artış gösteremeyen yabancı sermaye izinleri, 1980'de 97 milyon dolardan, 1881'de 337 milyon dolara yükselerek büyük bir sıçrama göstermiştir. İkinci büyük sıçrama 1986 yılında yapılan mevzuat değişikliği ile gerçekleşmiş ve 1986 yılında 364 milyon dolar olan yabancı sermaye izinleri, 1987'de 655 milyon dolara çıkmıştır. 1992 yılında yapılan mevzuat değişikliği ile ilk kez 2 milyar dolar sınırı aşılmış ve nihayet 1995 yılında 3 milyar dolar sınırına gelinmiştir. 1997-1999 döneminde ortalama 1.7 milyar dolar tutarında izinlerle 1999 yılı sonuna kadar verilen izinlerin toplamı 25.6 milyar dolara ulaşmıştır.⁵²

G) Yabancı Sermaye Yatırımlarının Dağılımı

⁵² DPT, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, Yayın No DPT2514, 2000, sy. 9.

1) Dünyadaki Yabancı Sermaye Yatırımların Dağılımı

Dünya, günümüzde belli yönelimler doğrultusunda hızlı bir değişim süreci içindedir. Bu yönelimlerin başında globalleşme gelmektedir. Üç kıtada kurulan serbest ticaret bölgeleri ile bölgesel çapta serbestleşen mal ve sermaye hareketleri bu akımın ana etkenleridir. Globalleşme ile at başı giden ve yakın bağlantısı olan diğer bir yönelim de, serbest piyasa ekonomisinin gittikçe yaygınlaşması ve ekonomiye devlet müdahalesinin asgariye inmesidir. Bu eğilim beraberinde özelleştirme sürecini de getirmektedir. Halen dünyada bir özelleştirme dalgasının varlığından söz etmek ve yakın bir gelecekte devlet işletmelerinin büyük bir kısmının özelleştirilmiş, ya da özel teşebbüse devredilmiş olacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Bütün bu yönelimlerin yanı sıra, sermaye ihraç eden gelişmiş ülkelerin ve çok uluslu kuruluşların statükoyu koruma ve riskleri asgariye indirme eğilimleri mevcuttur. Risk asgarileştirilmesi isteği, müteşebbisleri doğrudan sermaye yatırımlarında bulunurken, iş yapacakları yerleri belirlemede son derece dikkatli davranmaya sevk etmektedir. Bu istek, serbest piyasa ekonomisinin giderek yaygınlaşması ve ekonomiye devlet müdahalesinin asgarileşmesi olgusu ile birlikte, yabancı sermaye çekilmesi konusunda ciddi bir rekabetin doğuşuna neden olmuştur. Özellikle Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ndeki rejim değişiklikleri ve Güney Doğu Asya ülkeleri ile Amerika yarım küresinde oluşan elverişli işbirliği ortamları muvacehesinde yabancı sermaye tüm kıtalarda büyük rağbet görmeye başlamıştır. Dış yatırımlar konusunda alternatiflerin çoğalması, çok uluslu şirketlere daha seçici olma ve daha fazla avantaj arama imkanı sağlamıştır. Bu nedenlerle hemen tüm ülkelerin yabancı sermaye için cazip paketler hazırladıkları görülmektedir.

Günümüzün yeni şartları sonucunda, yabancı sermayenin yeni yararları ortaya çıkmıştır. Bilindiği üzere, geçmişte yabancı sermayeden umulan klasik yararlar; sermaye açığını kapatmak, işsizliğe çözüm bulmak ve teknoloji getirmekten ibaretti. Günümüzde yabancı sermaye, gelişen yeni şartlara bağlı olarak ihtiyaç duyulan şu yararları da beraberinde getirmektedir: gelişmiş ve sermaye ihraç eden ülkelerin siyasi ve ekonomik desteği, promosyon (tanıtım), globalleşme (dışa açılım), çevresel koruma ve insan kaynaklarının geliştirilmesi.

Yabancı sermaye bütün bu yararları sağlarken muhakkak bunların karşılığında kârlı bir operasyon beklemektedir. Her ticari faaliyet türü gibi, yabancı sermaye yatırımı için de en temel güdü kârdır. Ancak bu kâr devamlılık arz etmelidir. Başka bir ülkede

yatırımda bulunmak kararı verilirken, en az kârlılık kadar, bu kârlılığın devamlılığı da aranmaktadır. Kârın devamlılığını sağlayan en önemli etken ise istikrardır. Kalıcı bir istikrar da, sağlam bir demokrasi ile temel insan hakları, mülkiyet hakkı ve teşebbüs özgürlüğünün güvence altında olduğu ortamlarda mevcuttur.

Yabancı sermayenin herhangi bir ülkeye yatırım kararı alırken, istikrarla birlikte aradığı diğer önemli bir husus da ekonomik politikaların tutarlılık ve devamlılık arz etmesi şartıdır. Tutarlı ve devamlı ekonomik politika ve uygulamalar, en başta müktesep hakların muhafazasını ve makalede şamil kararlar alınmayacağını temin etmeyi gerektirmektedir.

Yabancı sermayenin aradığı bu ortamın yanı sıra, altyapının gelişmişliği ile ülke içi ve bölgesel pazarın büyüklüğü de bu konuda varlığı en istenilen unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bir dış yatırım kararının alınmasında muhakkak göz önünde tutulan ucuz işgücü, eğitilmiş personel, zengin ham madde kaynağı gibi girdiler, dünyanın içinde bulunduğu hızlı değişim sonucunda, diğer hususların yanında adeta ikincil önemi haiz etkenler haline gelmiştir.⁵³

Dünyadaki doğrudan yabancı sermaye yatırım pastasından pay alma yarışına giren ülkelerin sayısı giderek artmaktadır. 2002 yılı itibariyle dünyada, 7,1 trilyon \$'lık doğrudan yabancı sermaye stoku bulunurken, bu rakam 1980 yılıyla kıyaslandığında 10 katlık bir artışı ifade etmektedir. Uluslararası üretimin temel kaynağı olan bu yatırımlar, dünyanın çeşitli ülkelerinde 870 bin şubesi bulunan 64 bin Ulus Ötesi Şirket (Trans National Companies) tarafından gerçekleştirmiştir.

Aslında yabancı şubelerin yarattığı 3,4 trilyon \$'lık katma değer dünya GSYİH'sının 1/10'na karşılık gelmektedir. İstihdam açısından bir değerlendirme yapıldığında, yabancı şubelerin 1982-2002 döneminde 2,5 katlık artışla 53 milyon kişiye ulaşmış bulunmaktadır. Toplam 8 trilyon \$'lık dünya ihracatının 1/3'lük bölümü Ulus Ötesi Şirket şubeleri arasında gerçekleşmektedir. Bütün bu olumlu değerlendirmelere karşın, 2001 yılından itibaren dünyada doğrudan yabancı sermaye yatırım akımları düşüş trendine girmiştir.

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)'nın 2003 Dünya Yatırım Raporuna⁵⁴ göre, 2002 yılında Dünyada yabancı yatırımlar 1998'den beri en düşük seviye olan 651 milyar \$'a gerilemiştir. (Tablo 2) İstatistiki veriler genelde incelendiğinde, 195 ülkeden 108'inde DYY girişlerinde düşüş olduğu görülmektedir. Özelde ise gelişmiş ülkelere giden yabancı yatırım miktarında da % 22'lik ciddi bir

⁵³ <http://www.yased.org.tr>

⁵⁴ <http://www.unctad.org>, "World Investment Report, 2003"

gerileme söz konusudur. Gelişmekte olan ülkelere giden yatırımlar % 23 gerilerken, pay % 25'te (%29) sabit kalmıştır.

Yabancı yatırımların miktarlarında düşüş, bölgesel veya sektörel olarak belli bir trend izlemediği, yabancı yatırımcıların temel sektörlerde yatırım yaparken, imalat ve hizmet sektörlerinde yatırım eğilimde azalma olduğu görülmektedir.

2003 Dünya Yatırım Raporuna⁵⁵ göre, yabancı yatırım miktarlarında düşüşün sebepleri şunlardır:

1. Makroekonomik Faktörler

- Yavaş ekonomik büyüme
- Borsalarda yaşanan düşüşler
- Bazı endüstrilerde yeniden yapılanmada yavaşlık

2. Mikroekonomik faktörler

- Şirket karlılıklarında azalma
- Şirket içi borçlanmalar

3. Kurumsal Faktörler

- Özelleştirmelerin hızının kesilmesi

Tablo 2: Bölgeler İtibariyle Dünyada Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri

Evsahibi Bölge/ekonomi	(Milyon Dolar) ⁵⁶						
	1991-1996 (Yıllık ortalama)	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Dünya	254.326	481.911	686.028	1.079.083	1.392.957	823.825	651.188
Gelişmiş ekonomiler	154.641	269.654	472.265	824.642	1.120.528	589.379	460.334
Doğu Avrupa	91.030	139.274	263.025	496.205	709.877	400.813	384.391
Avrupa Birliği	87.584	127.888	249.934	475.542	683.893	389.432	374.380
Avusturya	1 894	2 654	4 533	2 975	8 840	5 883	1 523
Belçika - Lüksemburg	10 777	11 998	22 691	119 693	88 739	88 203	..
Belçika	18 252
Lüksemburg	125 660
Danimarka	2 374	2 801	7 730	16 700	32 772	11 486	5 953
Finlandiya	796	2 119	2 040	4 581	8 015	3 732	9 148
Fransa	18 444	23 174	30 984	46 545	43 250	55 190	51 505
Almanya	4 790	12 244	24 593	55 797	203 080	33 918	38 033
Yunanistan	1 058	984	85	571	1 089	1 589	50
İrlanda	1 469	2 712	8 579	18 500	26 447	15 681	19 033
İtalya	3 307	3 700	2 635	6 911	13 375	14 871	14 545
Hollanda	9 086	11 132	36 964	41 187	60 313	51 244	29 182
Portekiz	1 550	2 477	3 144	1 234	6 787	5 892	4 276
İspanya	9 512	7 697	11 797	15 758	37 523	28 005	21 193

⁵⁵<http://www.unctad.org>, "World Investment Report, 2003"

⁵⁶<http://www.unctad.org>, "World Investment Report, 2003"

İsveç	6 066	10 968	19 836	60 853	23 239	11 780	11 081
İngiltere	16 463	33 229	74 324	84 238	130 422	61 958	24 945
Diğer Batı Avrupa	3 446	11 386	13 091	20 662	25 984	11 381	10 011
Cebelitarık	25	126	(-162)	17	138	21	59
İzlanda	13	149	146	66	158	141	152
Malta	122	81	273	815	604	294	-375
Norveç	1 346	4 394	3 893	8 046	5 829	2 062	872
İsviçre	1 940	6 636	8 940	11 719	19 255	8 864	9 303
Kuzey Amerika	53 406	114 925	197 243	308 118	380 764	172 787	50 625
Kanada	6 571	11 527	22 809	24 742	66 757	28 809	20 595
Amerika Birleşik Devletleri	46 834	103 398	174 434	283 376	314 007	143 978	30 030
Diğer Gelişmiş Ülkeler	10 205	15 455	11 997	20 319	29 887	15 778	25 319
Avustralya	6 238	7 657	6 015	2 924	13 071	4 006	13 978
İsrail	716	1 950	1 839	3 068	4 988	3 520	1 648
Japonya	890	3 225	3 192	12 742	8 323	6 243	9 326
Yeni Zelanda	2 361	2 624	951	1 586	3 505	2 009	367
Gelişmekte olan ülkeler	91 502	193 224	191 284	229 295	246 057	209 431	162 145
Afrika	4 606	10 667	8 928	12 231	8 489	18 769	10 998
Kuzey Afrika	1 615	2 716	2 882	3 569	3 125	5 474	3 546
Cezayir	63	260	501	507	438	1 196	1 065
Mısır	714	887	1 076	1 065	1 235	510	647
Libya	-12	-82	-150	-118	-142	-101	(-196)
Fas	406	1 188	417	1 376	423	2 808	428
Sudan	18	98	371	371	392	574	681
Tunus	425	365	668	368	779	486	821
Diğer Afrika	2 992	7 951	6 046	8 663	5 364	13 295	7 452
Angola	346	412	1 114	2 471	879	2 146	1 312
Benin	41	26	35	61	60	44	41
Botswana	-28	100	90	37	54	26	37
Burkina Faso	9	13	10	13	23	9	8
Burundi	1	..	2	..	12
Kameron	9	45	50	40	31	67	86
Cape Verde	10	12	9	53	34	9	14
Orta Afrika Cumhuriyeti	-1	3	1	5	4
Çad	20	44	21	27	115	..	901
Comoros	..	(-)	3	(-)	1	(-)	1
Kongo	86	79	33	521	166	77	247
Kongo Cumhuriyeti	3	(-44)	61	11	23	1	32
Fildişi Sahili	158	450	416	381	235	44	223
Cibuti	2	2	3	4	3	3	4

Ekvator Ginesi	66	53	291	252	108	945	323
Eritre	37b	41	149	83	28	1	21
Etopya	10	288	261	70	135	20	75
Gabon	-243	-587	-200	-625	-43	169	123
Gambiya	12	21	24	49	44	35	43
Gana	105	82	56	267	115	89	50
Gine	14	17	18	63	10	2	30a
Gine-Bissau	2	11	4	9	1	1	1
Kenya	13	40	42	42	127	50	50
Lesoto	21	32	27	33	31	28	24
Liberya	-28	214	190	256	(-431)	(-20)	(-65)
Madagaskar	13	14	16	58	70	93	8
Malavi	-4	-1	-3	46	-33	-20	..
Mali	29	74	36	51	83	122	102
Moritanya	7	1	..	1	9	(-6)	12
Morityus	21	55	12	49	277	32	28
Mozambik	39	64	235	382	139	255	406
Namibya	112	84	77	111	153	275	181
Nijer	16	25	9	..	9	23	8
Nijerya	1 264	1 539	1 051	1 005	930	1 104	1 281
Ruanda	3	3	7	2	8	4	3
Sao Tome ve Principe	1	2	6	2
Senegal	20	176	71	136	63	32	93
Seyşeller	24	54	55	60	56	59	63
Sierra Leone	1	10	(-10)	6	5	3	5
Somali	1	1a	..	(-1)
Güney Afrika	450	3 817	561	1 502	888	6 789	754
Swaziland	62	-15	152	100	39	78	107
Togo	11	23	42	70	42	63	75
Uganda	65	175	210	222	254	229	275
Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti	63	158	172	517	463	327	240
Zambiya	108	207	198	163	122	72	197
Zimbabwe	50	135	444	59	23	4	26
Latin America ve Karaipler	27 069	73 275	82 040	108 255	95 358	83 725	56 019
Güney Amerika	14 982	48 228	52 424	70 346	57 248	39 693	25 836
Arjantin	4 309	9 160	7 291	23 988	11 657	3 206	1 003
Bolivya	212	879	1 023	1 008	723	660	553
Brezilya	3 633	18 993	28 856	28 578	32 779	22 457	16 566
Şili	2 191	5 271	4 628	8 761	3 639	4 477	1 603
Kolombiya	1 279	5 562	2 829	1 452	2 237	2 521	2 034
Ekvator	392	724	870	648	720	1 330	1 275
Guyana	84	53	47	48	67	56	44
Paraguay	111	236	342	95	104	95	-22
Peru	1 538	1 697	1 842	2 263	681	1 151	1 462
Surinam	-16	-9	38	-24	-97	-27	-85
Uruguay	99	126	164	238	274	318	85
Venezuela	1 150	5 536	4 495	3 290	4 465	3 448	1 318
Diğer Latin Afrika ve Karaipler	12 087	25 047	29 616	37 910	38 110	44 032	30 183

Anguilla	15	21	28	38	39	33	33
Antigua ve Barbuda	28	23	23	31	33	39	36
Aruba	26	196	84	392	-144	-319	241
Bahama	41	210	147	149	250	101	200
Barbados	12	15	16	17	19	19	11
Belize	16	12	19	50	19	40	52
Bermuda	2 353	2 928	5 399	9 470	10 627	12 584	9 093
Cayman Adaları	371	3 151	4 354	6 569	6 922	1 382	3 095
Kosta Rika	285	407	612	620	409	454	642
Küba	10	1	15	9	(-10)	4	4
Dominik	24	21	7	18	11	12	14
Dominik Cumhuriyeti	205	421	700	1 338	953	1 079	961
El Salvador	15	59	1 104	216	173	250	208
Granada	19	34	49	42	37	49	41
Guatemala	91	85	673	155	230	456	110
Haiti	1	4	11	30	13	4	6
Honduras	60	128	99	237	282	195	143
Jamaika	160	203	369	524	468	614	479
Meksika	7 351	14 160	12 170	12 856	15 484	25 334	13 627
Montserrat	5	3	3	8	4	1	1
Hollanda Antilleri	-17	-88	-53	-22	-63	-1	-15
Nikaragua	56	173	195	300	267	150	174
Panama	244	1 299	1 296	652	603	513	57
Saint Kitts ve Nevis	20	20	32	58	96	88	81
Saint Lucia	36	48	83	83	55	22	22
Saint Vincent ve Grenadines	29	93	89	56	29	21	19
Trinidad ve Tobago	317	923	732	366	472	685	737
Virjin Adaları	315	500	1 362	3 648	830	222	111
Asya ve Pasifik	59 826	109 282	100 316	108 809	142 209	106 937	95 129
Asya	59 411	109 092	99 983	108 529	142 091	106 778	94 989
Batı Asya	2 228	5 918	6 893	754	1 523	5 211	2 341
Bahreyn	650	329	180	454	364	81	218
Kıbrıs	81	491	264	685	804	652	297
İran	47	53	24	35	39	50	37
Irak	2	1	7	(-7)	(-3)	(-6)	(-9)
Ürdün	4	361	310	158	787	100	56
Kuveyt	55	20	59	72	16	-147	7
Lübnan	28	150	200	250	298	249	257
Umman	91	65	101	21	44	42	40
Filistin	8	7	58	19	62	11	41
Katar	120	418	347	113	252	296	326
Suudi Arabistan	-201	3 044	4 289	-780	-1884	20	(-350)
Suriye	105	80	82	263	270	205	225
Türkiye	751	805	940	783	982	3 266	1 037
Birleşik Arap Emirlikleri	220	232	258	(-985)	(-515)	257	95
Yemen	274	-139	-226	-328	6	136	64
Orta Asya	1 035	3 107	2 997	2 462	1 871	3 963	4 035

Ermenistan	12	52	221	122	104	70	100
Azerbaycan	326	1 115	1 023	510	129	227	1 067
Gürcistan	19	243	265	82	131	110	146
Kazakistan	826	1 321	1 152	1 472	1 283	2 823	2 561
Kırgızistan	48	84	109	44	-2	5	(-12)
Tacikistan	12	18	25	21	22	9	9
Türkmenistan	131	108	62	89	131	150	100
Özbekistan	39	167	140	121	73	570	65
Güney, Doğu ve Güney Doğu Asya	56 147	100 067	90 093	105 313	138 698	97 604	88 613
Afganistan	(-)	(-1)	(-)	6	(-)	1	(-)
Bengladeş	8	139	190	180	280	79	45
Butan	1	(-1)	(-)	(-)	(-)	(-)	(-)
Brunei Darussalam	210	702	573	748	549	526	1 035
Kamboçya	120	168	243	230	149	148	54
Çin	25 476	44 237	43 751	40 319	40 772	46 846	52 700
Hong Kong, Çin	6 057	11 368	14 766	24 580	61 939	23 775	13 718
Hindistan	1 085	3 619	2 633	2 168	2 319	3 403	3 449
Endonezya	2 985	4 678	-356	-2745	-4550	-3279	-1523
Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti	24	307	31	(-15)	5	(-24)	12
Kore	1 234	2 844	5 412	9 333	9 283	3 528	1 972
Lao Demokratik Halk Cumhuriyeti	53	86	45	52	34	24	25
Macau, Çin	(-)	2	(-18)	9	(-1)	133	150
Malezya	5 436	6 323	2 714	3 895	3 788	554	3 203
Maldivler	8	11	12	12	13	12	12
Moğolistan	9	25	19	30	54	43	78
Myanmar	256	879	684	304	208	192	129
Nepal	8	23	12	4	..	21	10
Pakistan	501	713	507	530	305	385	823
Filipinler	1 226	1 261	1 718	1 725	1 345	982	1 111
Singapur	6 856	13 533	7 594	13 245	12 464	10 949	7 655
Sri Lanka	125	433	150	201	175	82	242
Tayvan Çin Bölgesi	1 311	2 248	222	2 926	4 928	4 109	1 445
Tayland	1 964	3 882	7 491	6 091	3 350	3 813	1 068
Viet Nam	1 217	2 587	1 700	1 484	1 289	1 300	1 200
Pasifik	416	190	333	280	118	159	140
Fiji	71	29	196	-20	-25	90	77
Kiribati	..	1	1	1	1	1	1
Yeni Kaledonya	5	10	(-)	4	22	(-1)	(-)
Papua Yeni Gine	295	88	110	296	96	63	50
Samoa	3	20	3	2	(-2)	1	1
Solomon Adaları	10	9	2	-19	1	-12	(-7)
Tonga	1	3	2	2	5	1	2
Tuvalu	(-)	(-)	(-)	(-)	(-)	(-)	(-)
Vanuatu	29	30	20	13	20	18	15
Orta ve Doğu Avrupa	8 183	19 033	22 479	25 145	26 373	25 015	28 709

Arnavutluk	58	48	45	41	143	207	213
Belarusya	31	352	203	444	119	96	227
Bosna ve Hersek	(-1)	1	56	154	147	130	321
Bulgaristan	74	505	537	819	1 002	813	479
Hırvatistan	216	533	932	1 467	1 089	1 561	981
Çek Cumhuriyeti	1 177	1 286	3 700	6 310	4 984	5 639	9 319
Estonya	162	267	581	305	387	542	307
Macaristan	2 205	2 167	2 037	1 977	1 646	2 440	854
Latvia	170	521	357	347	410	164	396
Litvanya	59	355	926	486	379	446	732
Moldovya	27	79	76	38	129	156	111
Polonya	2 119	4 908	6 365	7 270	9 341	5 713	4 119
Romanya	206	1 215	2 031	1 041	1 025	1 157	1 106
Rusya Federasyonu	1 449	4 865	2 761	3 309	2 714	2 469	2 421
Sırbistan ve Montenegro	66	740	113	112	25	165	475
Slovakya	201	220	684	390	1 925	1 579	4 012
Slovenya	122	334	216	107	136	503	1 865
TFYR Makedonya	15	16	118	32	177	442	77
Ukrayna	269	623	743	496	595	792	693
Yugoslavya (eski)	119
En az gelişmiş ülkeler	1 713	3 401	4 573	5 974	3 427	5 629	5 232
Petrol ihraç eden ülkeler	7 647	18 427	14 010	5 254	2 468	8 099	7 364
Tüm gelişmekte olan ekonomiler, Çin hariç	66 061	148 987	147 533	188 976	205 285	162 585	109 445

Tablo 3: Bölgeler İtibariyle Dünyada Doğrudan Yabancı Yatırım Çıktıları 1999-2001⁵⁷

Bölge/Ekonomi	(Milyar \$)		(Pay %)	
	1999-2000	2001	1999-2000	2001
Gelişmiş Ülkeler	924.2	470.1	83.7	74.6
Batı Avrupa	640.9	259.7	58.0	41.2
Avrupa Birliği	589.4	236.6	53.4	37.5
Diğer Batı Avrupa	50.9	24.1	4.6	3.8
Kuzey Amerika	0.6	-1.0	0.1	-0.2
Diğer Gelişmiş Ülkeler	256.2	197.3	23.2	31.3
Sınıflandırılmayan Gelişmiş Ülkeler	25.0	3.9	0.2	0.6
Gelişmekte Olan Ülkeler	129.2	115.2	11.7	18.3
Afrika	6.8	8.5	0.6	1.3
Kuzey Afrika	0.5	1.8	0.0	0.3
Diğer Afrika	1.3	0.4	0.1	0.1
Sınıflandırılmayan Afrika	84.7	69.1	7.7	11.0
Latin Amerika ve Karayipler	39.5	20.3	3.6	3.2
Güney Amerika	36.4	38.4	3.3	6.0
Diğer Latin Amerika ve Karayipler	8.8	10.9	0.8	1.7
Sınıflandırılmayan Latin Amerika ve Karayipler	33.9	36.5	3.1	5.8
Asya	0.8	2.8	0.1	0.4
Batı Asya	1.0	0.1	0.1	0.0
Orta Asya	31.0	32.8	2.8	5.2

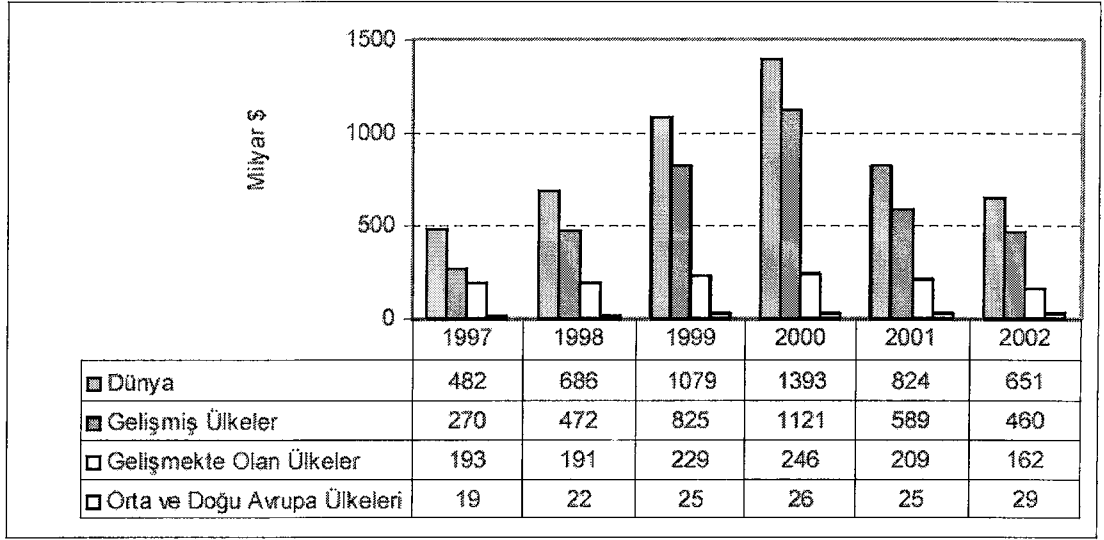
⁵⁷ <http://www.unctad.org>, "World Investment Report, 2003"

Güney, Doğu ve Güney Doğu Asya	1.1	0.8	0.1	0.1
Sınıflandırılmayan Asya	1.5	0.8	0.1	0.1
Pasifik	2.4	0.3	0.2	0.1
Sınıflandırılmayan Gelişmekte Olan Ülkeler	18.0	18.6	1.6	3.0
Orta ve Doğu Avrupa	32.7	26.3	3.0	4.2
Diğer	32.7	26.3	3.0	4.2
Dünya Toplamı	1104.1	630.3	100.0	100.0

En son OECD ve Birleşmiş Milletler verilerine göre, dünyadaki toplam yabancı sermaye stoku halen 1,5 trilyon Dolar kadardır. Diğer bir deyişle, bütün dünyada 1,5 trilyon Dolar tutarında yabancı sermaye yatırımı yapılmıştır. Toplam doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yüzde doksan sekizi gelişmiş sanayi ülkelerince yapılmaktadır. Tüm yabancı sermaye yatırımlarının yüzde sekseni Amerika Birleşik Devletleri (A.B.D.), Japonya, Almanya, İngiltere ve Fransa tarafından yapılmaktadır. Bu yatırımların yüzde sekseni yine gelişmiş ülkelere gitmektedir.

1	ABD	1351
2	ÇİN (Hong Kong dahil)	880
3	İNGİLTERE	638
4	ALMANYA	451
5	FRANSA	401
6	HOLLANDA	314
7	BREZİLYA	235
8	KANADA	221
9	İSPANYA	217
10	İRLANDA	157
SEÇİLİ ÜLKELER		
	MEKSİKA	154
	MALEZYA	56
	GÜNEY AFRİKA	50
	ŞİLİ	46
	POLONYA	45
	ÇEK CUMHURİYETİ	38
	MACARİSTAN	24
	RUSYA	22
	MISIR	20
	TÜRKİYE	18

⁵⁸ <http://www.unctad.org>, "World Investment Report, 2003"

Şekil 1: Ülke Gruplarına Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (1997-2002)⁵⁹Tablo 5: Doğrudan Yatırımlarla İlgili Bazı Göstergeler (Milyar Dolar ve Yüzde)⁶⁰

	Milyar \$						Büyüme %			
	1982	1990	2002	86-90	91-95	96-00	1999	2000	2001	2002
DYY Girişleri	59	209	651	23.1	21.1	40.2	57.3	29.1	-40.9	-21.0
DYY Çıkışları	28	242	647	25.7	16.5	35.7	60.5	9.5	-40.8	-9.0
DYY Giriş Stoku	802	1954	7123	14.7	9.3	17.2	19.4	18.9	7.5	7.8
DYY Çıkış Stoku	595	1763	6866	18.0	10.6	16.8	18.2	19.8	5.5	8.7
Sınır Ötesi Birleşme ve Satınalmalar		151	370	25.9	24.0	51.5	44.1	49.3	-48.1	-37.7
Yabancı Şubelerin Satışları	2737	5675	17685	16.0	10.1	10.9	13.3	19.6	9.2	7.4
Yabancı Şubelerin Gayri Safi Üretimi	640	1458	3437	17.3	6.7	7.9	12.8	16.2	14.7	6.7
Yabancı Şubelerin Toplam Varlıkları	2091	5899	26543	18.8	13.9	19.2	20.7	27.4	4.5	8.3
Yabancı Şubelerin İhracatları	722	1197	2613	13.5	7.6	9.6	3.3	11.4	-3.3	4.2
Yabancı Şubelerin İstihdamı (Bin Kişi)	19375	24262	53094	5.5	2.9	14.2	15.4	16.5	-1.5	5.7
Faktor Fiyatlarıyla GSYİH	10805	21672	32227	10.8	5.6	1.3	3.5	2.6	-0.5	3.4
Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumu	2286	4819	6422	13.4	4.2	1.0	3.5	2.8	-3.9	1.3
Telif Hakkı ve Lisans Hasılatı	9	30	72	21.3	14.3	6.2	5.7	8.2	-3.1	
Mal ve Faktor Dışı Hizmet İhracatı	2053	4300	7838	16.6	5.4	3.4	3.3	11.4	-3.3	4.2

1980 öncesinde yüzde on-on beş düzeyinde bulunan az gelişmiş, ya da gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermaye yatırımlarından almakta oldukları pay, bugün yüzde yirmilere yükselmiştir. Ancak yüzün üzerinde ülke tarafından bölüşülmek

⁵⁹ <http://www.unctad.org>, "World Investment Report, 2003"

⁶⁰ <http://www.unctad.org>, "World Investment Report, 2003"

durumunda olan bu pay, çetin bir rekabet meselesi haline gelmiştir. Ülkeler bu rekabette ön sıraları alabilmek ve dış yatırımları kendi saflarına çekebilmek için yabancı sermayeye ilave bazı imkanlar tanımakta, ya da yabancı sermaye özel olarak teşvik edilmektedir. Bu teşviklerin başında, yabancı sermayeye altyapısı hazırlanmış arsa, hatta bina tahsis edilmesi, devlet dairelerinde kırtasiyeciliğin azaltılması ve izin keyfiyetinin kaldırılması ve özel vergi muafiyetinin tanınması gelmektedir. Üstelik bu özel teşvikler, esasen varolan istikrarlı ortama, nispeten gelişmiş finans kesimine, enflasyona endeksli faktörlere, ya da sermaye için geliştirilmiş koruyucu mekanizmalara (hedging) ve benzeri unsurlara ilaveten tanınmaktadır. Bütün bunların ötesinde, yatırım yapılması düşünülen ülke yönetimlerinin diyaloga açıklığı ve uluslararası camiayla kaynaşma konusundaki kararlılığı, yine yabancı müteşebbisin önem verdiği hususlardır.

a) Doğrudan Yabancı Yatırımlar Performans Endeksi

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)'nın 2003 Dünya Yatırım Raporuna göre Performans endeksinde, ülkelerin ekonomik büyüklükleri çektikleri yabancı yatırım miktarları ile kıyaslanarak bir değerlendirme yapılmaktadır.

Bu endekste 1 optimum değerdir. 1'in üzerinde değere sahip ülkeler ekonomik büyüklüklerine kıyasla çekmeleri gerekenden daha fazla yabancı yatırım çeken ülkelerdir. 1'in altında kalan ülkeler yabancı yatırımları çekmede düşük performans göstermektedir.

1	Belçika & Lüksemburg
2	Angola
3	Çin (Hong Kong dahil)
4	İrlanda
5	Malta
6	Singapur
7	İsveç
8	Hollanda
9	Danimarka
10	Brunei
11	Çek Cumhuriyeti
12	Gambiya
13	Nikaragua
14	Bolivya
15	Kazakistan

⁶¹ <http://www.unctad.org>, "World Investment Report, 2003"

...	...
112	Türkiye

Geçmiş yıllara göre Türkiye performans endeksinde biraz daha iyi bir konumda olduğu görülmektedir. Yatırım ortamını iyileştirme çalışmalarında başarılı olunduğu takdirde Türkiye, bugün rakibi olan birçok ülkenin önüne geçebilecektir.

b) Doğrudan Yabancı Yatırımlar Potansiyel Endeksi

Potansiyel endeksinde ülkelerin yabancı yatırım çekmesini etkileyen birçok faktör (GSM, ihracat, telefon hatları, mobil telefonlar, enerji kullanımı, Ar-Ge harcamaları, eğitim, ülke riski, doğal kaynakların ihracatı, yabancı yatırım stokları gibi) değerlendirilmiş, bu değerlendirmede ülkelerin pazar büyüklükleri dikkate alınmamıştır.

1	ABD
2	Singapur
3	Norveç
4	İngiltere
5	Kanada
6	Almanya
7	İsveç
8	Belçika & Lüksemburg
9	Hollanda
10	Finlandiya
11	İrlanda
12	Japonya
13	Çin (Hong Kong dahil)
14	Fransa
15	İsviçre
...	...
86	Türkiye

Türkiye'nin potansiyelinde önceki yıllara göre bir düşüş yaşanmaktadır.

Önümüzdeki dönemlerde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında;

Kuzey Amerika & Batı Avrupa Bölgesinde; ABD, İngiltere, Fransa ve Kanada,

Afrika Bölgesi'nde; Güney Afrika, Angola ve Tanzanya,

Asya-Pasifik Bölgesi'nde; Çin, Hindistan ve Tayland,

Latin Amerika Bölgesinde; Meksika, Brezilya ve Şili,

Orta ve Doğu Avrupa'da; Polonya, Çek Cumhuriyeti, Rusya ve Romanya'nın önde

geleceği tahminleri yapıyor.

⁶² <http://www.unctad.org>, "World Investment Report, 2003"

Tablodaki (Tablo 8) 1 sembolü birinci dereceden doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekim alanlarını, 2 ise ikinci dereceden doğrudan yabancı sermaye çekim alanlarını göstermektedir.

Buna göre, önümüzdeki dönemde küresel düzeyde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının motorlu araçlar, taşımacılık, diğer taşımacılık ekipmanları, turizm ve gıda-içki gibi sektörlerde yoğunlaşacağı anlaşılıyor.

Tablo 8: Sektörel ve Bölgesel Düzeyde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Beklentileri⁶³

Sektörler	Kuzey Amerika ve Batı Avrupa	Afrika	Asya-Pasifik	Latin Amerika	Orta ve Doğu Avrupa
Elektrik-Elektronik	①		②		②
Motorlu Araçlar	①		①		①
Kimyasallar	②		②	①	
Makine-Techizat	②		①		
Diğer Nakliye Ekipmanları	①		①		①
Metal Ürünleri				①	
Madencilik ve Petrol				①	
Metalik Olmayan Ürünler		①		②	
Gıda ve İçki		①		②	①
Tekstil, Hazırgiyim, Deri		①		②	
Basım, Yayın			②		②
Tarım				①	
Taşımacılık ve İş Hizmetleri	①		①		①
Turizm	②		①	①	
Perakende ve Toptan Ticaret	②		②		①
Bilişim	②		①		②
Elektrik, gaz ve su hizmetleri		①			
Bankacılık ve sigorta		②	①		②
İnşaat-konut					①
Eğitim sağlık					①

2) Türkiye'deki Yabancı Sermaye Yatırımların Dağılımı

01.01.2003-30.06.2003 döneminde Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü⁶⁴ tarafından düzenlenen yabancı sermaye izinlerinin toplam tutarı 1.208 Milyon ABD Dolarına

⁶³ <http://www.unctad.org>, "World Investment Report, 2003"

⁶⁴ Bu bölümdeki istatistiki bilgiler için bkz. <http://www.hazine.gov.tr>

ulaşmış olup bu dönem içinde 231 adet yabancı sermayeli şirket kurulmuştur. 2002 yılının aynı döneminde verilen izinlerin toplam tutarı 997 milyon ABD Doları olmuş ve 196 adet yabancı sermayeli firma kuruluşu gerçekleştirilmiştir. 2003 yılı ilk altı aylık dönemini 2002 yılının aynı dönemi ile karşılaştırdığımızda verilen izinlerde % 21 oranında bir artış görülmektedir (Şekil 2). Firma kuruluş sayısındaki artış ise % 18 oranındadır. 2001-2003 döneminin ilk altı aylık verilerine ilişkin karşılaştırma Tablo 9’da görülmektedir.

Şekil 2: 2002-2003 I. Yarı Yıl Karşılaştırması	
2002 I. Yarı Yıl	997 Milyon \$
2003 I. Yarı Yıl	1.208 Milyon \$
Fark	% 21

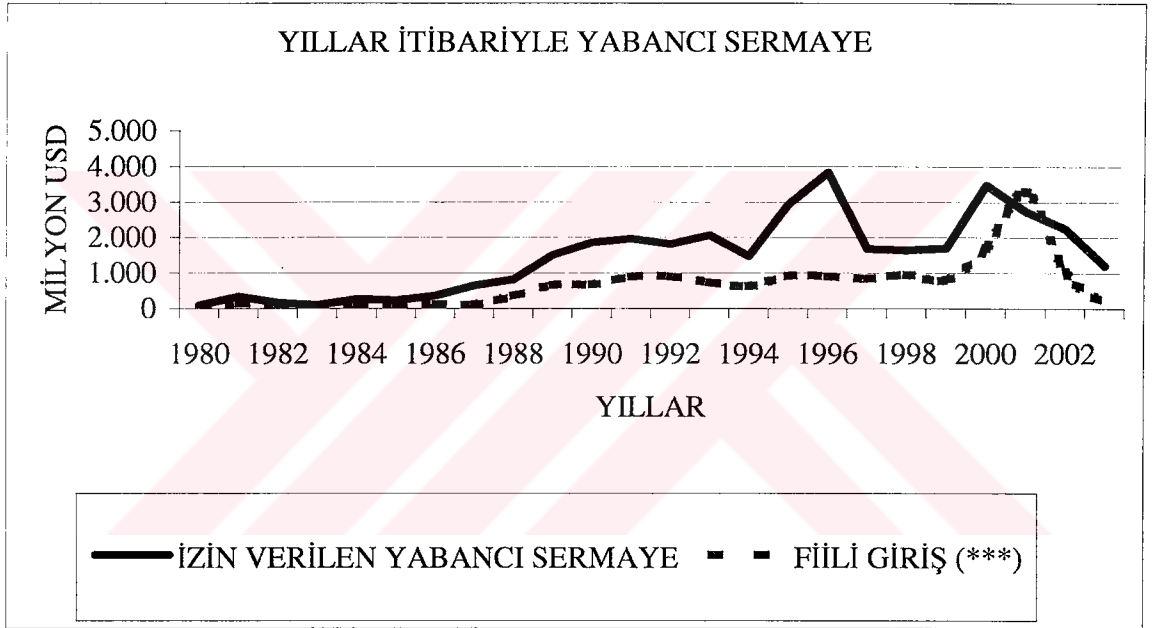
Tablo 9: 2001-2003 Döneminin İlk Altı Aylık Döneminde İzin Verilen Yabancı Sermaye İzinleri (Milyon \$)			
	2001	2002	2003
Ocak	95	244	166
Şubat	250	89	103
Mart	266	208	264
Nisan	134	321	334
Mayıs	277	94	176
Haziran	174	41	165
Toplam	1.196	997	1.208

Tablo 10: Türkiye’de Yıllara Göre Yabancı Sermaye Yatırımları			
30/06/2003 İtibari İle (Milyon Dolar)			
Yıllar	İzin Verilen Yabancı Sermaye	Yabancı Sermayeli Firma Sayısı (**)	Fiili Giriş (***)
1980	97	78	35
1981	338	109	141
1982	167	147	103
1983	103	166	87
1984	271	235	113
1985	234	408	99
1986	364	619	125
1987	655	836	115
1988	821	1.172	354
1989	1.512	1.525	663
1990	1.861	1.856	684
1991	1.967	2.123	907
1992	1.820	2.330	911
1993	2.063	2.554	746
1994	1.478	2.830	636
1995	2.938	3.161	934
1996	3.836	3.582	914
1997	1.678	4.068	852

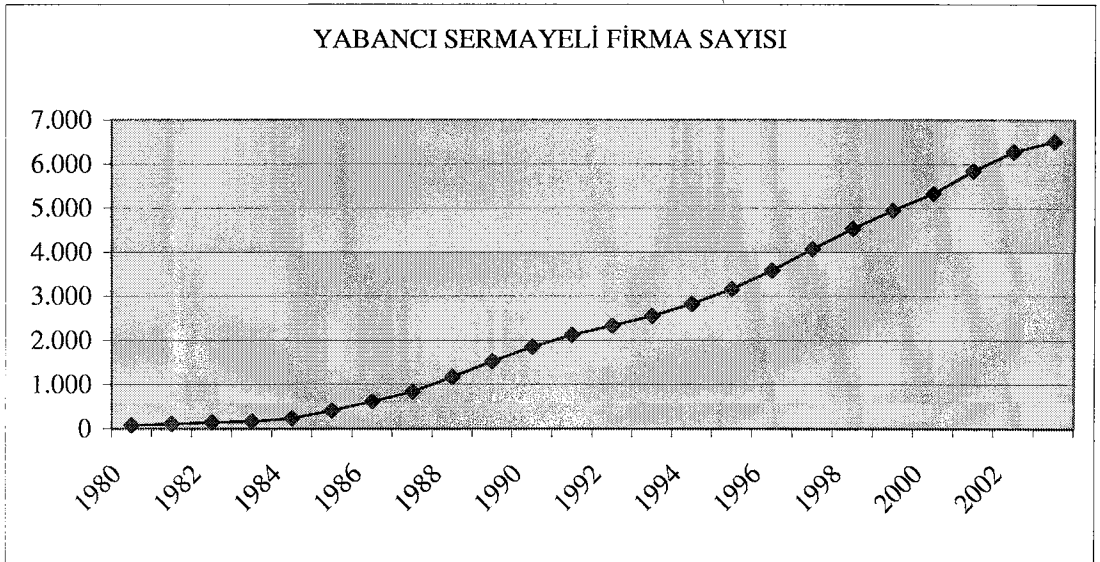
1998	1.646	4.533	953
1999	1.700	4.950	813
2000	3.477	5.328	1.707
2001	2.725	5.841	3.288
2002	2.243	6.280	1.042
2003(*)	1.208	6.511	150
TOPLAM	35.203		16.372

(*) Haziran ayı itibari ile
(**) Birikimli
(***) 2003 Yılı Ocak-Mayıs itibari ile

Şekil 3: 2001-2003 Döneminin İlk Altı Aylık Döneminde İzin Verilen Yabancı Sermaye İzinleri (Milyon \$)

Şekil 4: 1980-2002 Döneminde Yabancı Sermayeli Firma Sayısı

2003 yılı ilk altı aylık dönemde verilen 1.208 milyon dolarlık iznin 711 milyon doları imalat (%58,83), 8 milyon doları tarım (0,64), 124 milyon doları madencilik (%10,28) ve 365 milyon doları (30,25) da hizmetler sektöründeki yatırımlar için düzenlenmiştir (Tablo 11). 2002 yılının aynı dönemine ait bir değerlendirme yaptığımızda imalat sektörünün 552 milyon dolar ile 997 milyon dolarlık toplam izinler içinde en büyük payı aldığını (% 55,41), bunu sırasıyla hizmetler (430 milyon dolar, %43,13), madencilik (11 milyon dolar, %1,14) ve tarım (3 milyon dolar, % 0,32) sektörlerinin takip ettiği görülmektedir (Tablo 12).

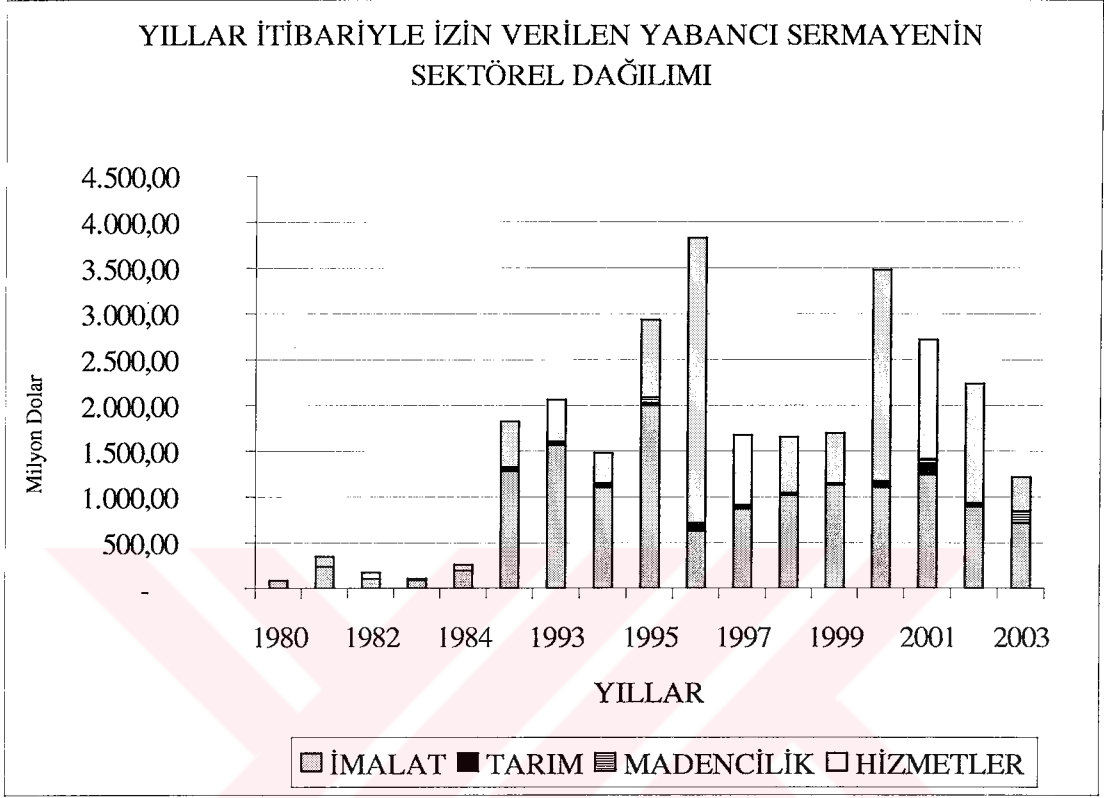
	Verilen İzin (Milyon %)	Pay (%)
İmalat	710,65	58,83
Tarım	7,73	0,64
Hizmetler	365,43	30,25
Madencilik	124,18	10,28
Toplam	1.207,99	100,00

	Verilen İzin (Milyon %)	Pay (%)
İmalat	552,30	55,41
Tarım	3,18	0,32
Hizmetler	429,89	43,13
Madencilik	11,32	1,14
Toplam	996,69	100,00

Yıllar	(30/06/2003 İtibarı ile, Milyon Dolar)				Toplam
	İmalat	Tarım	Madencilik	Hizmetler	
1980	88,76	-	-	8,24	97,00
1981	246,54	0,86	0,98	89,13	337,51
1982	98,54	1,06	1,97	65,43	167,00
1983	88,93	0,03	0,02	13,76	102,74
1984	185,92	5,93	0,25	79,26	271,36
1992	1.274,28	33,59	18,96	493,13	1.819,96
1993	1.568,59	21,05	11,37	462,38	2.063,39
1994	1.107,29	28,27	6,20	335,85	1.477,61
1995	1.996,48	31,74	60,62	849,48	2.938,32
1996	640,59	64,10	8,54	3.122,74	3.835,97
1997	871,81	12,22	26,70	767,48	1.678,21
1998	1.017,29	5,75	13,73	609,67	1.646,44
1999	1.123,22	16,19	6,76	553,40	1.699,57
2000	1.105,49	59,74	5,01	2.307,18	3.477,42
2001	1.244,59	134,38	29,11	1.317,20	2.725,28
2002	892,01	32,82	17,29	1.300,81	2.242,93

2003	710,65	7,73	124,18	365,43	1.207,99
Toplam	18.641,60	616,37	442,38	15.502,93	35.203,27

Şekil 5: Yıllar İtibariyle İzin Verilen Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı

Tablo 14: 2003 Yılı I. Yarı Yıl Verilen İzinlerin Yatırım Türlerine Göre Dağılımı

	Verilen İzin (Milyon \$)	Pay (%)
Yeni	251	20,78
İştirak	88	7,28
Sermaye Artışı	869	71,94
Toplam	1.208	100,00

Tablo 15: 2002 Yılı I. Yarı Yıl Verilen İzinlerin Yatırım Türlerine Göre Dağılımı

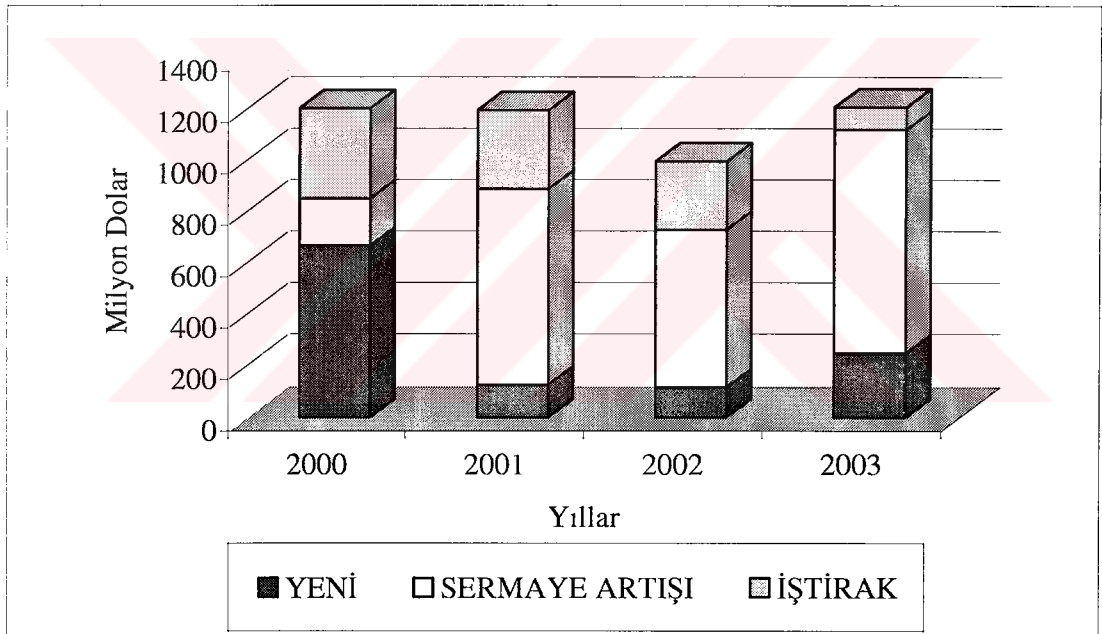
	Verilen İzin (Milyon \$)	Pay (%)
Yeni	117	11,74
İştirak	266	26,68
Sermaye Artışı	614	61,58
Toplam	997	100,00

Verilen izinlerin yatırım türlerine göre dağılımı incelendiğinde ise 2003 yılı birinci altı aylık dönemde mevcut yabancı sermayeli şirketler için düzenlenen sermaye artışı izinlerinin toplam izinlerin % 71,94'üne ulaştığı görülürken, Türkiye'de yeni yatırım yapmak ve mevcut yerli sermayeli şirketlere iştirak etmek üzere izin alan şirketlerin payının tüm izinlerin % 28,06'sı olduğu görülmektedir (Tablo 14). 2002 yılı birinci

altı aylık dönemde ise benzer trend ile mevcut yabancı sermayeli şirketler için düzenlenen sermaye artışı izinlerinin toplam izinlerin % 61,58'ine yeni yatırım yapmak ve mevcut yerli sermayeli şirketlere iştirak etmek üzere izin alan şirketlerin payının toplam izinlerin % 38,42'sini oluşturduğu görülmektedir (Tablo 15).

Yatırım Türü	2000	2001	2002	2003
Yeni	667	127	117	251
Sermaye Artışı	185	763	614	869
İştirak	351	306	266	88
Toplam	1.203	1.196	997	1.208

Şekil 6: 2000 ve 2003 Yıllarında Haziran Ayı İtibariyle Yabancı Sermaye İzinlerinin Yatırım Türüne Göre Dağılımı

	Verilen İzin (Milyon %)	Pay (%)
Almanya	260	21.52
Hollanda	241	19.95
İngiltere	176	14.57
A.B.D.	122	10.10
Fransa	94	7.78
Diğer	315	26.08
Toplam	1.208	100.00

	Verilen İzin (Milyon %)	Pay (%)
Almanya	155	15,55
Hollanda	145	14,54
İngiltere	131	13,14
A.B.D.	102	10,23
Fransa	71	7,12
Diğer	393	39,42
Toplam	997	100,00

2003 yılı, ilk altı aylık dönemde, verilen izinlerin, % 21,52'si Almanya, % 19,95'i Hollanda ve % 14,57'si İngiltere sermayeli yatırımlar için düzenlenmiştir. İzinler içinde OECD grubu geleneksel ağırlığını korumuştur (Tablo 17). 2002 yılı ilk altı aylık dönemde de sıralamanın aynı olduğu görülmektedir (Tablo 18).

2003 yılına ait fiili giriş rakamı Nisan ayı sonu itibariyle Merkez Bankası tarafından 144 milyon dolar olarak açıklanmıştır. 2002 yılı Nisan sonu fiili giriş miktarı ise 75 milyon dolardır. Fiili giriş bazında 2003 yılında, Ocak-Nisan dönemi itibari ile, 2002'ye oranla % 92'lik bir artış olmuştur.

2003 yılı altı aylık dönemde yabancı sermayeli firmaların gerçekleştirecekleri yatırımlarla ilgili olarak düzenlenmiş 154 adet İzin ve Teşvik Belgesinin toplam yatırım tutarı 1.332 milyon dolar olmuştur. Bu belgeler kapsamında gerçekleştirilmesi planlanan yatırımlar kapsamında 565 milyon dolarlık yatırım malı ithali yapılması ve bu yatırımlar neticesinde 9.763 kişiye istihdam yaratılması öngörülmüştür. 2002 yılı ilk altı aylık dönemde ise yabancı sermayeli firmalar tarafından gerçekleştirilecek yatırımlarla ilgili olarak 123 adet İzin ve Teşvik Belgesi düzenlenmiş olup bu belgelerin toplam yatırım tutarı 807 milyona ulaşmıştır. Bu yatırımlar neticesinde 19 milyon dolarlık yatırım malı ithali yapılması öngörülmüş olup, 8.756 kişiye istihdam yaratılması planlanmıştır (Tablo 19).

	<u>Madencilik</u>	<u>Tarım</u>	<u>İmalat</u>	<u>Enerji</u>	<u>Hizmetler</u>
Bölge Sayısı	4	3	99	1	16
Toplam Yatırım	37.026	10.104	554.673	103.143	112.910
Döviz Gereği	13.934	3.020	336.371	58.767	19.377

	<u>Madencilik</u>	<u>Tarım</u>	<u>İmalat</u>	<u>Enerji</u>	<u>Hizmetler</u>
Bölge Sayısı	5	1	123	1	24
Toplam Yatırım	9.119	597.256	566.139	6.378	152.722
Döviz Gereği	3.024	159.019	327.960	5.236	69.830

30.06.2003 itibari ile Türkiye’de faaliyette bulunan yabancı sermayeli şirket sayısı 6.511 adettir. Bu şirketler için düzenlenmiş izinlerin toplam tutarı 35.203 milyon ABD dolarıdır. 30.04.2003 itibari ile toplam fiili yabancı sermaye girişi ise 16.366 milyon dolara ulaşmıştır. Verilen izinler içinde ağırlıklı payı % 52,95 ile imalat sektörü yatırımları almakla birlikte bunu % 44,05 ile hizmetler sektörü takip etmektedir. Madencilik ve tarım sektöründeki yatırımlar yabancı sermaye için ilgi çekici olmamış ve bu sektördeki yatırımlar için düzenlenen izinler toplam izinler içinde sırasıyla % 1,26 ve % 1,7’lik pay almışlardır. Verilen izin türleri içinde ülkemize yeni gelen yabancı sermaye yatırımları için düzenlenen “yeni” ve “iştirak” izinleri, toplam izinlerin % 55,34’ünü oluşturmuş olup mevcut şirket için düzenlenen “sermaye artışı” izinleri de % 44,66’lık pay almıştır.

2003 yılı Haziran sonu itibari ile izin verilen toplam 35.203 milyon dolarlık yabancı sermaye izninin ülkelere göre dağılımında en ön sırayı % 16,36 pay ile Fransa alırken bunları sırasıyla Hollanda (%15,84), Almanya (%13,03), ABD (%11,50) ve İngiltere (%8,08) takip etmektedir.

II) YABANCI SERMAYELİ ŞİRKETLERİN KURULUŞ VE FAALİYETLERİNİN HUKUKİ STATÜSÜ

Yabancı sermayeyi çeken faktörler daha önceki bölümlerde detaylı olarak incelenmiş, bir yatırımcının, ülkeye gelmeye karar vermesini etkileyen çok sayıda unsurun bulunduğu tespit edilmiştir. Bu unsurlar ülkelerin yatırım iklimlerini oluşturmaktadır. Ancak yatırım iklimi sadece ekonomik bir iklim değildir; aynı zamanda hukuki bir iklimdir.

Yabancı yatırım ülkeye geldiği zaman, tabi olacağı muamele, üçlü bir sistem üzerine oturmaktadır. Bu muamelenin birinci ayağı, ev sahibi ülkenin yatırım mevzuatıdır. Nitekim yabancı yatırımcılar bir ülkeye yatırım yapma kararını verdiğinde o ülkenin, yani ev sahibi ülkenin ulusal yatırım mevzuatına tabi olacağını bilirler. İkinci olarak yabancı bir yatırımcı ev sahibi ülkeye geldiği zaman devletle yada devletin kurum yada kuruluşlarıyla yatırım mukavelesi yapar. Bu mukavele, yapılacak yatırımın hukuki çerçevesiyle ilgili olarak karşılıklı hakları ve yükümlülükleri tespit eder. Nihayet, ulusal yatırım mevzuatı ve yatırım mukavelesinin varlığına rağmen, yatırımların tabi olacağı üçüncü ayak, uluslar arası sözleşmelerdir.⁶⁵

Türkiye'nin yabancı sermaye girişleri konusunda, yabancı sermayeye ilişkin yasal düzenlemeler açısından sıkıntıları bulunmakla birlikte, asıl sorun ve sıkıntıların yatırım mukavelesinin sonuçlarından biri olan vergi yasalarındaki karmaşık düzenlemelerden doğduğu bilinmektedir. Bu alanda sürekli olarak bir iyileştirme çabası içinde olunsa da, vergi yasalarında bazı yapısal düzenlemeler ve bu düzenlemelerin aşırı karmaşıklığı yabancı sermaye açısından sorun yaratmaya devam etmektedir. Ayrıca, vergi yasalarına ilişkin sık değişiklik yapılması yabancı sermaye açısından en önemli öğelerden biri olan güven konusunda ciddi sarsıntı yaratmaktadır. Vergi yasalarına ilişkin uygulama ve yorum farklılıkları yabancı sermaye getirecek kesimleri ürkütmektedir. Bu bakımdan, zaman geçirmeden yabancı sermayeye dönük vergi yasalarındaki değişik hükümlerin olabilirse bir araya toplanması ve bu alanda olabildiğince güven unsurunu zora sokacak değişikliklere gitmemek yararlı olacaktır. Yabancı sermayeye ilişkin vergisel düzenlemelerin açık, anlaşılır ve basit olması; bu hükümlerin dünyanın belli başlı dillerine çevrilmesi gelecek yabancı sermaye akımları açısından çok özendirici olacaktır.

⁶⁵ Bilgin Tiryakioğlu, "Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Uluslar arası Düzenlemeler", Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri, Ankara, T.C. Merkez Bankası İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü, 2000, sy. 168.

Çalışmada, yabancı yatırımcı ülkeye geldikten, ya da gelmeye karar verdikten sonra söz konusu yatırımla ilgili olarak ülkenin resmi makamlarıyla yaptığı yatırım mukavelesi sonucunda ortaya çıkan vergisel ödev ve yükümlülükler incelenmeden önce, yabancı yatırımın ülkeye kabulünden yatırımın sona ermesine kadar söz konusu yatırımın göreceği muameleyi düzenleyen yatırım mevzuatı açıklanmaya çalışılacaktır. Bu sebeple yabancı sermayenin Türkiye'ye girişi ve Türkiye'de örgütlenmesine yani yatırım mevzuatına ilişkin hukuki düzenlemeler iki bölümde incelenecektir. Birinci bölümde 1954 yılından bu yana uygulanmakta olan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile bu kapsamda yapılan düzenlemeler; ikinci bölümde ise 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununu yürürlükten kaldıran 4875 sayılı "Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu" ve bu yasa ile ilgili yönetmelikler incelenecektir.

A) 4875 Sayılı Kanun Öncesinde Yabancı Sermayeye İlişkin Yasal Düzenlemeler

4875 sayılı "Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu" ile 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. İlgili madde düzenlemesine göre, mevzuatta, 6224 sayılı Kanuna yapılan atıflar bu Kanunun ilgili hükümlerine yapılmış sayılır. Diğer yandan, mezkur Kanun'un Geçici 1'nci maddesi hükmüne göre, 4875 sayılı Kanun'un uygulanmasını göstermek üzere hazırlanacak yönetmelikler yürürlüğe girinceye kadar, mevcut kararname, tebliğ ve genelgelerin bu Kanuna aykırı olmayan hükümlerinin uygulanmasına devam edilecektir.

Buna göre, aşağıda yer alan karar ve tebliğ düzenlemelerinin 4875 sayılı Kanun hükümlerine aykırı olmayan hükümleri ilgili yönetmelikler çıkarılıncaya kadar uygulanacaktır. Ayrıca 6224 sayılı Kanun kapsamında kurulmuş mevcut yabancı sermayeli şirketler, kazanılmış hakları saklı kalmak kaydıyla, 4875 sayılı Kanuna tabi olacaklardır. Bu çerçevede, 4875 sayılı Kanun öncesindeki hukuki çerçeve de detaylı olarak açıklanacaktır.

1) Genel Çerçeve

Türkiye'de yabancı sermayeye ilişkin yasal düzenlemelerin tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. Ancak 1980'li yıllara kadar Türkiye'nin yabancı sermaye hareketlerinden yeterince faydalandığını söylemek olası değildir.

6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, 1954 yılında uygulamaya konulmasına rağmen, yabancı sermayeye ilişkin örgütlü gelişmeler “24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri” ile getirilen düzenlemeler sayesinde ivme kazanmıştır. 8/168 sayılı “Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi” 25.01.1980 tarihinde yürürlüğe girmiş ve Başbakanlığa bağlı Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuş, daha sonra Devlet Planlama Teşkilatına bağlanmıştır. 17.07.1991 tarih ve 436 sayılı Kararname ile Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı bünyesine alınmıştır. Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü 09.12.1994 tarih ve 4059 sayılı Kanun ile Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlıklarının kurulması sonucunda Hazine Müsteşarlığı bünyesinde faaliyetine devam etmektedir.⁶⁶

İzleyen yıllarda çerçeve kararları değişim gösterse de, son düzenleme 07.06.1995 tarihinde yürürlüğe konulan 95/6990 sayılı “Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı” ile yapılmıştır. 32 sayılı ve 11 Ağustos 1989 tarihli “Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun” ile uygulamalar daha esnek hale getirilmiştir.

2003 yılında gerçekleşen ve çalışmanın ilerleyen bölümünde açıklanacak yeni yasal yapılanma öncesinde Türkiye’de yabancı sermaye girişini düzenleyen hukuki yapılanma ana hatlarıyla aşağıda belirtilmektedir.⁶⁷

- 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu⁶⁸
- 95/6990 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı⁶⁹
- Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı Hakkında 1 Numaralı Tebliğ⁷⁰
- Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı Hakkında 2 Numaralı Tebliğ⁷¹
- Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı Hakkında 3 Numaralı Tebliğ⁷²
- 6326 sayılı Petrol Kanunu⁷³
- 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu⁷⁴
- Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar⁷⁵

⁶⁶ Bilgin Tiryakioğlu, “Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Uluslar arası Düzenlemeler”, Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri, Ankara, T.C. Merkez Bankası İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü, 2000, sy. 8.

⁶⁷ Levent Başak, “Yabancı Sermaye Mevzuatına Göre Yurtdışında Yerleşik Kişi, Kurum ve Kuruluşların Türkiye’de Şirket Şeklinde Örgütlenme Modelleri ve Dünyadaki Çeşitli Ülke Örnekleri Gözönünde Bulundurulacak Bir Değişiklik Önerisi”, Vergi Sorunları, Sayı 179, 2003, sy. 111.

⁶⁸ 23.01.1954 tarih ve 8615 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır

⁶⁹ 23.07.1995 tarih ve 22352 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

⁷⁰ 1 numaralı tebliğ 2 numaralı tebliğ ile yürürlükten kaldırılmıştır.

⁷¹ 24.08.1995 tarih ve 22384 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

⁷² 27.06.1996 tarih ve 22679 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

⁷³ 16.03.1954 tarih ve 8659 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

⁷⁴ 25.02.1930 tarih ve 1433 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

⁷⁵ 11.08.1989 tarih ve 20249 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

- Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları (Bu konuda detaylı açıklama “Yabancı Sermayenin Vergilendirilmesi” bölümünde yer almaktadır).
- Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları

2) 6224 Sayılı Yasa ve İlgili Yasal Düzenlemeler

a) 6224 Sayılı Yasa'nın Konusu

6224 Sayılı Kanun'un 1. maddesine göre, yatırım yapılacak teşebbüsün:

- a) Memleketin iktisadi inkişafına yararlı olması,
- b) Türk hususi teşebbüslerine açık bulunan bir faaliyet sahasında çalışması,
- c) Şartıyla ve Yabancı Sermayeyi Teşvik Komitesinin kararı ve İcra Vekilleri Heyetinin tasvibi ile Türkiye'ye ithal edilecek yabancı sermaye ve dışarıdan yapılacak istikrazlar bu kanunun konusunu oluşturmaktadır. Ancak, Türkiye'ye ithal edilecek yabancı sermayenin, ülke çapında tekel teşkil edecek faaliyetlerde bulunan kuruluşlarda çoğunluk hissesine sahip olması yasaklanmıştır.⁷⁶

Görüldüğü üzere, kanunun yabancı sermayeyi sınırlayan en önemli hükmü 1 inci maddenin (a) bendinde yer almaktadır. Bu bend uyarınca, Türkiye'ye getirilecek yabancı sermayenin ülkenin ekonomik kalkınmasına yararlı olması gerekmektedir. Türkiye'ye girecek yabancı sermayenin (b) bendi uyarınca, Türk özel teşebbüslerine açık bulunan her faaliyet alanında faaliyette bulunabilmesi serbest bırakılmış iken; Türkiye'ye ithal edilecek yabancı sermayenin, ülke çapında tekel oluşturacak faaliyetlerde bulunan kuruluşlarda çoğunluk payına sahip olması yasaklanmıştır.⁷⁷

b) Ana Yabancı Sermaye

6224 Sayılı Yasa'nın ikinci maddesinde “ana yabancı sermaye” kavramına giren yabancı sermaye hareketleri hükme bağlanmıştır. Anılan maddeye göre ana yabancı sermaye kavramına giren yabancı sermaye hareketleri şunlardır:

- a- 6224 Sayılı Yasa'nın konusuna giren bir teşebbüsün verimli bir şekilde kurulması, genişletilmesi (tevsii) veya yeniden faaliyete geçirilmesi için dışarıdan ithal edilen:

⁷⁶ Şafak Ertan Çomaklı, “Türkiye’de Yabancı Sermaye ve Teşvik Tedbirleri”, Vergi Sorunları, Sayı 145, 2000, sy. 159.

⁷⁷ Bu hüküm 02.05.1995 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 4105 Sayılı Yasa ile eklenmiştir.

1. Yabancı para şeklindeki sermaye,
2. Makine, teçhizat, alet ve bu kapsamdaki mallar, makine aksamı, yedek parçalar ve malzeme ile Yabancı Sermaye Teşvik Komitesi (Komite)nin kabul ettiği diğer gerekli mallar,⁷⁸
3. Lisanslar, patent hakları ve alameti farika gibi fikri haklar ve hizmetler,
4. Yeniden yatırılmak suretiyle sermayeye eklenen karlar.

b- Mal, hizmet veya fikri haklar şeklinde ithal edilen sermayenin kıymeti ve Yabancı Komitece kabul edilen teşebbüse konu mallar ve kıymetler olup olmadığı Komitece seçilen eksperler tarafından takdir olunur. Kıymet takdirleri hem menşei ülke parasıyla, hem de ithal zamanında cari resmi kambiyo rayicine göre Türk parasıyla yapılır.

95/6990 Sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı'na göre yabancı sermaye aşağıdaki maddelerde belirtilenlerden oluşmaktadır.⁷⁹

-TC Merkez Bankası tarafından alım satımı yapılan konvertibl döviz ve efektif cinsinden nakdi sermaye.

-Yabancı sermayeli kuruluşlardaki yabancı gerçek ve tüzel kişilerin payına tekabül eden net kar, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri ile lisans, know-how, teknik yardım, yönetim ve franchise anlaşmaları karşılığında ödenecek meblağlar.

-Makine, teçhizat, alet ve bu nitelikteki mallar, makine aksamı ve malzeme ile Hazine Müsteşarlığı'nın kabul ettiği diğer gerekli mallar.

-Yurt dışında yerleşik kişi ve kuruluşların, kambiyo mevzuatı çerçevesinde doğan her türlü mevcut ve alacaklarından, Hazine Müsteşarlığı'nın sermaye payı olarak kabul edeceği meblağlar.

-Patent ve ticari marka gibi fikri haklardan Hazine Müsteşarlığı'nca kabul edilenler.

Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı yabancı sermayenin kapsamını belirlerken esas olarak 6224 Sayılı Yasa'nın ikinci maddesinde sayılan kalemlerden yola çıkmıştır. Sadece, gelişen ekonomik, mali ve finansal araç ve yöntemler nedeniyle bir takım kavramsal ve türsel genişletme yapılmıştır. Örneğin; 6224 Sayılı Yasa yapılırken *franchise* anlaşmaları ülkemiz açısından söz konusu olmadığı için Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı ile yabancı sermaye kapsamına bu tür yeni gelişen araç, yöntem ve

⁷⁸ 6224 Sayılı Yasa ile Yabancı Sermaye Komitesi' ne verilmiş olan görevler 4059 Sayılı Yasa ile Hazine Müsteşarlığı'na devredilmiştir.

⁷⁹ Söz konusu Karar, 23.07.1995 tarih ve 22352 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanmıştır.

finansal para akımları da dahil edilmiştir. Böylelikle, yabancı sermaye uygulamaları göreceli olarak gelişen değişimleri karşılayabilir duruma getirilmiştir.

c) Yabancı Sermaye İzni

c.1) Genel Esaslar

95/6990 Sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı'nın 3'üncü maddesi yabancı sermaye ile ilgili izin sistemini düzenlemektedir. Yabancı sermaye izinlerine ilişkin koşullar aşağıda maddeler halinde belirtilmektedir:

1- Yurtdışında yerleşik kişi ve kuruluşların⁸⁰ Türkiye'de yatırım yapmak ve veya ticari faaliyette bulunmak amacıyla şirket kurma, ortaklığa katılma, şube ve irtibat bürosu açma başvuruları Hazine Müsteşarlığı tarafından yürürlükteki yasal düzenlemeler (mevzuat) çerçevesinde incelenerek sonuçlandırılır.

2- Mevcut yabancı sermayeli şirketlerin; yeni yatırım, kapasite artışı, tasfiye ve birleşme, iştirak izinleri ve iştirak oranı değişiklikleri ile mevzuatlarında belirtilen süre, miktar, ihracat taahhüdü, faaliyet alanı, değer, hisse oranı gibi hususlara ilişkin değişiklikleri yapmaya Hazine Müsteşarlığı yetkilidir.

3- Şirket kuruluşu, ortaklığa katılma ve şube açma durumlarında, yurt dışında yerleşik her bir kişi veya kuruluşun en az 50.000 ABD Doları tutarında yabancı sermaye getirmeleri gerekmektedir. Yabancı ortak sayısının birden fazla olması durumunda, getirilen toplam yabancı sermaye için getirilen toplam yabancı sermaye içinde yabancı ortakların katılım payları serbestçe belirlenir.

4- Sermaye artışı, yabancı ortak katılım payının değişmediği durumlarda, kuruluşlarca serbestçe yapılır ve sermaye artışını müteakip Hazine Müsteşarlığı'na başvurularak tescil ettirilir.

5- Yurt dışında yerleşik kişi ve kuruluşların Türkiye'deki mevcut şirketlere ait hisseleri alış ve satışları Hazine Müsteşarlığı tarafından belirlenecek esaslara uygun olmak kaydıyla serbestçe yapılır.

6. Yurt dışında yerleşik kişi ve kuruluşlara ait nama yazılı hisse senetlerine veya muvakkat makbuzlara Hazine Müsteşarlığı'nca transfer garanti şerhi verilir.

⁸⁰ 95/6990 Sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı'nın 2/b maddesi uyarınca yurt dışında yerleşik kişi ve kuruluşlar; yabancı ülkelerin vatandaşlığına sahip olan gerçek kişiler ile yabancı ülkelerde bu ülkelerin yasalarına göre teşekkül etmiş tüzel kişileri kapsamaktadır.

7. Türkiye'deki kamu ve özel sektör kuruluşlarının yurt dışında yerleşik kişi ve kuruluşlarla yapacakları lisans, *know-how*, teknik yardım, yönetim ve *franchise* anlaşmaları Hazine Müsteşarlığı'nca tescil edilmeleri halinde yürürlüğe girer. Süresi sona eren ve uzatılmayan anlaşmalar, keyfiyetin Hazine Müsteşarlığı'na bildirilmesini müteakip terkin edilir.

8. Yabancı sermayeli kuruluşların, Kambiyo Mevzuatı çerçevesinde her çeşit dış kredi sağlamaları serbesttir.

c.2) Yatırımlar ve Ticari Faaliyetler

2 Sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı Hakkında Tebliğ'in 2 inci maddesi, yabancı sermaye yatırımları ile ticari faaliyetlere ilişkin düzenlemeler getirmektedir.⁸¹

Dışarıda yerleşik kişi ve kuruluşlar Türkiye'de yatırım yapmak ve ticari faaliyette bulunmak üzere Türk Ticaret Kanununa göre anonim veya limited şirket kurmak (yap-işlet-devret projelerini yürütmek üzere kurulacak şirketler anonim şirket statüsünde olacaklardır) ve şube açmak için, aşağıdaki belgelerle Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'ne müracaat ederler:

1. Dışarıda yerleşik kuruluşlara ait;

- Faaliyet belgesi,

- Son yıl faaliyet raporu (son yıl bilançosu ve faaliyet alanını kapsayan)

2. Dışarıda yerleşik kişilere ait;

- Pasaport örneği,

- Ticari ve sınai özgeçmişi ile ilgili ayrıntılı bilgi ve bunları tevsik edici belgeler.

Faaliyet Belgesi ile pasaport örneğinin ilgili Türk Konsolosluğundan veya Lahey Devletler Özel Hukuku Konferansı çerçevesinde hazırlanan Yabancı Resmi Belgelerin Tasdiki Mecburiyetinin Kaldırılması Sözleşmesi hükümlerine göre onaylanması gerekmektedir. Pasaport örneğinin Türkiye'deki bir noterce onaylanmış olması durumunda başkaca bir onay aranmaz.

3. Yurt dışında yerleşik kişi ve kuruluşun, Türkiye'de faaliyette bulunmak istediği konu için gerekli sermayeyi getireceğine ilişkin niyet mektubu.

4. Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı Hakkında 2 Sayılı Tebliğ ekinde Ek 1 olarak yer alan örneğe göre hazırlanmış başvuru formu.

⁸¹ 24.8.1995 tarih ve 22384 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır.

5. Kurulacak şirketin ana sözleşme taslağı.
6. Yatırım için ithali düşünülen makine, teçhizat ve demirbaşların proforma faturaları, prospektüs ve katalogları ile bunların FOB (menşe ülke döviz), FOB(\$), CIF (TL) ve gümrük vergi ve resimlerinin belirtildiğı üç örnek global liste.
7. Yatırım için teşvik araçlarından yararlanılmak isteniyorsa, teşvik mevzuatında öngörülen belgeler.
8. İzin alma işlemlerini yürütecek kişiye ortaklarca verilecek vekaletname(Noterden veya yukarıda belirtildiğı şekilde onaylanmış).
9. Eklenmesinde yarar görülen diğere bilgi ve belgeler.

c.3) İştirakler

2 Sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı Hakkında Tebliğ'in 3 üncü maddesinde, iştirak oluşturmak için gerekli şartlar sıralanmıştır.

Dışarıda yerleşik kişi ve kuruluşlar Türkiye'de varolan şirketlere ortak olmak veya hisse almak için aşağıda belirtilen belgelerle Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'ne başvururlar. Kambiyo mevzuatına göre yapılacak portföy yatırımları bu başvuruların dışındadır.

1. Dışarıda yerleşik kuruluşlara ait;

- Faaliyet belgesi,

- Son yıl faaliyet raporu (son yıl bilançosu ve faaliyet alanını kapsayan)

2. Dışarıda yerleşik kişilere ait:

- Pasaport örneğı,

- Ticari ve sınai özgeçmiş ile ilgili ayrıntılı bilgi ve bunları kanıtlayıcı belgeler.

Faaliyet Belgesi ile pasaport örneğinin ilgili Türk Konsolosluğundan veya Lahey Devletler Özel Hukuku Konferansı çerçevesinde hazırlanan Yabancı Resmi Belgelerin Tasdiki Mecburiyetinin Kaldırılması Sözleşmesi hükümlerine uygun olarak onaylatılması gerekir. Pasaport örneğinin Türkiye'deki bir noterce onaylanmış olması durumunda başka bir onay aranmaz.

3. Dışarıda yerleşik kişi ve kuruluşun, Türkiye'de faaliyette bulunmak istediğı konu için gerekli sermayeyi getireceğine ilişkin niyet mektubu.

4. Dışarıda yerleşik kişi ve kuruluşun ortak olacağı veya hissesini alacağı mevcut şirkete ait;

- İlgili vergi dairesinden onaylı son 5 yıla ait bilanço ve kar/zarar tabloları (yılın ikinci yarısında başvurulması durumunda o yılın 6'ncı ay sonu itibariyle düzenlenmiş şirketçe onaylı bilanço ve kar/zarar tabloları),

* Ana sözleşmesinin son şeklinin yayımlandığı Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi,

* Başvuru tarihi itibariyle kıdem tazminatı yükümlülüğü,

* Sınai tesisler için, geçerli kapasite raporu ile varsa yatırım teşvik belgesi,

* Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı Hakkında 2 Sayılı Tebliğ ekinde yer alan Ek 1'deki örneğe göre hazırlanmış başvuru formu,

5. Hisse devir işlemlerinin üçüncü kişiler eliyle yapılması durumunda ortaklarca verilen noterden onaylı veya yukarıda belirtildiği biçimde onaylanmış vekaletname.

Hisse devirlerinde hisse satış bedeli taraflar arasında serbestçe belirlenir. Ancak Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, gerekli gördüğü durumlarda değerlendirme yapabilir veya başka kuruluşlara yaptırabilir. Değerlendirme sonucunda engel bir durumun saptanması durumunda izin vermez.

Yabancı ortaklar arasındaki hisse devirleri izne tabi olmaksızın serbestçe yapılır. Ancak değişiklik hakkında, değişiklik tarihinden itibaren bir ay içinde, Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'ne bilgi verilir. Yapılacak başvuruda noterden onaylı pay defterinin bir örneği ile yeni yabancı ortakla ilgili yukarıda belirtilen diğer belgeler eklenir. Yerli ortaklar arasındaki hisse devirleri de izne tabi değildir.

c.4) İrtibat Bürosu Faaliyetleri

İrtibat bürolarının faaliyete geçme ve faaliyetlerini sürdürme esasları 2 Sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı Hakkında Tebliğ'in 4 üncü maddesinde açıklanmıştır.

Dışarıda yerleşik kuruluşlar Türkiye'de irtibat bürosu kurmak için aşağıda sayılan belgelerle Hazine Müsteşarlığı'na Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'ne başvururlar:

1. İrtibat bürosunun tüm giderlerinin yurt dışından getirileceğinin beyan edildiği taahhüt mektubu.

2. Dışarıda yerleşik kuruluşlara ait;

- Onaylı faaliyet belgesi,

- Son yıl faaliyet raporu (son yıl bilançosu ve faaliyet alanını kapsayan).

3. Türkiye'deki irtibat bürosunun yapacağı işler, çalıştırılacak personel sayısı, bir yıl içinde yapılacak giderler hakkında ayrıntılı bilgi.
4. İrtibat bürosunun faaliyetlerini yürütmekle görevli olacak kişiye verilecek yetki belgesi.

Dışarıda yerleşik kuruluşların Türkiye'de açacakları irtibat bürosunun tüm giderleri yurt dışından getirilecek dövizlerle karşılanır. İrtibat büroları hiçbir ticari faaliyet yapamaz ve verilen izin konusu dışında faaliyette bulunamazlar. Ayrıca, bu bürolar kapanış ve tasfiye dışında, kar ve benzeri transfer isteminde bulunamazlar.

c.5) Dolaylı İştirakler

Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı sermayeli kuruluşlar Türkiye'de varolan ve kurulacak diğer şirketlere gerekli izni almak kaydıyla iştirak edebilirler. İzin için, iştirak edilecek şirkete ait son yıl bilanço ve kar/zarar tabloları, ana sözleşmenin son şeklinin yayımlandığı Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi, varsa kapasite raporu ve teşvik belgesi sureti ile Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'ne başvurulur. İştirak edilen şirketlerin sermaye paylarında değişiklik olması durumunda, değişiklik tarihinden itibaren 1 ay içinde Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'ne bilgi verilir.

c.6) Sermaye Artışı

Faaliyetlerini sürdürmekte olan yabancı sermayeli kuruluşlar sermayelerini arttırmak istemeleri durumunda;

-Yabancı ortak katılım payı oranının değişmediği durumda, Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nün iznini almaksızın doğrudan Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na başvururlar. Söz konusu varolan kuruluşlar sermaye artışının gerçekleşmesini izleyen 1 ay içinde, sermaye artışının ilan edildiği Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi ve Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı 2 Sayılı Tebliğin 10'uncu maddesinde belirtilen belgelerle Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'ne başvurarak sermayelerini tescil ettirirler. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı verdiği izni müteakip Hazine Müsteşarlığı'na bilgi verir.

Sermaye artışı ile birlikte yabancı ortak katılım payı oranlarında değişiklik söz konusu ise, yabancı sermayeli kuruluşlar izin için aşağıdaki belgelerle Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'ne başvururlar:

- 1- Son sermaye artışının ilan edildiği Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi,
- 2 Artırılacak sermayenin karşılanacağı kaynaklarla ilgili ayrıntılı bilgi,
- 3- Kuruluşun yönetim kurulu kararı,
- 4- Gerekli görüldüğü takdirde Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nce istenebilecek diğer bilgi ve belgeler.

Yabancı sermayeli şirketlerin sermaye artışında, artan sermaye Türk Ticaret Kanunu ve ilgili mevzuatında belirtilen miktarlarda ve sürelerde ödenir. Mevcut yabancı sermayeli kuruluşların ileri bir tarihte yapacakları sermaye artışı için yerli ve yabancı ortaklarından sermaye avansı kullanmaları serbesttir. Yabancı ortak tarafından yurt dışından gönderilen sermaye avansı izne tabi olmaksızın şirket adına açılacak döviz tevdiat hesabında tutulabilir ve kullanılabilir. İleride bu paraların sermayeye eklenmesinde döviz tevdiat hesabının açıldığı tarihteki döviz kuru uygulanır. Sermaye artışından vazgeçilmesi durumunda yabancı ortaktan alınan avans kambiyo mevzuatı çerçevesinde yabancı ortağa geri ödenir.

Yukarıda sayılan koşullara uygun olarak izin alan yabancı sermayeli kuruluş ve şirketlerin, şirket sermayesi ve ortaklık paylarının belirlenmesi konusunda Türk Ticaret Kanunu'nda hükme bağlanan en az sermaye ve hisse tutarlarına ilişkin düzenlemelere de uymaları gerekmektedir. Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nün verdiği izin çerçevesinde dışarıda yerleşik kişi ve kuruluşların yabancı sermaye paylarını nasıl ödeyecekleri Yabancı Sermaye çerçeve Kararı Hakkında 2⁸² ve 3⁸³ Sayılı Tebliğlerde çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Yurt dışında yerleşik kişi ve kuruluşlar yabancı sermaye paylarını üç şekilde ödeyebilirler. Bunlar:

- Aynı olarak
- Nakdi olarak
- Diğer şekillerde (transfer edilebilir kar, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri, yönetim anlaşmaları, *franchise* anlaşmaları vb.)

Bu konulara ilişkin olarak 2 ve 3 sayılı Tebliğlerde yapılan açıklamalar şöyledir:

c.6.1) Aynı Sermaye

⁸² 24.08.1995 tarih ve 22384 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanmıştır.

⁸³ 27.06.1996 tarih ve 22679 Sayılı Resmi Gazete' de yayımlanmıştır.

Aynı sermaye olarak Türkiye'ye ithal edilecek malzemelerin ekspertizi Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nce görevlendirilecek eksperler tarafından yapılır. Ekspertiz konusu malların Türk Lirası değerlerinin belirlenmesinde, ithal malzemelerle ilgili gümrük giriş beyannamesinde belirtilen fiili ithal tarihi itibarıyla Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nca uygulanan cari döviz alış kuru esas alınır. Bu şekilde hesaplanacak değeri aşmamak kaydıyla yatırımcı taraflar arasında mutabık kalınacak değerin tescili de olanaklıdır. Yapılacak ekspertizle ilgili olarak eksperlerin yol ve ikamet giderleri ile Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nce belirlenecek ekspertiz ücreti malzemeyi ithal eden kuruluş tarafından karşılanır. Fiili ithalatı ve tescili yapılan aynı sermayenin şirket sermayesine eklenebilmesi için Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na yapılan başvuruda, Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nün tescil yazısı eklenir.

c.6.2) Nakdi Sermaye

Nakit olarak ödenecek yabancı sermayenin yurt dışından bankalar aracılığıyla döviz olarak transfer edilmesi veya efektif olarak getirilmesi durumunda yurda girişte gümrüklere deklare edilmiş olması esastır. Bu şekilde yurda getirilen dövizler bankalarca döviz alım belgesi düzenlenmesi suretiyle satın alınır ve dövizin geliş nedeni bölümüne yabancı sermaye şerhi konur. Talep edilmesi halinde, getirilen yabancı sermaye Türk Lirası'na çevrilmeden bankalarda, kurulacak şirket veya hisse devri yapan ortak veya sermayesini artıran şirket adına açılacak döviz tevdiat hesabında tutulabilir ve yabancı ortak sermaye payına mahsuben lehdarına ödenir. Döviz tevdiat hesabında tutulan yabancı sermaye için; ilgili bankaca, yabancı sermayeli kuruluş ile yabancı ortağın adı, dövizin transfer edildiği ülke, dövizin cinsi, miktarı, ABD Doları karşılığı ve döviz tevdiat hesabının açıldığı tarihte Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nca uygulanan döviz alış kurundan TL karşılığının belirtildiği bir dekont düzenlenir.⁸⁴ Döviz tevdiat hesabıyla ilgili dekont aslı veya onaylı örneği veya getirilen yabancı sermayenin Türk Lirası'na çevrilmesi durumunda döviz alım belgesi aslı veya onaylı örneği, dövizler efektif olarak getirilmiş ise deklarasyon belgesinin aslı veya onaylı örneği, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na yapılan başvuru sırasında Bakanlığa ve sermaye tescili ve izin belgesinin vize ettirilmesi sırasında Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'ne sunulur. Döviz tevdiat hesabında tutulan paralardan lehte ve aleyhte doğacak kur farkları şirkete veya hisse devri durumunda hisselerini devredene aittir.

⁸⁴ Yabancı Ortak Payının Döviz Tevdiat Hesabında Tutulması, 95/6990 Sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı'nın 6'ncı maddesinde düzenlenmiştir.

c.6.3) Diğer Sermaye:

Yukarıda belirtilen aynı ve nakdi sermaye dışında, 07/06/1995 tarihli ve 95/6990 Sayılı Kararnamenin 5'inci maddesinde belirtilen transfer edilebilir kar, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri, lisans, know-how teknik yardım, yönetim ve franchise anlaşmaları karşılığında ödenecek meblağlar, dış kredi anapara ve faiz ödemeleri ile yabancı ortağın mevcut ve alacaklarının yabancı ortak sermaye payı olarak şirket sermayesine eklenmesi durumunda, söz konusu tutarlar fiili giriş olarak hesaba alınırlar ve kaydedilirler.

Lisans, *know-how*, teknik yardım, yönetim ve *franchise* anlaşmaları konusuna Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı 2 Sayılı Tebliği'nin 7'nci maddesinde açıklama getirilmiştir. Bu açıklamalara göre; kamu ve özel sektör kuruluşları, dışarıda yerleşik kişi ve kuruluşlarla yapacakları lisans, know-how, teknik yardım, yönetim ve franchise anlaşmalarının tescili için aşağıdaki belgelerle Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'ne başvururlar. Söz konusu anlaşmaların Türk Konsolosluklarından veya Lahey Devletler Özel Hukuku Konferansı çerçevesinde hazırlanan Yabancı Resmi Belgelerin Kaldırılması Sözleşmesi Hükümlerine göre onaylatılması gerekmektedir.

1. Tarafların imzalarını taşıyan 3 örnek anlaşma metni ve noterden onaylı çevirisi,
2. Anlaşma konusu mal ve hizmetlerin üretileceği tesislerin varlığını kanıtlayıcı belgeler ile ürünün patenti tescilli ise kanıtlayıcı belge.

Kamu ve özel sektör kuruluşlarının dışarıda yerleşik kişi ve kuruluşlarla yapacakları lisans, know-how, teknik yardım, yönetim ve franchise anlaşmaları Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nce tescil edilmesi durumunda yürürlüğe girer.

Bu anlaşmaların uygulanmasından doğan ödemelerin transferi Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nce tescil edilen anlaşma koşulları çerçevesinde bankalarca yapılır.

Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nden izin alan yabancı sermayeli kuruluşların izin belgelerinin oluşan değişikliklerin izlenebilmesi amacıyla izin belgelerini Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'ne vize ettirmeleri gerekmektedir.

Bu vize için gereken belgeler aşağıda sunulmaktadır:

1. Yabancı Sermaye İzin Belgesinin aslı,
2. Şirket kuruluşunun veya sermaye artışının ilan edildiği Türkiye Ticaret Sicili

Gazetesi,

3. Getirilen dövizler Türk Lirası'na çevrilmiş ise Döviz Alım Belgesinin aslı veya noterden veya bankaca onaylı sureti; döviz tevdiat hesabında tutulmuş ise bankaca düzenlenen belgenin aslı veya noterden veya bankaca onaylı bir sureti,

4. Hisse devri durumunda Ortaklar Pay Defterinin ilgili sayfalarının noterden onaylı suretleri.

d) Yabancı Sermayeli Kuruluşların Faaliyet Konusu

2 Sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı Hakkında Tebliğ'in 1 inci maddesinde, yabancı sermayeli kuruluşların faaliyet konusu şu şekilde açıklanmıştır.

Dışarıda yerleşik kişi ve kuruluşlar, Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nce verilen izin ve/veya teşvik belgelerinde yazılı olan ve buna uygun olarak Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi'nde ilan edilen ana sözleşmelerinde belirtilen konularla sınırlı olmak kaydıyla, her türlü mal ve hizmet üretimine yönelik sınai, ticari, zirai ve sair konularda faaliyette bulunabilirler. Bankalar ile ana faaliyet konuları para ve sermaye piyasaları ile sigortacılık olan mali kurumların kuruluş ve faaliyet izinlerine ve özel düzenleme konusu yapılan her çeşit işlemlerine ilişkin konularda ilgili mevzuat hükümleri saklıdır. Bu hususlar ile ilgili başvurular Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü ile birlikte özel mevzuatlarında gösterilen mercilere yapılır. Bir başka deyişle, yabancı sermayeli bir kuruluş sermaye piyasasında etkinlikte bulunacak ise, bu durumda Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü ile birlikte Sermaye Piyasası Kurulu Başkanlığı'na da ilgili yasal düzenlemeler çerçevesinde başvuruda bulunmak ve gereken izinleri almak, gereken tescil ve kayıtları yaptırmak zorundadır. Etkinlikte bulunacak yabancı sermayeli kuruluş bankacılık alanında etkinlikte bulunacak ise, bu durumda da Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü yanında Hazine Müsteşarlığı Banka ve Kambiyo Genel Müdürlüğü, Bankacılık Üst Kurulu Başkanlığı gibi birimlere başvuracak ve gereken izinleri alacak, gereken tescil ve kayıtları yaptıracaktır.

e) Karların Sermayeye Eklenmesi

6224 Sayılı Yasa'nın 3'üncü maddesinde karların sermayeye eklenmesi durumu

düzenlenmiştir. Buna göre; bu yasaya tabi bir teşebbüsün yürürlükteki vergi yasaları hükümlerine göre elde ettiği karlardan ana yabancı sermayenin sahiplerine isabet eden net miktarların tamamı veya bir bölümü Komitenin kararı ile ana yabancı sermayeye eklenebileceği gibi, 6224 Sayılı Yasa'nın birinci maddesindeki koşullara sahip başka bir teşebbüse de yatırılabilir.

f) Karların ve Ana Sermayenin Transferi

Yabancı sermaye açısından bir ülkeye getirilen sermayenin ve bu sermayeye ilişkin olarak sağlanan karların istenilen zamanda, istenilen yere aktarılması (transferi) son derece önemlidir. Hatta, yabancı sermaye açısından bu konuya dönük olarak yapılacak herhangi bir kısıtlama, sınırlama, serbestleştirme yabancı sermaye girişi bakımından çok belirleyici olabilmektedir. Getirilen ana yabancı sermayenin ve bu sermaye üzerinden sağlanan karların istenilen zamanda, istenilen yere aktarımına kayıtlama ve sınırlama getirilmesi ülkeye giren yabancı sermaye akımlarını durma noktasına getirebilir. Bu tür düzenlemelerin sınırlı süreli olması durumu pek değiştirmez. Çünkü, yabancı sermayede yatırılan ana paranın ve sağlanan getirilerin serbestçe kullanım hakkının bulunması büyük bir güvence ögesidir. Bu konuya dönük olarak getirilecek herhangi bir kayıtlama ve sınırlama doğrudan o ülkeye olan güveni sarsar. Bu da, o ülkenin yabancı sermaye akımlarından ya hiç pay alamaması veya istenen düzeyde pay alamaması sonucunu doğurur. Yabancı sermayede, mülkiyet özgürlüğüne ve serbestisine müdahale çok olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin; yabancı sermayeli yatırımların ulusallaştırılması bu alanda büyük yıkımların yaşanmasına yol açabilir. Böyle bir durumda, bu tür bir ülkeye yabancı sermayenin güvenini toplayıp yeniden gelebilmesi için çok zaman yitirilir ve çok daha büyük ödümler verilir.⁸⁵

6224 Sayılı Yasa'nın 4 üncü maddesine göre karların ve ana sermayenin transferi şöyledir:

Aşağıda yazılı kar ve sermayeler Maliye Bakanlığı'nın⁸⁶ izni ile ana yabancı sermayenin mensup olduğu menşe memleket para cinsiyle ve cari kambiyo rayici üzerinden dışarıya transfer edilir:

1. 31 Aralık 1953'ten sonra elde edilmiş bulunan ve yürürlükteki vergi kanunlarına

⁸⁵ Ahmet Erol, "Yabancı Sermaye (II)", Mükellefin Dergisi, Sayı 94, 2000, sy. 75.

⁸⁶ Hazine Müsteşarlığı'nın bağlı olduğu Devlet Bakanlığı diye anlamak gerekir.

göre saptanan eden kazançlardan ana yabancı sermaye sahiplerine isabet eden net karlar.

2. 6224 Sayılı Yasa'ya tabi bir teşebbüsün, bölümsel olarak veya tümüyle tasfiyesi durumunda, makul fiyatla satışı sonucu elde edilen hasılat, ana yabancı sermaye sahiplerine isabet eden hisse.

3. 6224 Sayılı Yasa'ya göre kurulmuş veya çalışmakta olan bir teşebbüsteki ana yabancı sermayenin bölümsel veya tümüyle, makul fiyatla satışı sonucu elde edilen hasılat.

4. 6224 Sayılı Yasa'nın 6'ncı maddesi hükümleri dahilinde bağitlanan bir dış borcun, borç sözleşmesi hükümlerine göre vadesi gelen anapara ve faizleri.

Maliye Bakanlığı veya Komite⁸⁷ gerekli gördüğü takdirde:

1. Önceki bölüme göre transferi istenebilecek miktarları belirlemek üzere, 6224 Sayılı Yasa'ya tabi teşebbüsün defterlerini ve vergi beyannamelerini,

2. Hisselerin ve mevcutların satışının, borçların iyi niyete uyup uymadığını, incelettirebilirler.

6224 Sayılı Yasa'nın 4'üncü maddesinde düzenlenmiş olan karların ve ana sermayenin transferi konusu 95/6990 Sayılı Yabancı Sermaye çerçeve Kararı'nın 5'inci maddesinde güncellenmiştir. Anılan madde uyarınca; yabancı sermayeli kuruluşlarda, yabancı gerçek ve tüzel kişilerin hissesine karşılık gelen kar, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri ile lisans, know-how, teknik yardım, yönetim ve franchise anlaşmaları karşılığında ödenecek meblağların, dış kredi anapara ve faiz ödemelerinin transferi veya transfer edilebilir. Bu değerlerin bu Karar çerçevesinde yatırımda kullanılması serbesttir. Transferler, işlemin yapıldığı tarihte geçerli olan döviz kuru üzerinden bankalarca gerçekleştirilir.

Kar, temettü ve sermayenin yurtdışına transferinin nasıl yapılacağı ve bu konudaki uygulamanın nasıl olacağı Hazine Müsteşarlığı tarafından yayımlanan Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı Hakkında 2 Sayılı Tebliğ'in 8'inci maddesinde açıklanmıştır.

Buna göre; yabancı sermayeli kuruluşların yabancı ortaklarının paylarına düşen kar ve temettüden, yürürlükteki vergi düzenlemeleri çerçevesinde, gerekli vergiler düşüldükten sonra kalan net miktar, ilgililerin aşağıda belirtilen ilgili dönemine ait belgelerden üçer örnek bankalara ibraz etmeleri durumunda, yurt dışına transfer

⁸⁷ Hazine Müsteşarlığı'nın bağlı olduğu Devlet Bakanlığı diye anlamak gerekir

edilir. Bankalar, transfer işlemini müteakip, bu belgeler ile transfer edilen tutarla ilgili döviz satış bordrosunun birer örneğini Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ve Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'ne gönderirler. Bu belgeler:

1. İlgili vergi dairesince onaylı vergisi beyannamesi, bilanço ve kar/zarar hesabı.
2. Vergi tahakkuk ve veya tahsil fişleri.
3. Kar dağıtım tablosu.

Ancak, bir önceki hesap döneminin sona ermesini müteakip, şubeler ile Türk Ticaret Kanunu gereği yıllık olağan genel kurul veya ortaklar kurulu toplantısını yaparak kar dağıtım kararı alan anonim ve limited şirketler, yukarıda belirtilen belgelerden, vergi tahakkuk fişi ve veya vergi dairesi alındısını ilgili bankaya daha sonra ibraz etmek üzere diğerlerinin ibrazı suretiyle kar transferi yapabilirler.

Yabancı sermayeli kuruluşların yabancı ortak sermaye paylarının kısmen veya tamamen yurt içinde yerleşik kişi ve kuruluşlara satışı halinde satış bedelinin, kuruluşun tasfiyesi halinde tasfiye bedellerinin, Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nün satış veya tasfiyeye ilişkin izninin alınması kaydıyla transferi ilgili bankalarca yapılır.

g) Yabancı Sermaye Tarafından Kullanılan Dış Krediler

Yabancı sermayeli kuruluşlar gerek yatırımları gerek faaliyetleri için kullanacakları dış kredileri Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nün izni olmaksızın serbestçe sağlayabilirler. Kambiyo Mevzuatı uyarınca sağladıkları dış krediler için Hazine Müsteşarlığı'nın ilgili birimlerine başvurarak kaydettirirler.⁸⁸

6224 Sayılı Yasa'nın 6'ncı maddesi uyarınca yabancı sermayeli kuruluşların yurt dışından sağladıkları borçlara ilişkin olarak Hazine Müsteşarlığı, Bakanlar Kurulu Kararı ile kefalet verebilir. Ancak, bu hüküm şu anda uygulanmamaktadır.

h) Yabancı Sermayeli Kuruluşlar Tarafından Yabancı Personel Çalıştırılması

6224 Sayılı Yasa'nın 7'nci maddesi uyarınca; 2007 Sayılı Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun⁸⁹ ile getirilmiş olan yasaklar ve

⁸⁸ Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı 2 Sayılı Genel Tebliği; Md. 13.

⁸⁹ 16.06.1932 tarihli Resmi Gazete' de yayımlanmıştır.

kısıtlamalar 6224 Sayılı Yasa gereğince kurulan bir teşebbüsün etüd, kurulma ve işleme aşamasında devre dışı tutulmuştur. Bu yasağın devre dışı bırakılma kapsamı öylesine geniş tutulmuştur ki, bu kapsama yabancı sermayeli kuruluşa para yatıran yabancılar, para yatırımların temsilcileri, uzman, ustabaşı ve diğer yetişkin personel de dahil edilmiştir. Bir başka deyişle, yabancı sermayeli kuruluşların yabancı personel çalıştırmaları konusunda herhangi bir kısıtlama, yasaklama ve engelleme söz konusu değildir. Yabancı sermayeli kurum ve kuruluşlarda çalışacak yabancı personelin maaşlarının yurtdışına transferinde herhangi bir kayıtlama ve kısıtlama söz konusu değildir. Ancak, gerek 6224 Sayılı Yasa'nın anılan maddesinden ve gerekse diğer düzenlemelerden anlaşılan, çalıştırılacak yabancı personelin alanında uzman olması ve gereken ayrıcalıklı bilgi ve deneyim birikimine sahip olması gerektiğidir.

Yabancı personel çalıştırılmasına ilişkin olarak Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı Hakkında 2 Sayılı Tebliğ'in 12'nci maddesinde geniş açıklama yapılmıştır. Tebliğ, 6224 Sayılı Yasa'dan farklı olarak konuyu özel sektör tarafından çalıştırılacak yabancı personel olarak geniş şekilde açıklamıştır. Tebliğ'in konuyu bu biçimde açıklamasının nedeni Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı'nın 4'üncü maddesidir. Kararın anılan maddesinde "özel sektör kuruluşlarının yabancı personel çalıştırma müracaatları" denilmektedir. Dolayısıyla, 2 Sayılı Tebliğ, anılan maddeye dayanarak konuyu bu kapsamda açıklamıştır. Bu açıklamalar yabancı sermayeli kurum ve kuruluşlar için de aynen geçerlidir. Kaldı ki, 6224 Sayılı Yasa'nın konuya ilişkin 7'nci maddesi son derece açıktır. Bu açıklamalara göre; Türkiye'deki özel sektör kuruluşlarınca istihdam edilecek yabancı uyruklu idari ve teknik personele, personelin yeterli teknik ve idari bilgiyi sahip olması durumunda çalışma izni verilir. Kuruluş halindeki şubelerin yabancı uyruklu genel vekiline de, şubenin Sanayi ve Ticaret Bakanlığı nezdinde kuruluş işlemlerini yürütebilmesini sağlamak üzere çalışma izni verilir. Yabancı personel çalıştırmak isteyen kuruluşlar aşağıdaki belgelerle Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'ne müracaat ederler:

1- Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı Hakkında 2 Sayılı Tebliğ'in ekinde yer alan Ek-2'deki örneğe göre doldurulmuş Yabancı Personel Bildirim Formu.

2- Yabancı personelin;

- Noterden onaylı pasaport sureti,

- Yabancı ortak temsilcisi ise bunu kanıtlayan belge,

- T.C. uyruklu kişilerle evli olanların Evlenme Cüzdanı sureti,
- Diploma sureti,
- Diğer bilgi ve belgeler.

3- Yabancı personel istihdam edecek kuruluşla ilgili olarak;

- Özel öğretim kurumlarının, Milli Eğitim Bakanlığı'ndan alınmış kurum ruhsatının sureti
- Turizm kuruluşlarının istihdam edecekleri idari personel için, varsa Turizm Bakanlığı'ndan alınmış işletme veya yatırım belgesinin sureti ,
- Kamu kuruluşlarınca uluslararası ihaleye açılmış projeleri yapma hakkı kazanmış kuruluşların (konsorsiyumlar dahil) ilgili kuruluştan alacakları işi yüklediklerini tevsik eden belge,
- Son yıla ait vergi dairesince onaylı bilanço ve kar/zarar tabloları, kuruluşların varsa ihracatı teşvik belgesi ve yatırım teşvik belgesi.

1) İzin Alınmasına Gerek Olmayan Yabancı Sermaye İşlemleri

Dışarıda yerleşik kişi ve kuruluşların (yurtdışındaki yatırım ortaklıkları ve fonlar dahil) her türlü menkul kıymetler ile diğer sermaye piyasası araçlarını sermaye piyasası mevzuatına göre yetkili bulunan bankalar ve aracı kurumlar aracılığıyla satın almaları ve satmaları kambiyo mevzuatı çerçevesinde serbest olup, Hazine Müsteşarlığı'ndan ayrıca izin alınmasına gerek yoktur. Ancak, Türkiye'deki bir şirketin % 10 ve daha fazla hissesine sahip olan yurt dışında yerleşik kişinin hissedarı bulunduğu şirketin yönetim veya genel kurullarına katılmak istemesi durumunda, iştirakin Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'ne bildirilmesi gerekir. Menkul kıymetler borsalarında işlem görmeyen hisse senedi ve ortaklığı temsil eden diğer menkul kıymetlerin, yurt dışında yerleşik kişi ve kuruluşlarca satın alınması Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı Hakkında 2 Sayılı Tebliğin 3'üncü maddesindeki düzenlemeleri tabidir. Bu düzenlemelere "İştirakler" bölümünde yer verilmiştir. Ancak, yatırım fonları ve yatırım ortaklıkları ile münhasıran portföy yatırımı yapmak amacıyla kurulan benzeri şirketlerce hisse senetleri ve ortaklığı temsil eden diğer menkul kıymetlerin iki yıldan daha fazla süre için elde tutulmak üzere satın alınması, alım tarihinden itibaren bir ay içerisinde Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'ne bildirimde bulunulması kaydıyla, izin yükümlülüğü dışındadır.

i) Yerli ve Yabancı Sermayenin Eşitliği

6224 Sayılı Yasa'nın 10'uncu maddesi uyarınca; yerli sermaye ve teşebbüslere tanınan tüm haklar, muafiyetler ve kolaylıklardan aynı alanda çalışan yabancı sermaye ve teşebbüsler de aynı koşullarla yararlanırlar. Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı'nın 7'inci maddesi uyarınca; 6224 Sayılı Yasa kapsamında gerekli izinler alınmak suretiyle, Türk Ticaret Kanunu hükümlerine göre kurulan Türk Ticaret Sicili'ne tescil edilen şirketler ve şubeler, Türk şirketi ve şubesidirler. Eşitlik ilkesi bu şekliyle çok net olarak ifade edilmiştir. Bir başka deyişle, yabancı sermaye düzenlemelerine ve Türk Ticaret Kanunu hükümlerine uygun olarak kurulan ve faaliyette bulunan şirketler ve şubeler açısından sermaye kökeninin önemi bulunmamaktadır. Bu anlamda Türk sermayeli bir şirket ile yabancı sermayeli bir şirket arasında hiçbir ayırım söz konusu değildir.

j) Yabancı Sermayeye İlişkin Birimler

Yabancı sermaye uygulaması ile ilgili görev ve yetkiler, 6224 sayılı Kanunun yayımlandığı günden beri çeşitli kamu kuruluşlarına verilmiş ve bunlar zaman içinde değişikliğe uğramıştır. Son durumu bir özetleme yapacak olursak, yetkiler Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde kurulmuş olan Yabancı Sermaye Başkanlığı'nda toplanmıştır. 1991 yılında bu birim Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na aktarılmış ve daha sonra bu Müsteşarlık Hazine ve Dış Ticaret şeklinde ikiye ayrıldıktan sonra, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Hazine Müsteşarlığı'na bağlanmıştır. Halen yabancı sermaye uygulaması ile ilgili bütün yetki ve görevler bu Genel Müdürlük uhdesinde bulunmaktadır.⁹⁰

Diğer bir deyişle gerek 6224 Sayılı Yasa ve gerekse bu Yasaya dayanılarak çıkarılmış olan Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı uyarınca yabancı sermaye konusundaki yetkili organ Hazine Müsteşarlığı'dır. Yabancı sermayeye ilişkin tüm işlemler Hazine Müsteşarlığı'nda Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü dokuz daire başkanlığından oluşmuştur. Bunlar:

1. İmalat -1 Dairesi
2. İmalat -2 Dairesi

⁹⁰ Selahattin Tuncer, "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları", Mükellefin Dergisi, Sayı 90, 2000, sy. 103.

3. İmalat -3 Dairesi
4. Tarım 1-2 Dairesi
5. Hizmetler-1 Dairesi
6. Hizmetler-2 Dairesi
7. Yap-İşlet-Devret-Özelleştirme Dairesi
8. Uluslararası İlişkiler Dairesi
9. İzleme-Takip, İstatistik, Ekspertiz, Personel İşleri, İdari İşler, Evrak İşleri Dairesi

j.1) Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nün Görevleri

Kalkınma planları ve yıllık programlar çerçevesinde ülke kalkınmasında yabancı sermayeden beklenen gerekli katkıların sağlanmasını ve yönlendirilmesini temin amacıyla ihtiyaç duyulan mevzuatı hazırlamak, 18 Ocak 1954 tarih ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ve buna ilişkin mevzuat çerçevesinde belirtilen işleri yapmak, yabancı ülkelerle yapılacak yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmalarına ilişkin hizmetleri ve müzakereleri yürütmek, yatırımları teşvik mevzuatı çerçevesinde yabancı sermayeli yatırım projelerini, yurt dışı yatırımları ve yurt dışı müteahhitlik hizmetlerini değerlendirerek uygun görülen teşvik belgesine bağlamak, teşvik belgesi şart ve niteliklerine uygun olarak gerçekleşen yabancı sermayeli yatırımlarla ilgili kapatma işlemlerini yapmak, teşvik belgesi şart ve niteliklerine aykırı davranan yatırımcılara gerekli müeyyideleri uygulamak, ileri teknoloji ve yüksek maddi kaynak getiren ve ilgili mevzuatla yatırım ve hizmetlerin kısmen veya tamamen yerli ve veya yabancı şirketler vasıtasıyla yap-işlet-devret modeli ile gerçekleştirilmesi için gerekli organizasyon ve koordinasyonu yapmak, yabancı sermayeli yatırımları mahallinde tetkik etmek ve değerlendirmek ve Müsteşarlıkça verilecek diğer görevleri yerine getirmek.

j.2) Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nün Organları

j.2.1) İmalat-1 Dairesi

Dairenin görevleri; Elektrik, elektronik, iki ve daha fazla tekerlekli kara ve hava taşıtları ile bunların yan sanayi sektörlerinde imalat yapmak, hizmet üretmek ve ticaretini yapmak konularında Türkiye'de yabancı sermayeli şirket kurulması, şube açılması, bu firmaların sermaye ve faaliyet konularının tadil edilmesi, yatırımlarına

devlet yardımlarının uygulanması, gayrimenkul edinmesi yabancı firmaların irtibat bürosu açması, sektörde faaliyet gösteren firmaların lisans ve teknik yardım anlaşmalarının tescil edilmesi, yerli ve yabancı sermayeli firmaların yabancı personel çalıştırılması hususlarında başvuruların değerlendirilmesi ve izin verilmesidir.

j.2.2) İmalat -2 Dairesi

Kimya, petrol, lastik, ilaç, kağıt, cam, plastik, orman ürünleri; sektörlerinde faaliyette bulunmak üzere Türkiye’de kurulmuş veya kurulacak olan şirketlerin, Türkiye’ye sermaye getirilmesi ile ilgili izin, tescil, yatırımların devlet yardımlarından yararlandırılması; Türkiye’deki kamu ve özel sektör kuruluşlarının yurt dışında yerleşik kişi ve kuruluşlarla yapacakları lisans, know-how, teknik yardım ve yönetim anlaşmaları ile yabancı sermayeli kuruluşların orta ve uzun vadeli dış yatırım kredi anlaşmalarının onaylanması; özel sektör kuruluşlarının yabancı personel çalıştırmalarına izin vermektir.

j.2.3) İmalat-Dairesi

Bu Daire, Teşkilat Kanunu ile Yabancı Sermaye ve Yatırım Teşvik Mevzuatı çerçevesinde; maden, toprak (pişmiş kil ve çimentodan gereçler), metalürji, demir-çelik, maden, eşya ve makine imalat sektörlerinde faaliyette bulunan bulunacak olan yabancı sermayeli şirketlerin izin ve teşvik belgesi, yatırım izin belgesi, ve izin belgesi tanzimi, şube kurulması, irtibat bürosu açılması, lisans anlaşmalarının tescili, sermaye artışı, global ve çeki listesi onayı, yatırım tamamlama vizesi ve yabancı personel çalıştırılması gibi taleplerini değerlendirmek ve sonuçlandırmaktan sorumludur. Yabancı sermaye ve teşvik mevzuatının uygulanmasıyla ilgili ihtilafa ve tereddüde düşülen durumlarda ilgili kuruluşlara görüş bildirerek uygulamaya yardımcı olur.

j.2.4) Tarım 1-2 Dairesi

Yabancı sermaye ve yatırım teşvik mevzuatı çerçevesinde; tarım-hayvancılık, gıda ve tekstil sektörlerinde faaliyette bulunan bulunacak olan yabancı sermayeli şirketlerin izin ve teşvik belgesi, yatırım izin belgesi ve izin belgesi düzenlenmesi, şube kurulması, irtibat bürosu açılması, lisans ve teknik yardım anlaşmalarının onayı, sermaye artışı, global ve çeki listesi onayı, yatırım tamamlama vizesi ve yabancı personel çalıştırılması gibi istemlerini değerlendirmek ve sonuçlandırmaktan görevlidir.

j.2.5) Hizmetler-1 Dairesi

18 Ocak 1954 tarih ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ve bu Kanuna

ilişkin mevzuat çerçevesinde; yabancı sermayeli kişi ve kuruluşların genel ticaret ve finansal faaliyet konularında (bankacılık, sigortacılık, menkul kıymetler v.b.) , Türkiye’de şirket kuruluşu, şube ve irtibat bürosu açılması istemleri ile ilgili izin ve vize işlemleri; söz konusu faaliyet konularıyla ilgili lisans, know-how, teknik yardım ve yönetim anlaşmalarının tescili; portföy yatırımları, sermaye artışları, hisse devri istemleriyle ilgili izin ve tescil işlemleri; yabancı personel çalıştırma izin istemleri ile ilgili işlemleri yapmak. Ayrıca, yatırımları teşvik kararları ve bu kararlara dayanılarak çıkarılan tebliğler çerçevesinde, yabancı sermayeli finansal kuruluşların yatırım projelerini değerlendirerek, uygun görülenleri teşvik belgesine bağlamak, uygulanacak teşvik önlemleri ile ilgili işlemleri yapmak, teşvik belgesi şart ve karakteristiklerine uygun olarak gerçekleşen yatırımlarla ilgili kapatma işlemlerini yapmak. Verilen izinler ve belgelerle ilgili gerektiği hallerde iptal işlemlerini uygulamak.

j.2.6) Hizmetler - 2 Dairesi

Bir şubeden oluşan bu daire, Hazine Müsteşarlığı’nın Kuruluşu Hakkında Kanun ile yabancı sermaye ve yatırım teşvik mevzuatı çerçevesinde; turizm, eğitim, sağlık, inşaat-taahhüt, ulaştırma ile gemi ve yat inşa sektörlerinde faaliyette bulunan bulunacak olan yabancı sermayeli şirketlerin izin ve teşvik belgesi, yatırım izin belgesi ve izin belgesi düzenlenmesi, şube kurulması, irtibat bürosu açılması, lisans anlaşmalarının tescili, sermaye artışı, global ve çeki listesi onayı, yatırım tamamlama vizesi ve yabancı personel çalıştırılması gibi istemlerini değerlendirmek ve sonuçlandırmaktan sorumludur. Yabancı sermaye ve teşvik mevzuatının uygulanmasıyla ilgili anlaşmazlığa ve tereddüde düşülen durumlarda ilgili kuruluşlara görüş bildirerek uygulamaya yardımcı olmak.

j.2.7) Yap-İşlet-Devret Özelleştirme Dairesi

İleri teknoloji ve yüksek maddi kaynağı gerektiren ve 3996 Sayılı Yasa ve bu Yasa ile ilgili mevzuatla yatırım ve hizmetlerin bölümsel veya tamamen yerli ve /veya yabancı şirketler aracılığıyla yap-işlet-devret modeli ile gerçekleştirilmesi için gerekli organizasyon ve eşgüdümü (koordinasyonu) yapmak. Yabancı sermayeli şirketlerin 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ve bu Kanuna ilişkin mevzuat ve teşvik mevzuatı ile ilgili işlemleri gerçekleştirmek. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından yürütülen özelleştirme uygulamaları içinde özelleştirilecek şirketlerin, yabancı sermayenin promosyonu çerçevesinde yabancılara tanıtımını yapmak; yabancı sermaye katılımı ile özelleştirilen şirketlerin

6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ve bu Kanuna ilişkin mevzuat ve teşvik mevzuatı ile ilgili işlemleri gerçekleştirmek.

j.2.8) Uluslararası ilişkiler Dairesi

Karşılıklı olarak yatırımların yoğun olduğu ya da yatırım potansiyeli olan ülkelerle gerçekleştirilmesi öngörülen Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmasının parafe edilmesi, imzalanması, yasa tasarısının hazırlanması ve TBMM'ne savunulması da dahil olmak üzere, anlaşmanın yasalaşmasına kadar geçen süreç boyunca Genel Müdürlük faaliyet alanına giren tüm görevleri Dışişleri Bakanlığı ile işbirliği içinde yerine getirmek.

OECD tarafından yürütülen Çok Taraflı Yatırım Anlaşması görüşmelerine katılmak; imzalanacak olan Çok Taraflı Yatırım Anlaşması hükümlerini, mevcut yabancı sermaye mevzuatı çerçevesinde değerlendirerek, uygulamalar arasında uyum sağlanması yönünde çalışmalar yapmak.

Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nün OECD Milletlerarası Yatırımlar ve Çokuluslu Şirketler Komitesi (CIME) nezdinde "National Contact Point" olarak belirlenmiş olması nedeniyle, bu çerçevede yapılacak tüm yazışmaları gerçekleştirme, gelen talepleri değerlendirerek cevaplandırma ve toplantılara katılımın sağlanması görevlerini yap-işlet-devret ve Özelleştirme Daire Başkanlığı ile eşgüdüm içinde yerine getirmek. Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü'nün görev alanı ile ilgili olarak AB, GATT, MIGA gibi uluslararası kuruluşlardan gelen istemleri değerlendirerek yerine getirmek ve ilişkilerin yürütülmesi için gerekli yazışmaları yapmak.

j.2.9) İzleme-Takip, İstatistik, Ekspertiz, Personel İşleri, İdari İşler, Evrak İşleri Daire Başkanlığı

1. İzleme-Takip; Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü tarafından verilen izin belgelerinin, yatırım izin ve yatırım teşvik belgelerinin izlenmesine ve takibine yönelik çalışmalar yapar, daireler arasındaki uygulamalarda standardizasyonu sağlar.

2. İstatistik; Türkiye'de ticari faaliyet izni, yatırım izni ve irtibat bürosu olarak faaliyette bulunma izni alan tüm yabancı kişi ve kuruluşlara verilen belgelerin; kar ve lisans transferlerinin, vizelerin, yabancı personel çalışma izinlerinin bilgisayara işlenmesini sağlar, periyodik olarak (aylık-yıllık) Yabancı Sermaye Faaliyet Raporlarını hazırlar.

3. Ekspertiz; 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nda belirtilen aynı sermaye ekspertizi ve yatırımlarda devlet yardımları ile ilgili mevzuatta öngörülen ekspertiz başvurularını değerlendirir ve eksper tayini yapar.
4. Personel, idari işler, Evrak; personelin her türlü özlük haklarının yürütülmesinde Personel Dairesi Başkanlığı ile koordineli çalışır.
5. İdari ve Mali işler Dairesi Başkanlığı ile koordineli olarak çalışır, ayniyat, levazım ve idari işleri yürütür.
6. Genel Müdürlüğe gelen tüm evrakların bilgisayara kayıt edilmesini ve evrak akışını sağlar.

3) Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları

Türkiye, beraberinde sermaye ile birlikte teknoloji, yönetim becerisi ve çeşitli pazarlara giriş şansını getiren doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını, taraf ülkeler arasında teşvik etmek ve ilgili ülkenin hukuki düzeni içinde yatırımların korunmasını sağlamak amacıyla, yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmaları imzalamaktadır. Bu çerçevede, ülkemizde yapılan yabancı sermaye yatırımlarının korunması ve daha fazla yabancı sermaye gelişinin özendirilebilmesi için, yatırım ve ticari ilişkilerimizin yoğun olduğu veya bu ilişkilerin gelişmesine yönelik potansiyele sahip olduğu düşünülen ülkelerle, yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmalarının imzalanmasına 1962 yılında başlanmıştır. Bu anlaşmaların müzakeresi ve sonuçlandırılması, Dışişleri Bakanlığı'nın 5 Mayıs 1969 sayılı Milletlerarası Münasebetlerin Yürütülmesi ve Koordinasyonu Hakkındaki Kanunda belirtilen yükümlülükleri saklı kalmak kaydıyla, Hazine Müsteşarlığı'nın yetki ve sorumlulukları arasındadır.⁹¹

Türkiye; A.B.D., Almanya, Arjantin, Arnavutluk, Avusturya, Azerbaycan, Bangladeş, Belarus, Belçika, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Cezayir, Çek Cumhuriyeti, Çin Halk Cumhuriyeti, Danimarka, Endonezya, Estonya, Etiyopya, Fas, Filipinler, Finlandiya, Güney Afrika Cumhuriyeti (GAC), Güney Kore, Gürcistan, Hırvatistan, Hindistan, Hollanda, İngiltere, İran, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, Japonya, Katar, Kazakistan, Kırgızistan, Kuveyt, Küba, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Makedonya, Malezya, Mısır, Moğolistan, Moldova, Nijerya, Özbekistan, Pakistan, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya Federasyonu, Slovakya, Sudan, Şili,

⁹¹[http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr)

Tacikistan, Tunus, Türkmenistan, Ukrayna, Ürdün, Yemen, Yugoslav Federal Cumhuriyeti (YFC) ve Yunanistan ile yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmaları imzalamıştır. Bu ülkelerden Cezayir, Etiyopya, Fas, Filipinler, Finlandiya, GAC, Hindistan, İran, İtalya, Katar, Nijerya, Portekiz, Slovakya, Sudan, Şili, Ürdün, Yemen ve YFC ile imzalanan anlaşmalar henüz onaylanıp yürürlüğe girmemiştir.

Bahreyn, Malta, Mauritius, Oman, Singapur, Slovenya, Tayland ve Vietnam ile yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmaları imzalanması için başlayan müzakereler halen devam etmektedir. Avustralya, Birleşik Arap Emirlikleri, Fransa, Norveç ve Uruguay ile bu anlaşmaların müzakereleri tamamlanmış olup nihai metin üzerinde mutabakat sağlanmış ve imza aşamasına gelinmiştir.

Yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmaları metinlerinde genellikle yatırımcı, yatırım, gelirler ve ülke terimlerinin tanımları, milli ve en çok kayırılan ulus muameleleri, kamulaştırma, kayıpların tazmini, transferler, halefiyet, bir taraf ile diğer tarafın yatırımcısı arasındaki uyuşmazlıkların çözümü, akit taraflar arasındaki uyuşmazlıkların çözümü, diğer kuralların uygulanması ve özel taahhütler, anlaşmanın uygulanabilirliği ve yürürlüğe girme, süre, yürürlükten kalkma konuları ile ilgili maddeler yer almaktadır.

B) 4875 Sayılı Kanun Sonrasında Yabancı Sermayeye İlişkin Yasal Düzenlemeler

1) 4875 Sayılı Kanun Hakkında

18 Ocak 1954 tarihinde yürürlüğe giren 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, dönemin doğrudan yabancı yatırımları için gerekli yasal altyapıyı sağlayan oldukça liberal bir mevzuat niteliğindedir. Ancak yatırım ortamının geliştirilmesine yönelik olarak gösterilen reform çabalarına karşın, 6224 sayılı yasanın yürürlüğe girdiği tarihten bu yana doğrudan yatırımlara ilişkin olarak ortaya çıkan kavram ve uygulama farklılıklarını karşılama ve yatırımcıların haklarını uluslararası standartlarda korumadaki eksikliği, yeni bir kanunun hazırlanması ihtiyacını doğurmuştur. Yasanın isminde “Teşvik” ibaresinin yer almasının nedeni, o yıllar için teşvik unsuru olarak kabul edilebilecek kar transferi, eşit muamele gibi hususları içermesidir. Ancak yasanın yürürlükte kaldığı yaklaşık yarım asırlık zaman dilimi içerisinde, ekonomik hayatta yaşanan gelişmeler ve ilgili mevzuatta yapılan

değişiklikler, söz konusu hususların teşvik aracı yerine genel kabul görmüş uluslar arası yatırım ilkelerine dönüşmesine neden olmuştur. Bu nedenle uluslar arası tanımlamalara da uygun olarak yeni yasanın ismi “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” olarak belirlenmiştir.⁹²

18 Ocak 1954 tarihli ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu yürürlükten kaldırılmış onun yerine, 17 Haziran 2003 tarihli 25141 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu yürürlüğe girmiştir.

Bir ülkenin yatırım mevzuatı, o ülkenin uluslararası yatırımlara olan bakış açısını yansıtmaları bakımından önemlidir. Doğrudan yatırımlara ilişkin temel yasa olarak tasarlanan yeni “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” ile; esas olarak, Türkiye’nin uluslar arası yatırımlara yönelik eşitlikçi ve serbest yaklaşımı yansıtılmakta ve yasaya “yatırımcıya açık ve anlaşılır mesajlar veren” ve yatırımcının değişik mevzuatlar gereği sahip olduğu haklar ve tabi olduğu yükümlülükleri gösteren “yasal bir rehber” niteliği kazandırılmaktadır.

4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile yabancı yatırımcılara, önemli kolaylıklar getirilmiştir. Yeni yasa ile 1954 yılından bu yana uygulanan, “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” yürürlükten kaldırılmıştır.

Doğrudan Yabancı Yatırımlar Yasası; Türkiye’nin gelişmişlik düzeyinin arzulan seviyeye getirilmesinde, yabancı sermayeden azami ölçüde yararlanma iradesinin ifadesi olarak önemlidir. Türkiye’nin yabancı sermaye yatırımları açısından durumunun yeni yasa ile gelişme göstermesi beklenmektedir.

2) 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu⁹³

a) Amaç ve Kapsam

4875 Sayılı Kanun’un amacı;⁹⁴

Doğrudan yabancı yatırımların özendirilmesine,

1) Yabancı yatırımcıların haklarının korunması ile yatırım ve yatırımcı tanımlarında uluslararası standartlara uyulmasına,

⁹² Ali Özdin, “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve 4875 Sayılı “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu””, Vergi Dünyası, Sayı 267, 2003, sy. 116.

⁹³ 17.06.2003 tarih 25141 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

⁹⁴ 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Md. 1

2) Doğrudan yabancı yatırımların gerçekleştirilmesinde izin ve onay sisteminin bilgilendirme sistemine dönüştürülmesine ve tespit edilen politikalar yoluyla doğrudan yabancı yatırımların artırılmasına,

ilişkin esasları düzenlemektir. Esasen kanunun kapsamı doğrudan yabancı yatırımlara uygulanacak muameleyi çizmekte, kanun, yatırımcılar için bir nevi rehber niteliği taşımaktadır.

b) Tanımlar⁹⁵

Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununun uygulama alanının açıklığa kavuşturulmasını teminen, “yabancı yatırımcı ve yabancı doğrudan yatırım” gibi yatırıma ilişkin temel kavramlar, uluslararası standartlar çerçevesinde tanımlanmaktadır. Bu bağlamda ilgili kavramların tanımları 2. maddede şu şekilde yapılmıştır:

b.1) Yabancı yatırımcı: Türkiye’de doğrudan yabancı yatırım yapan,

1) Yabancı ülkelerin vatandaşlığına sahip olan gerçek kişiler ile yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşlarını,

2) Yabancı ülkelerin kanunlarına göre kurulmuş tüzel kişileri ve uluslararası kuruluşları,

b.2) Doğrudan yabancı yatırım: Yabancı yatırımcı tarafından,

1) Yurt dışından getirilen;

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasınca alım satımı yapılan konvertibl para şeklinde nakit sermaye,

- Şirket menkul kıymetleri (Devlet tahvilleri hariç),

- Makine ve teçhizat,

- Sınaî ve fikrî mülkiyet hakları,

2) Yurt içinden sağlanan;

-Yeniden yatırımda kullanılan kâr, hâsılat, para alacağı veya malî değeri olan yatırımla ilgili diğer haklar,

- Doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ilişkin haklar,

gibi iktisadî kıymetler aracılığıyla;

i) Yeni şirket kurmayı veya şube açmayı,

⁹⁵ 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Md. 2

ii) Menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi veya menkul kıymet borsalarından en az % 10 hisse oranı ya da aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimler yoluyla mevcut bir şirkete ortak olmayı, ifade eder.

c) Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Esaslar⁹⁶

Doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin esaslar sekiz ana başlık altında belirlenmiştir.

c. 1) Yatırım serbestisi ve millî muamele

Uluslararası anlaşmalar ve özel kanun hükümleri tarafından aksi öngörülmedikçe;

a-Yabancı yatırımcılar tarafından Türkiye’de doğrudan yabancı yatırım yapılması serbest bırakılmış,

b- Yabancı yatırımcılar muameleler bakımından yerli yatırımcılarla eşit sayılmışlardır.

Burada dikkat çeken husus, Kanun ile yabancı sermayeli olarak kurulacak şirketlerin şirket kuruluşu için Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğünden almak zorunda oldukları ön izin kaldırılmıştır. Böylece kuruluş işlemi tamamen yerli sermayeli şirketlerde olduğu gibi gerçekleştirilecektir. Türkiye’de kurulan yabancı sermayeli şirketler Türk Şirketi sayıldığından bu şirketlerin hak ve yükümlülükleri de Türk Ticaret Kanunu ve diğer mevzuatla Türk şirketleri için belirlenen hak ve yükümlülükler çerçevesindedir.

6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile 1954 yılında öngörmüş bulunan millî muamele esasına bu kanunda da yer verilerek, ülkemizde yabancı yatırımcıların yerli yatırımcılarla eşit hak ve yükümlülüklerle tabi olmalarının esas olduğu, bu ilke uygulamasından ancak aksine bir kanun hükmünün varlığı halinde ve söz konusu hükümde yer alan esaslar çerçevesinde ayrılacağı hususu belirtilmiştir.

c.2) Kamulaştırma ve devletleştirme

Doğrudan yabancı yatırımların, kamulaştırılması veya devletleştirilmesi; yürürlükteki mevzuat gereğince kamu yararı gerektirmedikçe ve karşılıkları ödenmedikçe yasaklanmıştır.

Diğer bir ifade ile kamulaştırmaya ilişkin olarak Anayasa ve Kamulaştırma Kanununda yer alan ilkelerin, ikili yatırım anlaşmalarımız ve diğer uluslararası

⁹⁶ 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Md. 3

anlaşma metinlerinde yer aldığı şekliyle düzenlenmesi sağlanmış, kamulaştırmanın anılan mevzuatlarda belirtilen koşullar yerine getirilmeksizin gerçekleştirilemeyeceği ifade edilmiştir.

c.3) Transferler

Yabancı yatırımcıların Türkiye'deki faaliyet ve işlemlerinden doğan net kâr, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedellerini, lisans, yönetim ve benzeri anlaşmalar karşılığında ödenecek meblağları ile dış kredi ana para ve faiz ödemelerini, bankalar veya özel finans kurumları aracılığıyla yurt dışına transfer etmeleri serbest bırakılmıştır.

c.4) Taşınmaz edinimi

Serbesti tanınan bir diğer konu taşınmaz edinimidir. Yabancı yatırımcıların Türkiye'de kurdukları veya iştirak ettikleri tüzel kişiliğe sahip şirketlerin, Türk vatandaşlarının edinimine açık olan bölgelerde taşınmaz mülkiyeti veya sınırlı aynî hak edinmeleri serbest bırakılmıştır.

Türkiye'de Türk hukukuna uygun olarak kurulan ve idare merkezinin Türkiye'de bulunduğu, yabancı yatırımcıların ortaklığıyla kurulan ya da iştirak edilen şirketler, Türk şirketi sayılmaktadır. Bu şekilde Türk tüzel kişiliği kazanmış bulunan şirketlerin gayrimenkul edinimine ilişkin olarak, Köy Kanunu ve Tapu Kanunu'nda herhangi bir kısıtlama bulunmaması nedeniyle, söz konusu şirketlerin gayrimenkul edinimi serbestisinin Kanunda yer alması amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra, Türk Ticaret Kanunu'nun 137 nci maddesi uyarınca, ticaret şirketlerinin, hak iktisap etmeleri ve borç altına girmeleri, söz konusu işlemlerin şirket sözleşmesinde yazılı işletme mevzuu kapsamında yer alması şartıyla mümkündür. Şirket işlemlerine ilişkin olarak Türk Ticaret Kanunu'nda yer alan bu husus, kuruluş yeri ve idare merkezi esasına göre Türk şirketi sayılan yabancı sermayeli şirketler için de geçerlidir. Ayrıca, yabancı gerçek kişilerin Türkiye'de gayrimenkul edinimine ilişkin olarak karşılıklılık ilkesi geçerliliğini korumaktadır.

c.5) Uyuşmazlıkların çözümü

Özel hukuka tabi olan yatırım sözleşmelerinden kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümü ile yabancı yatırımcıların idare ile yaptıkları kamu hizmeti imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden kaynaklanan yatırım uyuşmazlıklarının çözümlenmesi için; görevli ve yetkili mahkemelerin yanı sıra, ilgili mevzuatta yer alan koşulların oluşması ve tarafların anlaşması kaydıyla, milli veya milletlerarası tahkim ya da diğer uyuşmazlık çözüm yollarına başvurulmasına imkan tanınmıştır.

Yabancılık unsuru taşıyan uyuşmazlıkların çözümlenmesinde milletlerarası tahkime başvurmanın usul ve esasları, 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu ile düzenlenmiştir. Bu çözüm yoluna, ev sahibi ülke mahkemelerinin yanı sıra, arabuluculuk ve uzlaşma gibi diğer uyuşmazlık çözüm yollarına başvurma olanakları ile birlikte kanunda yer verilmesiyle yabancı yatırımcıların uyuşmazlıklarının çözümüne ilişkin tereddütlerinin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır.

c.6) Nakit dışı sermayenin değer tespiti

Nakit dışındaki sermayenin değer tespitinde, Türk Ticaret Kanunu hükümleri çerçevesinde bir değerlendirme yapılması gerekmektedir. Yabancı ülkelerde kurulu bulunan şirketlerin menkul kıymetlerinin yatırım aracı olarak kullanılması halinde, menşe ülke mevzuatına göre değer tespitine yetkili makamların veya menşe ülke mahkemelerince tespit edilecek bilirkişilerin ya da uluslararası değerlendirme kuruluşlarının değerlendirmelerinin esas alınması gerekmektedir.

c.7) Yabancı personel istihdamı

Kanun ile, yabancı yatırımcılar açısından önemi dikkate alınarak, çalışma izni bakımından çalışma mevzuatına tabi olan yabancı personelin istihdamı konusuna, doğrudan yatırım kanununda yer verilmiştir.

4875 Sayılı Kanun kapsamında kurulan şirket, şube ve kuruluşlarda istihdam edilecek yabancı uyruklu personele çalışma izni verme yetkisi Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına tanınmıştır.

27.2.2003 tarihli ve 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanununun 23 üncü maddesi uyarınca Hazine Müsteşarlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca müştereken hazırlanan “Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Yabancı Uyruklu Personel İstihdamı Hakkında Yönetmelik”te; yabancı sermayeli şirket ve kuruluşlardan hangilerinin bu kapsama girdiği ve söz konusu yönetmelik kapsamında izin verilen kilit personelin tanımı ile çalışma izinlerine ilişkin özel nitelikteki diğer esas ve usuller belirlenmiştir.

Bu kapsamda istihdam edilecek personele, 4817 sayılı Kanununun 14 üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi uygulanmaz. İstihdam edilecek yabancı uyruklu kilit personele, 4817 sayılı Kanununun 13 üncü maddesinin birinci fıkrasının hangi durumlarda uygulanacağı hazırlanacak yönetmelikte belirlenir.

c.8) İrtibat büroları

Yabancı ülke kanunlarına göre kurulmuş şirketlere, Türkiye’de ticarî faaliyette bulunmamak kaydıyla irtibat bürosu açma izni verme yetkisi Hazine Müsteşarlığı’na tanınmıştır.

d) Politika Belirleme ve Bilgi İsteme⁹⁷

Hazine Müsteşarlığı’na politika belirleme ve bilgi isteme konularında oldukça geniş yetki tanınmıştır. Şöyle ki; Hazine Müsteşarlığı,

- 1) Kalkınma plân ve yıllık program hedeflerini, ülkenin genel ekonomik durumunu, dünyadaki yatırım eğilimleri ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile özel kesim meslek kuruluşlarının görüşlerini dikkate alarak, doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin politikaların genel çerçevesini belirlemeye,
- 2) Yukarıda sayılan amaçla diğer kuruluşların faaliyetlerine katılmaya,
- 3) Doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin bilgi sistemini kurmak ve geliştirmek amacıyla, yatırımlar hakkındaki istatistiki bilgileri, her türlü kamu kurum ve kuruluşları ile özel kesim meslek kuruluşlarından istemeye yetkili kılınmıştır.

Doğrudan yabancı yatırımları ilgilendiren mevzuatta yapılacak değişiklik ve yeni mevzuat tasarımları hakkında müsteşarlığın görüşünün alınması esası getirilmiştir. Ayrıca, yabancı yatırımcılar, yatırımları ile ilgili istatistiki bilgileri Müsteşarlıkça hazırlanacak yönetmelikle belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde Müsteşarlığa bildirirler. Ancak söz konusu bilgilerin istatistik amaçları dışında ispat aracı olarak kullanılması mümkün değildir..

e) Çeşitli Hükümler⁹⁸

18.1.1954 tarihli ve 6224 sayılı Kanun kapsamında kurulan şirketler (mevcut yabancı sermayeli kuruluşlar), kazanılmış hakları saklı kalmak kaydıyla 4875 Sayılı Kanuna tabidirler.

⁹⁷ 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Md. 4

⁹⁸ 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Md. 5

4875 Sayılı Kanun ile 18.1.1954 tarihli ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. Mevzuatta, 6224 sayılı Kanuna yapılan atıflar bu Kanunun ilgili hükümlerine yapılmış sayılır.

Bu Kanun hükümlerine ilişkin değişiklikler, ancak bu Kanuna hüküm eklenmek veya bu Kanunda değişiklik yapılmak suretiyle düzenlenir.

Bu Kanunun uygulanmasına ilişkin esaslar “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Uygulama Yönetmeliği” ile daha detaylı olarak düzenlenmiştir.

f) Amaç ve Kapsam

4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu’nun 5 inci maddesinin (b) bendine dayanılarak hazırlanmış olan “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Uygulama Yönetmeliği” ile 5/6/2003 tarihli ve 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu kapsamına giren konularda uygulanacak usul ve esaslar detaylı olarak belirlenmiştir.

g) Bilgi İsteme

Yıllık plan ve program hedeflerini, ülkenin genel ekonomik durumunu ve dünyadaki yatırım eğilimleri ile ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektör meslek kuruluşlarının görüşlerini dikkate alarak, yabancı yatırımlar konusunda yatırım önceliklerini ve tanıtım politikalarını oluşturma görevi bu Kanun ile Hazine Müsteşarlığı’na verilmiştir. Yabancı yatırımlarla ilgili olarak izin/onay prosedürünün kaldırılmış olması nedeniyle, anılan görevin yerine getirilmesi, yatırımlar hakkındaki istatistiki bilgilerin kamu kurum ve kuruluşları ile meslek kuruluşlarından edinilmesini gerekli kılmaktadır. Bu amaçla Müsteşarlık, ilgili birimlerden yatırımla ilgili bilgi istemeye yetkili kılınmıştır.

h) Kurum ve Kuruluşlardan Alınacak İstatistiki Bilgiler⁹⁹

Hazine Müsteşarlığı; Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Sermaye Piyasası Kurulu, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Ticaret Sicil Memurlukları başta olmak üzere, ilgili diğer kamu kurum ve

⁹⁹ Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Uygulama Yönetmeliği Md. 4

kuruluşları, -kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarıyla yapacağı Veri Paylaşım Protokolleri veya diğer usuller çerçevesinde doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin bilgileri temin eder.

Bu çerçevede; ilgili Ticaret Sicil Memurlukları,

a) Kanun kapsamındaki şirket ve şubelerin kuruluş aşamasında ilgililerce doldurulacak “Şirket ve Şube Kuruluş Bildirim Formu ve Dilekçesi”nin bir nüshasını,

b) Bu şirketlerin tescil ve ilana tabi her türlü ana sözleşme değişikliklerinin bir nüshasını,

c) Bu şirketlerce ilgili Ticaret Sicil Memurluğuna iletilen “Ortaklar Listesi” veya “Hazirun Cetveli”nin bir nüshasını,

Hazine Müsteşarlığına göndermelidir.

t) Şirket ve Şubelerden İstenecek Bilgiler¹⁰⁰

a) Kanun kapsamındaki şirket ve şubeler;

1) Sermayelerine ve faaliyetlerine ilişkin bilgileri Yönetmelik ekinde (Ek-1) yer alan “Doğrudan Yabancı Yatırımlar İçin Faaliyet Bilgi Formu” çerçevesinde yıllık bazda ve her yıl en geç Mayıs ayı sonuna kadar,

2) Sermaye hesabına yapılan ödemelere ilişkin bilgileri Yönetmelik ekinde (Ek-2) yer alan “Doğrudan Yabancı Yatırımlar İçin Sermaye Bilgi Formu” çerçevesinde, ödemeyi takip eden 1 ay içinde,

3) Mevcut yerli veya yabancı ortakların kendi aralarındaki veya şirket dışındaki herhangi bir yerli veya yabancı yatırımcıya yaptıkları hisse devirlerine ilişkin bilgileri Yönetmelik ekinde (Ek-3) yer alan “Doğrudan Yabancı Yatırımlar İçin Hisse Devri Bilgi Formu” çerçevesinde ve hisse devrinin gerçekleşmesini müteakip en geç 1 ay içinde,

Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğüne bildirmelidirler.

b) Kanun kapsamında bulunmayan tamamen yerli sermayeli şirketler;

1) Şirkete yabancı bir yatırımcının iştirak etmesi veya

2) Şirketin yaptığı sermaye artışına şirket dışındaki bir yabancı yatırımcının iştirak etmesi suretiyle

¹⁰⁰ Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Uygulama Yönetmeliği Md. 5

hisse devrinin gerçekleşmesi ve şirketin Kanun kapsamına girmesi halinde hisse devirlerine ilişkin bilgileri Yönetmelik ekinde (Ek-3) yer alan “Doğrudan Yabancı Yatırımlar İçin Hisse Devri Bilgi Formu” çerçevesinde ve hisse devrinin gerçekleşmesini müteakip en geç 1 ay içinde Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğüne bildirmelidirler.

i) İrtibat Büroları

i.1) İrtibat Bürosu Kuruluşu¹⁰¹

Hazine Müsteşarlığı, yabancı ülke kanunlarına göre kurulmuş şirketlere, Türkiye’de ticari faaliyette bulunmamak kaydıyla irtibat bürosu açma izni vermeye ve bu izinlerin süresini uzatmaya yetkilidir.

Kuruluş ve süre uzatımına ilişkin müracaatlar, istenilen bilgi/belgelerin tam ve eksiksiz olması kaydıyla, başvuru tarihinden itibaren 5 iş günü içinde sonuçlandırılmalıdır.

Yabancı şirketlerin, para ve sermaye piyasaları, sigortacılık gibi özel mevzuatı bulunan alanlarda faaliyette bulunmak amacıyla irtibat bürosu açma talepleri, ilgili özel mevzuatı çerçevesinde yetkili kılınan kurum veya kuruluşlarca değerlendirilir.

i.2) Müracaatta Aranacak Belgeler¹⁰²

Türkiye’de irtibat bürosu kurmak için aşağıdaki belgelerle Hazine Müsteşarlığına müracaat edilmelidir:

- a) Ana şirkete ait ve ilgili Türk Konsoloslughunca veya Lahey Devletler Özel Hukuku Konferansı çerçevesinde hazırlanan Yabancı Resmi Belgelerin Tasdiki Mecburiyetinin Kaldırılması Sözleşmesi hükümlerine göre tasdik edilmiş Faaliyet Belgesi aslı,
- b) Ana şirket hakkında hazırlanmış Faaliyet Raporu veya bilanço ve gelir tablosu,
- c) İrtibat bürosunun faaliyetlerini yürütmekle görevli olarak atanacak kişiye verilecek yetki belgesi aslı,
- d) İrtibat bürosunun kuruluş işlemlerinin başka bir kimse aracılığı ile yürütülmesi durumunda vekaletname aslı.

i.3) İrtibat Bürolarının İşleyişi Hakkında Hükümler¹⁰³

¹⁰¹ Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Uygulama Yönetmeliği Md 6

¹⁰² Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Uygulama Yönetmeliği Md 7

¹⁰³ Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Uygulama Yönetmeliği Md: 8

İrtibat bürolarının işleyişinde aşağıdaki esaslar geçerlidir:

- a) Kuruluş izni alan irtibat büroları, vergi dairesine kayıt belgesinin bir örneğini en geç 1 ay içinde Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğüne gönderirler. Bürolar, adres değişikliği durumunda yeni adreslerini en geç 1 ay içinde Genel Müdürlüğe bildirirler.
- b) İrtibat bürolarınca, her yıl en geç Mayıs ayı sonuna kadar, büronun geçmiş yıl faaliyetleri hakkında, Yönetmelik ekinde (Ek-4) yer alan “İrtibat Bürolarının Faaliyetlerine İlişkin Bilgi Formu” doldurularak Müsteşarlığa gönderilir. Bu müracaatlara, büronun geçmiş yıl harcamalarının yurt dışından gönderilen dövizlerle karşılandığına ilişkin belgeler eklenir.
- c) İrtibat bürolarına azami 3 yıllık süre ile faaliyet izni verilir. İrtibat bürolarının süre uzatımlarında, geçmiş yıl faaliyetleri ile geleceğe yönelik plan ve hedefleri dikkate alınarak, her defasında azami 3 yıl olmak üzere süre uzatımı verilebilir.
- d) İrtibat bürolarının faaliyetlerini sona erdirmesi durumunda kapatma işlemi için, ilgili vergi dairesinden alınacak iş bırakma-yoklama fişi Genel Müdürlüğe gönderilir. Bürolar, kapanış ve tasfiye sonucunda oluşan bakiye haricinde, transfer talebinde bulunamazlar.
- e) Hazine Müsteşarlığı, mevzuata aykırı davrandığı tespit olunan irtibat bürolarının kuruluş izinlerini iptal edebilir ve iptal kararını ilgili mercilere bildirir.

j) Şirket Türleri

Yabancı yatırımcıların kurabilecekleri veya iştirak edebilecekleri şirketler, Türk Ticaret Kanunu’nda düzenlenen şirketler ile Borçlar Kanunu’nda düzenlenen adi şirketlerdir.

Adi ortaklık, konsorsiyum, iş ortaklığı, ortak girişim gibi isimler altında sözleşmeye dayalı olarak kurulan ve Türk Ticaret Kanunu’nda düzenlenen şirketlerin belirgin niteliklerini taşımayan ortaklıklar, Kanun’un uygulanması bakımından adi şirket sayılırlar.

k) Yurt Dışında İkamet Eden Türk Vatandaşları¹⁰⁴

Yurt dışında ikamet ettiğini çalışma veya ikamet izni ile belgeleyen Türk vatandaşları, Kanun'un uygulanması bakımından yabancı yatırımcı sayılırlar.

¹⁰⁴ Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Uygulama Yönetmeliği Md. 10

III) YABANCI SERMAYE VE VERGİSEL TEŞVİKLER

A) Vergi Teşviklerinin Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkileri

Vergi politikaları ve vergisel teşviklerin, diğer bütün durumlar eşit olduğunda, doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkilerinin varlığı bilinmektedir. Fakat ülkelerarası farklılıklar sadece uyguladıkları vergi politikalarında ortaya çıkmamakta bunun yanı sıra ticari politikaları, pazar büyüklükleri, yönetim şekilleri, doğal kaynak ve beşeri sermaye bakımından da önemli farklılıklar göstermektedirler. Bütün bu durumlar yatırım kararının alınmasında önemli etkenlerdir.

Literatürde, vergi politikalarının ve vergisel teşviklerin yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkilerini inceleyen oldukça çok sayıda araştırma mevcuttur. Ancak araştırma sonuçlarından çıkan çelişkiler sadece teşvikler üzerine değildir. Yatırım kararını etkileyebilecek her değişken üzerinde benzer çelişkiler bulunmaktadır. Sözelimi “işçilik ücretlerinin” yer seçiminde bir çok araştırmada önemli bir faktör olarak görülürken, diğer bazı araştırmalarda ise bu faktörün çok fazla önemli olmadığı hatta negatif etkilediğine dair araştırma sonuçları bile görülmektedir. Benzer şekilde, ekonominin “açıklık” düzeyinin bazı araştırmalarda yabancı sermaye için önemli bir faktör olduğu sonucuna ulaşılmışken, diğer bazılarında çok fazla bir öneme sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yabancı sermaye hareketlerinin gerekçelerini araştıran bir çok araştırmada “pazar” durumu en önemli belirleyicilerden birisi olarak kabul görmesine rağmen, bazı araştırmalarda bunun önemli bir faktör olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.¹⁰⁵

1980’li yıllara kadar yapılan araştırmalarda temel anlayış, vergi politikalarının ve bu politikaların araçlarından olan vergisel teşviklerin çokuluslu şirketlerin yatırım kararı alma süreçlerinde tek faktör olup olmadığını araştırmaya dayanmaktadır. Bu dönemde yapılan çalışmalardan çıkan sonuçta yabancı yatırım yapmada karar alma süreçlerinde ev sahibi ülkenin uygulamış olduğu vergi muafiyetlerinin çok zayıf bir etkisinin olduğunu ifade edilmiştir.¹⁰⁶

Ancak özellikle 1980’li yıllardan itibaren doğrudan yabancı sermaye yatırım türlerinde meydana gelen değişme ve teknolojik ilerlemelerle birlikte bankacılık gibi

¹⁰⁵ Mustafa Duran, Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları, Ankara, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2003, sy. 91.

¹⁰⁶ Serkan Benk, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Vergisel Teşvikler”, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, 2004, sy. 4.

hizmet sektörünün de yabancı yatırımlar içerisinde yer alması sonucu hangi tür yabancı sermaye yatırımlarının vergisel teşviklerden etkilendiği sorusunu gündeme getirmektedir. Ancak günümüz koşullarından açıkça anlaşılacağı gibi vergisel teşviklerin yabancı yatırımı çekmede etkisinin olmadığını söylemek yanlış olacaktır. Vergi politikalarının ve teşviklerin bazı yabancı yatırımları bazı dönemler oldukça önemli bir biçimde etkiledikleri açıktır. Teşviklerin yabancı yatırımlar üzerindeki etkileri incelenirken öncelikle yabancı yatırım türlerine dikkat etmek gereklidir. Bu amaçla yapılan çalışmalar incelendiğinde giyim ve imalat sektöründeki firmalar gibi ihracat merkezli firmalar uluslararası pazarda daima yüksek bir rekabet içerisinde bulduklarından maliyeti artırıcı bütün etkenlere karşı son derece hassastırlar. Dolayısıyla bu tür firmalar vergisel teşviklere en fazla reaksiyon gösteren yabancı yatırımlar içerisinde yer almaktadırlar. Ayrıca vergisel teşvikler, doğası itibariyle yeni firma oluşumunda da önemli etkilere sahiptirler.

B) Yabancı Sermaye Yatırımlarına Uygulanan Vergisel Teşviklerin Amaçları ve Vergisel Teşvik Araçlarının Sınıflandırılması

1) Yabancı Sermaye Yatırımlarına Uygulanan Vergisel Teşviklerin Amaçları

Vergisel teşvikleri, belirli makro ekonomik hedeflere ulaşabilmek için, vergi kanunlarında değişiklik yapmak suretiyle bazı ekonomik unsurlara ya da faaliyetlere vergisel kolaylıklar ve ayrıcalıklar sağlamak şeklinde tanımlanabilir.¹⁰⁷

Teşviklerin kullanım araçları ülkeden ülkeye değişiklik göstermesine rağmen, Birleşmiş Milletler tarafından yapılan çalışmalarda genellikle aşağıda sıralanan dört temel amacın gerçekleştirilmesi için vergisel teşviklerin kullanıldığı tespit edilmiştir.¹⁰⁸

a) Bölgesel Yatırımların Artırılması

Ülkeler vergisel teşvikleri kullanarak yatırımları belli bir alana yada bölgeye yönlendirebilirler. Bölgesel kalkınma amaçlarını kırsal bölgelerin kalkınmasını

¹⁰⁷ Anwar Shah , Fiscal Incentives for Investment and Innovation, New York, Oxford University Press, 1995, sy. 2.

¹⁰⁸ United Nations Conference On Trade And Development Geneva, "Tax Incentives And Foreign Direct Investment - A Global Survey", "Asit Advisory Studies", United Nations, New York And Geneva, No. 16, 2000, ss. 12-13.

hızlandırmak, yeni endüstriyel merkezler oluşturmak, çevresel riskleri azaltmak ve nüfusun dengeli bir biçimde dağılımını sağlamak şeklinde sıralanabilir. Angola, Ekvator, Gana, Hindistan, Pakistan ve Tayland gibi bazı ülkeler vergisel teşvikleri bu sayılan amaçlar için kullanmaktadırlar. Ayrıca bölgesel teşviklere örnek olarak Kolombiya da verilebilir. Kolombiya güneyinde yer alan Rio Paez bölgesinin kalkınabilmesi için önemli düzeyde vergisel teşvikler getirmiştir. Bu bölgeye yatırım yapan firmalara 10 yıl süreyle vergi erteleme uygulaması yapılmaktadır.

b) Sektörel Yatırımın Artırılması

Ülkeler bazı sektörlerdeki faaliyetleri artırabilmek için vergisel teşvikleri kullanabilmektedirler. Bu faaliyetler madencilik, endüstriyel teknoloji parkları, ihracata önderlik eden faaliyetler, film endüstrisi ve yeni teknoloji alanlarıdır. Örneğin Singapur ülkedeki gelişmemiş endüstrilerde faaliyet gösteren öncü firmalara 5 yıl boyunca KV istisnası getirmiştir. Kosta Rica ise turizm sektöründe benzer teşvikler uygulamaktadır. Hindistan ise bilgi teknolojisi alanında faaliyet gösteren firmalara önemli vergisel teşvikler uygulamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki vergisel teşvikler genellikle imalat, madencilik ve turizm gibi sektörlerde yoğunlaşmıştır. Bu ülkelerdeki teşvikler genellikle şirket merkezini ülkeye çekmeyi hedeflemekle birlikte Malezya, Singapur ve Filipinler, KV oranlarını aşağıya çekerek, şirket merkezlerini bünyelerine çekmeyi amaçlamaktadırlar.

c) Performansın Artırılması

Vergisel teşvikler, ihracat promosyonları, işgücünün eğitimi ve ülke içi katma değer artırılması yönünde de kullanılabilir. Serbest ticaret bölgeleri ihracat potansiyelinin artırılması için uygulanan teşviklere örnek olabilir. Örneğin Panama serbest ticaret bölgeleri ile ihracat ağırlıklı malların üretimini teşvik etmektedir. Bu bölgelerde faaliyet gösteren firmalar kurumlar ve katma değer vergilerinden muaf tutulmuşlardır. Gana, standart KV oranı %35 olmasına rağmen, ihracata yönelik geleneksel olmayan mal üretimi yapan firmalar %8 gibi düşük bir oranla vergilendirilmektedir.

d) Teknoloji Transferi

Gelişmekte olan ülkelerin vergisel teşvikleri uygulamadaki bir diğer amaç, teknoloji transferi sağlayabilmektir. Vergisel teşvik türleri temel olarak bu amacı yerine

getirebilmek için dizayn edilmişlerdir. Singapur ve Malezya gibi bazı ülkeler ise AR-GE ve teknoloji projeleri için ayrıca ek vergisel teşvikler uygulamaktadırlar. Bu ülkeler firmaların ayırmış oldukları teknoloji geliştirme fonlarını ve AR-GE faaliyetlerini vergiden istisna tutmuşlardır.

2) Vergisel Teşvik Araçlarının Sınıflandırılması

Uluslararası yatırımlardan (DYY) daha fazla pay almak için, özellikle son 20 yılda, ülkeler arasında kıyasıya bir rekabet yaşanmaktadır. Yaşanan rekabet, teşvik politikalarına (incentive bidding) da yansdığından yatırım amaçlı kullanılan teşvik araçları giderek zenginleşmiştir.

Teşvikler amaçlarına, kapsamına, araçlarına, kaynaklarına veya veriliş dönemine göre beş ayrı sınıflandırmaya tabi tutulabilir,¹⁰⁹

-Amaçlarına Göre Teşvikler

Yatırım ve üretimi arttırmak, ihracatı desteklemek, rekabet gücü kazanmak, yabancı sermaye çekmek, ekonomik kalkınmayı hızlandırmak, bölgesel dengesizliği gidermek, girişimci riskini azaltmak, Ar-Ge ve teknolojik gelişmeyi sağlamak, nitelikli insan gücü yetiştirmek, kalite ve verimlilik artışı sağlamak, KOBİ'leri desteklemek, yarım kalmış yatırımların tamamlanması gibi amaçlarına göre sınıflandırılabilir.

-Kapsamına Göre Teşvikler

(a) genel amaçlı ve (b) özel amaçlı teşvikler olarak sınıflandırılabilir. Genel amaçlı teşvikler, ekonominin genelini kapsayan ve sektör ayrımı yapmaksızın her sektör için aynı oranlarda uygulanan teşviklerdir (gümrük muafiyeti veya KDV istisnası vb.). Belli sektörleri, bölgeleri veya firmaları diğerlerine göre avantajlı duruma getiren teşvikleri de özel amaçlı teşvikler olarak sınıflandırmak mümkündür (Ar-Ge yatırımlarına sağlanan uygun koşullu krediler vb.).

-Veriliş Aşamalarına Göre Teşvikler

(a) yatırım öncesi teşvikler, (b) yatırım dönemi teşvikleri ve (c) işletme dönemi teşvikleri olarak üç ayrı aşamaya ayrılabilir.

-Kullanılan Araçlara Göre Teşvikler

(a) ayni teşvikler, (b) nakdi teşvikler, (c) vergisel teşvikler, (d) garanti ve kefaletler ve (e) diğer teşvikler olarak sınıflandırılabilir.

¹⁰⁹ Mustafa Duran, Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları, Ankara, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2003, sy. 23.

-Kaynaklarına Göre (Vergisel) Teşvikler

Kâr/gelir bazlı, sermaye yatırımları bazlı, emek bazlı, satış bazlı, katma değer bazlı, diğer özel harcama bazlı, ithal bazlı, ihraç bazlı olarak sınıflandırılabilir.

Tablo 21: Teşvik Araçlarının Çeşitleri¹¹⁰

1. Aynı Teşvikler	- Arsa-arazi tahsisi - Bina temini
2. Nakdi Teşvikler	Karşılıksız - Hibeler - Primler
	Karşılıklı - Uygun koşullu krediler (düşük faizli, uzun vadeli)
3. Vergi Teşvikleri	Gelir ve Kurumlar Vergisi Teşvikleri - Düşük oranlı gelir ve kurumlar vergisi - Vergi muafiyeti - Zarar mahsubu - Hızlandırılmış amortisman - Yatırım indirimi - Bazı harcamaların vergiden düşülmesi (Sosyal güvenlik katkısı, İstihdamla ilgili harcamalar, Reklam, tanıtım ve pazarlama, Sağlık harcamaları vb.) - Vergi kredisi (finansman fonu)
	KDV Teşvikleri - Sermaye mallarına KDV istisnası - Gelişmemiş bölgelere ve/veya bazı ürünler düşük KDV oranı
	Gümrük Vergisi Teşvikleri - Makine-teçhizat, hammadde, parça ve yedek parça gibi sermaye mallarına gümrük muafiyeti - Gümrük vergisi iadesi
4. Garanti ve Kefaletler	- Kredi garantileri - Yüksek ticari risk taşıyan projelere kamu kaynaklı risk sermayesi katılımı - Ekonomik ve ticari riskleri kapsayan ayrıcalıklı kamu sigortası (devalüasyon, politik karmaşa vb.)
5. Diğer Teşvikler	- Alt yapı hazırlanması - Ucuz enerji desteği - Yatırım öncesi hizmetler; finansman kaynakları, yatırım projesi hazırlama ve yönetme, pazar araştırması, hammadde ve alt yapı durumu, üretim prosesi ve pazarlama teknikleri, eğitim, know-how veya kalite kontrol geliştirme teknikleri ile ilgili yardımlar - Ayrıcalıklı kamusal anlaşmalar

Vergi teşviklerinin yatırımcılara sağlayacağı yararın üst sınırı; aksi halde karşılaşacakları vergi yükü kadardır. Özellikle gelir ve kâr bazlı vergilerde yatırımcılar açısından sağlanacak yarar hemen elde edilemeyebilir. Teşviğin yatırımcıya sağlayacağı “vergi tasarrufu” ve “kamuya maliyeti” bir çok etken

¹¹⁰ Mustafa Duran, Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları, Ankara, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2003, sy. 27.

tarafından belirlenir. Bu etkenler verginin, yatırımın ve yatırımcının özellikleriyle ilgilidir.¹¹¹

Vergi oranlarının indirilmesinden vergi ertelemelerine, yatırım indirimlerinden sıfır yada düşük gümrük tarifesi uygulamalarına kadar son derece geniş bir uygulama yelpazesine sahip olan vergisel teşvikleri uygulanma yoğunlukları bakımından sekiz grupta toplamak mümkündür.¹¹²

a) Düşük Vergi Oranlarının Kullanılması

Düşük oranlı vergi uygulaması yatırım amacına dönük olarak Gelir ve Kurumlar Vergisi (GKV) oranlarını daha aşağı düzeylere çekmektir.¹¹³ Oranları aşağı çekmede bir kaç farklı yöntem kullanılabilir. Bunlardan biri, genel vergi oranlarını aşağı çekmektir. Düşük oranlı bir GKV kendi başına bir teşvik etkisi yapar. Bu, yatırımcıların ellerinde daha fazla kâr tutmalarını sağlar. Kamu açısından ise, kısa vadede gelir kaybı olmakla birlikte uzun dönemde ilave yatırım yapılması ve vergi yükünün hafiflemesi gibi nedenlerle vergi tabanının genişleyerek vergi gelirlerinde artış sağlaması beklenir.

İkinci yol; düşük orandan sadece bazı sektör, bölge veya projelerin yararlanacakları şekilde kademelendirilmesidir. Bu durumda, indirimli orandan yararlananların kapsamı daraldığından, kamu açısından gelir kaybındaki azalma sınırlı kalır. Yatırımcılar açısından ise, kapsamın daralmasıyla indirimden kaynaklanan ilave yatırımlar düşük düzeyde kalabilir.

Düşük oranlı vergilendirme, belli bir süre ile sınırlandırılmış ise, teşvik programındaki vergi tasarrufu, vergi indirim oranına ve zararın ileriye taşınmasına bağlı olarak değişir. Firma, indirilebilir harcamalarını ve zararını ileriye erteleyebiliyorsa, normal kurumlar vergisi oranına dönüldüğünde vergi tasarrufu daha yüksek olacaktır.

Genel bir vergi indirimine karşı seçici bir yaklaşımla bazı sektörlerle veya bölgelere özel indirimlere gidilerek hem başta meydana gelebilecek büyük gelir kayıplarına

¹¹¹ Mustafa Duran, Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları, Ankara, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2003, sy. 34.

¹¹² http://www.unctad.org/en/docs/iteipcmisc3_en.pdf, United Nations Conference On Trade And Development Geneva, "Tax Incentives And Foreign Direct Investment - A Global Survey", "Asit Advisory Studies", United Nations, New York And Geneva, No. 16, 2000, ss. 19-20.

¹¹³ Mustafa Duran, Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları, Ankara, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2003, sy. 37.

meydan vermemek, hem de yatırımları belirlenen hedeflere yönlendirerek teşviklerin ekonomiye sağlayacağı katkının maksimizasyonu hedeflenmektedir.

Düşük oranlı GKV uygulamasının en önemli kısıtı, vergi oranlarını kısa sürede çok düşük oranlara çekilmesine vergi gelirlerinde oluşacak kayıp nedeniyle, hükümetler tarafından pek sıcak karşılanmamasıdır. Ayrıca GKV oranlarının ekonomik konjoktüre uygun esneklikte sıklıkla değiştirilmesinin ortaya çıkaracağı bir çok potansiyel tehlike de bulunmaktadır.

Hükümetler yabancı sermaye yatırımlarını bünyelerine çekebilmek ve spesifik sektör yada bölgelere kanalize edebilmek için yabancı firmaları ülkede uyguladıkları genel vergi oranlarından daha düşük bir vergi oranıyla vergileyebilirler. Hong Kong, Endonezya, İrlanda, Kolombiya ve Estonya gibi birkaç ülke bu tip vergisel teşviki uygulamaktadırlar. Bu teşvikte temel amaç ek yabancı sermaye yatırımı çekebilmektir. Ayrıca bu tür bir vergisel teşvikte kısa dönemli sermaye kazançları normal vergi oranlarıyla vergilendirilirken, uzun dönemli sermaye kazançları kısa dönemli sermaye kazançlarına göre yaklaşık yarı yarıya daha düşük bir vergi oranıyla vergilendirilmektedir. Uzun dönemli sermaye kazançlarına getirilen bu ayrıcalıklı uygulama yatırımcının fonları daha uzun bir süre için ülke içerisinde tutmasını teşvik etmektedir.

b) Zararın Sonraki Dönemlere Aktarılabilmesi

Bu tür bir teşvik firmalara zararlarının belirli yıllar itibariyle (genellikle 3 yada 5 yıl) aktarılabilme imkanı getirmektedir. Böylelikle kar edilen dönemlerde ödenecek vergi miktarı da otomatik olarak azalacaktır. Bu teşvik türü özellikle uzun süren yatırımların ilk birkaç yılında yatırımın devam etmesi dolayısıyla kara geçilemeyen dönemlerinde etkili olmaktadır.

c) Vergi Tatili (Ertelemeleri)

Özellikle gelişmekte olan ülkeler arasında en yaygın olan teşvik türüdür. Vergi tatili; Gelir ve Kurumlar Vergisinin tamamen veya kısmen geçici bir süre tatil edilmesidir. Vergi tatili ile, tatil dönemindeki yatırım projesinden elde edilecek gelirin vergiden muaf tutularak yatırımın işletme dönemi kârlılığının artırılması amaçlanmaktadır.¹¹⁴

¹¹⁴ Mustafa Duran, Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları, Ankara, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2003, sy. 45.

Vergi tatili, gelişmekte olan ülkelerde ve geçiş ekonomilerinde özellikle yabancı sermaye çekmek amacıyla yaygın olarak kullanılan bir vergisel teşvik yöntemidir. Vergi tatili, komple yeni yatırımların hedeflenmesine en uygun vergisel teşvik şeklidir. Tatil, nispi olarak düşük bir vergi yükü ve basit bir uygulama prosedürü ile cazip bir teşvik sistemi olarak görülebilir.

Tatil dönemi, ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, genellikle 5-10 yıl arasında belirlenmektedir. Özellikle, GKV'nin genel vergi sistemi içindeki ağırlığı büyük olduğu ülkelerde, bu teşvik aracının önemi daha da artar.

Çok cazip gibi görünmesine rağmen, vergi tatili sistemi bir takım dezavantajlara da sahiptir. Özellikle, uzun dönemli yatırım projeleri için vergi tatili gibi teşvikler tek başına yeterli olmadığı kabul edilir. Bu tür teşvikler, daha çok ilk yıllarda kâr etmeleri beklenen montaj tipi imalat sanayileri için (7-8 yıllık bir vergi tatili) avantajlı olarak görülebilir.

Yatırımın tamamlanmasından sonraki dönemde, teşvikten ne kadar yararlanılacağı teşvik aracının cazibesini belirleyen en önemli etkidir. Yatırım döneminin uzun sürmesi ve tatil döneminin kısa tutulması durumunda teşviğin cazibesi azalır.

Vergi tatili, öncelikle kısa sürede tamamlanan yatırımlar için caziptir. Bu tür teşvikler, yeni firma kuruluşlarını ödüllendirirken uzun vadede gerçekleşebilecek ve ekonomik ömrü uzun olan sermaye yatırımları aleyhine bir durum yaratır.

Tatil dönemindeki zarar, sonraki dönemlerde vergiden indirilemiyorsa, vergi tatili yatırımcı üzerindeki vergi yükünü arttırabilir. Bu sonuç, ilk yıllarında yüksek üretim ve başlangıç maliyetleri (işgücü eğitimi, reklam, pazarlama vb.) olan komple yeni yatırım projeleri için uygun görülebilir.

Serbest (footloose) endüstriler olarak adlandırılan ve hızlı yer değiştirebilen firmalar bu tür teşviklere duyarlıdırlar. Ancak bu tür gezgin firmaların bir başka özelliği, vergi tatili bittikten sonra kolayca yer değiştirebilmesidir. Bu tür firmalar tatilden yararlanıp vergiye muhatap olmaya başlayınca bir başka vergi avantajı sağlayan ülkeye taşınabilmektedir.

Vergi tatilinin başlangıç yılını belirlemenin birkaç farklı yöntemi bulunmaktadır¹¹⁵;

- Teşviğin verildiği (yatırımın başladığı) ilk yıldan başlatmak,
- Üretime geçilen ilk yıldan başlatmak,
- Kâra geçilen ilk yıldan başlatmak,

¹¹⁵ http://www.unctad.org/en/docs/iteipcmisc3_en.pdf, United Nations Conference On Trade And Development Geneva, "Tax Incentives And Foreign Direct Investment - A Global Survey", "Asit Advisory Studies", United Nations, New York And Geneva, No. 16, 2000, sy. 19.

- Net kümülatif kârın ilk yılından başlatmak.

Tatile başlama yılının belirlenmesi, verilen teşvikin cazibesi ve kamuya maliyeti bakımından önem taşır. Olaya kamu gelirlerinde meydana gelecek kayıp açısından bakıldığında, vergi tatili uygulamasına yatırımın ilk yıldan itibaren başlanması tercih edilebilir. Tatilden yatırımcının daha fazla yararlanması açısından bakıldığında ise, tatil uygulamasına işletmenin kümülatif kâr etmeye başladığı yıldan itibaren uygulanması (daha az vergi ödeyeceğinden) tercih edilebilir.

d) Yatırım İndirimi

Yatırım indirimi; yapılan yatırımın tamamının veya belli bir oranının vergilendirilebilir gelirden indirilmesidir.¹¹⁶ Yatırım indirimi, sermaye maliyetini düşürmek amacıyla sağlanır. Yatırım indirimi uygulamasının bir çok değişik yöntemi vardır. İndirimin en önemli özelliklerinden biri süresiyle ilgilidir. İndirime tabi harcamaların kapsamı ve ne kadarlık bir sürede indirime tabi tutulacağı sağlayacağı vergi tasarrufunu ve gelir kaybını belirleyen önemli özelliklerdendir.

Uygulamada indirim süresine ilişkin üç değişik yöntem kullanılmaktadır. Bunlar; indirime, (a) tek bir mali yıl için izin verilmesi, (b) daha uzun yıllar için (5-10 yıl) izin verilmesi veya (c) yapılan harcamaların tamamı indirime tabi tutuluncaya kadar süresiz izin verilmesidir. Genellikle bir çok ülkede yıl içinde indirilemeyen indirilebilir yatırım harcaması gelecek yıllara aktarılabilir. Yüksek sermaye maliyetleri olan yatırım projeleri için indirim tutarı gelecek yıllara taşınabiliyorsa yatırımcı için değer taşır.

Bununla beraber, yatırım indiriminin kısıtları ve eksikleri de bulunmaktadır. Yatırım indiriminde halihazır firmalar yararın tamamını elde ederken, yeni kuruluş yatırımları teşvikten yararlanabilmek için ilk önce kâr etmeleri gerekmektedir. Şayet proje uzun vadeli veya kâra geçme dönemi uzun ise kısa vadeli projelere veya kısa sürede kara geçme potansiyeli olan projelere göre dezavantaja sahip olurlar.

e) Yatırım Vergi Kredisi

Vergi kredisi, vergi öncesi karın bir miktarının gelecekte yapılacak yatırım harcamaları için fon olarak tutulmasıdır. Verilendirilmeyen bu fon yatırımların

¹¹⁶ Mustafa Duran, Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları, Ankara, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2003, sy. 44.

finansman kolaylığı sağlaması bakımından önemlidir. Bu teşvik aracı özellikle mevcut vergi öder durumdaki işletmeler için değer taşır.

Vergi kredisinin süresi değişken veya sabit olabilir. Sabit bir vergi kredisi, bir yıl içinde yapılacak yatırım harcamalarının sabit bir yüzdesinin fon olarak ayrılabilmesine imkan tanırken, değişken vergi kredisi uygulamasında yapılacak yatırım harcamalarının bir yılı taşması durumunda, taşan kısmın gelecek yıllara aktarılabilmesine imkan tanır.

Vergi kredisi uygulaması, diğer vergisel enstrümanlarla birlikte uygulanabilir. Bu şekilde, sağlanan vergisel avantajların cazibesi daha da arttırılmış olur.

Vergi kredisi şarta bağlı olarak verilebilir. Bu şartlardan bazıları; katma değer in içinde kalması, ihracat şartı, yerli kullanım gibi şartlardır.

f) Özel Nitelikli Harcamalara Getirilen Vergi İndirimleri

Bazı ülkeler yatırımcıları belirli yönde yaptıkları harcamaları arttırmaları için vergisel teşvikler uygularlar. Örneğin bazı ülkeler firmaların yapmış oldukları AR-GE harcamalarının iki katını gider olarak gösterme imkanı tanımışlardır.

g) Sıfır veya Düşük Gümrük Vergisi Uygulaması

Hükümetler gümrüklerle ilgili olarak iki tip tarife teşviki uygulamaktadırlar. İlk olarak sermaye ekipmanları ve yatırım projeleri için gerekli olan malzemeye uygulanan ithalat vergilerini indirmektedirler. Bu tür bir teşvik yatırım maliyetlerinin düşürülmesinde önemli etkilere sahip olacaktır. İkinci olarak yabancı yatırımcının ülke içindeki rekabet düzeyini koruyabilmek için diğer ürünlerin gümrük vergisi oranlarını arttırmaktadırlar. Fakat bu tür bir teşvik bir çok gelişmekte olan ülkede etkisizliğe, fiyatların yükselmesine ve endüstriyel yapının zedelenmesine neden olmaktadır.

h) İşgücü Bazlı İndirimler

Bir çok ülkede sosyal güvenlik katkı payları özellikle yeni kurulan firmalar üzerinde önemli bir yük oluşturmaktadır. Bazı bölgelerde ve spesifik alanlarda yatırımların canlandırılabilmesi için hükümetler firmaların sosyal güvenlik katkı paylarını önemli ölçüde indirmişlerdir.

1) KDV Desteği

Sermaye malları üzerinde tahakkuk eden KDV'nin ertelenmesi veya istisnaya tabi tutulmasıdır.

KDV desteğinin kapsamına ve sermaye malları üzerindeki oranına göre bir teŖvik aracı olarak etkinliği deđiŖir. Genellikle sermaye malı makine- teçhizat iin uygulanmakla birlikte kapsamı geniŖletilerek yatırım kapsamına giren her türlü harcama kalemine de uygulanabilir.

KDV desteği ilk planda yatırım aŖamasında firmaların ihtiyaı olan finansman giderlerinde bir rahatlamaya neden olması aısından değer taŖır. KDV, özelliği gereği nihayetinde mahsuba tabi tutulacağından istisna veya ertelemenin yararlanan firmalara net bir katkısı olmaz. Ancak geri ödemelerin zaman alması ve fiyat deđiŖimlerinden değerinin yıpranması gibi nedenlerle istisnaya veya ertelemeye tabi tutulması firmalara yarar sağlar.

C) Dünyada Vergisel TeŖvikler

Bu bölümde, Türkiye'de mevcut uygulamalara ve önerilere ıŖık tutması bakımından eŖitli ülkelerde yer alan bazı vergisel teŖviklere iŖaret edilmektedir. Öncelikle genel bir belirleme amacıyla UNCTAD tarafından hazırlanmıŖ 2000 yılına iliŖkin araŖtırma sonularını incelenecektir.¹¹⁷

Tablo 22: Bölgeler İtibarıyla Uygulan Vergisel TeŖvikler

	Afrika (14 lke)	Asya ve Pasifik (17 lke*)	Doğu Avrupa ve GeiŖ Ekonomileri (10 lke)	Latin Amerika Karayipler (12 lke)
Vergi Tatilleri /Vergi Muafiyeti	14	16	9	12
İndirimli GVK Oranları	4	9	4	6
Yatırım İndirimi	10	11	7	12
Gümrük Muafiyeti / KDV İstisnası	11	11	7	11
AR-GE İndirimi	2	10	1	1
Bazı Harcamaların DŖlmesi	6	8	2	4

¹¹⁷ http://www.unctad.org/en/docs/iteipcmisc3_en.pdf, United Nations Conference On Trade And Development Geneva, "Tax Incentives And Foreign Direct Investment - A Global Survey", "Asit Advisory Studies", United Nations, New York And Geneva, No. 16, 2000.

1) Afrika

Bölgedeki ülkeler bölgesel gelişimi sağlamak için bir dizi vergi teşviki sağlamışlardır. Bu teşvikler arasında, belirlenen uzak bölgelerde üretilecek olan cihaz ve mallara gelir vergisi muafiyeti ya da indirimli oranda vergi, yatırım istisnası ve damga vergisi istisnası gibi teşvikler bulunmaktadır. Mümkün olan her alanda imalat, plantasyon, kereste, bahçecilik ve turizm için teşvikler indirimli oranlara tabi vergiler, damga vergisi ve KDV muafiyeti teşvik edilmektedir. Maden arama ve çıkarma işlerineyse öncelik verilmiştir ve madencilik faaliyetleriyle ilgili giderlerin geri ödenmesini sağlayan özel bir vergi rejimi ile yönetilmektedir. Bir başka önemli özellik ise, geleneksel olmayan malların ihracatının desteklenmesidir, çünkü Afrika ekonomisi büyük ölçüde hammadde ihracatına dayanmaktadır. Özel ekonomik bölgelerin yada serbest bölgelerin bulunduğu alanlarda, bu teşvikle gelir vergisi, gümrük vergisi ve KDV üzerinden ciddi muafiyetler sağlamaktadırlar. Kurumlar vergisi genellikle vergiye tabi gelir üzerinden %35-40 oranında alınmaktadır. Birçok ülke temettü, faiz ve gayri maddi haklar üzerinden stopaj vergisi almaktadır.¹¹⁸

2) Asya ve Pasifik

Bölgedeki ekonomilerin hemen hepsi bölgesel gelişimi desteklemek için vergi teşvikleri sağlamaktadır. Bu teşvikler arasında belirlenen uzak bölgelerde üretilecek olan cihaz ve mallara gelir vergisi muafiyeti ya da indirimli oranda vergi, yatırım istisnası ve damga vergisi istisnası gibi teşvikler bulunmaktadır. Bazı ülkelerde yatırım tutarına ya da bölgede yaratılan istihdama bağlı olarak ek teşvikler de sağlanabilmektedir. Öncelikli, ileri teknoloji ve öncü endüstriler (ülkede yeterince gelişim sağlayamamış endüstriler) de benzer vergi indirimlerinden yararlanmaktadır. Birkaç ülke faaliyet merkezlerini bu ülkelere çekebilmek için indirimli orana tabi vergi ya da başka muafiyetler tanımaktadırlar. Ar-Ge giderlerine genellikle 100% (bazı bölgelerde %200) indirim tanınmaktadır. İhracat ya vergi ya da harç muafiyetleri ya da özel vergi rejimlerinin uygulandığı özel ekonomik bölgeler kurulması yoluyla teşvik edilmektedir. Kurumlar vergisi genelde vergiye tabi gelirin

¹¹⁸ http://www.unctad.org/en/docs/iteipcmisc3_en.pdf, United Nations Conference On Trade And Development Geneva, "Tax Incentives And Foreign Direct Investment - A Global Survey", "Asit Advisory Studies". United Nations, New York And Geneva, No. 16, 2000, sy. 37.

%30'u civarında uygulanmaktadır. Çoğu ülke temettü, faiz ya da gayri maddi hak ödemeleri üzerinden stopaj uygulamaktadır.¹¹⁹

3) Doğu Avrupa ve Geçiş Ekonomileri

Batı Avrupa'nın endüstrileşmiş ülkeleri genellikle vergi teşvikinden çok mali teşvikler sağlamaktadır. Ancak, imalatı desteklemek için azaltılmış oranda vergi uygulayan İrlanda bir istisnadır. Geçiş ekonomileri genelde daha yüksek gelir vergisi ve daha az oranda teşvik uygulamaktadır. Bu ekonomilerde belirlenen sektörlere yapılan yatırımlara yatırım indirimi ya da vergi indirimi gibi teşvikler sağlanmaktadır. Özellikle engelliler için yaratılacak iş alanlarına, ödenen maaşlara bağlı olarak vergi muafiyet ya da vergi indirimi sağlanabilmektedir. Teşvikler ihracatın desteklendiği özel ekonomik bölgelerde daha yüksek oranlarda, vergi ya da harç muafiyeti ya da kısmi ya da bütünsel olarak KDV istisnası olarak uygulanmaktadır.¹²⁰

4) Latin Amerika ve Karayipler

Bölgesel gelişimi desteklemek amacıyla verilecek teşvikler arasında belirlenen uzak bölgelerde üretilecek olan cihaz ve mallara gelir vergisi muafiyeti ya da indirimli oranda vergi, yatırım istisnası ve damga vergisi istisnası gibi teşvikler bulunmaktadır. Ülkelerin konumuna bağlı olarak, turizm, ormancılık, tarım ve hayvancılık gibi sektörler benzer vergi teşvikleriyle desteklenmektedir. Birkaç ülke belirli bir düzeyde ya da üstünde yatırım yapan şirketlere vergi sabitleme anlaşmaları sağlamaktadır. Bu anlaşmalarla uzun bir süre, genellikle 20 yıl kadar mevcut vergi oranlarının gelecekte de korunacağı garantisini sağlar. Maden arama ve çıkarma işleri yatırım maliyetinin kısa zamanda geri ödenmesi gibi olanaklardan yararlanır.

¹¹⁹ http://www.unctad.org/en/docs/iteipcmisc3_en.pdf, United Nations Conference On Trade And Development Geneva, "Tax Incentives And Foreign Direct Investment - A Global Survey", "Asit Advisory Studies", United Nations, New York And Geneva, No. 16, 2000, sy. 69.

¹²⁰ http://www.unctad.org/en/docs/iteipcmisc3_en.pdf, United Nations Conference On Trade And Development Geneva, "Tax Incentives And Foreign Direct Investment - A Global Survey", "Asit Advisory Studies", United Nations, New York And Geneva, No. 16, 2000, sy. 119.

Vergi, harç ya da KDV muafiyeti tanıyarak ihracatı teşvik eden serbest bölgeler ve özel ekonomik bölgeler de çoğunluktadır.¹²¹

Yukarıda istatistiki bilgileri verilen dört ülke grupları ayrı olarak kısaca açıklandıktan sonra, şu tespitleri yapmak mümkündür. Tablodan anlaşılacağı üzere 14 Afrika ülkesinin tamamı vergi tatili uygulamasını kabul etmektedir. Türkiye'nin rekabet içinde bulunduğunu ifade edebileceğimiz 10 Doğu Avrupa ülkelerinin 9'unda hatta 17 Asya ve Pasifik ülkesinin 16'sında vergi tatili uygulaması benimsenmiş bulunmaktadır. Toplam olarak bakıldığında incelenen 53 ülkenin 51'inde vergi tatili uygulaması yer almaktadır. Bu durumda vergi tatili en yaygın uygulanan teşvik tedbiri olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer belli başlı teşvik tedbirlerinin de dağılımı tabloda belirtilmektedir.

Dünyada bölgeler bazda vergi teşvikleri incelendikten sonra seçili bazı ülkelerin, ki aralarından bazıları Türkiye ile bire bir rakip konumdadırlar, kullanmış olduğu teşvik türlerine aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 23: Seçilmiş Bazı Ülkelerde Kullanılan Teşvik Türleri¹²²

Ülke	Vergi Tatili / Vergi Muafiyeti	İndirimli Vergi Oranı	Yatırım İndirimi / Vergi Kredisi	Gümrük Muafiyeti KDV İstisnası	Ar-Ge İndirimi	Bazı Harcamaların Düşülmesi
Avustralya		*	*	*	*	*
Bulgaristan	*			*		
Çin	*	*	*	*	*	
Hindistan	*	*	*		*	*
Endonezya	*			*		
İrlanda	*	*	*			
İsrail	*	*	*		*	*
Macaristan	*		*	*		
Malezya	*	*	*		*	*
Polonya	*		*			
Rusya	*	*		*		
Singapur	*	*	*		*	*
Slovenya			*	*		*
Tayland	*			*	*	*
Türkiye	*		*	*		

¹²¹ http://www.unctad.org/en/docs/iteipcmisc3_en.pdf, United Nations Conference On Trade And Development Geneva, "Tax Incentives And Foreign Direct Investment - A Global Survey", "Asit Advisory Studies", United Nations, New York And Geneva, No. 16, 2000, sy. 145.

¹²² http://www.unctad.org/en/docs/iteipcmisc3_en.pdf, United Nations Conference On Trade And Development Geneva, "Tax Incentives And Foreign Direct Investment - A Global Survey", "Asit Advisory Studies", United Nations, New York And Geneva, No. 16, 2000, ss. 61-111.

5) Örnek Avrupa Birliği Ülkeleri'nde Vergisel Teşvikler ¹²³

a) Hollanda

2000'li yılların başlarında, Hollanda, yabancı yatırımcılar tarafından, Avrupa Birliği ülkeleri içerisinde, İngiltere ve Fransa'dan sonra üçüncü sırada tercih edilen ülke konumundadır. Hollanda'nın sadece yabancı yatırımcılar tarafından değil yerli yatırımcılar tarafından da tercih edilen bir ülke olmasının ardında, hiç şüphesiz, Hollanda mevzuatı uyarınca sağlanan vergisel teşvik ve avantajlar yatmaktadır.

Sağlanan bu avantajları şu şekilde özetlemek mümkündür:

a.1) Yapılacak yatırımlara ilişkin vergi yükünün önceden belirlenebilmesi ve yatırım riskinin azaltılması

a.2)İştirak kazancı istisnası

Hollanda'nın yerli ve yabancı yatırımcılar tarafından tercih edilmesinin en önemli nedeni iştirak istisnası hükmünden yararlanma arzusudur. Hollanda iştirak istisnası hükmü gereği, bir Hollanda 'holding şirketi' aşağıdaki koşulları yerine getirmesi durumunda elde edeceği tüm temettü ve değer artış kazançları üzerinden herhangi bir vergi ödemeyecektir. Bu koşullar;

- Holding şirketi iştirak ettiği kuruluşun ödenmiş sermayesinin en az %5'ine sahip olmalıdır.

- İştirak edilen kuruluş yerleşik bulunduğu ülke mevzuatınca kurum kazancı üzerinden vergiye tabi tutulmuş olmalıdır.

- İştirak edilen kuruluştaki hisseler alım satım amaçlı hisseler olmamalıdır.

- İştirak edilen şirketteki hisseler bir portföy yatırımı niteliği taşımamalıdır.

Hollanda vergi idaresince bu kanunun gerekçesi, 'kazancın oluştuğu müessesede kesintiye tabi tutulan kurum kazançlarının, daha sonraki aşamada ortaklarına dağıtımı esnasında tekrar vergiye tabi tutulmasına gerek olmadığı' yaklaşımıdır.

Dolayısıyla, holding şirketlerinin gelirlerinin yalnızca iştirak faaliyetlerinden oluşması durumunda, Hollanda Kurumlar Vergisi matrahı 'sıfır' olacaktır.

Hollanda'da uygulanmakta olan kurumlar vergisi oranı ilk 22.689 Euro tutara kadar %29.5, bu meblağın üzerindeki tutarlar için %34.5'dir. Dolayısıyla, söz konusu istisna hükmü yatırımcılara büyük avantajlar sağlamaktadır.

¹²³Bu bölümdeki bilgiler için bkz. Ernst and Young, "Worldwide Corporate Tax Guide", Ernst and Young Global Limited, 2003.

a.3) Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları

Hollanda birçok ülke ile imzalamış olduğu 'Çifte Vergilendirmeyi Önleme' anlaşmaları neticesinde vergisel avantajlar sağlamaktadır.

Örneğin, Hollanda Antilleri'nde temettü, faiz ve royalty'ler vergiye tabi bulunmamaktadır. Hollanda ve Hollanda Antilleri arasında imzalanan anlaşma uyarınca, Hollanda'da kurulu bir şirketten Hollanda Antilleri'ne dağıtılacak temettü üzerindeki vergi yükü yaklaşık %10 (%8.3) oranında olup, Antiller'den Hollanda'ya dağıtılacak temettüler gerek anlaşma gerek ise iştirak istisnası hükmü gereği vergiye tabi bulunmamaktadır.

a.4) Şirket türlerine göre yapılan özel vergisel düzenlemeler

Hollanda mevzuatında aşağıdaki şirket türlerine vergisel avantajlar sağlanmıştır.

-Koordinasyon Merkezleri (coordination center)

-Dağıtım Merkezleri (distribution center)

-Hizmet Merkezleri (service center)

Bir Hollanda şirketi veya yabancı bir şirketin Hollanda'da bulunan iştiraki, grup şirketlerine finansal veya yönetsel nitelikte hizmet vermesi durumunda, koordinasyon merkezi (coordination center) olarak adlandırılmakta olup söz konusu şirketlerin karlarının operasyonel giderlerinin belli bir yüzdesi oranında (%5-25) belirlenen kısmı Hollanda'da kurumlar vergisine tabi tutulmaktadır. Dolayısıyla, şirketlerin vergisel yükümlülükleri büyük oranlarda azaltılmaktadır. Bu nitelikteki şirketlere tanınmış olan vergisel avantaj, Hollanda'nın özellikle çokuluslu şirketler tarafından tercih edilmesine neden olmuştur

Yine benzer şekilde vergisel avantajlar dağıtım ve hizmet merkezlerine tanınmıştır.

a.5) Grup Finansman Şirketlerine ilişkin vergisel düzenlemeler

Hollanda mevzuatı uyarınca, Hollanda'da faaliyet gösteren grup finansman şirketleri, belli koşulları yerine getirmeleri durumunda, finansal hizmetlerinden elde etmiş oldukları gelirin %80'ini rezerv olarak saklı tutma hakkına sahiptirler. Söz konusu şirketler, ancak gelirlerinin kalan %20'lik kısmı üzerinden kurumlar vergisine tabi tutulacaktır.

Böyle bir uygulama yapan şirketler 5 yıl boyunca ayırmış oldukları rezerve ekleme yapma hakkına sahip olmamakla beraber ayırmış oldukları rezervi azaltabilirler.

a.6) Yabancı çalışanlar için sağlanan ödenekler

Hollanda'da, maaşlı olarak çalışan yabancıların aldıkları maaş ve ödeneklerin toplam tutarının maksimum %30'u oranında, olası masraflarına istinaden, vergiden muaf

tutulacak ek ödenek sağlanmaktadır. Ödenekler maksimum 120 ay süresince verilebilmektedir. Ayrıca, bu kişilerin çocuklarına ilişkin okul masrafları, ülkelerine yapacakları seyahat masrafları, v.b. harcamaları bordrolarına yansıtılmayarak vergi dışı tutulmaktadır (Benzeri uygulamalar diğer ülkelerde de mevcuttur).

b) Fransa

1990'lı yılların sonunda Fransa, Avrupa Birliği Üye Ülkeleri arasında, İngiltere ardından doğrudan yabancı yatırımların tercih ettiği ikinci ülke konumundadır.

Fransa mevzuatı uyarınca, yatırımcılara sağlanan vergisel teşvik ve avantajlar şunlardır;

b.1) Merkez ve lojistik merkezlere tanınan vergisel avantaj ve muafiyetler

Fransa vergi mevzuatı uyarınca, çokuluslu şirketlerin, Fransa'da diğer grup şirketlerine idari, yönetim ve/veya gözetim hizmetleri vermek üzere ana merkez (headquarter) kurmalarına imkan tanınmıştır. Ana merkez, ilgili mevzuat uyarınca, ayrı bir tüzel kişilik, şube ya da bunlardan tamamen bağımsız bir biçimde mevcut şirketlerin bir bölümü (division) olarak kurulabilirler. Ana merkez hukuki yapısına ilişkin en önemli koşul, söz konusu kurumun Fransa'da kurumlar vergisine tabi olmamasıdır.

Benzer şekilde, çok uluslu şirketler, Fransa'da kurabilecekleri lojistik merkez sıfatındaki işyeri vasıtasıyla, grup şirketlerinin faaliyetleri dahilinde bu kuruluşlara depolama, etiketleme, paketleme, dağıtım gibi konularda hizmet verebilmektedirler.

Gerek ana merkezler ve gerekse lojistik merkezlerin iştigal edebilecekleri faaliyetler ve bu faaliyetler üzerinden beyan etmeleri gereken asgari gelir miktarına ilişkin Fransız vergi mevzuatında çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bu çerçevede, Fransa'da ana merkez ve/veya lojistik merkez kurmak isteyen kuruluşlar, Fransız vergi idaresine başvuruda bulunarak, icra edecekleri faaliyetleri üzerinden beyan edilmesi zorunlu asgari kar marjı (cost plus markup) konusunda mukteza temin etmekte ve bu mukteza uyarınca kurumlar kazancını tespit etmektedirler. Yapılan son düzenlemeler çerçevesinde, 01.01.2003'den itibaren geçerli olmak üzere cost-plus metodu çerçevesinde tek seferlik alınan muktezaların her üç-beş yıllık zaman zarfında yenilenmesi zorunlu kılınmıştır.

b.2) Yabancıların vergilendirilmesine ilişkin düzenlemeler

Fransa mevzuatı gereği, Fransa'da Yabancılar sadece Fransa'da elde edecekleri gelirleri üzerinden vergi ödemekle yükümlü olup bu kişilerin çocuklarına ilişkin okul

masrafları, ülkelerine yapacakları seyahat masrafları, v.b. harcamaları bordrolarına yansıtılmayarak vergi dışı tutulmaktadır (Benzeri uygulamalar diğer ülkelerde de mevcuttur).

Ayrıca, ana merkez ve lojistik merkezlerde çalışan yabancılara sağlanan bazı ek menfaatler de vergiye tabi tutulmamaktadır.

c) Belçika

1990'lı yılların sonunda Belçika, Avrupa Birliği Üye Ülkeleri arasında, İngiltere, Hollanda ve Fransa'nın ardından doğrudan yabancı yatırımların yöneldiği dördüncü adres olarak karşımıza çıkmaktadır.

Belçika mevzuatı uyarınca, yatırımcılara sağlanan vergisel teşvik ve avantajlar şunlardır;

c.1) Yapılacak yatırımlara ilişkin vergi yükünün önceden belirlenebilmesi ve yatırım riskinin azaltılması

c.2) Şirketlere tanınan vergisel avantajlar

Belçika mevzuatı uyarınca, belirli koşulların sağlanması durumunda, Belçika'da kurulu şirketlere veya şubelere yapılacak olan temettü dağıtımlarının %95'i vergiden istisna edilmektedir. Bu avantajdan faydalanabilmek için sağlanacak koşullara, ayrıca, temettü dağıtımını yapan şirketin vergi cenneti bir ülkede kurulmamış olması, bulunduğu ülkede özel bir vergisel statüsünün bulunmaması, yatırım şirketi veya aracı kurum olmaması gibi şartlar da eklenmektedir.

c.3) Şirket türlerine göre yapılan özel vergisel düzenlemeler

Belçika mevzuatında, aşağıda yer verilen şirket türlerine vergisel avantajlar sağlanmıştır.

- Koordinasyon Merkezleri (coordination center)
- Dağıtım Merkezleri (distribution center)
- Hizmet Merkezleri (service center)

Bir Belçika şirketi veya yabancı bir şirketin Belçika'da bulunan iştiraki, grup şirketlerine finansal veya yönetsel nitelikte hizmet vermesi durumunda koordinasyon merkezi (coordination center) olarak adlandırılmakta olup söz konusu şirketlerin karlarının masrafları ve operasyonel giderlerinin belli bir yüzdesi oranında (%8) belirlenen kısmı Belçika'da kurumlar vergisine tabi tutulmaktadır. Dolayısıyla, şirketlerin vergisel yükümlülükleri büyük ölçüde azaltılmaktadır. Bu nitelikteki şirketlere tanınmış olan vergisel avantaj, özellikle çokuluslu şirketlerin Belçika'ya

~~yönelmeye neden olmuştur (Belçika'da, 1982-1996 döneminde 370'den fazla koordinasyon merkezi kurulmuştur).~~

Yine benzer şekilde vergisel avantajlar dağıtım ve hizmet merkezlerine tanınmıştır. Ancak; halihazırda bu şirketlerin kuruluşu için başvuru yapılamamaktadır.

c.4) Yabancı çalışanlar (expatlar) için özel düzenlemeler

Belçika'da, yönetici veya müdür pozisyonunda çalışan yabancılar sadece Belçika'da elde edecekleri gelirleri üzerinden vergi ödemekle yükümlü olup bu kişilerin çocuklarına ilişkin okul masrafları, ülkelerine yapacakları seyahat masrafları, v.b. harcamaları bordrolarına yansıtılmayarak vergi dışı tutulmaktadır (Benzeri uygulamalar diğer ülkelerde de mevcuttur).

d) İrlanda

Dünyanın önde gelen üretim ve yazılım (software) merkezlerinden biri olarak nitelendirilen İrlanda, yatırımı teşvik eden ve istihdam yaratan vergisel teşvikleri sayesinde 'Doğrudan Yabancı Yatırımları'nda yöneldiği bir adres olmuştur.

İrlanda'nın tercih edilmesinin ardında yatan vergisel teşvikler şunlardır:

d.1) Düşük kurumlar vergisi oranı

İrlanda'da, 23 Temmuz 1998 yılından önce, %10 oranında kurumlar vergisine tabi tutulan kurumların, Uluslararası Finansal Hizmetler Merkezi (International Financial Services Center-IFSC) ve Shannon Bölgesi bazlı projelerde çalışmalarını durumunda 2005, üretim faaliyetlerinde bulunmaları durumunda ise 2010 yılına kadar vergi yükleri %10 olarak belirlenmiş olup belirlenen tarihlerden sonra söz konusu kurumların kazançları üzerinden %12.5 oranında kurumlar vergisi alınacaktır.

Bu oran diğer Avrupa Birliği Ülkeleri ile karşılaştırıldığında oldukça düşük kalmakta olup eleştirilere maruz tutulmuştur. Komisyon (European Commission) ile yapılan görüşmeler neticesinde 2003 yılından itibaren ticari kazançlar %12.5, diğer kazançlar ise %25 oranında kurumlar vergisine tabi tutulacaktır.

d.2) Temettüilerin vergilendirilmesi

İrlanda'da temettüiler %20 oranında vergi kesintisine tabi tutulmaktadır.

Ancak, aşağıdaki şirketlere yapılan dağıtımlar İrlanda'da vergiden istisna tutulmaktadır. Bunlar;

- İrlanda'da yerleşik şirketler,
- Avrupa Birliği Üye Ülkesi veya İrlanda ile arasında Vergi Anlaşması bulunan ülkelerde yerleşik şirketler,

- Avrupa Birliği Üye Ülkesi veya İrlanda ile arasında Vergi Anlaşması bulunan ülkelerden birinde yerleşik firmanın kontrolü altında olan şirketler,
- Hisseleri Avrupa Birliği Üye Ülkesi, İrlanda ile arasında Vergi Anlaşması bulunan bir ülke veya Maliye Bakanlığı tarafından tanınmış bir ülke borsalarında işlem gören şirketler ile; bu şirketlerin %75 pay sahibi oldukları iştirakleri
- d.3) İrlanda'nın geniş bir vergi anlaşması ağına sahip olması
- d.4) Patent ve royalti ödemelerine getirilen vergisel istisnalar
- d.5) Örtülü kazanç (transfer pricing) düzenlemelerinin kısıtlı olması
- d.6f) Örtülü sermaye (thin capitilization) konusunda herhangi bir düzenleme bulunmaması
- d.7) İrlanda'da çalışan yabancılara ya da İrlanda'dan yurtdışına çalışma amaçlı giden kişilere sağlanan vergisel planlama kolaylıkları
- d.8) KDV ve diğer vergilerde sağlanan indirim ve kolaylıklar
- Üretilen ürünlerin en az %75'inin ihraç edilmesi koşulu ile gerçekleştirilen hizmet ve mal ithalatları üzerinden KDV alınmamaktadır.
- Yatırım faaliyetleri çerçevesinde; KDV, damga vergisi ve diğer harçlar için indirimler sağlanmaktadır.
- d.9) Gümrük muafiyetleri
- İrlanda'ya mal ithal ederek malı aynen Avrupa Birliği'nin dışına ihraç eden firmalar için gümrük muafiyetleri bulunmaktadır.
- d.10) Hızlandırılmış amortisman uygulaması

D) Türkiye'de Kullanılan Teşvik Araçları ve Öneriler

Türkiye'de kullanılan teşvik araçları ve bunlara ilişkin uygulama biçimleri aşağıda açıklanmaktadır.

Şekil 7: Türkiye'de Kullanılan Teşvik Araçları

Teşvik Türü	Uygulanma Şekli
Yatırım İndirimi	Yatırım indirimi tutarının hesaplanmasında mükelleflerin, faaliyetlerinde kullanılmak üzere satın aldıkları veya imal ettikleri amortismanına tabi iktisadi kıymetlere ilişkin harcamalar yatırım indirimine konu edilecek harcamalardır. Araçlar işletmenin esas faaliyet konusu ile ilgili olmak şartıyla yatırım indirimine konu edilir. Yatırım indirimine konu iktisadi kıymetin değeri iktisadi kıymetin değeri en az 6 milyar olmalıdır. Dar mükellefiyete tabi olanlar dahil, ticari ve zirai kazançları bilanço esasına göre tespit edilen vergiye tabi mükellefler için geçerlidir. Yatırım teşvik belgesi alma zorunluluğu kaldırılmıştır,

	otomatik olarak uygulanmaktadır. Bölgesel ve sektörel ayırım bulunmamakta, tüm mükellefler için % 40 oranında uygulanmaktadır.
Gümrük Muafiyeti	Belge almak şartıyla % 100 oranında genel olarak uygulanmaktadır.
KDV Desteği	Yatırım teşvik belgesi olması şartıyla, yerli ve İthal makine-teçhizat için genel olarak uygulanmaktadır.
Vergi, Resim ve Harç İstisnası	İhracat taahhüdüne bağlı olarak uygulanmaktadır.
Gelir Vergisi Stopajı Teşviki	5084 ¹²⁴ Sayılı Yasanın 3. maddesine göre 31-12-2008 tarihine kadar uygulanmak üzere, 01-10-2003 tarihinden itibaren yeni işe başlayan gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin, bu işyerlerinde çalıştırdıkları işçiler ile, bu tarihten önce işe başlamış olan gelir/kurumlar vergisi mükelleflerinin bu tarihten önce ilgili idareye verdikleri en son 4 aylık sigorta prim bordrolarında bildirdikleri işçi sayısına ek olarak yeni işe aldıkları ve fiilen bu işyerlerinde çalıştırdıkları işçilerin ücretleri üzerinden hesaplanan gelir vergisinin, organize sanayi veya endüstri bölgelerinde kurulu iş yerleri için tamamının, diğer yerlerdeki işyerleri için % 80'inin verilecek muhtasar beyanname üzerinden tahakkuk eden vergiden terkin edilecektir.
Bazı Harcamaların Vergiden Düşülmesi	Vergi sisteminde otomatik olarak uygulanmaktadır
Zararın İleriye Aktarılması/Zarar Mahsubu	Vergi mevzuatında otomatik olarak uygulanmaktadır
Amortisman Oranı ve Hızlandırılmış Amortisman	Amortisman oranlarında iktisadi kıymetlerin faydalı ömürleri dikkate alınmaktadır. Hızlandırılmış Amortisman (azalan bakiyeler yöntemi) uygulanırken, amortisman oranı % 50'yi geçmemek üzere normal amortisman oranının iki katıdır.
Enflasyon Düzeltmesi	5024 sayılı Kanunla VUK'na eklenen Geçici 25 inci madde hükmü uyarınca, bilanço esasına göre defter tutan gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin 2003 yılına ilişkin mali tablolarından sadece bilançoları düzeltme işlemine tabi tutulması zorunlu kılınmıştır. Ancak daha sonra 5228 sayılı Kanunla, 2003 yılı sonu itibarıyla aktif toplamı 7,5 Trilyon lirayı ve ciroları toplamı 15 Trilyon lirayı aşan mükellefler için 2004 yılının ikinci üç aylık geçici vergilendirme dönemine ilişkin (ve aynı yılın izleyen geçici vergilendirme dönemlerine ilişkin) mali tabloların düzeltilmesi zorunlu kılınmıştır.
Bedelsiz Yatırım Yeri Tahsisi	5084 sayılı Kanunun 5. Maddesine göre 2001 yılında kişi başına GSYH tutarı 1500 ABD doları veya altında olan illerle birlikte GSYH tutarı 1500 doların üzerinde olup, kalkınmada öncelikli yöreler kapsamında olan illerde en az 10 kişilik istihdamı öngören yatırımlara girişen gerçek veya

¹²⁴ 5084 Sayılı "Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" kapsamında yasadan yararlanacak, kişi başına milli geliri 1500 ABD doları ve altında olan 36 il: Kırşehir, Sinop, Giresun, Amasya, Uşak, Malatya, Sivas, Tokat, Diyarbakır, Afyon, Batman, Erzincan, Osmaniye, Düzce, Çankırı, Siirt, Gümüşhane, Ordu, Erzurum, Bartın, Bayburt, Şanlıurfa, Mardin, Aksaray, Adıyaman, Kars, Van, Iğdır, Yozgat, Ardahan, Hakkari, Bingöl, Bitlis, Şırnak, Muş, Ağrı.

		tüzel kişilere, Hazineye, katma bütçeli kuruluşlara, belediyelere veya il özel idarelerine ait arsa ve arazilerin mülkiyeti bedelsiz olarak devredilebilecektir. Ancak, organize sanayi ve endüstri bölgelerinde yer alabilecek yatırımlar için, bu bölgelerde tahsis edilecek boş parsel bulunmaması koşulu aranacaktır.
Enerji Desteği		5084 sayılı yasaya göre, 31-12-2008 tarihine kadar uygulanmak üzere, 01-10-2003 tarihinden itibaren, imalat sanayi, madencilik, hayvancılık, seracılık, soğuk hava deposu, turizm konaklama tesisi, eğitim veya sağlık alanında faaliyete geçen, fiilen ve sürekli olarak asgari 10 kişi çalıştıran işletmelerin elektrik enerjisi giderlerinin % 20'si Hazinece karşılanır. Bu orana 10'un üzerindeki her işçi için 0,5 puan eklenir. Hazine'ce karşılanacak oran; organize sanayi ve endüstri bölgelerindeki işletmeler için % 50'yi, diğer yerlerde kurulu işletmeler için % 40'ı geçemez.
Sigorta Primi İşveren Paylarında Teşvik		5084 sayılı yasaya göre 31-12-2008 tarihine kadar uygulanmak üzere 01-10-2003 tarihinden itibaren yeni işe başlayan gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin, bu işyerlerinde çalıştırdıkları işçiler ile, bu tarihten önce işe başlamış olan gelir/kurumlar vergisi mükelleflerinin bu tarihten önce ilgili idareye verdikleri en son 4 aylık sigorta prim bordrolarında bildirdikleri işçi sayısına ek olarak yeni işe aldıkları ve fiilen bu işyerlerinde çalıştırdıkları işçiler için, 506 sayılı SSK Kanununun 72. ve 73. maddelerine göre prime esas kazançları üzerinden hesaplanan sigorta primlerinin işveren hissesinin organize sanayi veya endüstri bölgelerinde kurulu iş yerleri için tamamı, diğer yerlerdeki işyerleri için % 80'i Hazine tarafından karşılanacaktır.
Uygun Krediler	Koşullu	KOBİ, bölgesel amaç ve bazı sektörler için sembolik düzeylerde kısmi olarak uygulanmaktadır
Defter kayıtlarında Türkçe'nin dışında başka bir dil ve Türk Lirasının dışında başka bir para birimi kullanılması		5228 sayılı Kanunla VUK'na göre tutulacak defter ve kayıtların Türkçe tutulması zorunlu olmakla beraber, Türkçe kayıtlar bulunmak kaydıyla defterlerde başka dilden kayıt da yapılabileceği, bu kayıtların vergi matrahını değiştirmeyecek şekilde tasdik ettirilecek diğer defterlere de yapılabileceği, kayıt ve belgelerde Türk para biriminin kullanılması esas olmakla birlikte, belgelerin, Türk parası karşılığı gösterilmek şartıyla, yabancı para birimine göre de düzenlenebileceği hükme bağlanmıştır. Maddede ayrıca, ilgili dönem defter tasdik tarihi itibarıyla ödenmiş sermayesinin (yurt dışında kurulan şirketlerin Türkiye'ye ayrılan ödenmiş sermayesi) en az 100 milyon ABD Doları ya da muadili yabancı para karşılığı Türk Lirası ve sermayesinin en az %40'ının ikametgahı, kanuni ve iş merkezi Türkiye'de bulunmayan kişilere ait olması koşuluyla, işletmelere, kayıtlarını Türk para birimi dışında başka bir para birimiyle tutabilme konusunda Bakanlar Kurulunca izin verilebileceği de hüküm altına alınmıştır.
Tam mükellef kurumların yurt dışı iştirak kazançlarının kurumlar vergisi istisnası		5228 sayılı Kanun ile KVK'nun 8.maddesine eklenen 9. bentte yer alan koşulların varlığı halinde uygulanır

Tam kurumların dışında işyerleri temsilcileri ile elde ettikleri kurumlar vergisi istisnası	5228 sayılı Kanun ile KVK'nun 8.maddesine eklenen 10. bentte yer alan koşulların varlığı halinde uygulanır
Uluslararası holding yapılanmasını teşvik eden düzenlemeler	5228 sayılı Kanun ile KVK'nun 8.maddesine eklenen 11. bentte yer alan koşulların varlığı halinde uygulanır

Yukarıda yer alan Türkiye'de geçerli olan vergisel teşvikler yabancı sermayenin Türkiye'de yatırım yapma kararlarında önemli bir etken olsa da, Türkiye'nin potansiyelinden daha düşük bir performans göstermesine neden olan engellerin ortadan kaldırılması zorunludur. Bu engellerin karşısındaki önlemlerin ilki kayıt dışı ekonomiyle etkin ve acil bir mücadele programının uygulanmasıdır.

Kayıt dışı ekonominin sadece bir vergi sorunu olmadığı kabul edilerek başlatılacak bir mücadele için sadece vergi kanunları kapsamında değil ekonomiyi düzenleyen tüm yasalarda açıklık ihtiyacı kabul edilmelidir. Bu çerçevede kayıt dışı ekonominin ithalat, imalat, ticaret, ihracat işlemlerinin bir bütün olarak kapsayacak, tüm ekonomiyi ilgilendiren yasalar üzerinde yapılacak çalışmalarla başarının yakalanabileceği gözden uzak tutulmamalıdır. Ekonomik hayatı düzenleyen kanunlarda kayıt dışılığa yol açan düzenlemeler giderilmeli, kayıt dışılığı ortadan kaldıracak ekonomiyi nama yazılı hale getirecek ikili ilişkilere tarafsız üçüncü şahısların katılmasını sağlayıcı (banka, noter, yeminli mali müşavir, avukat gibi) tarafların menfaatini zıtlıştırıcı (tarım üretiminde sosyal desteklerin sağlanan belgeli hasıllata dayalı olarak verilmesi) cezalandırıcı ve teşvik edici önlemleri beraberce bünyesinde barındıran önlemler tespit edilerek değerlendirilmeli koordinasyon içinde uygulamaya alınmalıdır.

İletişime özel bir önem verilmelidir. Alınacak kararlar elbette bazı kesimlerin alıştıkları uygulamaları değiştirmelerine yol açacağından tepkiler doğacaktır. Ancak bu konuda kamuoyunun ve kayıt içinde bulunan birimlerin desteği alınmalıdır. İyi bir iletişim planı çerçevesinde, birçok güçlüğü üstesinden gelineceği göz ardı edilmemelidir.

Mevzuattaki düzenlemelerin istikrarsızlığı konusu ise kısa dönemde alınacak önlemlerle giderilmesi mümkün olmayan engel niteliğindedir. Bu konularda anlayış değişikliğinin hayata geçirilmesi için Vergi İdaresinin Yeniden Yapılandırma Projesi

~~süreci içinde ele alınarak uzun vadeli sonuçları hedefleyen bir programın uygulanması gerekir.~~

Aşağıda Türkiye’de yabancı sermayenin vergilendirilmesi konusunda birkaç öneriye yer verilmiştir.

1) Vergi Tatili Konsepti Mevzuatımıza Kazandırılabilir

Vergi tatilleri ilgili tablodan görüleceği üzere, yabancı yatırımcıları çekmek için en sık ve yaygın olarak kullanılan teşvik yöntemidir. Türkiye, yatırım indiriminin bu uygulamanın alternatifini oluşturduğu gerekçesiyle vergi tatillerine sıcak bakmamıştır. Bir tür vergi tatili olarak yorumlanacak belli bölgelerde yapılan yatırımlara sağlanan vergi teşvikleri ile teşvik sisteminin tamamlandığı düşünülmüştür. Vergi tatillerinin hatta tüm vergisel teşviklerin yatırımlar özellikle yabancı yatırımlar üzerinde olumlu etkilerini savunanlar olduğu kadar olumlu hiçbir katkı sağlamadığını ileri sürenler de vardır. Ancak meseleye yarar açısından ziyade rekabet bakımından yaklaşmakta yarar vardır. Yabancı sermaye konusunda bir rekabet ortamında yaşandığı ve rakip ülkelerin vergi tatillerini yabancı yatırımcıları çekmek için kullandığı göz önünde bulundurularak Türkiye’nin de aynı yöntemleri kullanması zaruri görülmektedir. Bu bakımdan vergi tatilleri konusunda örneklere bakarak Türkiye için uygun bir model geliştirilmelidir. Bu esnada vergi tatili için bölge (belli bölgelerde daha uzun, belli bölgelerde hiç tatil vermemek), sektör (belli sektörlerde uzun, diğer sektörlerde daha kısa, belli bölge belli sektörlerde en uzun veya en kısa), başlangıç tarihi (izin alındığı yıldan itibaren, kar edilmeye başlandığı yıldan itibaren), oran (karların tamamını, karların bir oranını veya Kurumlar Vergisi oranını %0’a kadar indirmek, ya da yine sektör, bölge, süre ile ilintili bir şekilde vergi oranından indirim sağlanarak), tutar (getirilen sermaye değerine döviz olarak ulaşıncaya kadar, getirilen sermayenin iki katı, yarısı) yaratılan katma değer sebebiyle karşılaşılan yükler (istihdam üzerinden ödenen vergi ve sosyal güvenlik primlerinin tamamı kadar, beş katı kadar Kurumlar Vergisinden indirim) kullanılan kamusal hizmetler ve mallar için (elektrik, doğal gaz gibi dünya fiyatlarıyla farklı bir fiyatla alınan yine bu mal ve hizmetler için ödenen tutarının bir bölümünün Kurumlar Vergisinden indirimi gibi) yöntemler göz önünde tutulmalıdır. Bütün bu alternatifleri değerlendirilirken dikkate alınması gereken en önemli husus basitlik,

~~netlik ve açıklık olmalıdır. Çok etkin bir sistem kurmak, birkaç amacı birden gerçekleştirmek için basitlikten uzaklaşılmalıdır.~~

2) Geçici vergi (4. dönem geçici vergi) kaldırılabilir

Geçici vergi oranının %33'e yükseltilmesi ile 4. dönem geçici vergi uygulaması nedeniyle ilgili yıl kurumlar vergisinin önceden tahsil edilmesi sonucu doğmaktadır. Yani, mükellefler 1.1.200X-31.12.200X dönemine ilişkin 4. dönem geçici vergisini %33 üzerinden müteakip yılın Şubat ayının 17. günü ödediğinde zaten kurumlar vergisini ödemiş durumda olacaklardır. Yani Mali İdare kurumlar vergisini 2 ay önceden tahsil etmiş olacaktır. Bu durumun önlenmesi için 4. dönem geçici vergi uygulamasının kaldırılması gerekmektedir.¹²⁵

3) Konsolide Bazda Vergi Beyannamesi Düzenleme İmkânı Tanınabilir

Kurumlar topluluğunun vergi ödeme gücü tüm topluluğun mali gücü ile orantılıdır. Şirketlerin yeni yatırımları yapmaları, geçici süre ile de olsa zarar eden şirketlerinin faaliyetlerini sürdürmelerine imkan tanıyıcı düzenlemelere ihtiyaç vardır. Dolayısıyla Türkiye'de de yine Hollanda, Belçika gibi bu konuda başarılı olmuş ülkelerin örneklerinden faydalanarak doğrudan ve dolaylı iştirakleri belli bir oranının üstünde olan grup şirketlerinin Kurumlar ve hatta Katma Değer Vergisi beyannamesini konsolide bazda vermelerine imkan sağlanmalıdır.

4) Keyfi Olmayan Yeknesak Uygulamalar Getirilmelidir

İnceleme elemanlarının Bakanlığın görüş açıkladığı (tebliğ yayınladığı) bir konu aksine inceleme yapmalarının engellenmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Bu genelgeye uyulmasının sağlanması mükelleflerin gereksiz dava masraf ve stresi yaşamasını önleyecek, inceleme elemanından inceleme elemanına farklı yorumlar yapılmasının önü alınabilecektir.

¹²⁵ GVK Mükerrer Md. 120

~~5) Büyük Yatırımlar İçin Teşvikler ve Vergilemede Özel Hükümler İhdasına İmkan Veren Bir Yapı Kurulabilir~~

Bazı yatırımlar ülkenin ekonomik kalkınmasında hayati önemler taşıyabilmektedir. Miktar olarak önemlerinin yanı sıra, sağladıkları istihdam, ihracat, yarattıkları yan sanayi, teknolojik imkanlar sebebiyle kaçırılmaması gereken fırsatlar niteliğindedir. Her ülke, bu tür yatırımları kendine çekmek için arayışlar içindedir. Türkiye bakımından hayati önemi olan projeler örneğin bor tuzları projesi, örneğin altın, örneğin toryum, örneğin İsrail'e su satışı, örneğin Türkiye'nin dünyanın sayılı üretim merkezlerinden birisini oluşturmasını sağlayacak yüksek teknoloji projeleri gibi alanlarda, gerektiğinde projenin tanımı yapılarak adeta ihaleye çıkılıyormuş gibi uluslararası kuruluşlardan teklif alınmasına imkan sağlanacak hukuki alt yapı kurulmalıdır. Örneğin Türkiye'de bor tuzlarının işlenmesi projesine ne kadar yatırım yapacakları, ne kadar istihdam, ihracat, yan sanayii sağlayacakları bu alanda dünya devi olan kuruluşlarla birer birer konuşularak bu yatırımın gerçekleşmesi için hangi teşvikleri isteyecekleri üzerinde mutabakat sağlamaya çalışılmalı en büyük yatırımı en az teşvikle sağlayacak olana proje gerekli şartlar ve teşvikler oluşturularak verilmelidir. Gerekirse bu konuda kanun çıkarılmalıdır. Aynı şekilde mesafe alınmak istenen endüstrilerin Türkiye'ye çekilmesi için yine bu alanın devleri ile bu sektörde Türkiye'de yatırım yapmalarının beklediği belirtilerek yatırım için arayacakları koşullar öğrenilmeli, görüşmelerle, pazarlıklarla projenin Türkiye'ye kazandırılmasına çalışılmalıdır.

Dünyanın dev şirketlerinin yeni yatırım projeleri takip edilmeli, bu projelerin Türkiye'ye kazandırılması için inisiyatif kullanılarak arzuladıkları yatırım olanaklarının Türkiye'de sağlanılmasına çalışılmalıdır. Aktif bir yaklaşımla Türkiye'nin mevcut yurtdışı teşkilatı bu hususları gerçekleştirmek üzere eğitilmeli, yetki ve sorumluluk sahibi kılınmalıdır.

IV) TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ VERGİLENDİRİLMESİ

Türkiye'de yabancı sermaye yatırımları, daha önceki bölümlerde açıklandığı üzere, mevcut yasal düzenlemeler çerçevesinde yerli sermaye yatırımları ile eşit muamele görmektedir. Türk vergi mevzuatı içerisinde sadece yabancı sermayeye ilişkin özellikli düzenlemeler de bulunmaktadır. Bu bölümde Türk vergi mevzuatının genel işleyişi ana tema olarak ihmal edilecek; ancak genel mevzuat yapısı içerisinde yabancı sermayenin vergilendirilmesi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ve portföy yatırımlarının vergilendirilmesi olarak iki bölümde açıklanmaya çalışılacaktır.

A) Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Vergilendirilmesi

Türkiye'deki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından elde edilen gelirin Kurumlar Vergisi Kanunu'na göre vergilendirilmesi için bu yatırımların, KVK'nın 1. maddesinde sayılan kurumlar tarafından gerçekleştirilmesi ve gelirin bu yabancı sermayeli kurumlar bünyesinde elde edilmiş olması gerekmektedir. Yabancı sermayeli kurumların elde ettikleri gelirler, aşağıda açıklandığı üzere kurumlar vergisi açısından iki esasa göre de vergilendirilebilir.

Türkiye'de bulunan yabancı sermayeli kurumlar, Türkiye'de Türk yasalarına göre bir şirket kurarak faaliyette bulunabilecekleri gibi, Türkiye'de sadece şube açmak veya şube açmadan bazı işlemler yapmak şeklinde de faaliyette bulunabilirler. Her iki şekilde de Türkiye'de faaliyette bulunabilecek olan yabancı sermayeli kurumların Türkiye'de elde ettikleri gelirler, Kurumlar Vergisi Kanunu açısından birinci durumda tam mükellefiyet esasında, ikinci durumda ise dar mükellefiyet esasında vergilendirilir.¹²⁶

KVK'nın 9. maddesi hükmüne göre, mezkur Kanun'un 1. maddesinde yazılı olan tüzel kişilerden kanuni veya iş merkezi Türkiye'de bulunanlar, gerek Türkiye'de gerekse yabancı memlekette elde ettikleri kazançlarının tamamı üzerinden Türkiye'de vergi öderler. Kanuni veya iş merkezinden her ikisi de Türkiye'de bulunmayan KVK'nın 1. maddesinde yazılı tüzel kişiler, sadece Türkiye'de elde ettikleri kazançlar üzerinden Türkiye'de vergi öderler.

¹²⁶ Ali Tuğlu, "Yabancı Sermayeli Kurumların Elde Ettikleri Gelirlerin Vergilendirilmesi", Yaklaşım, Sayı 128, 2003, sy. 108.

~~Yabancı sermayeli bir kurumun Türkiye’de dar mükellefiyet esasına göre vergilendirilmesi için sadece kanuni ve iş merkezinin Türkiye dışında olması şartı aranılır. KVK’nın 10. maddesi hükmüne göre iş merkezi, iş bakımından işlemlerin bilfiil toplandığı ve idare edildiği yer; kanuni merkez ise vergiye tabi kurumların esas tüzük veya ana sözleşmelerinde veya kuruluş kanunlarında gösterilen yerdir.~~

Kurumlar vergisi mükelleflerinin ortaklarının T.C. tabiiyetinde olup olmadıkları ve ortakların nerede ikamet ettikleri, kurumun dar mükellefiyet esasına göre mi yoksa tam mükellefiyet esasına göre mi vergilendirileceği konusunda önem teşkil etmez. Ancak dar mükellefiyet esasında vergilendirilmekte olan kurumun ortaklarının ve yöneticilerinin Türkiye’de ikamet ediyor olmaları, söz konusu kurumun iş merkezinin Türkiye’de olduğu; bu nedenle tam mükellefiyet esasına göre vergilendirilmesi gerektiği şeklinde yoruma neden olabilir. Bu durumda, muhasebenin tutulduğu, genel yönetim giderlerini oluşturan işlerin, personelin, imalat ve alım satımının yoğunlaştığı yer iş merkezinin tespitinde önem arz eder.¹²⁷

Bu nedenle, Türkiye’de faaliyette bulunan yabancı sermayeli kurumların dar mükellefiyet esasına göre vergilendirilmeleri için bu kurumların yurt dışında kurulmuş olmaları şartı yeterli olmamaktadır. Eğer bu kurumların iş merkezleri Türkiye’de ise tam mükellefiyet esasına göre vergilendirileceklerdir.

Türkiye’de faaliyette bulunan yabancı sermayeli kurumların, tam mükellefiyet esasına göre veya dar mükellefiyet esasına göre vergilendirilmeleri, vergiye tabi gelirin tespiti, beyanı, kurumun Türkiye içinde ve dışında elde ettiği kazançların vergiye tabi olup olmadığı, vergi kanunlarının bazı maddelerinin dar mükellefiyete veya tam mükellefiyete münhasır olması gibi farklılıklar arz eder (Örneğin KVK’nın geçici 28. maddesinde mevcut olan iştirak hisseleri veya gayri-menkullerin satış kazancının tespiti ile ilgili olan istisna hükmünden sadece tam mükellef kurumlar yararlanacaktır. Yine GVK’nın Mükerrer 81. maddesi hükmüne göre dar mükellef kurumların yabancı sermaye mevzuatına göre ilgili merciden izin almak suretiyle, Türkiye’ye bizzat getirdikleri nakdi ve ayni sermaye karşılığında iktisap ettikleri menkul kıymetler ile iştirak hisselerinin elden çıkarılmasından doğan değer artış kazancının hesabında kur farkından doğan kazançlar dikkate alınmayacaktır).

Türkiye’de faaliyette bulunan yabancı sermayeli kurumların tam mükellefiyet esasına ve dar mükellefiyet esasına göre vergilendirilmeleri halinde kazançlarının tespiti ve vergilendirilmesine ilişkin usul ve esaslara aşağıda yer verilmiştir.

¹²⁷ Ali Tuğlu, “Yabancı Sermayeli Kurumların Elde Ettikleri Gelirlerin Vergilendirilmesi”, Yaklaşım, Sayı 128, 2003, sy. 109.

~~1) Türkiye’de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Kurumların Tam Mükellefiyet Esasında Vergilendirilmesi~~

Kurumlar Vergisi Kanununun 9. maddesinde tam mükellef kurumun tanımı şu şekilde yapılmıştır:

“Birinci maddede yazılı tüzel kişilerden kanuni veya iş merkezleri Türkiye’de bulunanlar gerek Türkiye’de gerekse yabancı memleketlerde elde ettikleri kurum kazançları üzerinden vergilendirilirler”

Mezkur kanunun 1. maddesinde sayılan tüzel kişiler ise şunlardır:

- Sermaye Şirketleri,
- Kooperatifler,
- İktisadi Kamu Müesseseleri,
- Dernek ve vakıflara ait iktisadi işletmeler,
- İş ortaklıkları

Yabancı sermayeli kurumun kanuni merkezinin veya iş merkezinin Türkiye’de bulunması durumunda bu kurumun Türkiye’de veya başka ülkede elde ettiği gelirlerin tamamı Türkiye’de vergilendirilir. Bu durumda söz konusu kurumun elde ettiği gelirin vergilendirilmesi Türkiye’de faaliyette bulunan diğer Türk sermayeli kurumların gelirlerinin vergilendirilmesinden farklı değildir.

Yabancı sermayeli kurumların elde ettikleri kurum kazancından, kazancını elde edilmesi için yapılan giderler düşülerek, bir hesap dönemi içinde elde ettikleri gelirler üzerinden safi kurum kazancı hesaplanır.¹²⁸ Bu kurumların elde ettikleri safi kazanç, Gelir Vergisi Kanunu’nun ticari kazanç hakkındaki hükümlerine göre tespit olunur.

Tam mükellefiyet esasına göre vergilendirilen yabancı sermayeli kurumların elde ettikleri kazanç ve iratlar kaynağı ne olursa olsun (ticari, zirai, serbest meslek kazançları, menkul ve gayrimenkul sermaye iratları, ücret, diğer kazanç ve iratlar) bir bütün halinde “Kurum Kazancı” olarak nitelendirilerek, bu gelirler hakkında Gelir Vergisi Kanunu’nun ticari kazanç hakkındaki esasları uygulanarak safi kurum kazancı hesaplanır.

Kurumlar Vergisi Kanunu’nun, 13. maddesinin birinci fıkrasına göre; kurum kazancı, ticari kazancın hesaplanması ile ilgili esaslara göre tespit edileceğinden, kurum kazancının tespitinde öncelikle Gelir Vergisi Kanunu’nun ticari kazançla ilgili

¹²⁸ KVK Md. 13

~~40. maddesinde yer alan giderler, daha sonra KVK'nın 14. maddesinde 8 bent halinde sayılan giderler hasılatından indirim konusu yapılacaktır. Kurum kazancının tespitinde indirilecek giderleri belirleyen gerek Gelir Vergisi Kanunu'nun 40. maddesi hükmü, gerekse Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 14. maddesi hükmü birer sınırlama hükümleridir. Dolayısıyla, bu maddelerde yer almayan giderler kurum kazancından indirim konusu yapılamayacaktır.~~

Tam mükellefiyet esasına göre vergilendirilen yabancı sermayeli kurumların vergi kanunları karşısındaki durumu aynen Türkiye'de yerleşik Türk sermayeli kurumların durumu gibidir. Bu kurumlar, Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre, 1. sınıf tüccar olarak bilanço esasına göre defter tutacak,¹²⁹ yine aynı Kanuna göre kullanılması gereken vesikalarla tüm ticari faaliyetlerini tevsik edecektir. Bu kurumlar aynı zamanda katma değer vergisi mükellefi olduklarından Katma Değer Vergisi Kanunu'na¹³⁰ göre yükümlülüklerini de yerine getireceklerdir. Diğer vergi kanunları kapsamındaki işlemlerinden de aynen Türk sermayeli kurumlar gibi sorumlu olacaklardır.

Bu noktada şöyle bir ayırımın yapılması gerekmektedir. Çalışmanın ana teması yabancı sermayeli kurumların vergilendirilmesi olduğu için, yerli sermaye kurumlarının vergilendirilmesi ile örtüşen diğer vergisel düzenlemelere detaylı olarak yer verilmemiş; bundan sonraki bölümde ise yabancı sermaye yatırımlarını arttırmaya yönelik teşvik amacıyla çıkarılan 31.07.2004 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 5228 sayılı Kanun ile Kurumlar Vergisi Kanununda yapılan önemli değişiklikler incelenmeye çalışılmıştır.

2002 yılı sonlarında kamuoyuna açıklanan Acil Eylem Planında, Türkiye'deki vergilendirme sistemi ile ilgili olarak yapılacaklar konusunda üç aşamalı bir plan öngörülmüştür. Söz konusu planın ilk aşamasında, gerçek kişilerin gelirlerinin vergilendirilmesine ilişkin olarak 1998 yılında 4369 sayılı Kanunla yapılan düzenlemelerin daha uygulanmaya bile başlamadan yürürlükten kaldırılmış, ikinci aşamasında ise vergi idaresi ile mükellefler arasındaki ihtilafların ortadan kaldırılması ve bu kapsamda vadesinde ödenmemiş vergi borçları için uygun koşullarla taksitlendirilmesi uygulaması getirilmiştir.

Planın üçüncü aşamasına da, geçtiğimiz yıl Nisan ayında 4842 sayılı Kanunun kabulü ile başlanmıştır. Anılan Kanunla, vergi kanunlarında kapsamlı değişiklikler yapılmış, bu bağlamda, kurum kazançları üzerindeki vergi yükü %65'lerden %

¹²⁹ VUK Md. 117/4

¹³⁰ KDV Md. 8

45'lere düşürülürken, vergilendirme sistemimizin önemli uygulamalarından biri olan yatırım indirimi uygulamasında köklü değişiklikler yapılmıştır. Bunu, 2003 yılının sonlarına doğru kabul edilen 5024 ve 5035 sayılı Kanunlar izlemiştir. 5024 sayılı Kanunla, gerçek vergi matrahlarının beyanı ve vergilendirilmesine yönelik önemli adımlar atılmış ve mali tabloların enflasyonun olumsuz etkilerinden arındırılması amacıyla düzeltilmesi hükmüne bağlanmıştır. Hemen ardından kabul edilen 5035 sayılı Kanunla da yine çok sayıda vergi kanununda önemli değişiklikler yapılmıştır.

Planın üçüncü aşaması kapsamında olmak üzere, 5228 sayılı Kanun kabul edilip ve 31.07.2004 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Kanunla, 13'ü vergi kanunu olmak üzere toplam (29) kanun ve bir Kanun Hükmünde Kararnamede değişiklik ve düzenlemeler yapılmıştır. Bu kanunların pek çok maddesine yeni hükümler eklenirken, bazı madde hükümleri değiştirilmiş veya yürürlükten kaldırılmıştır. Vergilendirme sistemimizde ilk kez mükelleflere yabancı para birimi ile belge düzenleme ve kayıt tutma imkanı sağlanmıştır. Yine bu bağlamda, kurumlar vergisinden istisna kazançların kapsamı genişletilmiştir.¹³¹

b.1) Mali Tabloların Enflasyonun Olumsuz Etkilerinden Arındırılmasına Yönelik Düzenlemeler

Gerçek vergi matrahlarının vergilendirilmesi, tüm Dünyada vergilendirme sistemlerinin üzerinde önemle durdukları bir noktadır. Çünkü, gerçek vergi matrahının vergilendirilmesi, vergi ödeyenin ödeme gücünün de doğru olarak tespit edilebilmesi anlamına gelmektedir. Bunun da yegane yolu, vergilendirme sırasında dikkate alınan mali tabloların, işletmenin gerçek durumunu yansıtabilmesidir. Bunun mümkün olamadığı durumlarda, ya işletmeler sermayelerinden vergi öder duruma gelmekte, ya da vergi idaresi, tahsil etmesi gereken vergiyi tam olarak tahsil edememektedir.

Günümüzde, mali tabloları, iktisadi kıymetlerin gerçek değerlerini göstermekten uzaklaştıran ve bu sebeple de gerçek vergi matrahlarının vergilendirilmesini önleyen önemli bir faktör, fiyatlar genel seviyesinin sürekli artışı olarak tanımlanan enflasyondur.

Enflasyonun olumsuz etkileri, sadece vergi ödeme gücünün tam olarak belirlenmesinde görülmemektedir. Enflasyon, diğer taraftan, işletmelerin ekonomik

¹³¹ <http://www.vergidegundem.com-Sirkuler/2004/147>

ve finansal yapıları ile ilgili de önemli sonuçlar doğurmaktadır. Daha açık bir ifade ile, enflasyon, bir taraftan işletmelerin ekonomik ve finansal yapılarını bozarken, diğer taraftan da bu yapıları gösteren ve hem vergi idaresi yönünden; hem işletme sahip veya sahipleri yönünden ve hem de işletme ile ticari ilişkide bulunan diğer işletmeler bakımından büyük önem taşıyan muhasebe bilgilerini güvenilir olmaktan çıkarmaktadır. Söz konusu bilgileri güvenilir kılmanın yolu, iktisadi kıymetlerin, enflasyonun olumsuz etkilerinden arındırılarak mali tablolarda gerçek değerleri ile yer almalarını sağlamaktır. Örneğin, enflasyonun işletmeler üzerinde yarattığı en büyük etki, onların sermayelerini aşındırmak şeklinde ortaya çıkmaktadır. Klasik muhasebe, ancak sermayenin nominal değerini korumakta, enflasyondan dolayı paranın satın alma gücünde meydana gelen düşüşler nedeniyle ortaya çıkan sermayenin reel değerindeki düşüşleri ifade edememektedir.

Enflasyonun işletmeler üzerindeki, yukarıda özetlenen olumsuz etkileri; hızına, işletme varlıklarının nakdi olan ve olmayanlar bakımından dağılımına, işletmenin ürettiği mallara olan talebe, varlıkların devir hızına ve işletmenin borç yapısına bağlı olarak değişebilmektedir.

Türkiye’de, gerçek vergi matrahlarının vergilendirilmesi suretiyle vergi adaletinin sağlanmasına yönelik olarak uzun yıllardır kamu yönetimlerine iletilen talepler, nihayet 5024 sayılı Kanunla karşılık bulmuştur. Kabul edilen Kanunla, özetle, işletmelerin mali tablolarının enflasyonun olumsuz etkilerinden arındırılması amacıyla yönelik olarak düzeltilmesi sağlanmaktadır.

Hemen belirtmek gerekir ki, enflasyon düzeltilmesi uygulaması, yaygın olarak inanıldığı gibi, her mükellefte vergi matrahını azaltıcı bir etki yaratmayacaktır. Etkinin yönü ve büyüklüğü, mükellefin mali tablosunun yapısına göre değişecektir. Aşağıda yeni düzenlemenin ana hatları özetlenmektedir.¹³²

b.1.1) Mali tabloların enflasyona göre düzeltilmesi uygulamasından sadece bilanço esasına göre defter tutan gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri yararlanabilecektir. Serbest meslek erbabı ile işletme hesabı esasına göre defter tutan mükelleflerin uygulamadan yararlanmaları mümkün olmayacaktır.

b.1.2) Uygulama, Kanunda, koşula bağlı bir uygulama olarak tanımlanmıştır. Daha açık bir ifade ile, bilanço esasına göre defter tutan gelir ve kurumlar vergisi

¹³² GVK Mük Md. 298 ve GVK Geç.Md. 25

mükellefleri, fiyat endeksindeki (Türkiye geneli için hesaplanan ve ilan edilen Toptan Eşya Fiyatları Genel Endeksi) artışın, içinde bulunulan dönem dahil olmak üzere son üç hesap döneminde % 100'den ve içinde bulunulan hesap döneminde % 10'dan fazla olması halinde mali tablolarını düzeltmeye tabi tutabileceklerdir. Bu iki koşuldan birinin gerçekleşmemesi halinde, düzeltme uygulaması yapılamayacaktır. Ancak, Bakanlar Kurulu'na, yukarıda belirtilen % 100 oranını % 35'e indirme veya tekrar kanuni seviyesine çıkarma , % 10 oranını ise % 25'e kadar çıkarma veya tekrar kanuni seviyesine indirme yetkisi verilmiştir.

Öte yandan, geçici vergi uygulamasında, yukarıda son üç hesap dönemi ve son hesap dönemi ifadeleri, geçici vergi döneminin son ayı dahil olmak üzere, son (36) ay ve son (12) ay olarak dikkate alınacaktır.

b.1.3) Bir hesap döneminde geçici vergi dönemlerinden herhangi birinde düzeltme yapılması halinde, izleyen geçici vergi dönemlerinde ve hesap dönemi sonunda da düzeltme yapılması zorunlu olacaktır.

b.1.4) Mali tabloların düzeltilmesine ilişkin 5024 sayılı Kanunun yürürlük tarihi 01.01.2004 olarak belirlenmiştir. Ancak, Kanunun Geçici 1 inci maddesi hükmü ile, dileyen mükelleflere, 2004 yılının ilk geçici vergi döneminde, beyan edecekleri geçici vergi matrahının tespitinde; enflasyon düzeltilmesine ilişkin hükümler yerine Vergi Usul Kanununun bu Kanunla değiştirilmeden önceki değerlendirme hükümleri ile Gelir Vergisi Kanunu ve Kurumlar Vergisi Kanununun bu Kanunla kaldırılan hükümlerini ve Vergi Usul Kanununun 280 inci maddesinin bu Kanunla kaldırılan son fıkrası hükmünü uygulama imkanı sağlanmıştır. Bu tercihin kullanılması halinde, enflasyon düzeltilmesinin dikkate alınmadığı hususu beyannamede belirtilecektir. Beyanname verme süresi içinde bu hususu bildirmeyen veya beyanname vermeyen mükelleflerin enflasyon düzeltilmesine ilişkin hükümleri dikkate almadıkları kabul edilecektir. Kendilerine özel hesap dönemi tayin edilmiş mükellefler, bu tercihlerini, 2004 yılında biten hesap döneminden sonra başlayan ilk geçici vergilendirme döneminde kullanabileceklerdir.

b.1.5) Düzeltme işlemi, Türkiye geneli için hesaplanan Toptan Eşya Fiyatları Genel Endeksi göz önünde bulundurularak Maliye Bakanlığı'nca belirlenecek düzeltme katsayıları kullanılarak yapılacaktır. Düzeltme işlemi için başlangıç tarihi 1970

olarak belirlenmiştir. Bu nedenle, 1970 yılından önce aktif veya pasife girmiş olan iktisadi kıymetler, 1970 yılında girmiş kabul edilecektir. Öte yandan, düzeltme sonucu bulunan tutarlar, izleyen dönemde enflasyon düzeltilmesi yapıp yapılmadığına bakılmaksızın, izleyen dönemin başlangıç değerleri olarak dikkate alınacaktır.

b.1.6) Düzeltme işleminde ;

- Alış bedeli ile değerlendirilen menkul kıymetlerle mali duran varlıklar için; satın alma tarihi,
- İlk madde ve malzeme, ticari mallar, yarı mamul ve mamul stokların maliyetine dahil edilen unsurlar, yıllara sari inşaat ve onarım işlerinde maliyeti oluşturan unsurlar, gelecek aylara ve yıllara ait giderler, maddi duran varlıklar ve bu varlıkları oluşturan unsurlar, maddi olmayan duran varlıklar ve bu varlıkları oluşturan unsurlar, özel tükenmeye tabi varlıklar ve bu varlıkları oluşturan unsurlar, yıllara sari inşaat ve onarım hakedişleri, haklar ve şerefiyeler için; defterlere kayıt tarihi,
- Parasal olmayan alınan depozito ve teminatlar ile avanslar, nakit olarak ödenmiş sermaye, hisse senetleri ihraç primleri, hisse senedi iptal kârları için; tahsil tarihi,
- Parasal olmayan verilen depozito ve teminatlar ile avanslar için; ödeme tarihi,
- Ayni sermaye olarak konulan kıymetler için; mülkiyetin intikal ettiği tarih,
- Kâr yedekleri, geçmiş yıl kârları ve net dönem kârının sermayeye ilave edilmesi dolayısıyla artırılan sermaye için; tescil tarihi,
- Nakdi sermaye karşılığı alınan hisse senetleri için; ödeme tarihi, ayni sermaye karşılığı alınan hisse senetleri için; sermaye olarak konulan kıymetlerin mülkiyetinin intikal ettiği tarih, temettü karşılığı alınan hisse senetleri için; iştirak edilen şirket sermayesinin tescil tarihi,
- Parasal olmayan karşılıklar için; ilgili olduğu kıymetin düzeltmeye esas tarihi

esas alınacaktır.

b.1.7) Düzeltme işlemini kolaylaştırmaya yönelik olarak, Kanunla, Maliye Bakanlığı'na, mükellef veya meslek grupları ya da mükelleflerin aktif toplamları

veya ciroları itibarıyla, enflasyon düzeltilmesinde toplulaştırılmış yöntemler kullanılmasına izin verme yetkisi tanınmıştır. Bakanlığın böyle bir yetkiyi kullanması halinde, bu yöntemi seçecek mükelleflerin, üç yıl boyunca bu yöntemden vazgeçmeleri mümkün olamayacaktır.

b.1.8) Enflasyon düzeltilmesi uygulanan dönemlerde, yatırım indirimi istisnası tutarının hesaplanmasında amortisman tabii iktisadi kıymetin aktife alındığı hesap dönemi sonundaki düzeltilmiş değeri esas alınacaktır. Ancak iktisadi kıymetin aktife alındığı hesap döneminden önceki hesap dönemlerinde gerçekleşen harcamalar, gerçekleştirildikleri dönem sonundaki düzeltilmiş değerleri ile dikkate alınacaktır. İzleyen dönemlerde enflasyon düzeltilmesi nedeniyle bu harcamalardan kaynaklanan farklar üzerinden yatırım indirimi istisnası hesaplanmayacaktır. Öte yandan, yatırım harcamalarının yapıldığı yıla ilişkin vergi matrahının tespitinde, kazancın yetersiz olması nedeniyle dikkate alınamayan istisna tutarı, izleyen dönemlerde, bu dönemlerde Devlet İstatistik Enstitüsü Toptan Eşya Fiyatları Genel Endeksinde meydana gelen artış oranında artırılarak dikkate alınacaktır (Daha önce yeniden değerlendirilme oranında artırılmaktaydı).

b.1.9) 4842 sayılı Kanunla yatırım indirimi uygulamasında yapılan değişikliklerle, 24.04.2003 tarihinden önce alınmış veya müracaat edilmiş teşvik belgelerine istinaden 24.04.2003 tarihinden sonra yapılacak yatırım harcamalarının eski hükümlere göre yatırım indiriminden yararlandırılması kabul edilmiş (GVK Md. Geçici 61), bu harcamaları için yeni hükümlerden yararlanmak isteyenlerin ise 15.05.2003 tarihine kadar bağlı buldukları vergi dairelerine yazılı olarak başvurmaları istenmiştir. 5024 sayılı Kanunla ise, önceki teşvik belgelerine istinaden 24.04.2003 tarihinden sonra yapacakları yatırım harcamalarında yeni hükümlere tabii olmayı tercih etmeyen mükelleflere yeni bir tercih hakkı verilmektedir. Dileyen mükellefler, 15.02.2004 tarihine kadar bağlı buldukları vergi dairelerine yazılı olarak başvurarak, eski teşvik belgelerine istinaden 24.04.2003 tarihinden sonra yaptıkları yatırım harcamaları için 4842 sayılı Kanunla getirilen yeni hükümlerden (GVK Md. 19) yararlanabileceklerdir. Bu Kanundan yararlanarak tercihini değiştirmeyenler, yatırım indirimi istisnasının tutarının tespitinde, düzeltme farklarını dikkate alamayacaklardır.

b.1.10) 5024 sayılı Kanunla amortisman uygulamasında yapılan değişiklik ile, iktisadi kıymetlerin itfasında kullanılacak amortisman oranlarının, iktisadi kıymetlerin faydalı ömürleri de dikkate alınarak Maliye Bakanlığı tarafından tespit ve ilan edilmesi hükme bağlanmıştır. (Daha önce, % 20'yi aşmamak üzere mükelleflerce serbestçe belirlenen oranlar kullanıyordu)

b.2) Tam mükellef kurumların yurt dışı iştirak kazançları belli koşullarla kurumlar vergisinden istisna edilmiştir (Kurumlar Vergisi Kanunu, Madde.8)

5228 sayılı Kanunla KVK'nun 8 inci maddesine eklenen (9) numaralı bent hükmü ile, kanuni ve iş merkezi Türkiye'de bulunmayan anonim veya limited şirket mahiyetindeki bir şirketin (esas faaliyet konusu finansal kiralama veya her nevi menkul kıymet yatırımı olanlar hariç) sermayesine, kazancın elde edildiği tarihe kadar devamlı olarak en az iki yıl süreyle %25 veya daha fazla oranda iştirak eden kurumların, bu iştiraklerin kanuni veya iş merkezinin bulunduğu ülke vergi kanunları uyarınca en az %20 oranında (esas faaliyet konusu finansman temini veya sigortacılık olanlarda en az, Türkiye'de uygulanan kurumlar vergisi oranında) kurumlar vergisi benzeri vergi yükü (kanuni veya iş merkezinin bulunduğu ülkede ilgili dönemde tahakkuk eden toplam kurumlar vergisi benzeri verginin, bu dönemde elde edilen toplam dağıtılabılır kurum kazancı ile tahakkuk eden kurumlar vergisi toplamına oranlanması suretiyle tespit edilecek olup, %20 vergi yükü oranını, %25'e kadar artırmaya veya kanuni oranına kadar indirmeye Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır) taşıyan ve en az %75'i ticari, zirai veya serbest meslek kazancı niteliğinde olan kazançları üzerinden elde ettikleri ve elde edildiği vergilendirme dönemine ilişkin yıllık kurumlar vergisi beyannamesinin verilmesi gereken tarihe kadar Türkiye'ye transfer ettikleri iştirak kazançları, kurumlar vergisinden istisna edilmiştir.

Görüldüğü gibi, düzenleme ile, kurumların, kanuni ve iş merkezi Türkiye'de bulunmayan anonim ve limited şirket mahiyetindeki bir şirketin sermayesine iştiraklerinden elde ettikleri kazançlar,

- (a) iştirak edilen dar mükellef şirketin sermayesine, kazancın elde edildiği tarihe kadar devamlı olarak en az iki yıl süreyle %25 veya daha fazla oranda iştirak edilmiş olması,

- (b) iştirak edilen dar mükellef şirketin kanuni veya iş merkezinin bulunduğu ülkenin vergi mevzuatı uyarınca en az %20 oranında (esas faaliyet konusu finansman temini veya sigortacılık olanlarda en az, Türkiye’de uygulanan kurumlar vergisi oranında) kurumlar vergisi benzeri vergi yükü taşıması,
- (c) iştirak edilen dar mükellef şirketin kazançlarının en az %75’inin ticari, zirai veya serbest meslek kazancı niteliğinde olan kazançlar üzerinden elde edilmiş olması, ve
- (d) iştirak edilen dar mükellef şirketin elde ettikleri kazançları, elde edildiği vergilendirme dönemine ilişkin yıllık kurumlar vergisi beyannamesinin verilmesi gereken tarihe kadar Türkiye’ye transfer etmeleri ,

koşullarıyla kurumlar vergisinden istisna edilmektedir.

Yapılan düzenleme sonrasında, Türkiye’de mukim kurumların yurt dışı iştiraklerinden elde ettikleri kazançların Türkiye’ye getirilme koşuluna bağlı olarak kurumlar vergisinden istisna edilmesi halinde, söz konusu kazançlar üzerindeki vergi yükü de asgariye indirilmiş olacaktır. Kurumların vergi yükünde bu düzenleme sebebiyle meydana gelecek değişime, aşağıda karşılaştırmalı olarak gösterilmektedir.¹³³

Şekil 8: Karşılaştırmalı Örnek 1¹³⁴

<u>Önceki duruma göre vergi yükü</u>																	
Türk Mukimi Şirket	Dar Mükellef Kurum																
<div style="display: flex; justify-content: center; align-items: center; gap: 10px;"> <div style="text-align: center;"> <p>100%</p> <p>↓</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>↑</p> </div> </div>																	
Dar Mükellef Kurum	Türkiye																
	<table border="0" style="width: 100%;"> <tr> <td>Kurum Kazancı</td> <td style="text-align: right;">100</td> </tr> <tr> <td>Kurumlar Vergisi</td> <td style="text-align: right;">(25)</td> </tr> <tr> <td>Temettü</td> <td style="text-align: right;">75</td> </tr> <tr> <td>Temettü Stopajı</td> <td style="text-align: right;">-</td> </tr> <tr> <td colspan="2"> </td> </tr> <tr> <td>Kurum Kazancı</td> <td style="text-align: right;">75</td> </tr> <tr> <td>Kurumlar Vergisi (%33)</td> <td style="text-align: right;">(24.75)</td> </tr> <tr> <td>Toplam Vergi Yükü</td> <td style="text-align: right;">(49.75)</td> </tr> </table>	Kurum Kazancı	100	Kurumlar Vergisi	(25)	Temettü	75	Temettü Stopajı	-			Kurum Kazancı	75	Kurumlar Vergisi (%33)	(24.75)	Toplam Vergi Yükü	(49.75)
Kurum Kazancı	100																
Kurumlar Vergisi	(25)																
Temettü	75																
Temettü Stopajı	-																
Kurum Kazancı	75																
Kurumlar Vergisi (%33)	(24.75)																
Toplam Vergi Yükü	(49.75)																

¹³³ <http://www.vergidegundem.com-> Sirküler 2004/147).

¹³⁴ Yukarıda yer verilen örnekte dar mükellef kurum tarafından Türkiye’deki şirkete dağıtılan temettüler üzerinden stopaj hesaplanmadığı varsayılmıştır.

Yapılan düzenleme sonrasında vergi yükü

<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: fit-content; margin: 0 auto;">Türk Mukimi Şirket</div> <div style="text-align: center; margin: 10px 0;"> ↓ 100% ↓ </div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: fit-content; margin: 0 auto;">Dar Mükellef Kurum</div> <div style="text-align: center; margin: 10px 0;"> ↑ ↑ </div>	<table border="0"> <tr> <td colspan="2">Dar Mükellef Kurum</td> </tr> <tr> <td>Kurum Kazancı</td> <td style="text-align: right;">100</td> </tr> <tr> <td>Kurumlar Vergisi</td> <td style="text-align: right;">(25)</td> </tr> <tr> <td>Temettü</td> <td style="text-align: right;">75</td> </tr> <tr> <td>Temettü Stopajı</td> <td style="text-align: right;">-</td> </tr> <tr> <td colspan="2">Türkiye</td> </tr> <tr> <td>Kurum Kazancı</td> <td style="text-align: right;">75</td> </tr> <tr> <td>Kurumlar Vergisi</td> <td style="text-align: right;">-</td> </tr> <tr> <td>Toplam Vergi Yükü</td> <td style="text-align: right;">(25)</td> </tr> </table>	Dar Mükellef Kurum		Kurum Kazancı	100	Kurumlar Vergisi	(25)	Temettü	75	Temettü Stopajı	-	Türkiye		Kurum Kazancı	75	Kurumlar Vergisi	-	Toplam Vergi Yükü	(25)
Dar Mükellef Kurum																			
Kurum Kazancı	100																		
Kurumlar Vergisi	(25)																		
Temettü	75																		
Temettü Stopajı	-																		
Türkiye																			
Kurum Kazancı	75																		
Kurumlar Vergisi	-																		
Toplam Vergi Yükü	(25)																		

Aynı konuyla ilgili olarak, Kanuna eklenen geçici madde hükmü ile, kurumların, bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 31.12.2004 tarihine kadar; kanuni ve iş merkezi Türkiye’de bulunmayan kurumlardan elde ettikleri iştirak kazançları ile yurt dışında bulunan iş yeri veya daimi temsilcisi aracılığı ile elde ettikleri kurum kazançlarının, 30.06.2005 tarihine kadar Türkiye’ye transfer edilmiş olmak kaydıyla kurumlar vergisinden istisna edilmesi hüküm altına alınmıştır.¹³⁵

b.3) Tam mükellef kurumların yurt dışında bulunan işyerleri veya daimi temsilcileri aracılığı ile elde ettikleri kazançlar belli koşullarla kurumlar vergisinden istisna edilmiştir (Kurumlar Vergisi Kanunu, Madde.8)

5228 sayılı Kanunla KVK’nun 8 inci maddesine eklenen (10) numaralı bent hükmü ile kurumların yurt dışında bulunan iş yerleri veya daimi temsilcileri (esas faaliyet konusu finansal kiralama veya her nevi menkul kıymet yatırımı olanlar hariç) aracılığı ile elde ettikleri ve iş yeri veya daimi temsilcinin bulunduğu ülke vergi kanunları uyarınca en az %20 oranında (esas faaliyet konusu finansman temini veya sigortacılık olanlarda en az Türkiye’de uygulanan kurumlar vergisi oranında) kurumlar vergisi benzeri bir vergi yükü (kanuni veya iş merkezinin bulunduğu ülkede ilgili dönemde tahakkuk eden toplam kurumlar vergisi benzeri verginin, bu dönemde elde edilen toplam dağıtılabilir kurum kazancı ile tahakkuk eden kurumlar

¹³⁵ Bu değişiklikler, 01.01.2005 tarihinde yürürlüğe girecektir.

vergi toplamına oranlanması suretiyle tespit edilecek olup, %20 vergi yükü oranını, %25'e kadar artırmaya veya kanuni oranına kadar indirmeye Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır) taşıyan ve en az %75'i ticari, zirai veya serbest meslek kazancı niteliğinde olan ve elde edildiği vergilendirme dönemine ilişkin yıllık kurumlar vergisi beyannamesinin verilmesi gereken tarihi takip eden üçüncü ayın sonuna kadar Türkiye'ye transfer ettikleri kazançları, kurumlar vergisinden istisna edilmiştir.¹³⁶

b.4) Uluslararası holding¹³⁷ yapılanmasını teşvik eden düzenlemeler (Kurumlar Vergisi Kanunu, Madde.8)

5228 sayılı Kanunla KVK'nun 8 inci maddesine eklenen (11) numaralı bent hükmü ile kazancın elde edildiği tarihte devamlı surette en az iki yıl süreyle aktif toplamının %75 veya daha fazlası kanuni ve iş merkezi Türkiye'de bulunmayan anonim veya limited şirket mahiyetindeki şirketlerin (esas faaliyet konusu finansal kiralama veya her nevi menkul kıymet yatırımı olanlar hariç) her birinin sermayesine en az %25 oranında iştiraktan oluşan tam mükellef anonim şirketlerin, kurum kazancının %75 veya daha fazlasını oluşturması koşuluyla bu iştiraklerin kanuni veya iş merkezinin bulunduğu ülke vergi kanunları uyarınca en az %20 oranında (esas faaliyet konusu finansman temini veya sigortacılık olanlarda en az Türkiye'de uygulanan kurumlar vergisi oranında) kurumlar vergisi benzeri bir vergi yükü (kanuni veya iş merkezinin bulunduğu ülkede ilgili dönemde tahakkuk eden toplam kurumlar vergisi benzeri verginin, bu dönemde elde edilen toplam dağıtılabilir kurum kazancı ile tahakkuk eden kurumlar vergisi toplamına oranlanması suretiyle tespit edilecek olup, %20 vergi yükü oranını, %25'e kadar artırmaya veya kanuni oranına kadar indirmeye Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır) taşıyan ve en az %75'i ticari, zirai veya serbest meslek kazancı niteliğinde olan kazançları üzerinden elde ettikleri ve elde edildiği vergilendirme dönemine ilişkin yıllık kurumlar vergisi beyannamesinin verilmesi

¹³⁶Bu değişiklikler, 01.01.2005 tarihinde yürürlüğe girecektir.

¹³⁷ Uluslararası holding ifadesi gerek mevcut vergi mevzuatımızda ve gerekse vergi taslakta geçen bir deyim olmamakla birlikte, öngörülen düzenlemelerin içeriği itibariyle uluslararası vergi literatüründe "uluslararası holding" olarak ifade edilen holding yapılarına benzerlik göstermesi nedeniyle, çalışmada bu ifadenin kullanılması tercih edilmiştir.

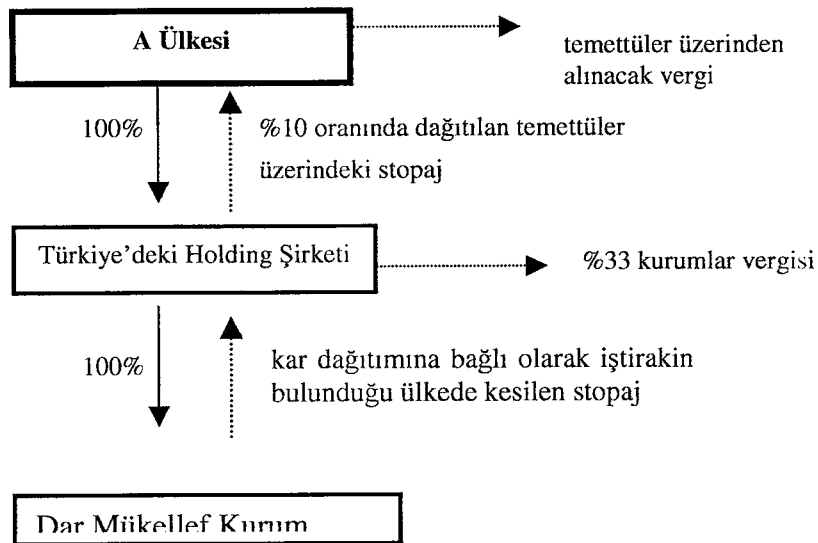
gereken tarihe kadar Türkiye'ye transfer ettikleri iştirak kazançları kurumlar vergisinden istisna edilmiştir. Bu bent uyarınca istisna edilen kazançlar üzerinden, anonim veya limited şirket mahiyetindeki şirketlere dağıtılan kar paylarından Gelir Vergisi Kanununun 94 üncü maddesinin birinci fıkrasının (6) numaralı bendinin (b/ii) numaralı alt bendi uyarınca %5'ten fazla bir oranda vergi kesintisi yapılmayacaktır. Bakanlar Kurulu'na da bu oranı sifıra kadar indirmeye veya kanuni orana kadar artırmaya yetkisi verilmiş bulunmaktadır.

Yapılan bu düzenleme ile, Türkiye'de uluslararası holding yapılanmasına uygun yasal koşulların oluşturulması ile birlikte bu alanda alternatif bir ülke haline gelmesi amaçlanmıştır.

Kanunda, ayrıca, Türkiye'deki uluslararası holding yapılanmasına uygun koşulların yaratılması ve bu yapılanmanın teşvik edilmesi amacıyla yönelik olarak, holding şirketlerin kazançlarının ortaklara dağıtım sırasında hesaplanan kar payı stopajı konusunda da bazı hükümlere yer verilmiştir. Daha açık bir ifade ile, Kanunda, holding şirketlerin kurumlar vergisinden istisna edilecek kazançlarının anonim ve limited şirket mahiyetindeki şirketlere dağıtılması halinde GVK'nun 94 üncü maddesi (6/b-ii) gereğince yapılacak stopajın oranının % 5 ile sınırlandırılması ve bu oranı % 0'a çekme konusunda Bakanlar Kurulu'na yetki verilmesi öngörülmektedir. Kanunla yapılan bu düzenlemeler sonrasında, kar dağıtımına bağlı olarak ortaya çıkan vergi yükündeki değişimler, aşağıda, karşılaştırmalı olarak gösterilmektedir.¹³⁸

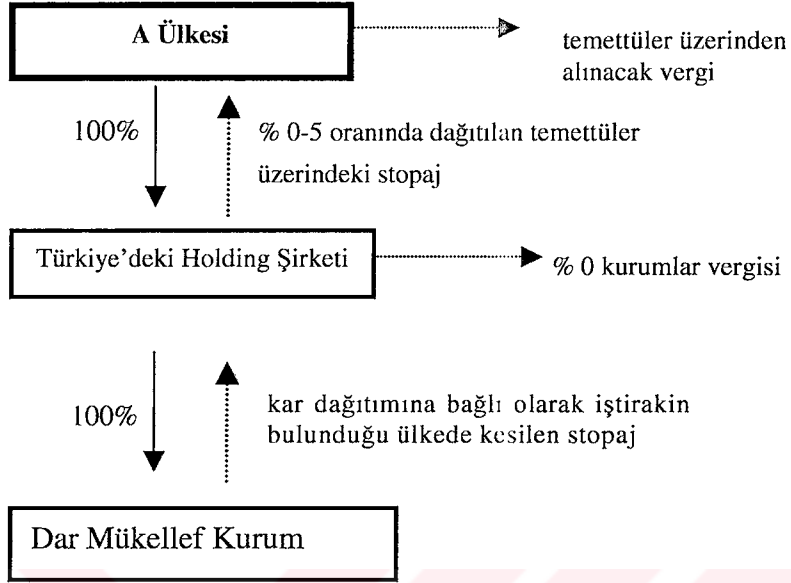
Şekil 9: Karşılaştırmalı Örnek 2

Yürürlükten kaldırılan hükümlere göre vergi yükü

¹³⁸ <http://www.vergidegundem.com> Sirküler 2004/147).

Yeni hükümlere göre vergi yükü

Bu çerçevede, Türkiye'deki holding şirketinin iştirak ettiği dar mükellef kurumun mukim olduğu ülke ile Türkiye arasında ve Türkiye'deki holding şirketinde iştiraki bulunan dar mükellef kurumun mukim olduğu ülke ile Türkiye arasındaki (varsa) vergi anlaşması hükümleri gereği, temettü dağıtımına bağlı stopaj oranları ve söz konusu temettü gelirlerinin Türkiye'de vergilendirilmesine ilişkin hususlar önem arz etmektedir.

Maddede, yukarıda özetlenen 9, 10 ve 11 inci bentlerdeki diğer koşulların yerine getirilmesi şartıyla bu bentlerde yer alan istisnalar, kurumlar vergisi benzeri vergi yükünün; en az %15 olması durumunda, iştirak kazancı veya iş yeri veya daimi temsilci aracılığı ile elde edilen kurum kazancının 1/2'sine, en az %10 olması durumunda, iştirak kazancı veya iş yeri veya daimi temsilci aracılığı ile elde edilen kurum kazancının 1/3'üne uygulanması hükme bağlanmıştır.¹³⁹

¹³⁹ Bu değişiklikler, 01.01.2005 tarihinde yürürlüğe girecektir.

2) Türkiye’de Faaliyette Bulunan Yabancı Sermayeli Kurumların Dar Mükellefiyet Esasında Vergilendirilmesi

a) Dar Mükellefiyetin Mahiyeti

Kanuni ve iş merkezi Türkiye’de bulunmayan yabancı sermayeli kurumlar dar mükellefiyet esasına göre vergilendirilecektir. Yabancı sermayeli tam mükellef kurumların kazançları Türkiye içinde ve dışında elde ettikleri ve gelir vergisi mevzuuna giren kazanç ve iratlardan terekküp ettiği halde, yabancı sermayeli dar mükellef kurumların Türkiye içinde ve dışında elde ettikleri kazançlardan sadece Türkiye’de elde edilmiş olanlar Kurumlar Vergisi Kanunu kapsamına alınarak Türkiye’de vergilendirilmektedir.¹⁴⁰

Dar mükellefiyet, kanuni ve iş merkezinin her ikisi de Türkiye dışında bulunan ve fakat kazançlarının bir kısmını Türkiye’de elde eden kurumların yalnız bu kısım kazançlarını vergilendirmeyi öngören bir mükellefiyet şeklidir.¹⁴¹ Kanuni veya iş merkezinden sadece biri Türkiye’de bulunduğunda, vergileme dar mükellefiyet değil fakat yukarıda değinildiği gibi tam mükellefiyet esasında yapılır.

Dar mükellefiyette vergilemenin Türkiye’deki faaliyet ve kazançla sınırlı olması, vergi mevzuu ve kazancın hangi halde Türkiye’de elde edilmiş sayılacağıının belirlenmesini gerektirir. Bu konuda gerekli hükümler Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 12 ve 45 inci maddelerinde yer almıştır. 12 nci maddede kurum kazancını oluşturacak kazanç ve iratlar sayılmış, 45 inci maddede ise, bu kazanç ve iratların Türkiye’de elde edilmesi ve Türkiye’de daimi temsilci bulundurulması hususlarında Gelir Vergisi Kanununun 7 ve 8 inci madde hükümlerinin cari olacağı belirtilmiştir.

b) Dar Mükellefiyette Mevzu

Dar mükellefiyette vergilendirilecek kurum kazancının, tam mükellefiyette olduğundan farkı yoktur. Kurum kazancı, gene, gelir vergisi konusuna giren kazanç ve irat unsurlarından oluşur. Bunların Türkiye’de vergilendirilmesi için gerekli şartlar Gelir Vergisi Kanununda öngörülmüş olanların aynıdır. Ayrıca vergi anlaşmalarında belli hususlarda özel düzenlemelere yer verilmekte ve bu

¹⁴⁰ Ali Tuğlu, “Yabancı Sermayeli Kurumların Elde Ettikleri Gelirlerin Vergilendirilmesi”, Yaklaşım, Sayı 128, 2003, sy. 111.

¹⁴¹ Yılmaz Özbacı, Kurumlar Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları, Ankara, Oluş Yayıncılık A.Ş., 2004, sy. 226.

düzenlemeler Gelir Vergisi Kanununun 7 ve 8 inci madde hükümlerindeki düzenlemelere göre öncelik taşımaktadır.¹⁴²

c) Dar Mükellefiyette Kurum Kazancı

Kurumlarca elde edilen kazancın, kendileri yönünden ticari kazanç niteliği taşıması ilkesi dar mükellefiyette de geçerlidir. Bununla beraber, kazancın yapısı itibariyle, gelir vergisi konusuna giren kazanç ve irat gruplarından biri veya diğerine dahil olması, dar mükellefiyette özel bir önem kazanır.

Kurumlar Vergisi Kanununun 13 üncü maddesinde;

“Dar mükellefiyete tabi kurumların, kurum kazançlarının ticari kazanç gibi tespit edilmesi gereken kazanç ve iratlar da dahil olmak üzere, ticari veya zirai kazançlar dışında kalan kazanç ve iratlardan ibaret bulunması halinde, Gelir Vergisi Kanununun bu gibi kazanç ve iratların tespiti hakkındaki hükümleri, kurumlar vergisi matrahının tespitinde de uygulanır.” hükmü yer almaktadır.

Dar mükellefiyete tabi kurumlarca elde edilen kazançlar da, kendileri yönünden, Türkiye dışındaki durumlarına göre değerlendirilir ve ticari kazanç niteliği taşır. Ancak, Türkiye’deki kazancın, ticari ve zirai kazançlar dışında kalan, kazanç ve iratlardan ibaret bulunması halinde; matrah, Gelir Vergisi Kanununun bu gibi kazanç ve iratların tespiti hakkındaki hükümlerine göre tespit edilir.

Örneğin dar mükellefiyete tabi kurumun Türkiye’de elde ettiği kazanç, sadece gayrimenkul sermaye iradından ibaret olduğunda, bu irat, kendisi yönünden gene ticari kazanç sayılıp, kurum kazancını oluşturacak bulunmakla beraber, kurum kazancının safi tutarı, Gelir Vergisi Kanununun gayrimenkul sermaye iradının tespiti hakkındaki hükümlerine göre hesaplanır. Gerçek gider usulü uygulanabilir veya istenirse, irattan yüzde yirmi beş oranında götürü gider indirilir. Safi tutar buna göre bulunur.

Gözden uzak tutulmaması gereken husus, 13 üncü maddenin izah konusu hükmünün sadece matrah tespiti için geçerli olduğu, vergi konusunun tayini ile ilgilendirilemeyeceğidir. Örneğin, dar mükellefiyete tabi kurumun, Türkiye’deki kazancı gayrimenkul sermaye iradından ibaret bulunduğunda, bu iradın Gelir Vergisi Kanununun 21 inci maddesindeki istisnadan yararlanması söz konusu olamaz. Bunun gibi, Türkiye’de 2001 yılında alınan hisse senedi, 2003 yılında satıldığında, elde

¹⁴² Yılmaz Özbalcı, Kurumlar Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları, Ankara, Oluş Yayıncılık A.Ş., 2004, sy. 227.

edilen kazancın, hisse senedinin iktisabından itibaren bir yıllık süre geçtikten sonra satıldığı için, Gelir Vergisi Kanununun mükerrer 80/1 maddesinde öngörülen istisnadan yararlanacağı ve dolayısı ile gelir vergisi mevzuuna girmeyeceği gerekçesi ile vergileme dışında kalacağı düşünülemez. Çünkü, hisse senedi satışı, bu halde elde eden yabancı kurum yönünden, ticari kazançtır. Kazanç tespitinin farklı esasta yapılması, vergi konusunun, tayininde elde edenin durumuna göre değerlendirilmemesini gerektirmez.¹⁴³

Dar mükellefiyette, Türkiye'deki bir kısım kazanç unsurlarının Gelir Vergisi Kanununun ilgili hükümlerine göre tespit edilecek olması, bir "himaye" rejimi değildir. Ticari kazanç ve kurum kazancında, kazancın sağlandığı organizasyona mahsus giderler matrahtan indirilir. Dar mükellefiyette ise, ticari organizasyon Türkiye dışındadır ve bu organizasyonla ilgili giderler, Türkiye içinde elde edilen kazanç unsurlarından indirilemez. Bu hususta, Kurumlar Vergisi Kanunumuzda, dar mükellefiyete tabi yabancı kurumlarda indirilemeyecek giderlere yer verilmiştir.

-Dar Mükellefiyete Tabi Yabancı Kurumlarda İndirilemeyecek Giderler

Dar mükellefiyete tabi kurumlarda, safi kazanç, Türkiye'de ticari veya zirai faaliyet ve kazancın bulunup bulunmamasına göre farklılık gösterir. Türkiye'de elde edilen kazanç, ticari veya zirai kazançlar dışında kalan gelir unsurlarından ibaret olduğunda, kazanç tespiti, Gelir Vergisi Kanununun ilgili kazanç ve iratlar hakkındaki hükümlerine göre tespit edilir.

Türkiye'de ticari veya zirai bir faaliyet yapılan hallerde ise, safi kurum kazancı, yukarıda açıklandığı üzere, ilke olarak tam mükellefiyette uygulanan esaslara göre hesaplanır. Ancak dar mükellefiyete tabi kurumların, Türkiye dışındaki merkezleri ile olan ilişkileri tam mükellefiyettekinden farklı bazı giderlerin ortaya çıkmasına neden olur. İşte, Kurumlar Vergisi Kanununun 15 inci madde 5 nolu bent hükmü ile bu giderler yönünden özel bir düzenleme yapılmış ve:

- Bu kurumlar hesabına yaptıkları alım satımlar için, ana merkeze veya Türkiye dışındaki şubelere verilen faizler, komisyonlar ve benzerlerinin,
 - Ana merkezin veya Türkiye dışındaki şubelerinin giderlerine veya zararlarına iştirak etmek üzere ayrılan hisselerin,
- matrahtan indirilemeyeceği belirtilmiştir.

¹⁴³ Yılmaz Özbacı, Kurumlar Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları, Ankara, Oluş Yayıncılık A.Ş., 2004, sy. 94.

d) Dar Mükellefiyette Kurum Kazancının Elde Edilmesi

Elde etme kavramı vergi yasalarında açıkça tanımlanmamıştır. Ancak çeşitli maddelerde doğan, alınan, verilen, bağlanan ve elde edilen deyimleri yer almaktadır. Dar yükümlülükte gelirin elde edilmesi konusunda KVK 13 ün matrahın saptanmasına ilişkin GVK ya yaptığı yollamanın dar yükümlülükte de geçerli olduğu kabul edilmelidir.¹⁴⁴ Bununla beraber, elde etme bakımından, Türkiye’de ticari veya zirai bir faaliyetin bulunup bulunmamasına göre farklı esaslar geçerlidir.¹⁴⁵

a) Dar mükellefiyete tabi kurum, Türkiye’de ticari veya zirai bir faaliyette bulunduğu, bu faaliyetlerden sağlanan kazanç tahakkuk ettiği anda elde edilmiş olur. Ticari veya zirai faaliyetin oluşturduğu işletme bünyesinde sağlanan ve yapısı itibariyle, gelir vergisi konusuna giren diğer kazanç ve irat gruplarına dahil kazanç unsurlarının elde edilmesi bakımından da, tahakkuk esası geçerlidir.

b) Türkiye’ de ticari veya zirai bir faaliyetin bulunmadığı hallerde, yapısı itibariyle ticari ve zirai kazanç dışında kalan gelir unsurları, Gelir Vergisi Kanununun ilgili kazanç ve iratlar hakkındaki hükümlerine göre tespit edilecektir. Aslında, bu hallerde de, kazanç unsuru dar mükellefiyete tabi kurum yönünden ticari kazançtır. Gelir Vergisi Kanununun ilgili kazanç ve iratlar hakkındaki hükümleri, sadece kazancın tespit şekli ile ilgilidir. Yoksa elde eden yönünden niteliğini değiştiriyor değildir. Ancak, kazancın tespit şekli bakımından Gelir Vergisi Kanununun ilgili kazanç ve iratlar hakkındaki hükümlerine yapılan atfın, elde etmeyi kapsadığının da kabulü gerekir.¹⁴⁶

Bu tür kazanç unsurlarında, normal vergileme rejimi stopajdır.¹⁴⁷ Stopaj ise, gelir unsuru sahibine ödenmedikçe, (karşı açıdan gelir tahsil edilebilir hale gelmedikçe) yapılamaz. Başka şekilde ifadeyle, tahsil edilebilir hale gelmeyen talep hakkı doğmamış gelir üzerinden, stopaj esasında vergi alınmaz.

Dar mükellefiyette, stopaj konusu kazanç unsurları için, beyan esasında vergileme isteme konusunda seçimlilik hakkı vardır (KVK. Md.24). Bu, stopaj suretiyle yapılan

¹⁴⁴ Esra Ekmekçi, Kurumlar Vergisinde Dar Yükümlülük, İstanbul, Kazancı Kitap Ticaret A.Ş., 1994, sy. 24.

¹⁴⁵ Yılmaz Özbacı, Kurumlar Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları, Ankara, Oluş Yayıncılık A.Ş., 2004, sy. 95.

¹⁴⁶ Ramazan Uludağ, Türkiye’de Yabancı Sermaye Uygulaması, Ankara, Alf Matbaacılık, 1991, sy. 123.

¹⁴⁷ KVK. Md.24

vergilemeyi ıslah amacına yöneliktir. Ödeme yapılmadan veya yapılabilir hale gelmeden vergi kesilemeyeceğine göre, beyan esasında vergileme yolu seçildiği hallerde, elde etmenin, Gelir Vergisi Kanununun ilgili kazanç ve iratlar hakkındaki hükümlerine göre belirlenmesi gereklidir.

c) Dolayısı ile şu özellik ortaya çıkar: Dar mükellefiyette, Türkiye’ de ticari ve zirai bir faaliyetin yapıldığı ve bu faaliyetlerin oluşturduğu işletme bünyesinde, Kurumlar Vergisi Kanununun 24 üncü maddesinde belirtilen kazanç unsurları elde edildiği hallerde de stopaj yapılır. Bu takdirde, stopaja tabi tutulmuş kazanç unsurunun, ticari veya zirai olarak beyan edilmesi zorunludur.

Ancak, beyan stopaj konusu kazanç unsurunun tahakkuk ettiği dönemin kazancına dahil edilerek yapılır. Çünkü, Türkiye’de ticari veya zirai bir organizasyon olduğunda, bu organizasyon bünyesinde elde edilen kazanç unsurlarının yapısı ne olursa olsun, ticari kazanç gibi tespit edilmesi gerekliliği vardır. Bu takdirde ise, elde etmede tahakkuk esası geçerlidir.

Stopajın yapılması ise, yukarıda değinildiği gibi ödeme şartına bağlıdır. Dolayısı ile, bazı hallerde, henüz tahsil edilebilir duruma gelmediği için, stopaja tabi tutulmamış gelirin, tahakkuk esasında elde edilmiş sayılarak, beyan esasında verginin ödenmesi mümkün olabilir. Sonradan yapılacak ödeme sırasında, ayrıca vergi de kesilir. Mükerrer vergilemenin önlenmesi için ilgili kurumun, stopaj konusu gelirin vergisinin, yıllık beyan esasında ödenmiş olduğu hususunda, vergi dairesinden alacağı yazıyı stopaj yapacak olana ibraz edip, vergi kesintisini önlemesi veya bu sağlanamadığında, stopaj suretiyle alınan vergi için vergi dairesinden düzeltme istemesi gerekir.

e) Dar Mükellefiyette Vergileme Usulü (Rejimi)

Türk vergi sisteminde verginin tarhi ilke olarak yükümlünün beyanına dayalı bulunmaktadır. KVK hükümleri uyarınca, kurumlar vergisi yükümlüsü ya da sorumlusu, vergi idaresine verginin matrahını ve vergilendirmeye olanak veren diğer bilgileri kapsayan ve beyanname denilen yazılı bir bildirimde bulunur.¹⁴⁸ KVK nın “Beyanname” başlıklı üçüncü bölümünde 20, 22 ve 24 üncü maddelerinde, dar mükellef kurumların Türkiye’de elde ettikleri gelirler, stopaj yoluyla veya özel beyan

¹⁴⁸ Esra Ekmekçi, Kurumlar Vergisinde Dar Yükümlülük, İstanbul, Kazancı Kitap Ticaret A.Ş., 1994, sy. 109.

esasinda ya da yıllık beyan esasında KV ne tabi olacağı hükme bağlanmıştır.¹⁴⁹ Aşağıda bu vergileme usulleri ile ilgili esaslara detaylı olarak yer verilmiştir.

e.1) Dar Mükellefiyet Esasında Vergilendirilen Yabancı Sermayeli Kurumların Elde Ettikleri Gelirlerin Beyan Yoluyla Vergilendirilmesi

Kurumlar Vergisi Kanunu 'nun 12. maddesinde, dar mükellef kurumların Türkiye'de elde ettikleri kazanç unsurları sayılmıştır. Dar mükellef kurumların Türkiye'deki ticari ve zirai faaliyetleri ile ilgili kurum kazancı, esas itibariyle tam mükellef kurumlarda olduğu gibi tespit edilir. Yabancı sermayeli dar mükellefiyet esasına göre vergilendirilen kurumlar, Türkiye'de işyeri veya daimi temsilci vasıtasıyla elde ettikleri ticari kazançlar için, tam mükelleflerde olduğu gibi, VUK'a göre defter tutmak, ticari kazançlarını tam mükelleflerdeki ticari kazancın tespitine ilişkin esaslara göre tespit etmek,¹⁵⁰ KDV beyannamesi, muhtasar beyanname vermek ve ticari kazançlarını yıllık kurumlar vergisi beyannamesi ile beyan etmek zorundadır.¹⁵¹ Dar mükellef kurumların Türkiye'de elde ettiği ticari kazançla ilişkin matrah, tam mükelleflerde olduğu gibi, bilanço esasında ve öz sermaye kıyaslaması yoluyla tespit edilir.¹⁵²

Ancak, Kurumlar Vergisi Kanunu 'nun 15/5. maddesinde, yukarıdaki bölümde izah edildiği üzere, dar mükellefiyete tabi kurumların, bu kurumlar hesabına yaptıkları alım satımlar için ana merkeze veya Türkiye dışındaki şubelere verilen faizler, komisyonlar ve benzerleri ile ana merkezin veya Türkiye dışındaki şubelerin giderlerine veya zararlarına iştirak etmek üzere ayrılan hisselerin matrahtan indirilemeyeceği belirtilmiştir. Türkiye'deki kurumun teftiş ve murakabesi için yabancı memleketlerden gönderilen yetkili kimselerin seyahat giderleri ise matrahtan indirilir. KVK'nın 15. maddesinin 5. bendinde yer alan bu hükümlerle, Türkiye'deki şube ya da daimi temsilci ile ana merkez veya yurtdışındaki şubeler arasında yapılabilecek muvazaalı işlemlerin önlenmesi amaçlandığı kadar, Türkiye'deki şubeyle ilgili olmayan zarar ve giderlerin de matrahtan indirilmesi önlenmiştir.

¹⁴⁹ Mehmet Maç, Kurumlar Vergisi, İstanbul, Denet Yayıncılık A.Ş., 1999, sy. 191.

¹⁵⁰ KVK Md. 13

¹⁵¹ KVK Md. 21

¹⁵² KVK Md. 13, GVK Md. 38

Dar mükellef kurumların Türkiye'ye yaptıkları ihracat (Türkiye açısından ithalat) gümrük vergisine tabidir. Dolayısıyla bu satıştan yabancı kurumların elde ettikleri gelirin Kurumlar Vergisi Kanunu'na göre vergilendirilmesi söz konusu değildir.

Yabancı sermayeli, dar mükellefiyet esasına göre vergilendirilen bir kurumun Türkiye'de zirai kazanç elde edebilmesi için, zirai faaliyetin Türkiye'de icra edilmesi gerekmektedir. Zirai kazanç, zirai faaliyet ve zirai işletmenin tanımı Gelir Vergisi Kanunu'nun 52. maddesinde yapılmıştır. Dar mükellef kurumların Türkiye'de zirai kazanç elde etmeleriyle ilgili olarak, ticari kazançlarda olduğu gibi "işyeri" veya "daimi temsilciler"den bahsedilmemiştir. VUK'un 156. maddesinde işyerinin tanımı zirai işyerlerini de kapsamaktadır. Bu durumda dar mükellefin zirai faaliyette bulunması halinde elde edilen gelir, KVK'nın 45., GVK'nın 7-8. maddeleri hükümleri uyarınca ticari kazanç sayılacak ve ticari kazancın tespitine ilişkin hükümlere göre vergilenecektir. Bu nedenle dar mükelleflerin Türkiye'de zirai kazanç elde etmelerine ilişkin olarak, vergileme ve ilgili konularda vergi idaresinin muhatabı olacak kişilerin tayini yönünden vergi kanunlarında yer alan düzenlemeler yeterli bulunmamakta, elde edilen gelir ticari kazanç kapsamına girmektedir.

Dar mükellef yabancı kurumların Türkiye'de elde ettikleri gelirlerin, Gelir Vergisi Kanunu'nun 80. maddesinde yazılı diğer kazanç ve iratlardan (telif, imtiyaz, ihtira, işletme, ticaret unvanı, alameti farika ve benzeri gayri maddi hakların satışı, devir ve temlik karşılığında alınan bedeller hariç) ibaret bulunması halinde, Türkiye'de söz konusu kazancı elde eden yabancı kurum veya Türkiye'de namına hareket eden kimse bu gibi kazançları iktisap tarihinden itibaren 15 gün içinde Gelir Vergisi Kanunu'nun 101 maddesinde belirtilen vergi dairelerine beyanname ile bildirmeye mecburdur.¹⁵³ Ancak dar mükellefiyete tabi kurumların, Gelir Vergisi Kanunu'nun 80. maddesinde yazılı diğer kazanç ve iratları Türkiye' de ticari veya zirai bir işletmeleri bulunması nedeniyle yıllık kurumlar vergisi beyannamesi vermesi gerektiği durumda elde etmeleri halinde, söz konusu kazançlar için özel beyanname verilmez, bu kazançlar yıllık kurumlar vergisi beyannamesine ithal edilerek vergilenir.

Dar mükellef kurumun, kurumlar vergisi beyannamesini vereceği vergi dairesi; dar mükellef kurumun Türkiye'deki işyerinin veya daimi temsilcisinin bulunduğu yerin,

¹⁵³ KVK Md. 22

Türkiye’de işyerinin ve daimi temsilcinin bulunmadığı durumda ise dar mükellef yabancı kuruma kazancı sağlayanların bağlı olduğu yer vergi dairesidir.¹⁵⁴

e.1.1) Kurumlar Vergisi Beyannamesi İle Beyan

e.1.1.1) Zorunlu Haller

Türkiye’de ticari ve zirai faaliyette bulunan dar mükellefiyete tabi yabancı kurumlar, kurumlar vergisi beyannamesi vermek zorundadırlar. Vergileme bu beyanname ile bildirilen toplam kurum kazancı üzerinden yapılır.

Kurumlar vergisi beyannamesinde ticari ve zirai faaliyetlerden doğan kazanç dışında, işletme bünyesinde elde edilen her türlü kazancında yer alması gereklidir. Daha doğrusu beyan konusu kurum kazancı, bütün bu gelir unsurlarını ihtiva edecek şekilde tespit edilir. Bunlardan bir kısmının Kurumlar vergisi Kanununun 24 üncü maddesi uyarınca kaynakta stopaja tabi tutulmuş olması sonucu etkilemez. Örneğin ticari işletmeye dahil bir gayrimenkulun kiralanması dolayısı ile elde edilecek gayrimenkul sermaye iradı 24 üncü madde uyarınca kaynakta vergi kesintisine tabi tutulur. Ancak, irat, işletme bünyesinde sağlandığı için, işletme kazancının bir unsuru olarak beyan edilecek matrah içinde yer alır.

Yabancı kurumun, Türkiye’deki ticari ve zirai işletme ile ilgili olmaksızın doğrudan elde edeceği kazançlara gelince; bunlardan 22 nci maddede belirtilmiş olanların kurumlar vergisi beyannamesine dahil edilmesi, esas itibarıyla, gereklidir. Zira, 22 nci maddede yer alan kazanç unsurlarının özel beyan esasında vergilendirilmesi, Türkiye’de kurumlar vergisi beyannamesi verilmesini zorunlu kılacak kazanç unsuru bulunmaması haliyle sınırlıdır. 24 üncü madde uyarınca stopaja tabi tutulan kazanç unsurlarının ise Türkiye’deki işletme ile ilgili olmaksızın elde edilmiş olmak şartı ile, kurumlar vergisi beyannamesine dahil edilip edilmemesi mükelleflerin arzusuna bağlıdır.¹⁵⁵

e.1.1.2) İhtiyari Olarak Kurumlar Vergisi Beyannamesi İle Beyan:

¹⁵⁴ Ali Tuğlu, “Yabancı Sermayeli Kurumların Elde Ettikleri Gelirlerin Vergilendirilmesi”, Yaklaşım, Sayı 128, 2003, sy. 112.

¹⁵⁵ Yılmaz Özbacı, Kurumlar Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları, Ankara, Oluş Yayıncılık A.Ş., 2004, sy. 509.

Kurumlar Vergisi Kanununun 24 üncü maddesinin 5 inci fıkrada hükmünde stopaj suretiyle vergilendirilen kurum kazançlarının, varsa, diğer kazançlar dolayısı ile verilmesi gereken kurumlar vergisi beyannamesine veya özel beyan esasında verilecek beyannameye dahil edilebileceği veya bunlar için sözü edilen iki beyannameden birinin verilebileceği öngörülmüştür.

Buna göre dar mükellefiyete tabi kurumların, bir yıllık hesap dönemi itibariyle verilecek kurumlar vergisi beyannamesi üzerinden vergilendirilmelerinin, bir ikinci hali seçimlilik haklarını kullanarak stopaja tabi tutulmuş kazancın beyan esasında vergilendirilmesini istemeleri ile ortaya çıkar. İlgili hükümde mükelleflerin özel beyan esasında vergileme isteyecekleri belirtilmemişse de, özel beyan esasında beyanda bulunabilmenin belki çok istisnai haller için düşünülmesi icap eder.¹⁵⁶

e.1.2) Özel Beyan İle Vergileme

e.1.2.1) Mahiyeti

Kurumlar vergisinde, vergileme, daha önce de belirtildiği gibi, hesap dönemi itibariyle yapılır. Normal olarak, on iki aylık devreyi kapsayan bir hesap dönemi içinde elde edilen kazanç unsurları olumlu ve olumsuz yönleri ile toplanmak suretiyle tarhiyata esas alınır.

Ancak, dar mükellefiyette, vergi güvenliğinin sağlanması ihtiyacı, bu esastan sapmalar yapılmasını gerektirmiştir. Yabancı kurumların, Türkiye’de ticari veya zirai bir faaliyeti bulunduğunda, vergileme, gene hesap dönemi itibariyle yapılır. Ticari ve zirai faaliyetin bulunmadığı hallerde ise, elde edilen kazancın, anında vergilendirilmesi gereği, hesap dönemi esastan ayrılmayı icap ettirir. Kurumlar Vergisi Kanununda, bu hallerdeki vergi güvenliği, iki ayrı şekilde sağlanmıştır. Bir kısım kazanç unsurlarında, kaynakta vergi kesintisi öngörülmüş; diğer bazı kazançlarda ise anında vergilemeyi sağlayacak özel beyan esası benimsenmiştir. Kısaca dar mükellefiyette, özel beyan esası, bir kısım kazanç unsurları ile ilgili vergilemenin güven altına alınması için getirilmiştir.

Bu konuda şu özellik de önem taşır. 22 nci madde uyarınca özel beyan esasında vergilenecek kazanç unsurlarının tümü, yapısı itibariyle Gelir Vergisi Kanunundaki diğer kazanç ve irat grubuna girer. Bu tür gelir unsurları ise, sadece olumlu yönleri

¹⁵⁶ Yılmaz Özbacı, Kurumlar Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları, Ankara, Oluş Yayıncılık A.Ş., 2004, sy. 510.

ile vergi konusuna girer, zarar kabul edilmez.¹⁵⁷ Dolayısı ile kazanç unsurlarından her birinin özel beyan esasında müstakil olarak vergilendirilmesi, kurum kazancının, hesap dönemi itibariyle toplu olarak vergilendirilmesi ilkesi açısından da önemli bir sakınca yaratmaz.¹⁵⁸

e.1.2.2) Özel Beyan Esasında Vergilenecek Kazanç Unsurları

Yukarda da belirtildiği gibi dar mükellefiyette, Türkiye’de ticari veya zirai faaliyetin bulunduğu hallerde, vergileme hesap dönemi itibariyle ve kurumlar vergisi beyannamesi üzerinden yapılır. Bu takdirde, Türkiye’de elde edilen her türlü kazanç unsurunun beyannameye dahil edilmesi gereklidir. Bunun tek istisnası, Türkiye’deki işletme ile ilgili olmaksızın elde edilen vergi kesintisine tabi kazanç unsurlarıdır. Dolayısı ile Türkiye’de kurumlar vergisi beyannamesinin verilmesi gerekli olan hallerde, özel beyan esas uygulanmaz.

Bu husus, Kurumlar Vergisi Kanununun 22 nci maddesinde açıkça ifade edilmiştir. Hükme göre, özel beyan esasında vergileme yapmak için Türkiye’deki elde edilen kazancın :

“Gelir Vergisi Kanununun 80 inci maddesinde yazılı diğer kazanç iratlardan (telif, imtiyaz, ihtira, işletme, ticaret unvanı, alameti farika ve benzeri gayri maddi hakların satışı, devir ve temlik karşılığında alınan bedeller hariç) ibaret bulunması gerekir.”

22 nci maddede, özel beyannamenin yabancı kurum veya Türkiye’de namına hareket eden kimse tarafından bu gibi kazançların iktisap tarihinden itibaren 15 gün içinde Gelir Vergisi Kanununun 101 inci maddesinde belirtilen vergi dairelerine verileceği belirtilmiştir.¹⁵⁹

Daha önce de açıklandığı gibi ister tam, isterse dar mükellefiyete tabi olsun, kurum bakımından, kurum kazancı şeklinde tek bir kazanç vardır. Bu kazancın yapısı itibariyle Gelir vergisi mevzuuna giren gelir unsurlarından oluşması bu sonucu değiştirmez. Bu çerçevede Kurumlar Vergisi Kanununun 13 üncü maddesinin son fıkrasında yer alan ve dar mükellefiyette kurum kazancının; ticari kazanç gibi tespit edilmesi gereken kazanç ve iratlar da dahil olmak üzere, ticari ve zirai kazançlar dışında kalan kazanç ve iratlardan ibaret olması halinde, matrahın Gelir Vergisi

¹⁵⁷ GVK. Md.88

¹⁵⁸ Yılmaz Özbacı, Kurumlar Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları, Ankara, Oluş Yayıncılık A.Ş., 2004, sy. 517.

¹⁵⁹ Esra Ekmekçi, Kurumlar Vergisinde Dar Yükümlülük, İstanbul, Kazancı Kitap Ticaret A.Ş., 1994, sy. 114.

Kanunu hükümlerine göre tespit edileceği hükmü de sadece matrah tespitini ilgilendirir. Vergi konusunun belirlenmesi ile ilgisi yoktur. Bu nedenle Gelir Vergisi Kanununun 80 inci madde hükmü, dar mükellefiyete tabi kurumlar bakımından geçerli olmaz. Zaten, dar mükellefiyette her hal ve takdirde ticari bilançoya dahil bir kıymet satışı söz konusudur. Elde edilen kazanç, ticari kazanç, kurum kazancıdır. Buna göre, dar mükellefiyete tabi kurumun Türkiye'deki satışından doğan kazancın Gelir Vergisi Kanununun 80 inci maddesindeki miktarla bağlı olmaksızın özel beyanname ile beyan edilip vergilendirilmesi gereklidir.

Bu husus, Kurumlar Vergisi Kanununun 45 inci maddesinin birinci fıkrasının 3824 sayılı Kanunla değiştirilen ve 4369 sayılı Kanunla ibare değişikliği yapılan (b) işaretli bendinde de hükme bağlanmış; Gelir Vergisi Kanununun 80 inci maddesi şümulüne giren kazançlarla ilgili sözü edilen maddede yer alan vergilendirmeme konusundaki istisna, kayıt, şart ve sürelerle ait sınırlamaların dar mükellefiyete tabi kurumlar bakımından dikkate alınmayacağı belirtilmiştir.

Yabancı kurumların, Türkiye' de yukarıdaki kazanç unsurlarından bir ve birkaçı ile birlikte Kurumlar Vergisi Kanununun 24 üncü maddesi uyarınca vergi kesintisine tabi kazançlar elde etmeleri de mümkündür. Dilenirse stopaj konusu bu kazançlar için ayrıca kurumlar vergisi beyannamesi de verilebilir. Ancak, yabancı kurumun, 22 nci maddede yer alanlar dışında stopaj konusu kazanç elde etmesi, özel beyan esasında vergilemeyi önlemez. Stopaja tabi tutulmuş kazanç için seçimlilik hakkı kullanılarak kurumlar vergisi beyannamesi verilse bile özel beyan esasında vergileme gereklidir. Çünkü, özel beyan esaslı vergi güvenliği ile ilgilidir. Özel beyan konusu kazancın vergilendirilmesi, vergi kesintisine tabi tutulmuş (ticari ve zirai kazanç dışındaki) diğer kazançlar dolayısı ile mükellefin verip vermemekte serbest olduğu kurumlar vergisi beyannamesine bağlanamaz.¹⁶⁰

Vergi kesintisine tabi kazançlar için özel beyanda bulunulması:

Yasada kaynakta kesinti yolu ile vergiye tabi tutulan kazanç ve iratların özel beyannamelerde yer alıp almayacağı konusunda dar mükellef kuruma seçim hakkı tanınmıştır. Ancak uygulamada özel beyannamenin nitelikleri dolayısıyla bu hakkın kullanılması çok istisnai haller için belki düşünülebilir. Çünkü özel beyanname gerek

¹⁶⁰ Mustafa Duran, Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları, Ankara, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2003, sy. 519.

yapısı gerek düzenleniş biçimi gerekse amaç yönünden kurumlar vergisi kesintisine uğramış kazançların beyanına uygun değildir.¹⁶¹

e.1.2.3) Beyannamenin Verilme Zamanı

Kurumlar Vergisi Kanununun 22 nci maddesinde, özel beyan esasında beyannamenin, ilgili kazanç unsurlarının iktisap tarihinden itibaren onbeş gün içinde verileceği hükme bağlanmıştır.

Kazancın “iktisap tarihi”, vergi kanunlarımızdan, sadece Kurumlar Vergisi Kanununun 22 nci maddesinde yer almış olan bir deyimdir. Elde etme karşılığı kullanılmış olduğu kabul edilmek gerekir.

Bu tür kazanç unsurlarında, elde etmenin ne zaman tekemmül etmiş sayılacağı ise, yukarıdaki bölümlerde açıklanmıştır. Bu esas dahilinde, beyanın, kazancın elde edildiği tarihi izleyen on beş gün içinde yapılması gerekir.

e.1.2.4) Özel Beyanda Vergi Dairesi ve Beyannamenin Muhteviyatı

Özel beyan esasında, beyannamenin hangi vergi dairesine verileceği, Kurumlar Vergisi Kanununun 22 nci maddesinde, Gelir Vergisi Kanununun 101 inci maddesine atf yapılarak düzenlenmiştir.¹⁶²

Beyannamenin, normal kurumlar vergisi beyannamesinde yer alacak bilgileri ihtiva etmesi gerekir. Kurumlar Vergisi Kanununun 23 üncü maddesine göre Maliye Bakanlığının, belirteceği şekil, muhteva ve ekler, özel beyannamelerde de uygulanmak gerekecektir.¹⁶³

¹⁶¹ Esra Ekmekçi, Kurumlar Vergisinde Dar Yükümlülük, İstanbul, Kazancı Kitap Ticaret A.Ş., 1994, sy. 114.

¹⁶² Esra Ekmekçi, Kurumlar Vergisinde Dar Yükümlülük, İstanbul, Kazancı Kitap Ticaret A.Ş., 1994, sy. 115.

¹⁶³ Yılmaz Özbacı, Kurumlar Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları, Ankara, Oluş Yayıncılık A.Ş., 2004, sy. 520.

e.2) Dar Mükellefiyet Esasında Vergilendirilen Yabancı Sermayeli Kurumların Elde Ettikleri Gelirlerin Tevkifata Tabi Tutularak Vergilendirilmesi

e.2.1) Mahiyeti

Dar mükellefiyet esasında vergilendirilen yabancı sermayeli kurumların Türkiye’de elde ettikleri bir kısım kazançlar tevkif suretiyle vergilendirilmektedir. Bu kazançların tevkif suretiyle vergilenmesi; vergi güvenliği, uygulama pratikliği ile dar mükellef kurumların işlerinin kolaylaştırılması amaçlarına hizmet eder. Ayrıca, tevkif suretiyle yapılan vergileme ile verginin bir an önce hazineye intikali sağlanır. Üzerinden kesinti yapılan gelir unsurunun beyan edilme zorunluluğunun olduğu durumlarda, yapılan kesinti bir ön vergileme olmaktadır. Tevkifata tabi tutulan kazancın daha sonra beyan edilecek olması durumunda, tevkifat tutarı beyan edilip hesaplanan vergi tutarından düşülür. Eğer tevkifata tabi kazancın beyanı zorunlu değilse, tevkif suretiyle vergileme nihai vergileme olur. Tevkifatın nihai vergileme olduğu durumlarda, tevkifata tabi geliri elde edenler bir kısım formalitelerden kurtulur, bu geliri elde edenlere basitlik ve sadelik sağlanarak, dar mükelleflerin Türkiye’ de faaliyette bulunması teşvik edilmiş olur.

Türkiye’de faaliyette bulunan ve dar mükellefiyet esasına göre vergilendirilen yabancı sermayeli kurumların Türkiye’de elde ettikleri gelirlerden KVK’nın 24. maddesine göre tevkifatı yapacak olan kişi, tevkifat konusu kazanç ve iradı sağlayandır. Bu durumda yabancı sermayeli kurumlara tevkifat konusu kazancı sağlayan gerçek ve tüzel kişiler söz konusu kazançlardan kesinti yapacaktır. Ayrıca kazancı sağlayanların gelir vergisi veya kurumlar vergisi mükellefi olmaları gerekliliği kanun metninde aranılmamıştır. Bu nedenle, dar mükellefiyet esasında vergilendirilen yabancı sermayeli kurumlara kazancı sağlayan gerçek veya tüzel kişiler vergi mükellefi olup olmadıklarına bakmaksızın, sağladıkları kazançlar üzerinden tevkifat yapacaklardır. Yine, Türkiye’de faaliyette bulunan bir yabancı sermayeli kurum veya dar mükellef gerçek kişiler KVK’nın 24. maddesinde belirtilen kazançları yabancı sermayeli kurumlara sağlamaları halinde de, söz konusu kazançlar üzerinden stopaj yapacaklardır.

Yabancı sermayeli olup dar mükellefiyet esasında vergilendirilen kurumların aşağıdaki kazançları KVK’nın 24. maddesi hükmüne göre tevkif suretiyle vergilendirilir.

- Gayrimenkul sermaye iratları,
- Menkul sermaye iratları,
- Telif, imtiyaz, ihtira, işletme, ticaret unvanı, alameti farika ve benzeri gayrimaddi hakların satış ve temlik karşılığında alınan bedeller. (Burada sayılan gayrimaddi haklar, Gelir Vergisi Kanunu'nun "Sair kazanç ve iratlar" ile ilgili mükerrer 80. maddesinin 3 ve 4. bentlerinde düzenlenen "değer artış kazançları"dır.),
- Türkiye'de işyeri ve daimi temsilcisi bulunmayan dar mükellef kurumların, Hükümetin müsaadesiyle açılan sergi ve panayirlarda yaptıkları ticari faaliyetlerden elde ettikleri kazançlar.¹⁶⁴

Dar mükellef kurumların Türkiye'de elde ettikleri serbest meslek kazançları ve ücret gelirleri de tevkif suretiyle vergilendirilmektedir. Ancak bu kazançlara ilişkin detaylı açıklama ilerleyen bölümlerde yapılacaktır.

Dar mükellef kurumların, Türkiye dışında da faaliyette bulunan tam mükellef kurumlara Türkiye dışında sağlamış oldukları mal ve hizmetler karşılığı elde ettikleri gelirler, söz konusu gelirin Türkiye'de elde edilmemiş olması nedeniyle KVK'nın uygulama kapsamında olmadığı için, bu gelirlerden yurt dışında faaliyette bulunan tam mükellef kurumların KVK'nın 24. maddesi hükmüne göre tevkifat yapması söz konusu değildir.¹⁶⁵

Yabancı sermayeli olup dar mükellefiyet esasında vergilendirilen kurumlar yukarıda sayılan kazançları üç şekilde elde edebilir.¹⁶⁶ Bunlar;

1- Dar mükellef kurum, Türkiye'de hiçbir ticari veya zirai faaliyeti olmadan, yani Türkiye'de yıllık beyanname verme durumunda olmadan yukarıda sayılan kazançları Türkiye'de elde edebilir. Bu durumda dar mükellef kurumun Türkiye'de elde ettiği söz konusu kazançların tevkif suretiyle vergileneceği konusunda tereddüt yoktur.

2- Dar mükellef kurum, Türkiye'de yıllık beyanname verecek durumda (ticari ve zirai kazanç elde etmesi halinde) faaliyet gösterirken, yukarıda sayılan kazançları, bu faaliyeti ile ilgili olmaksızın elde edebilir. Bu durumda da, dar mükellef kurumun elde ettiği kazançtan tevkifat yapılacaktır. Söz konusu kazançlardan tevkifat yapılacağı 31 Seri No.lu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği'nde aşağıdaki şekilde açıklanmıştır.

¹⁶⁴ KVK Md. 24, GVK Md. 30/1

¹⁶⁵ Ali Tuğlu, "Yabancı Sermayeli Kurumların Elde Ettikleri Gelirlerin Vergilendirilmesi", Yaklaşım, Sayı 128, 2003, sy. 113.

¹⁶⁶ Mehmet Maç, Kurumlar Vergisi, İstanbul, Denet Yayıncılık A.Ş., 1999, sy. 190.

“Türkiye ‘de bir işyeri açmak suretiyle ticari faaliyette bulunan dar mükellefiyete tabi kurumların, bu işyerlerinden elde ettikleri ve kurum kazancına dahil kazanç ve iratlar üzerinden de Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 24. maddesine göre bir tevkifat yapılmayacaktır. Ancak, söz konusu dar mükellef kurumların, bu işyerlerinde yürüttükleri ticari faaliyetle bağlantılı olmayan diğer kazanç ve iratlar üzerinden tevkifat yapılacağı tabiidir. Bir örnek vermek gerekirse; 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu hükümlerine göre; belli bir sermaye getirerek Türkiye’de şube açan yabancı bankaların, anılan şubelerinin bizzat bankacılık faaliyeti çerçevesinde elde ettikleri kazanç ve iratlar üzerinden Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 24. maddesine göre tevkifat yapılmayacaktır. Bu kazanç ve iratlar ticari kazançta dahil edilerek vergilenecektir. Ancak, bu bankaların şube dışında elde ettikleri ve bankacılık faaliyetine dahil olmayan kazanç ve iratları üzerinden yine anılan 24. madde hükmü uyarınca tevkifat yapılacağı tabiidir.

Bu çerçevede söz konusu yabancı bankanın, Türkiye’de ticari faaliyet gösteren diğer kurumlara telif; patent hakkı kiralaması sonucunda elde ettiği gayrimenkul sermaye iradı, hiç bir şekilde şube faaliyetiyle ilgili olmadığından tevkifata tabi olacaktır. “

Dolayısıyla, dar mükellef kurumun Türkiye’de elde ettiği ve yıllık beyanname ile beyan edilecek kazançları yanında tevkif suretiyle vergilenmesi gereken kazancı, esas faaliyet konusu ile ilgili olmaksızın elde ettiği durumda, söz konusu kazanç tevkif suretiyle vergilenecektir.

3- Dar mükellef kurum KVK’nın 24. maddesi kapsamındaki kazancı Türkiye’deki ticari veya zirai faaliyeti bünyesinde elde edebilir.

Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 24. maddesi kapsamına giren kazancın Türkiye’deki ticari veya zirai faaliyet bünyesinde elde edilmesi durumunda da tevkifata tabi tutulması gerekir. Söz konusu kazançlardan da tevkifat yapılmasının nedeni; KVK’nın 24. maddesinin uygulanmasında, kazancın elde eden açısından değil kazancın yapısına göre değerlendirme yapılması gereğidir. Aksi bir düşünce, dar mükellef kurumlara söz konusu kazançları sağlayanların tevkifat yapması için dar mükellef kurumun bu kazancı ticari faaliyeti çerçevesinde mi yoksa ondan bağımsız olarak mı elde ettiğine ilişkin araştırma yapması gerekliliğini doğurur. İdarenin böyle bir sorumluluğu söz konusu kişilere yüklemesi beklenemez.¹⁶⁷

Dar mükellef kurumların Türkiye’de elde ettikleri tevkifata tabi kazançlardan tevkifat yapılırken, Türkiye’de tevkifata tabi kazanç elde eden kurum ile Türkiye

¹⁶⁷ Ali Tuğlu, “Yabancı Sermayeli Kurumların Elde Ettikleri Gelirlerin Vergilendirilmesi”, Yaklaşım, Sayı 128, 2003, sy. 114.

arasında yapılmış olan vergi anlaşmaları da dikkate alınarak KVK'nın 24. maddesi hükmünde belirtilen tevkifat oranı uygulanır. İlgili ülke ile yapılan uluslararası vergi anlaşmasında belirtilen oran KVK'nın 24. maddesinde belirtilen orandan yüksek olması durumunda KVK'nın 24. maddesi hükmünde belirtilen oran, aksi durumda ise ilgili uluslararası vergi anlaşmasında belirtilen oran uygulanır.¹⁶⁸

Dar mükellef kurumların KVK'nın 24. maddesi kapsamına giren kazanç unsurlarını Türkiye'deki ticari faaliyetleri ile ilgili olmaksızın elde etmeleri halinde, mezkur kazançların KVK'nın 20. maddesine göre verecekleri beyannameye ithali ihtiyaridir. Yine dar mükellef kurumun Türkiye'de Gelir Vergisi Kanunu'nun 80. maddesinde yazılı diğer kazanç ve iratları (telif, imtiyaz, ihtira, işletme, ticaret unvanı, alameti farika ve benzeri gayri maddi hakların satışı, devir ve temlik karşılığında alınan bedeller hariç) ile birlikte KVK'nın 24. maddesinde belirtilen kazanç ve katları birlikte elde etmeleri halinde de KVK'nın 22. maddesine göre verecekleri özel beyannameye KVK'nın 24. maddesi kapsamına giren kazançların ithali de ihtiyaridir. Ancak Gelir Vergisi Kanunu'nun 75. maddesinin 5 ve 7 numaralı bentlerinde yer alan menkul sermaye iratları ile yatırım fonları ve ortaklıklarının katılma belgeleri ve hisse senetlerinden elde edilen kar paylarının verilecek beyannamelelere dahil edilmesi zorunludur.

4842 sayılı Yasa ile yapılan değişiklik sonucunda, Kurumlar Vergisi Kanunu uyarınca yıllık veya özel beyanname veren dar mükellef kurumların indirim ve istisnalar düşülmeden önceki kurum kazancından, hesaplanan kurumlar vergisi düşüldükten sonra kalan kısmı menkul sermaye iradıdır. 4842 sayılı Yasa ile GVK'nın 94/6-b-iii maddesi uyarınca söz konusu menkul sermaye iradını ana merkeze aktaran, Türkiye'de faaliyette bulunan ve dar mükellefiyet esasında vergilendirilen yabancı sermayeli kurum, bu tutar üzerinden % 10 oranında tevkifat yapacaktır. 4842 sayılı Yasa ile yapılan değişiklik sonucunda, dar mükellef kurumların kazanç dağıtılın dağıtılmasın yapılan gelir vergisi tevkifatı uygulamasına son verilmiştir.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Mehmet Maç, Kurumlar Vergisi, İstanbul, Denet Yayıncılık A.Ş., 1999, sy. 788.

¹⁶⁹ Ali Tuğlu, "Yabancı Sermayeli Kurumların Elde Ettikleri Gelirlerin Vergilendirilmesi", Yaklaşım, Sayı 128, 2003, sy. 115.

e.2.2) Vergi Kesintisi Yapacak Olanlar

Kurumlar Vergisi Kanununun 24 üncü maddesine göre, vergi kesintisi yapacak olanlar, kesintiye tabi kazanç ve iratları dar mükellefiyete tabi kurumlara sağlayanlardır. Bu kazanç ve iratları yabancı kurumlara sağlayanların, gerçek veya tüzel kişi oluşu, gelir veya kurumlar vergisi karşısındaki durumları ve diğer özellikleri vergi kesintisi yapma mükellefiyetleri yönünden önem taşımaz. Vergi kesintisi yapmak bakımından tek şart, kazanç ve iradı dar mükellefiyete tabi kurumlara sağlamaktır.

Kazanç ve iradın sağlanması hususunda, 24 üncü maddede bir belirleme yapılmış, kazanç ve iradı sağlayanların kurumlar vergisi tevkifatına tabi kazanç ve iratları nakden veya hesaben ödeyen veya tahakkuk ettiren gerçek ve tüzel kişiler olduğu ifade edilmiştir.

Bazı hallerde, yabancı kurumlarca Türkiye’de yapılan işlerin dış finansmanı yabancı kredi müesseselerince sağlanır. Ödemelerin bir kısmı, anlaşma gereğince bu kredi müesseseleri tarafından yurt dışında doğrudan kurumun merkezine yapılır. Bu durumlarda da kurumlar vergisi tevkifatını yapacak olan, Türkiye’deki işverendir. Yabancı kredi müesseseleri ödemeyi onun adına yapmaktadır. İstihkakı tahakkuk ettiren, Türkiye’deki hesaplarına intikal ettiren Türkiye’deki gerçek veya tüzel kişidir.¹⁷⁰

e.2.3) Vergi Kesintisinin Zamanı

Genel Esaslar:

Kurumlar Vergisi Kanununun 24 üncü maddesinde;

“Bu madde gereğince vergi tevkifatı yapanlar, bir ay içinde nakden veya hesaben ödedikleri veya tahakkuk ettirdikleri kazanç ve iratlar ile bunlardan kestikleri kurumlar vergisini müteakip ayın 20 nci günü akşamına kadar bağlı buldukları vergi dairesine muhtasar beyanname ile bildirirler.”

hükmü yer almaktadır. Bu hükümden, vergi kesintisinin kazanç ve iradın nakden veya hesaben ödendiği yahut tahakkuk ettirildiği anda yapılacağı anlaşılmaktadır.

¹⁷⁰ Yılmaz Özbacı, Kurumlar Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları, Ankara, Oluş Yayıncılık A.Ş., 2004, sy. 529.

Hesaben ödeme, stopaja tabi meblağın yabancı kurum cari hesabına alacak kaydedilmesidir.¹⁷¹

Normal seyri içinde, bir istihkak tahakkuk etmeden ödenecek aşamaya gelmez. İstisnai ve belli haller hariç ödenmesi söz konusu da olmaz. İstihkakın tahakkuku ise, fiili ödemeyi veya ödeme gerekliliğini mutlaka beraberinde getirmez. Vergi kesintisinin yapılması, istihkak sahibinin talep hakkının, karşı açıdan diğer tarafın ödeme mükellefiyetinin doğmuş olması şartına bağlıdır. Bu anda ödeme, hesaben yapılmış sayılmak gerekir. Vergi kesintisi de ilke olarak ödeme mükellefiyetinin doğduğu anda yapılır.

Bunun yanında, bazı hallerde istihkak normal seyri içinde tahakkuk edip ödenecek aşamaya gelmediği halde, fiilen ödenebilir. Bunun, normal işleyişteki örneğini avans ödemeleri teşkil eder. Bu takdirde tahakkuk ve tahakkuka bağlı bir ödeme gerekliliği doğmamış olmakla beraber, vergi fiili ödeme sırasında kesilir. Bu açıdan vergi kesintisinin, kazanç ve iradın ödenmesine bağlanmış olması normaldir.

Buna karşılık, kazanç ve iradın tahakkukuna bağlı vergi kesintisini izah edebilmekte güçlük vardır. Aslında, hesaben ödeme tahakkuku mutlaka içerir. Tahakkuk etmemiş bir istihkakta, ödeme mükellefiyeti normal olarak doğmaz. Tahakkukla ödeme mükellefiyetinin doğması arasında da bazen uzunca bir süre geçebilir. Dolayısı ile verginin “tahakkuk” veya “hesaben ödeme” anında kesileceği ifadesi, mükelleflerin vergi kesintisini dilerlerse tahakkuk aşamasında, dilerlerse “hesaben ödeme” anında yapabilecekleri şeklinde bir anlayışa da yol açabilir. Böyle bir düşünüş ve uygulamanın söz konusu olamayacağı ise açıktır.

Kısaca, kazanç ve iradın tahakkuku itibariyle bir vergi kesme mükellefiyetinden, normal olarak, söz edilemez. Belki sadece şu husus üzerinde durulabilir. Dar mükellefiyete tabi kurumlarca Türkiye’de yapılan bazı işlerin dış finansmanı tamamen veya kısmen yabancı kredi kuruluşlarınca karşılanabilir. Bu kredi kuruluşları istihkakın bir kısmını Türkiye’deki işverenin talimatı üzerine yurt dışında, doğrudan kurumun merkezine öderler. İşte bu hallerde, Türkiye’deki işverenin istihkakı tahakkuk ettirip yabancı finansörlere ödeme talimatını verdiği anda, vergiyi de kesip yatırması gerekir. Türkiye’de “hesaben veya nakden ödemenin” ayrıca izlenemeyeceği bu durumlarda vergi kesintisinin tahakkuk

¹⁷¹ Mehmet Maç, Kurumlar Vergisi, İstanbul, Denet Yayıncılık A.Ş., 1999, sy. 822.

itibariyle yapılacağı, ilgili hükümde hesaben veya nakden ödeme yanında, istihkakın tahakkukunun bunun için yer almış olduğu söylenebilir.¹⁷²

Kambiyo kısıtlamasının etkisi:

Dar mükellefiyete tabi kuruma, ödenecek kazanç veya iradın kambiyo kısıtlamaları dolayısı ile transfer edilememesinin stopaj mükellefiyetine etkisi yoktur. İstihkak sahibinin talep hakkı (hukuki tasarruf hakkı) doğduğu anda, aksi özel şekilde ispat edilmedikçe ekonomik tasarruf hakkının da doğmuş olduğu kabul edilir. Karşı açıdan ödeme (hesaben ödeme) aynı anda yapılmış sayılır. Verginin kesilmesi gerekir.

Ödenecek meblağın transfer için henüz ilgili mercilere yatırılmamış bulunması veya yatırılmış olmakla beraber, transfer edilmemiş olması sonucu etkilemez. Bu arada kur değişikliği dolayısı ile ek ödeme yapma durumunun doğduğu hallerde ek ödeme bakımından vergi kesintisinin kur değişikliği tarihinde yapılacağı kabul edilmek gerekir.

e.2.4) Vergi Kesintisinde Matrah

Kurumlar vergisi kesintisi, kazanç ve iratların gayrisafi tutarları üzerinden yapılır. (KVK Md. 24). Yabancı para ile yapılan ödemelerde kesinti matrahının tespitinde belli sorunlar vardır. Genel ilke olarak, yabancı para ile yapılacak ödemenin, ödeme tarihinde cari olan kurla değerlendirilmesi gerekir. Ancak, cari alış kurunun mu yoksa satış kurunun mu uygulanacağı hususunda açıklık yoktur. Kesinti suretiyle vergileme beyan esnasındaki vergilemeye tekabül etmek üzere yapılmaktadır. Kesinti konusu kazanç ve iradı elde edecek olan yabancı kurum, zorunlu olarak veya ihtiyari ile beyan esnasında vergilemeye tabi olduğunda, kendisine döviz olarak ödenmiş bulunan istihkakını ödeme tarihindeki cari alış kuru ile değerlendirmek durumundadır. Zira, vergileme Türkiye’de elde edilen kazanç üzerinden Türk parası ile hesaplanmak suretiyle yapılmaktadır. Yabancı kurumun elde ettiği döviz istihkakını aynı tarihte Türk parasına çevirmek istemesi halinde de, değerlendirme alış kuru ile yapılacaktır. Dolayısı ile yabancı kurumun Türkiye’deki, Türk parası ile hesaplanması gereken kazancı üzerinden esas itibariyle nihai vergileme yerine geçmek üzere yapılmakta olan kesinti de döviz istihkakının alış kuru ile hesaplanacağı kabulü gerekir.

¹⁷² Yılmaz Özbalcı, Kurumlar Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları, Ankara, Oluş Yayıncılık A.Ş., 2004, sy. 530.

Buna karşılık, ödemeyi yapan kişi veya kuruluşun, değerlemeyi satış kuruna göre yapması gereklidir. Çünkü, gerekli ödemeyi yapmak için ilgili döviz satın alacaktır. Ödeme tarihindeki döviz alış kuru ile satış kuru arasındaki farkın, ödemeyi yapanın hesaplarına transfer gideri olarak intikali gerekir.¹⁷³

Ödenecek tutarın net olarak tespiti:

Yabancı kurumlarla yapılan sözleşmelerde, kazanç ve irat unsurları genellikle net tutarı üzerinden tespit edilir. Bu takdirde matrahın, kesilmesi gereken vergilere kadar artırılması, diğer bir deyişle brütleştirilmesi gerekir.

e.2.5) Vergi Kesinti Oranları:

e.2.5.1) Kanuni nispet

Kurumlar Vergisi Kanununun 24 üncü maddesine göre, vergi kesintisine tabi tutulacak kazanç ve irat unsurları için kesinti oranı, anılan maddede, tümüne şamil olmak üzere, %25 olarak tespit edilmiştir. Ancak, 24 üncü maddedeki %25 oranı itibari bir oranı ifade etmektedir. Asıl oranlar, madde hükmünde verilmiş yetki dahilinde Bakanlar Kurulunca belirlenmektedir. 24 üncü maddeye göre, Bakanlar Kurulunun vergi kesinti oranlarını, gelir unsurları veya faaliyet kolları itibariyle belirlemeye, sifıra kadar indirmeye veya % 25 oranının bir katını geçmemek üzere yeni bir oran tespit etmeye yetkili olduğu hükmüne yer verilmiştir.¹⁷⁴ Bakanlar Kurulu bu yetkiye istinaden kazanç ve irat unsurları ve faaliyet kolları itibariyle farklılıklar da yapmak suretiyle yeni oranları tespit etmiştir.

e.2.5.2) Bakanlar Kurulu'na tespit edilen oranlar

Bakanlar Kurulu 3946 sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği 1.1.1994 tarihinden itibaren muhtelif tarihlerde aldığı kararlarla 24 üncü madde kapsamına giren kazanç ve irat unsurları için 11 ana pozisyon itibariyle yeni vergi nispetlerini tayin etmiştir.

Temel Kararname, 30.12.1993 tarihli ve 93/5147 sayılı Kararnamedir. Bu Kararnamedeki pozisyonlarda, daha sonra 94/5256, 96/6007, 96/8638, 97/9027, 97/10418, 98/11466, 98/1 1592, 98/11796, 99/13231, 2000/1712, 2001/2846 ve en son 2003/6575 sayılı kararnamelerle değişiklik yapılmıştır.

¹⁷³ Yılmaz Özbacı, Kurumlar Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları, Ankara, Oluş Yayıncılık A.Ş., 2004, sy. 539.

¹⁷⁴ Ramazan Uludağ, Türkiye'de Yabancı Sermaye Uygulaması, Ankara, Alf Matbaacılık, 1991, sy. 136.

Bu nispetlerin bundan sonra da Bakanlar Kurulu kararları ile zaman zaman değişikliğe uğrayabileceği bilinmelidir.

Bakanlar Kurulu kararları ile tespit edilen, halen geçerli kesinti oranları:

5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun değişik 24 üncü maddesinde yer alan kazanç ve iratlardan yapılacak vergi tevkifat oranları aşağıdaki şekilde yeniden tespit edilmiştir.

1- Ücretlerden % 25,

2- Serbest Meslek Kazançlarından:

a) Petrol arama faaliyetleri dolayısıyla sağlanacak kazançlardan % 5,

b) Diğerlerinden % 22,

3- Gayrimenkul sermaye iratlarından:

a) Finansal Kiralama Kanunu kapsamındaki faaliyetlerden sağlanacak gayrimenkul sermaye iratlarından % 1,

b) Diğerlerinden % 22,

4- Türkiye 'de işyeri ve daimi temsilcisi bulunmayan dar mükellefiyete tabi kurumlar vergisi mükelleflerinin, Gelir Vergisi Kanununun 30 uncu maddesinin (1) numaralı bendinde yazılı kazançlarından % 0,

5- Gelir Vergisi Kanununun 75 inci maddesinin ikinci fıkrasının 5 numaralı bendinde yazılı menkul sermaye iratlarından:

a) Devlet Tahvili faizlerinden % 0,

b) Hazine bonosu faizlerinden % 0,

c) Toplu Konut İdaresi, Kamu Ortaklığı İdaresi ve Özelleştirme İdaresince çıkarılan menkul kıymetlere sağlanan gelirlere % 0,

d) Nama yazılı tahvil faizlerinden % 10,

e) Hamiline yazılı tahvil faizlerinden % 10,

f) Diğerlerinden % 10,

6- Mevduat faizlerinden:

a) Döviz tevdiat hesaplarına yürütülen faizlerden ve özel finans kurumlarınca döviz katılma hesaplarına ödenen kar paylarından ;

aa) 1 yıla kadar vadeli hesaplarda % 24,

ab) 1 yıl ve daha uzun vadeli hesaplarda % 18,

b) Nama yazılı mevduat hesaplarına yürütülen faizlerden ;

ba) Vadesiz ve ihbarlı hesaplarda % 18,

bb) 3 aya kadar (3 ay dahil) vadeli hesaplarda % 18,

bc) 6 aya kadar (6 ay dahil) vadeli hesaplarda % 16,

- bd) 1 yıla kadar vadeli hesaplarda % 12,
- be) 1 yıl ve daha uzun vadeli hesaplarda % 7,
- c) Hamiline yazılı mevduat hesaplarına yürütülen faizlerden;
- ca) Vadesiz ve ihbarlı hesaplarda % 18,
- cb) 3 aya kadar (3 ay dahil) vadeli hesaplarda % 18 ,
- cc) 6 aya kadar (6 ay dahil) vadeli hesaplarda % 16,
- cd) 1 yıla kadar vadeli hesaplarda % 12,
- ce) 1 yıl ve daha uzun vadeli hesaplarda % 7,
- d) Diğerlerinden;
- da) Bankalar ve 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanununa göre kurulan aracı kurumlar arasındaki borsa para piyasasında değerlendirilen paralara ödenen faizler için % 18,
- db) da) ait bendi dışında kalanlar için % 0 ,
- 7- a) Faizsiz olarak kredi verenlere ödenen kar paylarından %0,
- b) Kara ve zarar ortaklığı belgesi karşılığı ödenen kar paylarından % 18,
- c) Özel finans kurumlarınca kar ve zarara katılma hesabı karşılığında ödenen kar paylarından;
- ca) 3 aya kadar (3 ay Dahil) vadeli hesaplarda % 18,
- cb) 6 aya kadar (6 aya dahil) vadeli hesaplarda % 16,
- cc) 1 yıla kadar vadeli hesaplarda % 12,
- cd) 1 yıl ve daha uzun vadeli hesaplarda % 7,
- 8- Her nevi alacak faizlerinden:
- a) Yabancı devletler , uluslararası kurumlar veya yabancı banka ve kurumlardan alınan her türlü krediler için ödenecek faizlerden (özel finans kurumlarının kendi usullerine göre yurt dışından sağladıkları fonlar ve benzeri kaynaklar için ödedikleri kar payları dahil) %0,
- b) Diğerlerinden % 10,
- 9- Gelir Vergisi Kanununun 75 inci maddesinin ikinci fıkrasının 10 numaralı bendinde yazılı menkul sermaye iratlarından % 12 ,
- 10- Telif, imtiyaz, ihtira, işletme, ticaret, unvanı, alameti farika ve benzeri gayri maddi hakların satışı, devir ve temlik mukabilinde alınacak bedellerden % 25,
- 11- Gelir Vergisi Kanununun 75 inci maddesinin ikinci fıkrasının 14 numaralı bendinde yer alan menkul sermaye iratlarından % 22,
- oranında tevkifat yapılır.

Bu kesintilere ilaveten, 1.1.2004 öncesi dönemlerde verginin %10'u oranında ayrıca fon kesintisi yapılması öngörülmüştür. (Fon payı mükellefiyeti 4842 sayılı Kanunla 1.1.2004 tarihinden itibaren kaldırılmıştır.)

Yukarıda da değinildiği gibi, ana pozisyonları ile belirtilen bu oranlarda bile Bakanlar Kurulu Kararları ile her zaman değişiklik yapılabilir. Geneli ile Gelir Vergisi Kanununun 94 üncü maddesi ile paralel düzenlenen oran değişikliklerinin izlenmesi gerekir.

e.2.5.3) Vergi anlaşmalarına göre durum

Çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarında, genelinde tavizli vergi oranları tespit edilmektedir. Kurumlar Vergisi Kanununun 24 üncü madde kapsamında Bakanlar Kurulu kararları ile tespit edilen oranlar daha düşük olduğunda, Kararname oranları uygulanacaktır. Yüksek olması halinde ise, çifte vergilendirme anlaşmasında öngörülen oran geçerlidir. Örneğin gayri maddi hak bedelleri ve serbest meslek kazançlarında, vergi anlaşmalarında belirlenen oranlar daha düşüktür. Bu düşük oran fon payını da içerdiğinden, ilave fon kesintisi de yapılmayacak, yapılan kesinti fon ve vergi olarak kendi içinde ayrılacaktır (Fon payı mükellefiyeti 4842 sayılı Kanunla 1.1.2004 tarihinden itibaren kaldırılmıştır). Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları ile ilgili detaylı açıklamalara ilerleyen bölümlerde yer verilmiştir.

e.2.6) Dar Mükellefiyette Şube ve Merkez İlişkileri Bakımından 24 Üncü Madde Uygulaması:

Dar mükellefiyete tabi kurumların Türkiye'deki faaliyetleri ile Türkiye dışındaki merkezleri arasındaki ilişkinin, ilke olarak iki ayrı mükellef arasındaki ilişkiler anlamında değerlendirilmesi icap eder. Bu esas dahilinde, Türkiye' deki faaliyet dolayısı ile Türkiye dışındaki merkeze mahiyeti itibariyle Kurumlar Vergisi Kanununun 24 üncü madde kapsamına giren kazanç ve irat unsurlarından biri sağlandığında, vergi kesintisi yapılması gerekliliği doğar. Belli örnekler vermek gerekirse;

1. Türkiye’de şubesi bulunan yabancı bir banka, Türkiye’deki şubesine kredi açtığı anda karşılığında ödenecek faiz üzerinden 24 üncü madde uyarınca stopaj yapılması gereklidir.¹⁷⁵

2. Yabancı kurumların Türkiye’deki şubeleri ana merkezin ve Türkiye dışındaki şubelerin gider ve zararlarına iştirak edemezler (KVK md. 15/5-b). Ancak, doğrudan Türkiye’deki faaliyetle ilgili giderler matrahtan indirilir: Örneğin, Türkiye’de sismik araştırmalar yapan bir yabancı kurumun, toprak altı araştırmaları ile ilgili filmi, Türkiye dışındaki merkezde değerlendirilebilir. Bunun karşılığında merkeze bir ödeme yapılır. Bu ödeme şube yönünden maliyet unsurudur. Merkez yönünden ise, serbest meslek kazancı niteliği taşır. 24 üncü madde uyarınca stopaja tabi tutulması gerekir.

3. Bunun gibi, merkezin örtülü sermaye teşkil etmeyecek ölçü ve nitelikteki alacağı için faiz ödemesi yapılabilir. Türkiye’deki şube yönünden gider unsuru olan bu faizler üzerinden de vergi kesintisi yapılması icap eder.

4. Stopaj konusu diğer ödemelerin yapılması halinde de durum aynıdır.

Yukarıda belirtilen şekilde yapılacak vergilemede, kanunun mantık ve sistematigi ve uygulama ilke ve işlerligi açısından izah güclüğü çekilecek bazı sorunlarla karşılaşılabilir. Dar mükellefiyetteki vergileme esasları, hiç bir ülkede olması gereken ve tam mantiki sayılabilecek çözümlere bağlanabilmiş değildir. Birden fazla ülke ile ilgili kazançların vergilendirilmesi konusundaki düzenlemeler, değil iç mevzuatla, fakat vergi anlaşmaları ile bile, vergilendirme ilkelerine uygunluğu açısından tartışmasız esaslara oturtulamamaktadır. Bu nedenle her hadiseyi kendi özelliği içinde değerlendirmek gereği vardır.¹⁷⁶

e.2.7) Vergi Kesintisine Tabi Kazanç ve İratlarda Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları

Ulusal vergilendirme sistemleri, uluslararası mal, hizmet ve sermaye dolaşımında önemli bir yere sahip olduğu gibi, entegre dünya ekonomisinde kaynakların verimli dağıtılmasını da etkilemektedir. Uluslararası sermaye ve mal dolaşımında en az iki ülkenin vergileme hakimiyetinden söz edilecektir. Tanımı itibariyle, bir ülkenin

¹⁷⁵ Esra Ekmekçi, Kurumlar Vergisinde Dar Yükümlülük, İstanbul, Kazancı Kitap Ticaret A.Ş., 1994, sy 135.

¹⁷⁶ Yılmaz Özbacı, Kurumlar Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları, Ankara, Oluş Yayıncılık A.Ş., 2004, sy. 545.

ithalatçısı, diğer ülkenin ihracatçısı konumundadır. Bu nedenle dünyadaki sermaye ve mal dolaşımında çifte vergilendirme ihtimali oldukça yüksek görülmektedir.¹⁷⁷ “Çifte vergilendirme” tanım olarak; vergiye tabi bir kazancın elde edildiği ülke ile, kazanç sahibinin bulunduğu ülkenin farklı olması halinde, bu kazancın her iki ülkede de vergiye tabi tutulması anlamına gelmektedir.¹⁷⁸

Ülkelerin vergilendirme yetkilerinin çakışması sonucu aynı vergi yükümlüsü veya vergi konusunun birden fazla vergilendirilmesi hakkaniyet ve hukuk devleti ilkeleri ile bağdaşmaz. Ayrıca, çifte vergilendirmenin önlenmesini gerektiren önemli ekonomik sebepler de vardır. Hatta, ülkelerin çifte vergilendirmenin önlenmesi konusunda gösterdikleri çabanın altında ağırlık olarak ekonomik sebeplerin yattığı söylenebilir. Dolayısıyla, mal ve sermaye akımlarının serbestçe hareket etmesini önemli ölçüde engelleyen ve vergilendirmede adalet ilkesine ters düşen uluslararası çifte vergilendirme sorunu, devletleri vergi sistemlerindeki farklılıkların olumsuz etkilerini azaltmaya veya yok etmeye itmektir.¹⁷⁹

Bu doğrultuda ülkeler arasında yer değiştiren yabancı sermayenin vergi hukukuna yönelik sorunlarının da çözümüne kavuşturulması gerçekleştirilmektedir. Aslında çifte vergilendirme olayına verilen önem, sermaye ve işgücü akışını engellediği için, bu olumsuz sonuçların giderilmesine yönelik, bir tedbirler zincirinden kaynaklanmaktadır. Geçmişte, bu meseleye fazla önem verilmemiştir. Çünkü 19. yüzyıldan önce sermaye ve işgücü akımı günümüzdeki kadar yoğun olmadığı gibi, vergisel boyutları da ihmal edilir durumda idi. Tarihsel gelişme içinde ilk defa çifte vergi anlaşmaları 1843 yılında Fransa-Belçika ve 1872 yılında İsviçre Woodt Kantonu ile İngiltere arasında ve 1899 yılında Avusturya ile Prusya arasında vergi adaletinin sağlanması amacıyla yapılmıştır. İkinci Dünya Harbinden sonra ve 1955 yılında OCDE bünyesinde bu konuya yönelik tavsiye kararları alınmıştır.¹⁸⁰

Çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarının başlıca iki modelden esinlenerek düzenlendiği görülmektedir. Bunlardan biri 1963 tarihinde kabul ve 1977’de revize edilen OECD modeli ve diğeri de 1980 tarihli Birleşmiş Milletler modelidir. Birleşmiş Milletler Modeli gelişmiş ve gelişmekte olan Devletler arasında

¹⁷⁷ Jacob.A. Frenkel, Assaf Razin, Efrim Sadka, International Taxation in an Integrated World, London, The MIT Press, 1991, sy. 21.

¹⁷⁸ Mehmet Maç, Kurumlar Vergisi, İstanbul, Denet Yayıncılık A.Ş., 1999, sy 1093.

¹⁷⁹ Esra Ekmekçi, Kurumlar Vergisinde Dar Yükümlülük, İstanbul, Kazancı Kitap Ticaret A.Ş., 1994, sy. 151.

¹⁸⁰ Ramazan Uludağ, Türkiye’de Yabancı Sermaye Uygulaması, Ankara, Alf Matbaacılık, 1991, sy. 221.

yapılacak Anlaşmaya ilişkindir. OECD Modeli ise, gelişmiş ülkeler diye adlandırılan OECD Üye Devletleri arasında yapılacak Anlaşmaya ilişkindir.

Çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarının temel esprisi kaynak veya ikametgah prensiplerinden birine ağırlık verip, ilgili Devletin, paylaşımından önemli payı almasını sağlamaktadır. OECD Modeli temelde ikametgah prensibine ağırlık vererek sorunu çözmüştür. BM Modeli ise, ağırlığı kaynak prensibine doğru çekmeye çalışan bir model olarak tanımlanmaktadır.

Halen, iki model gündemde bulunmakla beraber, OCDE modeli çoğu anlaşmalarda esas alınmaktadır. Adı üzerinden de anlaşılacağı gibi OCDE'nin anlaşma modeli bir örnektir. Ülkeler özel durumlarına ve anlaşma konularına göre her zaman model üzerinde değişiklikler yapabilmektedirler. OECD'ye dahil bir ülke olan Türkiye'nin imzaladığı çoğu anlaşmalar, OECD modeline uygun bulunmaktadır. Bu anlaşmalar, genel yapısı itibarıyla birbirine benzemekle beraber, detay planda farklılıklar gösterebilmektedirler.¹⁸¹

Çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarında yer alan madde hükümleri, sonuçta ülkelerden birisinin vergilendirme yetkisini tanımak üzere hazırlanmaktadır. Ülkeler bu anlaşmalara taraf olurken bir anlamda pazarlık yolu ile vazgeçilen vergilendirme yetkilerinin sınırlarını her anlaşmada ayrı ayrı belirlemektedirler. Bu anlaşma maddelerini her somut olayda yorumlanmasında ülkelerin vergilendirme yetkilerinin sınırları her olayın verilerine göre belirlenecektir. Ancak çifte vergilemeyi önleme anlaşmalarında temel amacın çifte vergilendirmeyi önlemek olduğu; bu anlaşmaların yorumundan vergilendirmeden kaçınmak adına çıkarımlar yapılmaması gerektiği unutulmamalıdır.¹⁸²

e.2.7.1) Avrupa Birliği'ndeki Düzenlemeler

Avrupa Birliği bünyesinde bulunan ülkeler ayrımcı vergi uygulamaları iddialarıyla karşı karşıya bulunmaktadır. Bu nedenle Avrupa Birliği, üye ülkeler arasında ekonomik ilişkilerin geliştiği, serbest rekabet kuralları içinde rekabet eşitliğine dayanan, ekonomik ve sosyal açıdan devamlı gelişen ve güçlenen bir topluluk

¹⁸¹ Mehmet Maç, Kurumlar Vergisi, İstanbul, Denet Yayıncılık A.Ş., 1999, sy.1093.

¹⁸² Michael Lang. The Application of the OECD Model Tax Convention to Partnerships, A Critical Analysis of the Report Prepared by the OECD Committee on Fiscal Affairs, The Hague, Kluwer Law International, 2000, sy. 29.

yaratmak istemekte, bu amaçlarına ulaşmak için vergi uyumlaştırması üzerinde durmaktadır.¹⁸³

AET vergi politikasının ana hukuksal dayanağı olan ve topluluğun kurulmasına yol açan Roma Anlaşması'nda, uygulanacak vergi politikalarına yol gösteren ekonomik amaçlı hükümler belirtilmekte ve bu amaçlara ulaşmak için araçlar sıralanmaktadır. Roma Anlaşmasının yanı sıra Avrupa Konseyi tarafında çıkarılmış, uluslar arası sermaye hareketleri ve dolaşımında bulunan yabancı sermayenin vergilendirilmesi ile ilgili olarak birçok detaylı direktif bulunmakla birlikte (K 18 SY 44), bu direktifler çalışma alanı dışında kalması nedeniyle detaylı olarak incelenmeyecek; ancak Avrupa Birliğinde vergi uyumlaştırılması konusuna ışık tutması açısından önemli olan üç direktife yer verilecektir.

Avrupa Birliği Konseyi, 23 Temmuz 1990 tarihinde Komisyonun önerisi doğrultusunda, topluluk çerçevesinde uluslararası olaylarda şirketlerin vergilendirilmesine ilişkin olarak direktif düzenlenmiştir.¹⁸⁴

1) Farklı üye ülkelerdeki şirketlere ilişkin hisse senedi alım satımı, varlıkların transferi, birleşme ve bölünme konularında yapılacak vergilendirmeye ait ortak sistem direktifi (Birleşme Direktifi- The Mergers Directive).¹⁸⁵

2) Farklı üye ülkelerdeki ana şirket ve alt şirketlere ilişkin olaylara uygulanabilecek vergilendirmeye ait ortak sistem direktifi (Ana Şirket / Alt Şirket Direktifi- The Parent / Subsidiary Directive).¹⁸⁶

3) Bağlantılı şirketlerin karlarının düzeltimi ile ilgili çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması (Tahkim Anlaşması- Arbitration Convention).¹⁸⁷

Konsey, bu üç ölçüyü bir paket olarak tartışmıştır. Tek pazar olmanın temel amacı, firmaların Topluluk içinde vergi kurallarından veya vergi sınırlarından uzakta, herhangi bir engelle karşılaşmadan faaliyette bulunmalarınıdır. Tek pazarın en güvenli avantajı, Topluluk içinde rahatça sınır ötesi faaliyette bulunabilmedir. Konseyin Komisyonun önerilerini benimsemesi, bu amaca ulaşmak için atılan önemli bir adımdır.

Söz konusu üç direktif kısaca aşağıdaki gibi açıklanabilir:

¹⁸³TOBB, "Vergide Global Eğilimler, AB ve Türk Vergi Sistemi", Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara, 2001, sy. 117.

¹⁸⁴ Tuncay Kapusuzoğlu, Vergisel Yönden Transfer Fiyatlandırması, İstanbul, Oluş Yayıncılık A.Ş., 2003, sy. 205.

¹⁸⁵ 23.07.1990 tarih ve 90/434/AET Sayılı Direktif

¹⁸⁶ 23.07.1990 tarih ve 90/435/AET Sayılı Direktif

¹⁸⁷ 20.08.1990 tarih ve 90/436/AET Sayılı Direktif

1) Birleşme Direktifi: Bu direktif, ilk olarak 1969 yılında Komisyon tarafından önerilmiştir. Bu öneride belirtilen amaç, şu anda belirtilen amaçla aynıdır: Vergilendirmede uygulanabilirliği olan ortak bir sistem.

Direktif, sınır ötesi işlemlerde ve bu çerçevedeki diğer işlemlerde vergi tarafsızlığını 3 yolla sağlamaya çalışmaktadır:

a) Bir birleşmede, transfer edilen aktif ve pasiflerin gerçek değeri ile vergi konusu değerleri arasında sermaye kazançlarının vergilendirilmesi açısından bir farklılığa kesinlikle izin verilmemeli, vergi dışı bırakılan gizlenmiş kaynaklar olmamalıdır. Bunu sağlamak için Direktifin benimsediği yaklaşım şu şekildedir: Transferin yapıldığı ülkenin vergi kaybına uğramaması için alıcı şirket, transfer edilen şirketin bulunduğu ülkede sürekli bir kuruluşa sahip olacak ve burada transfer edilen varlıklar orijinal defter değerleriyle gösterilecektir.

b) Transfer edilen şirkete ait varlıkların aktarılmasından dolayı, alıcı şirketin edindiği karlar, vergilendirmeye maruz kalmayacaktır.

c) Alıcı şirketin sermayesini temsil eden hisse senetlerinin, transfer edilen şirketin hissedarlarına dağıtılmasından dolayı vergilendirilecek kazanç doğmayacaktır. Ancak, transfer edilen şirketin ortaklarının birleşme sırasında kendilerine verilen hisse senetlerini beyannamelerinde göstereceklerine şüphe yoktur.

2) Ana Şirket / Alt Şirket Direktifi: Bu Direktifte de amaç, 1969'daki orijinal öneride belirtilenle aynıdır: Ana şirket ve alt şirketlere ilişkin olaylarda vergilendirmeye ait ortak bir sistem.

Ana şirketin bulunduğu ülke, diğer ülkedeki alt şirketin getirdiği karları ya vergilememekte veya dışarıda ödenen verginin içerideki vergiye kadar olan kısmını indirim konusu yapmaktadır. Ne alt şirketin bulunduğu ülke, ne de ana şirketin bulunduğu ülke, bu konuda zorla vergi almamaktadır.

3) Tahkim Anlaşması: Bu üçüncü ölçüyü Konsey, 20 Ağustos 1990'da kabul etmiştir. Bu tahkim süreci, üye ülkelerin vergi idareleri arasında, transfer fiyatlandırmasına¹⁸⁸ ilişkin olarak farklı görüşlerden doğan sorunları gidermeye yöneliktir. Sorun, bağlantılı şirketler arası işlemlere ait transfer fiyatlarının vergisel amaçlarla kullanılması ve sonuçta da farklı ülkelerin vergi idarelerince yeniden fiyat tespiti yapılmasından kaynaklanmaktadır. Esasında anlaşmanın özü şu şekilde özetlenebilir. Öncelikle aynı gruba bağlı iki ayrı ülkede iki şirket aralarında yaptıkları ticari ilişkide birinin karının usulsüz yere azaltılmasına yol açacak şekilde

¹⁸⁸ Transfer fiyatlandırması: Bir ticari işletmenin kendi bölümleri yada kolları arasındaki mal ve hizmet satışlarında uyguladığı fiyattır.

işlem yapmışlarsa, kazancı eksik hesaplanan üye ülkedeki vergi idaresi bunu tespit ederek ek vergileme yapabilecektir.¹⁸⁹

Gerçekte OECD Model Anlaşması'nın 25. maddesindeki karşılıklı anlaşma süreci izlenerek çifte vergilendirmeden kaçınmak mümkündür. Tek taraflı anlaşmalarda, vergi idarelerinin çifte vergilendirmeyi önlemeye yönelik çalışma yapması zorunlu değildir, konu sadece tartışılabilir. Bunun yanı sıra karşılıklı anlaşma süreci de yıllarca sürebilmektedir. Bu olumsuzluğu giderme amacıyla yapılan düzenleme gereği, Birliğin tahkim süreci, başlangıçtan itibaren 3 yılı geçmeden sorunu çözümlenmek zorundadır.

e.2.7.2) Anlaşma Maddelerinin Analizi ve Sapmalar

Çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarının madde bazında incelenmesi, çalışmamızın ana teması dışında olmakla beraber OECD Model anlaşmalarda standart olan temel ilke ve kavramalardan Türkiye'nin taraf olduğu anlaşmalarda da genellikle geçerli olduğu için aşağıda bahsedilmiştir.¹⁹⁰

e.2.7.2.1) Genel Tanımlar

Anlaşma hükümlerinin taraflarca eşit şekilde uygulanabilmesi için, temel kavramların tanımlarının ortak ilkelerle çerçevelenmesi gerekmektedir. Bu bakımdan temel kavramlar özet olarak aşağıda açıklanmıştır.

a - Kanuni Merkez: Ticaret Kanunu çerçevesinde sicile kaydedilen ana merkez olarak anlaşma metinlerinde kabul edilmiştir.

b - Mali ikametgah: Mukim ikametgah: Anlaşmalarda bu kavramlar ayrı ayrı tanımlanmış olmakla birlikte, gerçek kişi dışındaki kişilerin her iki devletin de mukimi olması halinde kanuni, merkez kriterinin esas alınması genelde kabul edilmiştir.

c - İşyeri: Bir inşaat şantiyesi ile yapım veya kurma, montaj projeleri ve kontrol faaliyetlerinde altı ayı aşan bir süre işyerini oluşturmaktadır.

¹⁸⁹ M. Bahattin Kulu, "AB Kurumlar Vergisi Müktesabati, Vergi Yapımız Buna Uyum Durumu ve AB'nin Bu Konuda Yeni Hedefleri", Vergi Dünyası, Sayı 254, 2002, sy. 22.

¹⁹⁰ Ramazan Uludağ, Türkiye'de Yabancı Sermaye Uygulaması, Ankara, Alf Matbaacılık, 1991, sy. 229.

d - Gayrimenkul gelirleri: Gayrimenkul tanımı, medeni hukuktaki tanıma nazaran daraltılarak gemiler dahil edilmemiştir. Gayrimenkul gelirin vergilendirilmesinde gelirin elde edildiği ülke devletince vergilendirilecektir.

e - Ticari Kazanç: Ticari faaliyetlerden elde edilen kazançların vergilendirilmesinde, ikamet ilkesi esas kabul edilmektedir. Ancak kazanç kazancın elde edildiği ülkede bulunan işyerinden sağlanmışsa, vergilendirme o ülkede yapılacak, fakat yurt dışındaki merkez ve genel idare giderlerinin indirilmesine izin verilecektir.

f - Bağımlı Teşebbüsler: Akit devletlere mensup olup, birbiri ile iştirak ilişkisi içinde bulunan teşebbüslerin örtülü kazanç dağıtımına gitmelerini önlemeye yönelik düzenlemedir. İç içe ilişkide bulunan ve farklı ülkelerde kazanç teminine dönük faaliyetleri olan kuruluşların düşük kazanç göstermelerini önlemek için her devlet kendi iç mevzuatına göre vergilendirmeye gidecek, ekonomik ilişkide bulunan şirketlerin aynı kazançtan mükerrer vergilendirilmesine meydan vermemek için de devletlerin yetkili makamları birbirleriyle danışma halinde olacaklardır.

g - Temettüer: Akit devletlerden birinin mukimi olan bir şirket tarafından, diğer bir akit devletin bir mukime ödenen temettülerin vergilendirilmesinde temettü ödeyen şirketin mukimi olduğu devlet mevzuatı geçerlidir. Kaynak devlet %15 vergi tevkifatı nispetinin daha üstündeki bir nispet bütün devletlere kabul ettirilmiştir. Bu nispet İsveç, İngiltere, Almanya, Fransa, Finlandiya, ABD ve Belçika anlaşmalarında % 15, Kore ve Hollanda anlaşmalarında iki yılı aşan kredilerde % 10, diğerlerinde % 15 olarak uzlaşmaya bağlanmıştır. .

Türkiye'deki "vergileme" açısından, diğer bir devlette mukim kişi, Türkiye'deki konumu bakımından dar mükellefiyete tabidir. Dar mükellef kişilere yapılan faiz ödemesi stopaja tabi olup, bazı haller için sıfır nispetindedir.

Faiz lehdarının bu faizi bir işyeri ile bağlantılı olarak elde etmesi halinde bu menfaat, anlaşma hükümleri uygulamasında ticari kazanç gibi işlem görecektir.

h - Sermaye değer artış kazançları: Hava, deniz ve kara nakil vasıtalarının satışından doğan kazançları kavramaktadır. Vergileme, bu varlıkların elden çıkarıldığı ülkede yapılmaktadır. Sayılan varlıklar dışında kalanların elden çıkarılmasından sağlanan kazançlar, elden çıkartan kişinin mukim olduğu devletçe vergilendirilir.

i - Serbest Meslek Faaliyetleri: Bu kazançlar ikametgah esasına tabidir. Vergilendirme yetkisi faaliyetin icra edildiği ülkede değil, kazancı elde eden kişinin mukim olduğu devlette bulunmaktadır. Ancak, İngiltere, Hollanda, Romanya', Fransa, Pakistan, A.B.D., Belçika ve K.K.T.C. anlaşmalarında ulaşılan hüküm,

işyerinden ve 183 günü aşan faaliyet icrasından elde edilen kazancın, kaynak devlette vergileneceğine yöneliktir.

Anlaşmalarda yer alan tanımları bu kadarla sınırlı kılmak mümkün değildir. Çünkü, çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmasına taraf olan ülkeler, çoğu zaman üzerinde anlaşacakları konuları belirtmektedir. Dolayısıyla, sadece hava taşımacılığı konusunda anlaşma teklifinde bulunduğu zaman, bu konuya ilişkin tanımların yapılması söz konusu olmaktadır.

e.2.7.2.2) Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi

Akit devletler arasında çifte vergilendirmenin önlenmesi konusunda iki yöntem geçerli sayılmıştır. Bunlardan birincisi, Türk teklifine esas alınan muafiyet yöntemi, Hollanda ve İsveç anlaşmalarında kabul edilmiştir. Diğer anlaşmalarda ise mahsup sistemi benimsenmiştir. Mahsup yönteminde her iki devlette elde edilen gelirler, kişinin ikametgahı devletinde toplanarak, vergisi hesaplanır. Bu vergiden kaynak devlette elde edilen gelire isabet edip ödenmiş bulunan vergi mahsup edilir.

Muafiyet veya mahsup yönteminin uygulanmasının temel hedefi, bir konu üzerinden aynı nitelikte tek bir vergi alınmasının ilke olarak belirlenmesidir. Dolayısıyla verginin konusunu teşkil eden bir işlem üzerinden aynı veya değişik vergi otoritelerince mükerrer vergilendirmenin ortadan kaldırılması, siyasal açıdan olduğu kadar ekonomik bakımdan da, genel kabul görmektedir. Bir an için aynı devlette hem merkezi otorite, hem de yerel yönetimlerce aynı işlemlerin vergiye tabi tutulmasını, bunun yanında, devletlerarası çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarının yapılmayarak, bir kazancın hem kaynak devlette, hem de mukim ülkede vergilendirilmesini düşündüğümüzde, bu karmaşık sistem içinde yabancı sermaye hareketinin ekonomiler arası sirkülasyon kazanması mümkün değildir. Gerçi, çifte vergilendirme aynı ülkede bir konu üzerinden mükerrer vergi alma biçiminde algılanmamakla birlikte, kaynak ülkede vergilendirilen kazançların, vergi hükümlerinin bakımından eyalet sistemini kabul eden ülkelere gizli veya açık bir şekilde vergilendirilmesine rastlanmaktadır.¹⁹¹

Zaten, çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarının kökeninde yatan nedenlerin başında, mükerrer vergilendirmeyi önleme amacı gelmektedir. Özellikle, her devletin kendi vergi hükümlerinin alanında ulusal sınırlar içinde ekonomik ve siyasal

¹⁹¹ Ramazan Uludağ, Türkiye'de Yabancı Sermaye Uygulaması, Ankara, Alf Matbaacılık, 1991, sy. 231.

yapılarına göre farklı vergileme teknikleri uygulamaları, geniş çaplı ekonomik ilişki içinde bulunan devletleri vergi birliğine doğru itmiştir. Bu teklifin genelde, sermaye stoğuna sahip ülkelerden, kaynak ilkesine göre vergileme rejimi tatbik eden ülkelere yapıldığı mutlaklıdır. Gelirin doğduğu ülke tarafından sahibinin uyrukluğunun ve ikametgahının başka bir devlette olup olmamasına bakılmaksızın, sadece geliri doğuran olay ile gelirin bulunduğu ülkeyi vergileme için temel kriter sayan kaynak ilkesi, sermaye ihraç etmeyen ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Buna karşılık, sermaye ihracaden gelişmiş ülkeler, gelir türüne bakmaksızın kişilerin (tüzel kişiler dahil) yurtiçi ve yurtdışı toplam gelirlerini vergilemek istemektedirler. İkamet ilkesi olarak adlandırılan vergileme tekniğinde uyukluk prensibi göz ardı edilmemektedir. Bu sistemin amacı, uyukluğu ve ikametgahı kendi ülkesine kalan kişilerin, başka ülkelere, nemalandırmak üzere ihraç ettiği sermayeyi kontrol edebilmektedir. Genellikle, çokuluslu şirketlerin tabi olduğu ABD’de bu sistemin geçerli durumda bulunması, bu yargıyı doğrulamaktadır.

Vergileme tekniklerinin değişik şekillerde uygulanması, ekonomik ilişkileri artan ülkeleri, çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları yapmaya zorlamıştır. Şüphesiz, her vergi anlaşmaları taraf ülkelere sadece vergilendirme platformunda eşitlik getirmemektedir. Vergi anlaşmalarının tarafları tatmin edici uzlaşma ile sonuçlandırılması, çoğu kez diğer bazı vergi dışı ekonomik çıkarlarında gündeme getirilmesi ile mümkün olabilmektedir.¹⁹²

e.2.7.3) Türkiye’nin Çifte Vergilendirme Anlaşmalarına Taraf Olması

1970’li yıllarda, sermaye akışı konusunda Dünya’da ilginç gelişmeler meydana gelmiştir. 1960’lı yıllara kadar gelişmiş ülkelerle, gelişmekte olan ülkeler arasındaki ekonomik, ilişkiler borç verme ve yardım şeklinde cereyan ederken, bu yıllardan itibaren tedrici olarak sermaye ve teknoloji transferine doğru kayma göstermiştir. Bu gelişmenin normal sonucu olarak, 1970’li yılların başından itibaren gelişmekte olan ülkelerde biriken tasarruflara yatırım alanları aranırken, bu tasarruflardan yatırım biçiminde yararlanmak arzusu, gelişmekte olan ülkeler tarafından şayanı kabul görmüştür. Nitekim, 1970’li yıllarda gelişmekte olan ülkelerin hızla kalkınmalarının bir nedeni de sermaye yatırımlarının yoğunluğudur. Bu yoğunluk, 1960 yılında az gelişmiş ülkelerdeki yabancı sermaye yatırım toplamının 2 milyar dolardan 1970-

¹⁹² Ramazan Uludağ, Türkiye’de Yabancı Sermaye Uygulaması, Ankara, Alf Matbaacılık, 1991, sy. 231.

1978 arası 13 milyar dolara yükselmesi ile açıklanabilir. Yabancı sermaye yatırımlarının kazandığı bu ivme, 1973-1983 döneminde gelişmekte olan ülkelerdeki yabancı sermaye stoğunun %11.4 oranında artarak, 138 milyar dolara yükselmesine neden olmuştur.

Yabancı sermaye yatırımlarında son 20 yılda meydana gelen bu gelişmelerin yanı sıra, Türk ekonomisinin dışa açılması ve bu anlamda yabancı sermayenin ülkemize çekilmesi gayretleri, çifte vergilendirme konusunu, daha çok önemli hale getirmiştir. Gerçekten, emek, sermaye ve turizm hareketleri açısından Türk ekonomisi bir hareketin odak noktasını teşkil etmektedir. Bir taraftan çifte vergilendirmeyi gündeme getiren ülkemizdeki yabancı sermaye yatırımları ile turizm yatırımları yanında, Avrupa emek piyasasına gönderilen 2.5 - 3 milyon arasında tahmin edilen insan gücü ve nihayet Avrupa Topluluğuna yapılan başvuru, uluslararası çifte vergileme anlaşmalarına önem verilmesini zorunlu kılmaktadır.

Türkiye'nin ilk çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması 1973 yılında Avusturya ile yapılan anlaşmadır. İkincisi ise, 1975 yılında Norveç ile yapılmıştır. Bu anlaşmalardan Avusturya ile yapılan 1.1.1974, Norveç ile yapılan ise 1.1.1977 yılında uygulamaya konulmuştur. Türkiye'nin vergi anlaşmalarına bu şekilde taraf olmaya başlaması 1985 yılından itibaren yoğunluk kazanmaya başlamıştır.

Çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları konu itibariyle ikili olduğu gibi, çok taraflı da olabilmektedir. Tarafların iki ülkeden ibaret bulunması, çok taraflı çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarının uluslar üstü kuruluşlar tarafından modelize edilen genel nitelikli anlaşmalara rağbeti azaltmaktadır. Çünkü, anlaşmaya taraf olan iki ülke kendi özel durumlarını en ince ayrıntılarına kadar anlaşma metinlerine yansıtabilmektedir.¹⁹³

Öte yandan, bazı vergi anlaşmalarının genel nitelikte olmadığı ve bazı hallerde çok özel konuları açıkladığı bilinmektedir. Örneğin, Türkiye'nin ilk çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması 1973 yılında Avusturya ile yapılmış olmasına rağmen, yukarıdaki özel durumlarla ilgili ilk kapsamlı anlaşma "Lozan Anlaşması"dır. Çünkü bu anlaşmaya bağlı olarak bir taraftan "İkamet ve Adli Selahiyet Mukavelesi" yapılırken, ayrıca, taraf ülkelerin, Türkiye'de yaşayan azınlıklarına Türklere uygulanandan daha ağır hiçbir vergi ve mali yükümlülük uygulanmayacaktır.

Dolayısıyla, ülkede yaşayan azınlıkların vergi ve mali yükümlülükleri garanti altına alınmış olmaktadır. Öte yandan, 1 Mart 1930 tarihli "Ticaret ve Seyrû Sefayin

¹⁹³ Ramazan Uludağ, Türkiye'de Yabancı Sermaye Uygulaması, Ankara, Alf Matbaacılık, 1991, sy. 222.

Muahedesi” gelmektedir. İngiltere ile yapılan bu anlaşma gereğince taraf ülkelere ait kişi ve kuruluşlar, bunların şube ve acentaları, vergiler konusunda Türk vatandaşlarına uygulanan hükümlerden istifa ettirilecektir.

Bu anlaşmadan başka, 30 Mart 1932 tarihinde Cenevre’de imzalanan çok taraflı “Ecnebi Arabalarının Tabi Olacakları Mali Mükellefiyet” hakkındaki anlaşmayı, 3 Mart 1934 tarihinde 2424 sayılı Kanunla Türkiye onaylamıştır. Bu anlaşmaları ABD ile yapılan anlaşma izlemektedir.

Amerika Birleşik Devletleri ile 1954 yılında yapılan bir anlaşma ile söz konusu devlete Türkiye’de vergi muafiyetleri tanınmıştır. Ayrıca, 5.12.1956 tarihinde kabul edilip 12.12.1956 günlü Resmi Gazete’de yayımlanan 6860 sayılı Kanunla onaylanan Anlaşmaya göre, Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Karargahına tabi müttefik karargah ile Nato yatırımlarına ilişkin çok özel mahiyette vergi muafiyetleri tanınmıştır. Diğer bazı ikili ve çok taraflı vergi ve mali yükümlülüğü doğrudan hedef almayan anlaşmaların bazı maddeleri arasında örtülü veya açık bir şekilde çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarına, en azından ücretlerden kesilecek vergilerin karşılıklılık esasına göre düzenlendiği görülmektedir.¹⁹⁴

1982 yılından itibaren yoğunluk kazandığı ifade edilen bu anlaşmaların; çok uluslu şirketlerin sermaye stoklarının artması, yabancı sermaye hareketinin geçiş sürecinin kısılması ve en önemlisi Dünyaya bir anlamda hakim olan ABD ve Rusya arasındaki yumuşamanın önce silah indirimine, bilahare silahlanma yerine ülkelerinde yaşayan insanların refahına yönelik yatırım yapma eğilimlerinin giderek tüm ülkelerin tutkusu haline gelmesi gibi sebeplerle sermayenin, milliyet tanımaksızın ilgi duyduğu her ülkeye gitmesi ile, sayısal olarak arttığını görmekteyiz. Son yıllardaki bu gelişme ve değişmeye paralel olarak, gelişmiş ülkelerde biriken sermaye stoklarından Türkiye’ye fark edilir oranda bir hareket söz konusu olunca, bu baskı ister istemez çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarına hız kazandırmıştır.

Çifte vergilendirmenin önlenmesine ilişkin anlaşma görüşmeleri 1982 yılından itibaren büyük hız kazanmış ve Türkiye’ye sermaye, üstün teknoloji ve hizmet akımlarını hızlandırmak amacıyla gelişmiş batı ülkeleriyle (Federal Almanya, Avusturya, Norveç, İsveç, Finlandiya, Fransa, İngiltere, Belçika, İtalya, ABD, Kanada, Japonya, İspanya, Danimarka, Hollanda, Kore) yakın gelecekte piyasalarına girebileceğimiz gelişmekte olan ülkeler (Malezya, Hindistan, Pakistan, Ürdün, Tunus, Suudi Arabistan, Kuveyt, Cezayir, Libya, Suriye, Mısır, K.K.T.C., Bahreyn,

¹⁹⁴ Ramazan Uludağ, Türkiye’de Yabancı Sermaye Uygulaması, Ankara, Alf Matbaacılık, 1991, sy. 223.

Irak, Birleşik Arap Emirlikleri) ile sosyalist Ülkeler (S.S.C.B., Romanya, Polonya, Macaristan, Yugoslavya ve Çin) arasında temasa geçilmiştir. Yürürlüğe giren, imzalanan, parafe edilen veya görüşmeleri devam eden anlaşmaların durumunu gösteren tablolar aşağıda yer almaktadır (Tablo 21).

Yürürlüğe giren vergi anlaşmaları, OECD ve Birleşmiş Milletler Modellerinden esinlenmekte, bunun yanı sıra akit tarafların vergi hukuklarının birbirlerine uyumlaştırılmasını sağlamaktadır. Bu şekilde, vergi anlaşmaları zinciriyle uluslararası vergi hukuku oluşmaktadır.

Çifte vergilendirmenin önlenmesine ilişkin anlaşmalarda, gelir unsurlarının her biri teker teker ele alınmakta, bazı gelir unsurları için (cari, zirai, serbest meslek kazançları, ücretler, gayrimenkul sermaye iratlarının fiziki gayri menkullerle ilgili olanları) yalnızca tek Devlete vergileme hakkı tanınmakta, bazıları için ise vergileme hakkı paylaşmaya tabi tutulmaktadır. (temettü, faiz, royallite).

Türkiye'nin diğer Devletlerle çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarında kullandığı model; Türkiye'ye sermaye ihracında bulunan veya bulunması muhtemel olan Devletler için dikkate alınan temel ölçü, Türkiye'nin kaynak Devlet olarak vergileme hakkını yüksek boyutta tutmak ve vergilemeden vereceği tavizi yalnızca sermaye ve teknoloji akımını hızlandıracağı ölçüsünde ayarlayabilmektedir.

Her uluslararası anlaşma gibi çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları da T.C. Anayasasının 90 ıncı maddesi ile 244 sayılı Kanuna dayalı olarak yapılmakta ve TBMM tarafından bir Kanunla onaylandıktan sonra Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulmaktadır. Anlaşmalarda yer alan hükümler gereği, karşı ülkenin de benzer prosedürü yerine getirmesini müteakip, yürürlük işlemlerinin tamamlandığına ilişkin karşılıklı bildirimlerin sonucundan belli bir süre sonra uygulanabilir hale gelmektedir. Vergi anlaşmaları, Anayasa'da ve 244 sayılı Kanunda belirtildiği üzere Kanun kuvvetini taşımakta ve özel niteliği dolayısıyla uygulama açısından vergi Kanunlarına nazaran önceliği haiz bulunmaktadır.¹⁹⁵

Türkiye'nin sonuçlandırdığı anlaşma sayısı 55'tir. Yürürlükte bulunan bu anlaşmaların bir listesi ve bu anlaşmalarda yer alan ve inşaat işlerinde işyerinin varlığı için yeterli olan süreler ile kar payları, faizler ve gayrimaddi hak bedelleri üzerindeki kaynak ülke vergi oranları aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.¹⁹⁶

¹⁹⁵ Mehmet Maç, Kurumlar Vergisi, İstanbul, Denet Yayıncılık A.Ş., 1999, sy. 1095.

¹⁹⁶ <http://www.gelirler.gov.tr>

Tablo 23: Yürürlükte Bulunan Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları
(01.01.2004)

<u>Taraf Devlet</u>	<u>Anlaşmanın İmza Edildiği Tarihi</u>	<u>Yayımlandığı Resmi Gazete Tarih - No</u>	<u>Yürürlük Tarihi</u>	<u>Vergiler Açısından Uygulanmaya Başlandığı Tarih</u>
1) Avusturya	03.11.1970	01.08.1973 - 14612	24.09.1973	01.01.1974
2) Norveç	16.12.1971	21.12.1975 - 15445	30.01.1976	01.01.1977
3) Güney Kore	24.12.1983	02.10.1985 - 18886	25.03.1986	01.01.1987
4) Ürdün	06.06.1985	15.07.1986 - 19165	03.12.1986	01.01.1987
5) S.Arabistan	11.01.1989	02.07.1990 - 20566	09.08.1990	01.01.1987 (1)
6) Tunus	02.10.1986	30.09.1987 - 19590	28.12.1987	01.01.1988
7) Romanya	01.07.1986	21.08.1988 - 19906	15.09.1988	01.01.1989
8) Hollanda	27.03.1986	22.08.1988 - 19907	30.09.1988	01.01.1989
9) Pakistan	14.11.1985	26.08.1988 - 19911	08.08.1988	01.01.1989
10) İngiltere	19.02.1986	19.10.1988 - 19964	25.10.1988	01.01.1989
11) Finlandiya	09.05.1986	30.11.1988 - 20005	30.12.1988	01.01.1989
12) K.K.T.C.	22.12.1987	26.12.1988 - 20031	30.12.1988	01.01.1989 (2)
13) Fransa	18.02.1987	10.04.1989 - 20135	01.07.1989	01.01.1990
14) Almanya	16.04.1985	09.07.1986 - 19159	31.12.1989	01.01.1990 (3)
15) İsveç	21.01.1988	30.09.1990 - 20651	18.11.1990	01.01.1991
16) Belçika	02.06.1987	15.09.1991 - 20992	08.10.1991	01.01.1992 (4)
17) Danimarka	30.05.1991	23.05.1993 - 21589	20.06.1993	01.01.1991
18) İtalya	27.07.1990	09.09.1993 - 21693	01.12.1993	01.01.1994
19) Japonya	08.03.1993	13.11.1994 - 22110	28.12.1994	01.01.1995
20) B.A.E.	29.01.1993	27.12.1994 - 22154	26.12.1994	01.01.1995 (5)
21) Macaristan	10.03.1993	25.12.1994 - 22152	09.11.1995	01.01.1993
22) Kazakistan	15.08.1995	08.11.1996 - 22811	18.11.1996	01.01.1997
23) Makedonya	16.06.1995	07.10.1996 - 22780	28.11.1996	01.01.1997
24) Arnavutluk	04.04.1994	05.10.1996 - 22778	26.12.1996	01.01.1997
25) Cezayir	02.08.1994	30.12.1996 - 22863	30.12.1996	01.01.1997
26) Moğolistan	12.09.1995	30.12.1996 - 22863	30.12.1996	01.01.1997
27) Ç.H.C.	23.05.1995	30.12.1996 - 22863	30.12.1996	01.01.1997
28) Hindistan	31.01.1995	30.12.1996 - 22863	30.12.1996	01.01.1994
29) Malezya	27.09.1994	30.12.1996 - 22863	31.12.1996	01.01.1997
30) Mısır	25.12.1993	30.12.1996 - 22863	31.12.1996	01.01.1997
31) Polonya	03.11.1993	30.12.1996 - 22863	01.04.1997	01.01.1998
32) Türkmenistan	17.08.1995	13.06.1997 - 23018	24.06.1997	01.01.1998 (6)
33) Azerbaycan	09.02.1994	17.06.1997 - 23032	01.09.1997	01.01.1998
34) Bulgaristan	07.07.1994	15.09.1997 - 23111	17.09.1997	01.01.1998
35) Özbekistan	08.05.1996	07.09.1997 - 23103	30.09.1997	01.01.1997
36) A.B.D.	26.03.1996	31.12.1997 - 23217	19.12.1997	01.01.1998
37) Beyaz Rusya	24.07.1996	22.04.1998 - 23321	29.04.1998	01.01.1999
38) Ukrayna	27.11.1996	22.04.1998 - 23321	29.04.1998	01.01.1999
39) İsrail	14.03.1996	24.05.1998 - 23351	27.05.1998	01.01.1999
40) Slovakya	02.04.1997	03.10.1999 - 23835	02.12.1999	01.01.2000
41) Kuveyt	06.10.1997	28.11.1999 - 23890	13.12.1999	01.01.1997
42) Rusya	15.12.1997	17.12.1999 - 23909	31.12.1999	01.01.2000
43) Endonezya	25.02.1997	15.02.2000 - 23965	06.03.2000	01.01.2001
44) Litvanya	24.11.1998	10.05.2000 - 24045	17.05.2000	01.01.2001
45) Hırvatistan	22.09.1997	10.05.2000 - 24045	18.05.2000	01.01.2001

46)	Moldova	25.06.1998	25.07.2000 - 24120	28.07.2000	01.01.2001
47)	Singapur	09.07.1999	18.07.2001 - 24466	27.08.2001	01.01.2002
48)	Kırgızistan	01.07.1999	12.12.2001 - 24611	20.12.2001	01.01.2002
49)	Tacikistan	06.05.1996	24.12.2001 - 24620	26.12.2001	01.01.2002
50)	Sudan	26.08.2001	17.09.2003 - 25232	14.10.2003	01.01.2004
51)	Çek Cumh.	12.11.1999	15.12.2003 - 25317	16.10.2003	01.01.2004
52)	Bangladeş	31.10.1999	15.12.2003 - 25317	23.12.2003	01.01.2004
53)	Letonya	09.01.1998	22.12.2003 - 25324	23.12.2003	01.01.2004
54)	İspanya	05.07.2002	18.12.2003 - 25320	18.12.2003	01.01.2004
55)	Slovenya	19.04.2001	23.12.2003 - 25325	23.12.2003	01.01.2004

(1) Anlaşma yalnızca Akit Devletlerin hava taşımacılık faaliyetleri dolayısıyla alınan vergilere uygulanacaktır.

(2) Anlaşmanın 5 inci maddesinin 2 nci fıkrasının (h) bendinin 2 nci fıkrası, 11 nci maddesinin 3 üncü fıkrasının (c) bendi ve 14 üncü maddesinin 2 nci fıkrası gereğince bir Akit Devlette vergilendirilmeyecek olan kazanç ve iratlar hakkında 1.1.1987 tarihinden itibaren başlayan vergilendirilme dönemleri için yürürlüğe girmiştir.

(3) Anlaşmanın deniz ve hava taşımacılığına ilişkin hükümleri 1.1.1983 tarihinden itibaren uygulanmaya başlamıştır.

(4) Anlaşma uçakların uluslararası trafikte işletilmesinden sağlanan kazançlar yönünden 1.1.1987 tarihinden itibaren elde edilen gelirler üzerinden alınan vergilere uygulanacaktır.

(5) Anlaşma hava taşımacılık faaliyetlerinden elde edilen gelirler ile bu kazançlar için açtırılan mevduat hesabı dolayısıyla elde edilen faiz gelirleri için 1.1.1988 tarihinden itibaren uygulanacaktır.

Tablo 24: Temettüleri Üzerindeki Vergi Yükü

<u>Taraf Devlet</u>	<u>Sermaye Payı (%)</u>	<u>Vergi Oranı (%)</u>	
1.AVUSTURYA	25'den fazla ise	25	
	25'den az ise	35	
2.NORVEÇ	25'den fazla ise	Türkiye'de	25
		Norveç'de	20
	25'den az ise	Türkiye'de	30
		Norveç'de	25
3.GÜNEY KORE	25'den fazla ise	15	
	25'den az ise	20	
4.ÜRDÜN	25'den fazla ise	10	
	25'den az ise	15	
5.TUNUS	25'den fazla ise	12	
	25'den az ise	15	
6.ROMANYA	-	15	
7.HOLLANDA (*)	25'den fazla ise	15	
	25'den az ise	20	
8.PAKİSTAN	25'den fazla ise	10	
	25'den az ise	15	
9.İNGİLTERE	25'den fazla ise	15	
	25'den az ise	20	
10.FİNLANDİYA	25'den fazla ise	15	
	25'den az ise	20	
11.KKTC	25'den fazla ise	15	
	25'den az ise	20	
12.FRANSA	10'dan fazla ise	15	
	10'dan az ise	20	
13.ALMANYA	10'dan fazla ise	15	

	10'dan az ise	20
14.İSVEÇ	25'den fazla ise	15
	25'den az ise	20
15.BELÇİKA (**)	10'dan fazla ise	15
	10'dan az ise	20
16.DANİMARKA	25'den fazla ise	15
	25'den az ise	20
17.İTALYA	-	15
18.JAPONYA	25'den fazla ise	10
	25'den az ise	15
19.B.A.E (***)	25'den fazla ise	10
	25'den az ise	12
20.MACARİSTAN	25'den fazla ise	10
	25'den az ise	15
21.KAZAKİSTAN	-	10
22.MAKEDONYA	25'den fazla ise	5
	25'den az ise	10
24.ARNAVUTLUK	25'den fazla ise	5
	25'den az ise	15
23.CEZAYİR	-	12
25.MOĞOLİSTAN	-	10
26.Ç.H.C	-	10
27.HİNDİSTAN	-	15
28.MALEZYA	25'den fazla ise	10
	25'den az ise	15
29.MISIR	25'den fazla ise	5
	25'den az ise	15
30.POLONYA	25'den fazla ise	10
	25'den az ise	15
31.TÜRKMENİSTAN	-	10
32.AZERBAYCAN	-	12
33. BULGARİSTAN	25'den fazla ise	10
	25'den az ise	15
34. ÖZBEKİSTAN	-	10
35. A.B.D	10'dan fazla ise	15
	10'dan az ise	20
36. BEYAZ RUSYA	25'den fazla ise	10
	25'den az ise	15
37. UKRAYNA	25'den fazla ise	10
	25'den az ise	15
38. İSRAİL	-	10
39. KUVEYT	-	10

40. RUSYA	-	10
41. SLOVAKYA	25'den fazla ise	5
	25'den az ise	10
42. ENDONEZYA	25'den az ise	15
	25'den fazla ise	10
43. LİTVANYA	Tüm durumlarda	10
44. HIRVATİSTAN	Tüm durumlarda	10
45. MOLDOVA	25'den az ise	15
	25'den fazla ise	10
46. SİNGAPUR	25'den az ise	15
	25'den fazla ise	10
47. KIRGIZİSTAN	-	10
48. TACİKİSTAN	-	10
49. ÇEK CUMHURİYETİ	-	10
50. BANGLADEŞ	-	10
51. LETONYA	-	10
52. İSPANYA	Türkiye için ;	
	a) %25'den fazla ise(5inci fıkrada belirtilen şekilde vergiye tabi tutulmuş olan kazançlardan ödenen temettülerden)	5
	b)Tüm diğer durumlarda	15
	İspanya için ;	
	a) %5'den fazla ise	5
	b)Tüm diğer durumlarda	15
53.SUDAN	-	10
54.SLOVENYA	-	10

Tablo 25: Faiz ve Gayrimaddi Hal Bedelleri Üzerindeki Vergi Yüğü

Taraf Devlet	Faiz (%)	Gayrimaddi Hak Bedeli (%)
1.AVUSTURYA	15	10
2.NORVEÇ	15	10
3.GÜNEY KORE	10 (iki yılı aşan kredilerde)	10
	15 (diğerlerinde)	
4.ÜRDÜN	10	12
5.TUNUS	10	10
6.ROMANYA	10	10
7.HOLLANDA	10 (iki yılı aşan kredilerde)	10
	15 (diğerlerinde)	
8.PAKİSTAN	10	10

9.İNGİLTERE	15	10
10.FİNLANDIYA	15	10
11.KKTC	10	10
12.FRANSA	15	10
13.ALMANYA	15	10
14.İSVEÇ	15	10
15.BELÇİKA	15	10
16.DANİMARKA	15	10
17.İTALYA	15	10
18.JAPONYA	10 (kredi finans kurumlarından alınmış ise)	10
	15 (diğer durumlarda)	
19.B.A.E	10	10
20.MACARİSTAN	10	10
21.KAZAKİSTAN	10	10
22.MAKEDONYA	10	10
24.ARNAVUTLUK	10	10
23.CEZAYİR	10	10
25.MOĞOLİSTAN	10	10
26.Ç.H.C	10	10
27.HİNDİSTAN	10 (faiz banka veya finansal kuruluşlarca ödenirse)	15
	15 (diğer durumlarda)	
28.MALEZYA	15	10
29.MISIR	10	10
30.POLONYA	10	10
31.TÜRKMENİSTAN	10	10
32.AZERBAYCAN	10	10
33.BULGARİSTAN	10	10
34. ÖZBEKİSTAN	10	10
35. A.B.D.	10 (faiz banka, finansal veya tasarruf kuruluşları ile sigorta şirketlerince ödenirse)	10 - 5
	15 (diğer durumlarda)	
36. BEYAZ RUSYA	10	10
37. UKRAYNA	10	10
38. İSRAİL	10	10
39. KUVEYT	10	10
40. RUSYA	10	10
41. SLOVAKYA	10	10
42. ENDONEZYA	10	10
43. LİTVANYA	10	5 - 10
44. HIRVATİSTAN	10	10
45. MOLDOVA	10	10

46. SİNGAPUR	7,5 (her hangi bir finansal kurum tarafından alınan krediler için)	10
	10 (diğer durumlarda)	
47. KIRGIZİSTAN	10	10
48. TACİKİSTAN	10	10
49.ÇEK CUMHURİYETİ	10	10
50.BANGLADEŞ	10	10
51.LETONYA	10	5
	(Sınai ticari ve bilimsel teçhizatın kullanım hakkı karşılığı ödenen gayrimaddi hak bedellerinin gayrisafi tutarından)	
		10
		(Tüm diğer durumlarda)
52.İSPANYA	10 (faiz bir banka tarafından verilen herhangi bir borçtan kaynaklanıyorsa veya söz konusu faiz, ticari eşya veya ekipmanın bir Akit Devlet teşebbüsüne kredili olarak verilmesi karşılığında ödeniyor ise)	10
	15 (Tüm diğer durumlarda)	
53.SUDAN	10	10
54.SLOVENYA	10	10

Tablo 26: İşyeri Tespiti İle İlgili Süreler

ÜLKE ADI	SÜRE	FAALİYETİN KAPSAMI
1.AVUSTURYA	6 ay	İnşaat ve montaj şantiyesi
2 NORVEÇ	6 ay	İnşaat ve montaj şantiyesi
3.GÜNEY KORE	6 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, montaj veya kurma projesi ile bunlara ilişkin kontrol faaliyetleri
4.ÜRDÜN	6 ay	İnşaat şantiyesi, yapım veya kurma projesi
5.TUNUS	6 ay	İnşaat şantiyesi, yapım veya kurma projesi
6. ROMANYA	6 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, montaj veya kurma projesi ve danışmanlık hizmetleri
7.HOLLANDA	6 ay	İnşaat şantiyesi, montaj, yapım veya kurma projesi
8.PAKİSTAN	6 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, montaj veya kurma projesi veya bunlara ilişkin kontrol faaliyetleri
9.İNGİLTERE	6 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, montaj veya kurma projesi
10.FİNLANDİYA	6 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, montaj veya kurma projesi veya bunlara ilişkin kontrol faaliyetleri

11. K.K.T.C	6 ay	İnşaat, yapım, onarım, montaj şantiyesi veya projesi
12. FRANSA	6 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, montaj veya kurma projesi
13. ALMANYA	6 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, montaj veya kurma projesi veya bunlara ilişkin kontrol faaliyetleri
14. İSVEÇ	6 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, montaj veya kurma projesi veya bunlara ilişkin kontrol faaliyetleri
15. BELÇİKA	6 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, montaj veya kurma projesi ile bunlarla bağlantılı gözetim faaliyetleri
16. DANİMARKA	6 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, montaj veya kurma projesi
17. İTALYA	6 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, montaj projesi veya bunlarla ilgili kontrol faaliyetleri ile danışmanlık hizmetleri
18. JAPONYA	6 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, montaj veya kurma projesi ile bu faaliyetlerle ilgili gözetim faaliyetleri; danışmanlık hizmetleri
19. B.A.E	12 ay	İnşaat şantiyesi, yapım veya kurma projesi
20. MACARİSTAN	12 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, montaj veya kurma projesi
21. KAZAKİSTAN	12 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, kurma veya montaj projesi veya bunlarla ilgili gözetim faaliyetleri; danışmanlık hizmetleri
22. MAKEDONYA	24 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, montaj veya kurma projesi veya bunlara ilişkin gözetim faaliyetleri
24. ARNAVUTLUK	12 ay	İnşaat şantiyesi, yapım veya kurma projesi
23. CEZAYİR	6 ay	İnşaat şantiyesi, yapım veya kurma projesi ile bunlarla ilgili gözetim faaliyetleri; danışmanlık hizmetleri
25. MOĞOLİSTAN	24 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, kurma veya montaj projesi veya bunlara ilişkin gözetim faaliyetleri
26. Ç.H.C	12 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, montaj, veya kurma projesi ile bunlarla ilgili gözetim faaliyetleri; danışmanlık hizmetleri
27. HİNDİSTAN	6 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, kurma veya montaj projesi ve bunlara ilişkin gözetim faaliyetleri
28. MALEZYA	9 ay	İnşaat şantiyesi, yapım montaj veya kurma projesi ile bunlarla ilgili gözetim faaliyetleri
29. MISIR	9 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, montaj veya kurma projesi veya bunlarla ilgili gözetim faaliyetleri; danışmanlık hizmetleri
30. POLONYA	12 ay	İnşaat şantiyesi, yapım veya kurma projesi
31. TÜRKMENİSTAN	45 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, montaj veya kurma projesi ile bunlarla ilgili gözetim faaliyetleri
32. AZERBAJCAN	12 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, montaj veya kurma projesi ile bunlarla ilgili gözetim faaliyetleri
33. BULGARİSTAN	12 ay	İnşaat şantiyesi, yapım veya kurma projesi
34. ÖZBEKİSTAN	36 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, montaj veya kurma projesi ile bu faaliyetlerle ilgili gözetim faaliyetleri
35. A.B.D	6 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, montaj veya kurma projesi
36. BEYAZ RUSYA	12 ay	İnşaat şantiyesi, yapım veya kurma projesi
37. UKRAYNA	12 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, montaj veya kurma projesi ile bu faaliyetlerle ilgili gözetim faaliyetleri

38. İSRAİL	12 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, montaj veya kurma projesi veya bunlarla ilgili gözetim faaliyetleri
39. KUVEYT	9 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, veya kurma projesi
40. RUSYA	18 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, montaj veya kurma projesi veya bunlarla ilgili gözetim faaliyetleri
41. SLOVAKYA	12ay	İnşaat şantiyesi, yapım, montaj veya kurma projesi
42. ENDONEZYA	6ay	İnşaat şantiyesi, yapım, kurma ve montaj projesi veya bunlarla ilgili gözetim faaliyetleri
43. LİTVANYA	9ay	İnşaat şantiyesi, yapım, kurma ve montaj projesi veya bunlarla ilgili gözetim faaliyetleri
44. HIRVATİSTAN	12ay	İnşaat şantiyesi, yapım, tesis ve montaj projesi veya bunlarla ilgili gözetim faaliyetleri
45. MOLDOVA	12 AY	İnşaat şantiyesi, yapım, veya kurma projesi
46. SİNGAPUR	6 AY	İnşaat şantiyesi, yapım, montaj veya kurma projesi
47. KIRGIZİSTAN	15 AY	İnşaat şantiyesi, yapım, montaj veya kurma projesi
48. TACİKİSTAN	24 AY	Kurma, montaj projesi veya bu faaliyetlerle ilgili gözetim faaliyetleri
49.ÇEK CUMHURİYETİ	12 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, montaj veya kurma projesi veya bunlara bağlantılı gözetim faaliyetleri
50.BANGLADEŞ	12 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, kurma veya montaj projesi
51.LETONYA	9 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, montaj, kurma projesi veya bunlara ilişkin kontrol faaliyetleri
52.İSPANYA	6 ay	İnşaat şantiyesi, yapım, montaj veya kurma projesi veya bunlara bağlantılı gözetim faaliyetleri
53.SUDAN	18 ay	İnşaat şantiyesi, yapım veya kurma projesi
54.SLOVENYA	12 ay	İnşaat şantiyesi, yapım veya kurma projesi

3) Türkiye’de Gerçek Kişilerin Dar Mükellefiyet Esasında Vergilendirilmesi

Yabancı ülkelerin vatandaşlığına sahip ve yurt dışında ikamet etmekte olan gerçek kişiler ile yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşlarının Türkiye’ye getirdikleri yabancı sermaye üzerinden elde ettikleri gelirler, Türkiye’de 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu hükümlerinde dar mükellef kişilerin elde ettikleri gelirlere ilişkin esaslara göre vergilendirilmektedir.¹⁹⁷

¹⁹⁷ Ali Tuğlu, “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Bu Yatırımların Vergilendirilmesi -II”, Yaklaşım, Sayı 126, 2003, sy. 112.

Türkiye'ye getirilen yabancı sermaye üzerinden elde edilen gelirler, Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi Kanunları'na göre vergilenmekle beraber, bu yatırımlar diğer vergi kanunları (Vergi Usul Kanunu, Katma Değer Vergisi Kanunu, Özel Tüketim Vergisi Kanunu, Damga Vergisi Kanunu) hükümlerine de tabidir.

Aşağıdaki bölümde gerçek kişilerce Türkiye'ye getirilen yabancı sermaye üzerinden elde edilen gelirlerin vergilendirilmesi açıklanmaya çalışılacaktır.

Gerçek kişiler tarafından Türkiye'ye getirilen yabancı sermayenin dar mükelleflere ilişkin veya tam mükelleflere ilişkin olarak düzenlemelere göre vergilendirilmesinde önem arz eden husus, yabancı sermayeyi Türkiye'ye getiren kişinin uyruğu değil, önemli olan bu kişinin Türkiye'de yerleşik olup olmamasıdır. Daha ileri ki bölümlerde de açıklanacağı üzere, Türk vatandaşı olmayan fakat Türkiye'ye yerleşen bir kişinin, Türkiye'de elde ettiği ve gelir vergisi konusuna giren bir kazanç unsuru tam mükelleflere ilişkin vergilendirme hükümlerine tabidir.

Elde edilen gelirlerin vergilendirilmesinde tam mükellefler ile dar mükelleflerin vergilendirme rejimleri arasında esaslı farklar yoktur. Vergilendirilecek kazanç ve iratlar ile safi kazanç ve iratların tespiti bakımından belirlenen hükümler esas olarak hem tam mükellefler hem de dar mükellefler için geçerlidir.

Ancak elde edilen gelirin beyanı bakımından Gelir Vergisi Kanunu'nda tam ve dar mükellefler bakımından farklı düzenlemeler yapılmıştır.

Türkiye'ye sermaye getiren bir kişinin bu sermaye üzerinden elde ettiği gelirin dar mükellefiyet esasına göre vergilendirilmesi için bu kişinin;

1. İkametgahının Türkiye' de bulunmaması,¹⁹⁸

2. Bir takvim yılı içinde Türkiye'de devamlı olarak altı aydan fazla oturmaması (Geçici ayrılmalar Türkiye'de oturma süresini kesmez,) gerekmektedir.

Aşağıda yazılı yabancılar memlekette altı aydan fazla kalsalar dahi, Türkiye' de yerleşmiş sayılmazlar:

1. Belli ve geçici görev veya iş için Türkiye'ye gelen iş, ilim ve fen adamları, uzmanlar, memurlar, basın ve yayın muhabirleri ve durumları bunlara benzeyen diğer kimselerle tahsil ve tedavi veya istirahat veya seyahat maksadıyla gelenler;

¹⁹⁸ İkametgah, Medeni Kanun'un 19. ve müteakip maddelerinde yazılı olan yerlerdir - Medeni Kanun'un 19. maddesinde yer alan tanıma göre ikametgah, bir kimsenin yerleşmek niyeti ile oturduğu yerdir.

2. Tutukluluk, hükümlülük veya hastalık gibi elde olmayan sebeplerle Türkiye’de alıkonulmuş veya kalmış olanlar.

Dar mükellef gerçek kişilerce Türkiye’ye getirilen yabancı sermaye üzerinden elde edilen gelirler;

- Ticari kazançlar,
- Zirai kazançlar,
- Gayrimenkul sermaye iratları,
- Menkul sermaye iratları,
- Kaynağı ne olursa olsun diğer her türlü kazanç ve iratlar

olarak vergilendirilmektedir.

Dar mükellef gerçek kişilerce Türkiye’ye getirilen yabancı sermaye üzerinden elde edilen kazancın, zirai kazanç olarak vergiye tabi tutulması, GVK’nın 7. maddesi hükmüne göre, zirai faaliyetin Türkiye’de icra edilmesi şartına bağlıdır. Ancak, zirai faaliyetin icra edildiği yerin VUK’un 156. maddesi hükmünde sayılmış olduğundan ve bu yerlerden elde edilen kazançların dar mükellef gerçek kişilerin Türkiye’de elde ettikleri ticari kazanç için işyeri mahiyetinde olduğundan, Kanun’un uygulanmasında dar mükellef gerçek kişilerce Türkiye’de zirai kazanç elde edilmesi pek mümkün görülmemektedir.

Yurt dışında yerleşik kişilerce Türkiye’ye getirilen yabancı sermaye üzerinden elde edilen kazanç ve iradın Türkiye’de elde edilmesi konusu GVK’nın 7. maddesinde düzenlenmiştir. Aşağıdaki bölümde, Türkiye’ye getirilen yabancı sermayenin hangi gelir unsuruna girdiği ve bu kazançların nasıl vergilendirileceğine ayrıntılı olarak değinilecektir.

Ayrıca, Türkiye’ye getirilen yabancı sermaye üzerinden sağlanan kazançlar Türkiye’de vergilendirilirken uluslararası vergi anlaşmaları hükümlerinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.¹⁹⁹

a) Türkiye’ye Getirilen Yabancı Sermaye Üzerinden Elde Edilen Gelirin Ticari Kazanç Olarak Vergilendirilmesi

Türkiye’de yerleşmiş olmayan gerçek kişilerce Türkiye’ye getirilen yabancı sermaye üzerinden elde edilen kazancın ticari kazanç olarak Türkiye’de elde edilmiş sayılması için kazanç sahibinin Türkiye’de işyerinin olması veya daimi temsilci

¹⁹⁹ Mehmet Maç, Kurumlar Vergisi, İstanbul, Denet Yayıncılık A.Ş., 1999, sy. 788.

bulundurması ve kazancın bu yerlerde veya bu kişiler aracılığıyla sağlanması gerekir.²⁰⁰

Ticari kazancın Türkiye’de elde edilmiş sayılması için gerekli olan işyeri, VUK’un 156. maddesi hükmüne göre tayin olunur.²⁰¹ GVK’nın atıf yaptığı VUK’un 156. maddesine göre işyeri; mağaza, yazıhane, idarehane, muayenehane, imalathane, şube, depo, otel, kahvehane, eğlence ve spor yerleri, tarla, bağ, bahçe, çiftlik, hayvancılık tesisleri, dalyan ve vali mahalleri, madenler, taş ocakları, inşaat şantiyeleri, vapur büfeleri gibi ticari, sınai, zirai veya mesleki bir faaliyetin icrasına tahsis edilen veya bu faaliyetlerde kullanılan yerdir. Kazancın işyerinde elde edilmiş sayılması için alım-satım aşamalarının tümünün Türkiye’de gerçekleştirmiş olması gerekmez. Yani ticari kazancın elde edilmesini dolaylı olarak etkileyen faaliyetler de elde etme için yeterlidir.

GVK’ya göre Türkiye dışında yerleşik kişilerin Türkiye’de ticari kazanç sağlamalarının diğer bir yolu da Türkiye’de daimi temsilci aracılığıyla ticari faaliyette bulunmaktır.

Türkiye’de daimi temsilci bulunduran bir kişi aslında Türkiye’de bir iş yeri sahibi bulunmaktadır. Daimi temsilcinin faaliyette bulunduğu yer dar mükellef bakımından işyeridir.

Ancak, GVK’da daimi temsilcilik işyerinin bulunduğu nedeni sayılmamış, daimi temsilci yanında işyerine de ayrıca yer verilmiştir.

Daimi temsilci, GVK’nın 8. maddesine göre, bir hizmet veya vekalet akdi ile temsil edilene bağlı olup, onun nam ve hesabına muayyen veya gayri muayyen bir müddetle veya müteaddit ticari muameleler ifasına yetkili bulunan kimsedir.

Ticari kazançtan söz edebilmek için ticari nitelikteki faaliyetlerin devamlılık göstermesi ve zaman içinde işlemlerin tekrar edilmesi gerekir. Bu nedenle kanunda daimi temsilcinin tanımı yapılırken belirli veya belirsiz bir süreyle veya müteaddit ticari muameleler ifasına yetkili bulunmak ifadesine yer verilmiştir.

Temsil edilenle temsil eden arasındaki ilişkinin devamlı olması gerekli olduğuna göre; “daimi” ve “müteaddit” kelimelerinin bu anlayışla değerlendirilmesi gerekir. Aksi durumda devamlılık niteliği taşımayan iki işlem nedeniyle ticari kazanç esasına göre vergileme yapmak bir takım sorunlara yol açar. Birinci durumda ticari işlemlerin sayısı önemli olmayıp, yalnızca bir işlemin yapılmış olması bile daimi

²⁰⁰ Ramazan Uludağ, Türkiye’de Yabancı Sermaye Uygulaması, Ankara, Alf Matbaacılık, 1991, sy. 126.

²⁰¹ GVK Md. 8

temsilcilik için yeterlidir. Sürenin söz konusu olmadığı ikinci durumda ise bir çok ticari işlerinde bulunma yetkisi gerekli olmaktadır.²⁰²

Daimi temsilci sayılmanın bir diğer koşulu ise temsil edilenin nam ve hesabına hareket etmektir. Temsil edilenin nam ve hesabına hareket etmek; semeresi ve külfeti, başka bir anlatımla, ekonomik sonuçları temsil edilene ait olmak üzere bir faaliyetin yapılmasıdır. Yani ticari bir faaliyet sonucu oluşacak kar yada zararı temsil edene değil, temsil edilene ait olması durumudur.

Türkiye'ye yabancı sermaye getiren dar mükellef gerçek kişilerin bu sermaye dolayısıyla Türkiye'de elde ettikleri ticari kazançlar, tam mükellef gerçek kişilerin elde ettiği ticari kazançla ilişkin vergilendirme esasları gibidir.

Bu durumda dar mükellef gerçek kişiler, Türkiye'deki ticari faaliyetleri için kazanç sağlamamış olsalar dahi yıllık beyanname vereceklerdir.

Dar mükellef gerçek kişiler, elde ettikleri ticari kazanç için GVK'nın 92. maddesi hükmü uyarınca Mart ayında beyanname verecekler, beyanları üzerinden tarh edilen vergileri ise; Mart ve Temmuz aylarında ödeyeceklerdir.²⁰³

Yurtdışında yerleşik kişilerin Türkiye'ye getirdikleri yabancı sermaye üzerinden elde edilen ticari kazançlar üzerinden ödenecek vergi tespit edilirken, Vergi Usul Kanunu'nun değerlemeye ilişkin hükümleri ile GVK'nın 40. maddesinde belirtilen safi kazancın tespit edilmesi sırasında indirilecek giderler, yine GVK'nın 41. maddesinde belirtilen gider kabul edilmeyen ödemeler esas alınır.

Yine Türkiye'de ticari kazanç elde eden dar mükellefler; VUK'un defter tutmaya ilişkin hükümlerine ve fatura bastırma hükümlerine de uyacaklardır.

b) Türkiye'ye Getirilen Yabancı Sermaye Üzerinden Elde Edilen Gelirin Gayrimenkul Sermaye İradı Olarak Vergilendirilmesi

Türkiye'de yerleşik olmayan gerçek kişilerin Türkiye'ye getirdikleri yabancı sermaye üzerinden Türkiye'de gayrimenkul sermaye iradı elde etmeleri, gayri menkullerin Türkiye'de bulunması, bu mahiyetteki mal ve hakların Türkiye'de kullanılması veya Türkiye'de değerlendirilmesi şartlarına bağlıdır.

GVK'nın 72. maddesi hükmüne göre; gayrimenkul sermaye iratlarında elde etme diğer bir deyimle vergi doğuran olay tahsil esasına bağlanmıştır.

²⁰² Ali Tuğlu, "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Bu Yatırımların Vergilendirilmesi -II", Yaklaşım, Sayı 126, 2003, sy. 114.

²⁰³ GVK'nın 117. maddesi hükmü, 4842 sayılı Yasa ile yapılan düzenleme gereği.

Gayrimenkul sermaye iratlarında geçmiş yıllara ait kira bedelleri tahsil edildikleri yılın geliri sayılarak vergiye tabi tutulurken; gelecek yıllara ait olup peşin tahsil edilen kira bedelleri tahsil edildikleri yılın değil, ilgili oldukları yıl veya yılların geliri olarak vergiye tabi tutulmaktadır.

Diğer yandan GVK'nın 70/2. maddesinde belirtildiği üzere; GVK'nın 70. maddesinde sayılan mallar ve haklar ticari ve zirai bir işletmeye dahil bulunduğu takdirde, bunların iratları ticari veya zirai kazancın tespitine müteallik hükümlere göre yapılmaktadır.

Türkiye'de yerleşik olmayan gerçek kişilerin getirdikleri yabancı sermaye üzerinde elde ettikleri, gayrimenkul sermaye iratları tevkifata tabi tutulmuş ise hiçbir şekilde beyana tabi değildir.

Eğer bu kazançlar üzerinden tevkif suretiyle vergi ödenilmemiş ise, bu kazançlar yıllık beyanname ile beyan edilecektir.

Bu kazançlar yıllık beyanname ile beyan edilirken, GVK'nın 21. maddesindeki istisna hükmünden faydalanacakları gibi, yine safi iradın tespitinde GVK'nın 74. maddesi hükmünde sayılan giderler indirilecek veya aynı madde hükmüne göre götürü gider usulünü de seçerek, safi irat tespit edebilecektir.

c) Türkiye'ye Getirilen Yabancı Sermaye Üzerinden Elde Edilen Gelirin Menkul Sermaye iradı Olarak Vergilendirilmesi

Yabancılar (Türkiye'de yerleşik olmayan gerçek kişiler) tarafından Türkiye'ye getirilen yabancı sermayenin menkul sermaye iradı olarak vergilendirilebilmesi, sermayenin Türkiye'de yatırılmış olması şartına bağlıdır.

Menkul sermaye iradını sağlayan sermayenin Türkiye'de yatırılmış olması, sermayenin Türkiye'de kullanılmasını yani herhangi bir gerçek ya da tüzel kişiye sermaye olarak konulması, borç olarak verilmesi benzeri şekillerde Türkiye'de kullanılmasını ifade eder.

Örneğin, Türkiye'de yerleşik olmayan bir kişinin bir kolektif şirkete ortak olmasından elde ettiği gelir ticari kazanç olarak vergilenirken, bu kişinin bir komandit şirkete komanditer ortak olmasından elde ettiği gelir ise, menkul sermaye iradı olarak vergiye tabi olacaktır. Getirilen yabancı sermaye dolayısıyla, kolektif şirketten elde edilen ticari kazanç yıllık beyanname ile komandit şirkete komanditer

ortak olmaktan elde edilen menkul sermaye iradı ise münferit beyanname ile beyan edilir.

Bir tam mükellef gerçek kişinin yurt dışında yerleşik bir kişiden temin ettiği sermaye karşılığında bu kişiye alacak faizi mahiyetinde bir bedel ödemesi halinde getirilen bu yabancı sermaye dolayısıyla yurt dışındaki kişiye ödenen alacak faizi de dar mükellef gerçek kişilerce Türkiye’de elde edilen menkul sermaye iradı kapsamında vergilendirilen bir gelirdir. Dar mükellef gerçek kişinin elde ettiği bu gelir de münferit beyanname ile beyan edilecek, GVK’nın 107. maddesi hükmüne göre tarhiyatın muhatabı bu kazancı sağlayan kişi olacaktır.

d) Türkiye’ye Getirilen Yabancı Sermaye Üzerinden Elde Edilen Kazancın Diğer Kazanç ve İrat Olarak Vergilendirilmesi

Diğer kazanç ve iradın Türkiye’ de elde edilmiş sayılması için diğer kazanç ve iradı doğuran işin veya muamelenin Türkiye’de yapılması veya Türkiye’de değerlendirilmesi gerekir.

Türkiye’de yerleşik olmayan kişilerin, yabancı sermaye mevzuatına göre ilgili mercilerden izin almak suretiyle, Türkiye’ye bizzat getirdikleri nakdi veya aynı sermaye karşılığında iktisap ettikleri menkul kıymetler ile iştirak hisselerini elden çıkarmalarından doğan değer artışı kazançlarının hesabında, kur farkından doğan kazançlar dikkate alınmaz.

Ancak bu mükelleflerin Türkiye’ de elde ettikleri kazançların, münhasıran bu menkul kıymet veya iştirak hisseleri dolayısıyla elde edilen menkul sermaye iratlarından ve bu kıymet veya hisselerin elden çıkarılmasından doğan değer artışı kazançlarından ibaret olması şarttır. Bu mükelleflerin, Türkiye’de menkul kıymet alım satımıyla devamlı olarak uğraşmaları halinde, kur farkından doğan kazançlar da ticari kazancın hesabında dikkate alınır.

Kur farkından doğan kazançların hesabında, menkul kıymet veya iştirak hisselerinin iktisabına tahsis edilen yabancı sermayenin bu kıymet veya hisselerin iktisap tarihindeki Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası döviz alış kuruna göre hesaplanan Türk Lirası karşılığı ile bu kıymet veya hisselerin elden çıkarılması tarihindeki aynı miktar yabancı sermayenin Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası döviz alış kuruna göre hesaplanan Türk Lirası karşılığı arasındaki fark esas alınır.

Kur farklarının değer artışı kazancı olarak vergilendirilmemesi için, bu mükelleflerin Türkiye’ de elde ettikleri gelirin, sadece sahip oldukları menkul kıymet veya iştirak

hisselerinin elden çıkarılmasından doğan değer artışı kazancından veya söz konusu menkul kıymet veya iştirak hisseleri dolayısıyla elde edilen menkul sermaye iratlarından ibaret olması gerekmektedir.

Bu istisnadan yararlanan dar mükellef kişiler, GVK'nın 82. maddesine göre, anılan maddede yer alan endekslemeden yararlanamaz.

Dar mükellef gerçek kişilerin Türkiye'de elde ettikleri gelirler arasında yukarıda belirtilen değer artışı kazancı ve menkul sermaye iradının yanı sıra Türkiye'de ticari, zirai veya serbest meslek kazancı gibi başka gelir unsurlarının da bulunması halinde, bu kazançlar ile yurt dışından getirdikleri nakdi veya aynı sermaye karşılığında iktisap ettikleri menkul kıymetlerin veya iştirak hisselerinin elden çıkarılmasından doğan değer artışı kazancının hesabında, kur farklarının kazançtan düşülmeyeceği tabiidir.

Öte yandan, Türkiye'de devamlı olarak menkul kıymet alım-satımında bulunan dar mükellef gerçek kişilerin bu faaliyetlerinden doğan ticari kazancının tespitinde kur farkından doğan kazanç tutarının matrahtan indirilmeyeceği hususu göz önünde tutulmalıdır.²⁰⁴

B) Türkiye'de Dolaylı (Portföy) Yatırımların Vergilendirilmesi

Yabancı sermaye yatırımları temel olarak iki ana yapıda gerçekleşmektedir. Bunlar yabancı sermayenin yaptığı doğrudan yatırımlar (foreign direct investment) ve portföy yatırımlarıdır (portfolio investment). Yabancı sermayenin geldiği ülkede yeni bir tesis kurması veya varolan bir tesisi satın alması yabancı sermayenin doğrudan doğruya yaptığı bir yatırım türüdür. Yabancı sermayenin borsada işlem gören bir şirketin hisse senetlerini alması ise bir portföy yatırımdır.²⁰⁵

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile portföy yatırımlarına ilişkin detaylı tanım ve açıklamalara çalışmanın I. bölümünde yer verildiğinden, bu bölümde iki yabancı sermaye yatırım grubunun yatırımcılar itibarıyla vergileme prensipleri incelenecektir.

²⁰⁴ Ali Tuğlu, "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Bu Yatırımların Vergilendirilmesi -II", Yaklaşım, Sayı 126, 2003, sy. 114.

²⁰⁵ Erkan Yetkinler, "Vergi Cennetleri ve Yabancı Sermayenin Vergi Cenneti Ülkeleri Seçmeleri", Vergi Dünyası, Sayı 235, 2001, sy. 92.

1) Bireysel Yatırımcılar Bağlamında

Yukarıdaki bölümlerde detaylı olarak izah edildiği üzere, ülkeye yatırılan parasal sermaye dolayısıyla elde edilen gelirlerin bireysel yatırımcılar nezdinde vergilendirilmesi konusunu, dar mükellefiyet esası dikkate alınmak suretiyle, menkul sermaye iradı ve diğer kazanç ve iratlar alt ayrımları çerçevesinde irdelenirken; doğrudan sermaye yatırımları dolayısıyla elde edilen kazançlar, GVK'nın ticari kazanç hakkındaki hükümleri ve kurumlardan elde edilen kar payları bağlamında ele alınacaktır. Para, döviz ve sermaye piyasalarında yatırımcılara sermayelerini yatırılabilecekleri pek çok alternatif sunulmuştur. Bu alternatiflerden elde edilen gelirler, Türk vergi sisteminde GVK'nın menkul sermaye iratları ve diğer kazançlar ve iratlara ilişkin hükümleri çerçevesinde vergilenmektedir. GVK'nın 82. maddesinde mal ve hakların, bu arada, döviz varlıkları ve menkul kıymetlerin elden çıkarılmasından sağlanan kazançların vergilendirilmesi konusunda alternatifli olarak uygulanan enflasyon muhasebesi müesseseleri öngörülmüştür (Söz konusu kazançların vergilendirilmesi konusunda 1999-2002 yıllarında uygulanacak olan madde GVK Geçici 56.'dır. Fakat 82. maddedeki Vergileme rejimi Geçici 56. maddede aynen korunmuştur.). Söz konusu uygulama, KVK'nın 45/b maddesi uyarınca, bu tür gelirleri ticari kazanç çerçevesinde elde etmeyen kurumsal yatırımcılar bağlamında da aynen geçerliliğini sürdürmektedir. 82. madde hükmüne göre dar mükelleflerin yabancı sermaye mevzuatı kapsamında ilgili mercilerden izin almak suretiyle (Nakdi sermaye için 32 sayılı Karar ile izin sisteminin kaldırıldığı daha önceki bölümlerde açıklanmıştı). Türkiye'ye bizzat getirdikleri nakdi veya aynı sermaye karşılığında iktisap ettikleri menkul kıymetler ile iştirak hisselerini elden çıkarmalarından doğan kazançların hesabında kur farkından doğan kazançlar dikkate alınmaz. Şu kadar ki, bu mükelleflerin Türkiye'de elde ettikleri kazançların, münhasıran bu menkul kıymet veya iştirak hisseleri dolayısıyla elde edilen menkul sermaye iratlarından ve bu kıymet ve hisselerin elden çıkarılmasından doğan kazançlardan ibaret olması şarttır. Bu mükelleflerin Türkiye'de menkul kıymet alım satımı ile devamlı olarak uğraşmaları halinde kur farkından doğan kazançlar da ticari kazancın hesabında dikkate alınır. Kur farkından doğan kazançların hesabında, menkul kıymet veya iştirak hisselerinin iktisabına tahsis edilen yabancı sermayenin bu kıymet ve hisselerin iktisap tarihindeki TC. Merkez Bankası döviz alış kuruna göre hesaplanan Türk Lirası karşılığı ile bu kıymet ve hisselerin elden çıkarılması

tarihindeki aynı miktar yabancı sermayenin TC. Merkez Bankası döviz alış kuruna göre hesaplanan Türk Lirası karşılığı arasındaki fark esas alınır. Diğer taraftan, tıpkı tam mükellefler gibi iktisap bedelinin DİE’ce belirlenen toptan eşya fiyat endeksine göre eskale edilmesi hakkı yabancı finansal sermaye açısından da aynen geçerli olmaktadır. Sözü edilen madde de yer alan diğer bir enflasyon muhasebesi müessesesi menkul kıymetlerin elden çıkarılmasından sağlanan kazançlar için GVK’nın 76. maddesindeki indirim oranı müessesesidir. Alternatifli olarak düzenlenen bu müesseseler oluşan kazancı global olarak ele almakta ve enflasyondan kaynaklanan fiktif kazançları vergi dışı bırakmaktadır. Yabancı finansal sermayenin Türkiye’den elde edebileceği diğer gelir türü ise menkul sermaye iratlarıdır. Bu tür gelirlerin vergilendirme rejimini düzenleyen temel madde Gelir Vergisi Kanunu’nun “Beyanname Verilmeyen Haller” başlıklı 86. Maddesidir. Söz konusu madde hükmüne göre, eğer elde edilen menkul sermaye iradı Gelir Vergisi Kanunu’nun 94. Maddesi uyarınca tevkif suretiyle vergilenmişse bu gelirler için beyanname verilmeyecektir. Hatta, başka gelirler dolayısı ile beyanname verilmesi hallerinde dahi, sözü geçen gelirler bu beyannameye dahil edilmeyecektir. Yabancı finansal sermayenin elde edebileceği menkul sermaye iratlarından, hisse senetlerinin ve tahvillerin vadesi gelmemiş kuponlarının satışından elde edilen bedeller hariç, tümü için 94. Maddede tevkifat oranı öngörülmüştür. Bu durumda, söz konusu menkul sermaye iratları için vergi yükü yapılan tevkifat kadar olmaktadır.

Menkul sermaye iratları için vergilendirme rejiminin tevkifat esasına dayandırılması yatırımcıların idare ile muhatap edilmemesi gibi bir kolaylık sağlamanın yanı sıra vergilerin tamamının yansıtılabilmesi imkanını da sağlamaktadır. Türkiye’de yeni bir ticari işletme kurma ya da şube açma şeklinde gerçekleşen doğrudan sermaye yatırımları için, parasal yatırımlarda olduğu gibi, ticari işletmenin ya da şubesinin ticari kazancını global olarak ele alan bir enflasyon muhasebesi sistemi yeni düzenlemeye konulmuştur. Türkiye’de ticari kazanç elde eden dar ya da tam mükellef yabancı sermayeli ticari işletmeler için temel teşvik düzenlemeleri, yatırım teşvik belgeleri çerçevesinde uygulanan yatırım indirimi ve diğer istisnalar ile GVK 7/1 de düzenlenen parantez içi hükümdür. Bu düzenlemeler yazımızda kurumsal yatırımcılar bağlamında ele alınacaktır. Diğer taraftan doğrudan yatırımlarda vergilendirme beyanname esasına dayandığından vergilerin tamamını yansıtmak mümkün değildir.

Türkiye’de var olan kurumlara bireysel iştirak şeklinde gerçekleştirilecek doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında, elde edilen temettü gelirleri GVK 75/1 ve 94/6b/i çerçevesinde vergilendirilmektedir. Keza bu gelirlerin GVK’nın 86. maddesi uyarınca yıllık beyanname ile beyanı gerekmemektedir. Temettü gelirlerine ilişkin vergileme rejimi Türkiye’de gerçekleştirilen parasal yabancı sermaye yatırımları dolayısıyla elde edilen menkul sermaye iratlarının vergilendirme rejimi ile aynıdır. Fakat vergi yükü bağlamında konuyu irdelerken yabancı iştirakçinin sermaye payı üzerindeki kurumlar vergisi payının da dikkate alınması gerekmektedir. Bu durumda, iştirak sermayesi üzerindeki toplam vergi yükü parasal yatırım şeklinde elde edilebilecek diğer menkul sermaye iradı gelirlerine göre daha fazla olmaktadır.²⁰⁶

2) Kurumsal Yatırımcılar Bağlamında

Türkiye’ye giren yabancı parasal sermaye daha çok banka kredisi şeklinde veya yabancı menkul kıymet fon ve ortaklıklarının ya da portföy yönetim şirketlerinin para ve sermaye piyasalarında gerçekleştirdikleri yatırımlar şeklinde gelişmektedir. Bu özelliği ile parasal yabancı sermaye yatırımları kurumsal bir mahiyet arz etmektedir. Bu çerçevede, parasal yabancı sermaye yatırımları için vergisel ortam dar mükellef yatırım fon ve ortaklıklarının vergilendirme rejimi ile yurtdışından sağlanan kredilerin vergilendirme rejimleri çerçevesinde ele alınırken; doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında konu ticari kazançların vergilendirilmesi ve iştirak kazançları çerçevesinde ele alınacaktır.

Menkul kıymet yatırım fonlarının vergilendirme rejimi KVK 8/4. maddesinde düzenlenmiştir. Söz konusu maddeye göre;

- a) Portföyünün en az %25’i hisse senetlerinden oluşan menkul kıymet yatırım fonları (döviz yatırım fonları hariç) ile aynı nitelikteki menkul kıymetler yatırım ortaklıklarının portföy işletmeciliğinden sağladıkları kazançları,
- b) (a) alt bendi dışında kalan menkul kıymet yatırım fonları (döviz yatırım fonları hariç) ile aynı nitelikteki menkul kıymetler yatırım ortaklıklarının portföy işletmeciliğinden sağladıkları kazançları,

kurumlar vergisinden istisnadır.

Bu istisnadan yararlanma koşulları KVK’nın 8/4. Maddesinde Maliye Bakanlığı’na verilen yetki çerçevesinde tebliğlerle düzenlenmiştir.

²⁰⁶ Devrim Akalın, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ile Parasal Yabancı Sermaye Yatırımları ve Vergisel Ortamın Karşılaştırılması”, Vergi Dünyası, Sayı 252, 2002, sy. 60.

Söz konusu yetkiye dayanılarak çıkarılan 44²⁰⁷ ve 45²⁰⁸ seri no'lu Tebliğ belirlemelerine göre, özet olarak, dar mükellef yatırım fonlarının Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 8/4. Maddesinde yer alan istisnadan yararlanabilmeleri için;

a) Sermaye Piyasası Kurulu'nun 18/11/1993 tarihli ve 21762 mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 1 numaralı sirkülerinde tespit edilen şartlara uyması gerekmektedir. Söz konusu sirkülerde Türkiye'de faaliyet gösteren (Türk yatırım fonlarından mahiyet olarak farklı olsalar bile) tüm portföy işletmecileri yatırım fonu addedilmiştir. Sirkülerin ilgili belirlemesi aynen aşağıdaki gibidir; "Yabancı yatırım fonları ve ortaklıkları kendi ülkelerindeki hukuki yapıları nedeniyle birbirlerinden kesin hudutlarla ayırlamamakta ve sermaye piyasası mevzuatındaki tarifleri tam olarak karşılamamaktadırlar. Bu sebeple, Sermaye Piyasası Kurulu uygulamaları açısından portföy işletmeciliği faaliyetinde bulunan, emeklilik ve sigorta şirketleri ile bunlar tarafından kurulan fonlar ve ortaklıklar , ülke fonları, yatırım kuruluşları, yatırım ortaklıkları ve yatırım fonları gibi pek çok çeşitte olan yabancı kurumları portföy işletmecilerinin tümünün mali mevzuat uygulamaları açısından SPK'na göre kurulan menkul kıymetler yatırım fonları gibi addedilmesi uygun görülmüştür."

b) Türkiye'de bir işyeri veya daimi temsilci vasıtasıyla faaliyette bulunulması ve Türk Vergi Kanunları'na göre defter tutma ve vergiye ilişkin diğer mükellefiyetlerin yerine getirilmesi gerekmektedir. Yukarıdaki şartlar var olmak koşuluyla söz konusu kazançların kurumlar vergisinden müstesna tutulabilmesi için ayrıca Maliye Bakanlığı'ndan bir belge almaya gerek bulunmamaktadır.

Ayrıca, 27.03.1994 tarih ve 21887 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 47 seri no'lu Tebliğ'de yukarıdaki esaslar vurgulandıktan sonra, daimi temsilci sorununa açıklık getirilmiştir. Söz konusu Tebliğ belirlemesine göre, menkul kıymet yatırım fon ve ortaklıklarına saklama hizmeti sunan saklama bankaları ve şirketleri, dar mükellef menkul kıymet yatırım fon ve iş ortaklıklarının Türkiye'deki daimi temsilcisi sayılmak suretiyle, menkul kıymet yatırım fon ve ortaklıkları için daimi temsilci sorunu çözülmüştür. Diğer taraftan, 57 seri no'lu Kurumlar Vergisi Kanunu Genel Tebliği'nde²⁰⁹ yabancı menkul kıymet fon ve ortaklıklarının portföylerinin Türkiye'de yabancı portföy yönetim şirketleri tarafından yönetildiği duruma açıklık getirilmiştir. Bu düzenlemeye göre yabancı portföy yönetim şirketleri tarafından yönetildiği duruma açıklık getirilmiştir. Bu düzenlemeye göre, yabancı portföy

²⁰⁷ 4.11.1993 tarihli ve 21748 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan

²⁰⁸ 19.11.1993 tarih ve 21763 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan

²⁰⁹ 26.12.1997 tarih ve 23212 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan

yönetim şirketinin Türkiye’de işyerinin olması ya da daimi temsilci bulundurması durumunda portföyü yönetilen yabancı yatırım fon ve ortaklığının kazancı Kurumlar Vergisi Kanunu 8/4. Maddesinde yer alan istisnadan yararlandırılacaktır. Bu düzenlemeler daha çok spekülatif mahiyette, belirli bir ülkeye bağlı olmaksızın yatırım yapan fon ve ortaklıkların istisna kapsamına alınabilmesini olanaklı kılmıştır. KVK’nın 8/4. maddesinde yer alan istisna hükmünü tebliğ düzenlemeleri ile birlikte ele aldığımızda, istisna kapsamı dışında kalabilecek herhangi bir yatırım fon ve ortaklığı kalmamaktadır. Sermaye Piyasası Kurulu, her türlü portföy işletmeciliğini yayımlamış olduğu sirküler ile yatırım fonu addetmek suretiyle uygulamakla yükümlü olduğu Kanun’un yetki alanını genişleterek, her çeşit portföy işletmeciliğini denetimi altına almak istemiştir. Bu fon ve ortaklık tanımı vergi uygulamaları bakımından baz alındığında, yukarıda da ifade edildiği üzere istisna dışında kalabilecek herhangi bir portföy işletmeciliği faaliyeti kalmamaktadır.

Söz konusu kazançlar kurumlar vergisinden istisna edilmiş olmakla birlikte, Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 24 ve Gelir Vergisi Kanunu’nun 94. maddesi uyarınca öngörölmüş vergi tevkifatlarının bu istisnadan etkilenmeyeceği; söz konusu maddeler hükmüne göre tevkif edilen vergilerin Gelir Vergisi Kanunu’nun 94. maddesinin 6 numaralı bendinin (a) alt bendi ne göre yapılan vergi tevkifatından mahsup edileceği KVK’nın 8/4. maddesinde hükme bağlanmıştır.

Gelir Vergisi Kanunu’nun 94/6/a maddesine göre yapılacak tevkifat oranı, portföyünün %25’i hisse senetlerinden oluşan menkul kıymet yatırım fon ve ortaklıkları için %0, diğer menkul kıymet yatırım fon ve ortaklıkları için %10’dur.²¹⁰

Mevcut istisna düzenlemesi karşısında çok istisnai bir durum olmaktadır. KVK 8/4’den yararlanamayan dar mükellef yatırım fon ve ortaklıklarının Türkiye’de elde etmiş olduğu, menkul kıymet alım satım faaliyetleri dolayısıyla ortaya çıkan diğer kazanç ve iratlar ile bir kısım menkul sermaye iratlarından elde edilen gelirleri ayrı ayrı değerlendirme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Alım satım kazançlarını kapsayan diğer kazanç ve iratların matrahının tespiti GVK’nın 82. maddesinde gelir vergisi mükellefleri ile aynıdır. Yani kur farkından arındırma, endeksleme, indirim oranı uygulama gibi global enflasyon muhasebesi kurumları dar mükellef yatırım fon ve ortaklıklarının menkul kıymet alım satım kazançları için de aynen uygulanacaktır. Menkul sermaye iratları için ise genel vergileme rejimi KVK’nın 24 . maddesinde düzenlenmiştir. KVK’nın 24. maddesi uyarınca dar mükellef kurumlarca elde edilen

²¹⁰ 93/5148 sayılı BKK

menkul sermaye iratları tevkifat esasında vergilendirilmektedir. Şu kadar ki GVK'nın 75/5. maddede yer alan tahvil ve hazine bonusu faiz gelirlerinin, 75/7 maddeki mevduat faizlerinin, katılma belgeleri yada hisse senetleri karşılığında elde edilen kar paylarının başka gelirler dolayısıyla beyanname verilmesi durumunda verilecek beyannameye dahil edilmesi zorunlu bulunmaktadır. Yalnız beyanname verilse de KVK'nın 13 ve GVK'nın 76. maddeleri uyarınca sözü edilen kazançlara indirim oranı uygulanmak suretiyle, fiktif kazançlar vergi dışı bırakılmıştır

Ayrıca, istisna koşullarına uymaksızın Türkiye'de gelir elde eden dar mükellef menkul kıymet yatırım fon ve ortaklıkları GVK'nın 75/4. Maddesinde tanımlanan menkul sermaye iratları üzerinden GVK'nın 94/6/b/iii maddesine göre tevkifat yapacaklar ve muhtasar beyanname ile vergi dairesine bildireceklerdir. Söz konusu tevkifat oranı %15'dir.

Türkiye'deki banka ya da diğer kurumlara kredi kullandırımı şeklinde ülkeye giren yabancı sermaye üzerinde hiç vergi yükü bulunmamaktadır. Türkiye'de daimi temsilcisi ya da işyeri olmayan bu neviden kurumların elde ettikleri kredi faiz gelirlerinin vergilendirilme rejimi KVK'nın 24. maddesinde düzenlenmiştir. Söz konusu madde hükmüne göre elde edilen kredi faizi üzerinden yapılması gereken tevkifat oranı halen BKK kararları doğrultusunda %0'dır. Keza sözü edilen madde hükmüne göre bu gelirler için beyanname verme veya verilecek beyannamelere bu gelirleri dahil etme zorunluluğu bulunmamaktadır.

Türkiye'de şirket kurma yada şube açma şeklindeki doğrudan yabancı sermaye yatırımları için ise parasal yabancı sermaye yatırımlarında olduğu gibi KVK 12/1 maddesinde yer alan parantez içi hüküm hariç herhangi bir mercinin iznine gerek olmaksızın kendiliğinden işleyen bir vergi teşvik sistemi bulunmamaktadır. Söz konusu şirketin yada şubenin elde ettiği ticari kazançlar tam ve dar mükellefiyet esasında genel vergileme rejimine göre vergilendirilmektedir.

Yukarıda belirtilen parantez içi hükme göre, dar mükellef kurumların ihraç edilmek üzere Türkiye'de satın aldıkları veya imal ettikleri malları Türkiye'de satmaksızın yabancı memleketlere göndermelerinden elde edilen kazançlar Türkiye'de elde edilmiş sayılmamaktadır. Benzer düzenleme gelir vergisi mükellefleri için GVK 7/1. maddesinde yer almaktadır. Söz konusu bu düzenlemeye göre, firmanın Türkiye'deki faaliyetinin sadece tedarik veya üretim faaliyeti ile sınırlı olması gerekmektedir. Pazarlama faaliyetinin Türkiye'den yürütülmesi durumunda elde edilen gelirler vergilendirme kapsamına girecektir.

Türkiye’de var olan kurumlara kurumsal iştirak şeklinde gerçekleştirilecek doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında elde edilen iştirak kazançları KVK’nın 8/1. maddesi uyarınca kurumlar vergisinden istisna edilmiştir. Fakat, vergi yükünün hesabında yabancı iştirakçinin sermaye payı üzerindeki kurumlar vergisi payının da göz önünde bulundurulması gerekir. Örneğin, Türkiye’deki bir kurumun sermayesine iştirak etmek yerine kredi verilmesi durumunda elde edilecek alacak faizleri üzerinde yukarıda ifade edildiği üzere hiç vergi yükü bulunmamaktadır.

Doğrudan yatırım şeklinde ülkeye giren yabancı sermaye uygulamada büyük ölçüde Hazine Müsteşarlığınca verilen yatırım teşvik belgeleri çerçevesinde desteklenmektedir. Yalnız, bu teşvik sisteminin başarılı olduğunu söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Zira 1980-2001 yıllarında yabancı sermayeli firmalar için düzenlenen yatırım teşvik belgelerinde kayıtlı yatırım tutarları toplamı 92,9 milyar dolar olmasına rağmen bu dönemde yatırımı tamamlanarak kapatılan belgelerin yatırım değeri ise 49,2 milyar dolardır.²¹¹ Gerçekleştirilen bu yatırımın ancak 10,8 milyar doları döviz girişleri ile sağlanmıştır.

3) 2004 Yılında Bireysel ve Kurumsal Yatırımcıların Menkul Sermaye İratlarının Türkiye’de Vergilendirilmesi

2004 yılında bireysel ve kurumsal yatırımcıların menkul sermaye iratlarının Türkiye’de vergilendirilmesine ilişkin elde edilen gelirin türüne göre sınıflandırılmış açıklanmalı tablo aşağıda yer almaktadır.²¹²

Tablo 27: Menkul Kıymet Gelirlerinin Vergilendirilmesi (2004)

	TAM MÜKELLEF KURUM	DAR MÜKELLEF KURUM (*)
HİSSE SENEDİ TEMETTÜ GELİRİ	-Tam mükellef kurumlardan elde edilenler kurumlar vergisinden istisna. - Kar payı stopajına tabi değil .	-Beyan edilmez. -Dar mükellef kuruma (Türkiye’de bir işyeri veya daimi temsilci aracılığıyla kâr payı elde edenler hariç) kar dağıtımını yapan kurum tarafından %10 oranında stopaj yapılır. (2)
HİSSE SENEDİ ALIM SATIM KAZANCI	-Kurumlar Vergisi, % 33) (2)	-Kurumlar Vergisi, % 33) (3) (2) -Karın ana merkeze aktarılan kısmı %10 oranında Gelir Vergisi stopajına tabi (4)(2) -Kur farkından doğan kazançlar vergiye tabi değil.

²¹¹ <http://www.tcmb.gov.tr>

²¹² <http://www.vergidegundem.com-Sirkuler 2004/025>

DEVLET TAHVİLİ, HAZİNE BONOSU FAİZ GELİRLERİ (TL)	-Stopaja tabi (% 0) (8) -Kurumlar Vergisi, % 33) (2)	-Stopaja tabi (% 0) (8) -Kurumlar Vergisine tabi değil -Stopaj nihai vergidir.
DEVLET TAHVİLİ, HAZİNE BONOSU ALIM SATIM KAZANÇLARI (TL)	-Kurumlar Vergisi, % 33) (2)	-Kurumlar Vergisi, % 33) (3) (2) -Karın ana merkeze aktarılan kısmı %10 oranında gelir vergisi stopajına tabi (4) (2) -Kur farkından doğan kazançlar vergiye tabi değil
T.C.HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI TARAFINDAN İHRAÇ EDİLEN DÖVİZ CİNSİNDEN VE DÖVİZE ENDEKSLİ TAHVİL VE BONOLARIN FAİZ GELİRLERİ	-Stopaja tabi (% 0) (8) -Kurumlar Vergisi, % 33) (2)	-Stopaja tabi (% 0) (8) -Kurumlar Vergisine tabi değil -Stopaj nihai vergidir.
T.C.HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI TARAFINDAN İHRAÇ EDİLEN DÖVİZ CİNSİNDEN VE DÖVİZE ENDEKSLİ TAHVİL VE BONOLARIN ALIM SATIM KAZANÇLARI	-Kurumlar Vergisi, % 33) (2)	-Kurumlar Vergisi, % 33) (3) (2) -Karın ana merkeze aktarılan kısmı %10 oranında gelir Vergisi stopajına tabi (4) (2) -Kur farkından doğan kazançlar vergiye tabi değil
T.C. HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI TARAFINDAN YURTDIŞINDA İHRAÇ EDİLEN EUROBOND'LARIN FAİZ GELİRLERİ	-Kurumlar Vergisi, % 33) (2) -Bütçe Kanununa göre stopaja tabi değil.	- Bütçe Kanununa göre stopaja tabi değil. - Beyan edilmez.
T.C. HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI TARAFINDAN YURTDIŞINDA İHRAÇ EDİLEN EUROBOND'LARIN ALIM SATIM KAZANÇLARI	-Kurumlar Vergisi, % 33) (2)	-İşlem Türkiye'de yapılmışsa, veya ödeme Türkiye'de yapılmışsa kazançlar Türkiye'de vergilendirilir. (Bu durumda %33 oranında kurumlar vergisi ve karın ana merkeze aktarılan kısmı üzerinde fon payı dahil %10 oranında gelir vergisi stopajı hesaplanacaktır.) (3) (2) -Kur farkından doğan kazançlar vergiye tabi değildir.
ÖZEL SEKTÖR TAHVİLİ (TAHVİL, VARLIĞA DAYALI MENKUL KIYMET, FİNANSMAN BONOSU) FAİZ GELİRİ	-Stopaja tabi, %10 (9) -Kurumlar Vergisi, % 33) (2)	-Stopaja tabi, %10 (9) (2) -Kurumlar Vergisine tabi değil. - Stopaj nihai vergidir.

ÖZEL SEKTÖR TAHVİLİ (TAHVİL, VARLIĞA DAYALI MENKUL KIYMET, FİNANSMAN BONOSU) ALIM SATIM KAZANÇLARI	-Kurumlar Vergisi, % 33) (2)	-Kurumlar Vergisi, % 33) (3) (2) - Karın ana merkeze aktarılan kısmı %10 oranında gelir Vergisi stopajına tabi (4) (2) -Kur farkından doğan kazançlar vergiye tabi değil
REPO GELİRLERİ	-Stopaja Tabi, %22) (9) (2) -Kurumlar Vergisi, % 33) (2)	-Stopaja tabi, %22 (9) (2) -Kurumlar Vergisine tabi değil. - Stopaj nihai vergidir.
MEVDUAT FAİZLERİ	-Stopaja Tabi (9) (11) (2) TL Vadesiz ve İhbarlı Hesaplar, %18 TL 3 aya kadar (3 ay dahil) vadeli hesaplar, %18 TL 6 aya kadar (6 ay dahil) vadeli hesaplar, %16 TL 1 yıla kadar vadeli hesaplar, %12 TL 1 yıl ve daha uzun vadeli hesaplar, %7 DTH vadesiz, %24 DTH 1 yıla kadar vadeli hesaplar, %24 DTH 1 yıldan uzun vadeli hesaplar, %18 -Kurumlar Vergisi,% 33	-Stopaja tabi. (9) (12) (2) TL Vadesiz ve İhbarlı Hesaplar, %18 TL 3 aya kadar (3 ay dahil) vadeli hesaplar, %18 TL 6 aya kadar (6 ay dahil) vadeli hesaplar, %16 TL 1 yıla kadar vadeli hesaplar, %12 TL 1 yıl ve daha uzun vadeli hesaplar, %7 DTH vadesiz, %24 DTH 1 yıla kadar vadeli hesaplar, %24 DTH 1 yıldan uzun vadeli hesaplar, %18 -Kurumlar Vergisine tabi değil. - Stopaj nihai vergidir.
(A)TİPİ , (B) TİPİ MENKUL KIYMET YATIRIM FONLARI KAR PAYLARI	-Kurumlar Vergisi, % 33 (13) (2)	Beyan Edilmez.
GAYRİMENKUL YATIRIM FONU VE RİSK SERMAYESİ YATIRIM FONU KAR PAYI	-Kurumlar Vergisi, % 33 (2)	Beyan Edilmez.
(A) TİPİ (B) TİPİ MENKUL KIYMET YATIRIM ORTAKLIKLARI İLE GAYRİMENKUL VE RİSK SERMAYESİ YATIRIM ORTAKLIKLARI KAR PAYLARI	-Kurumlar Vergisi, % 33 (14) (2)	Beyan Edilmez.

	TAM MÜKELLEF GERÇEK KİŞİ	DAR MÜKELLEF GERÇEK KİŞİ
HİSSE SENEDİ TEMETTÜ GELİRİ	-Tam mükellef kurumlardan elde edilenlerin 1/2 si gelir vergisinden istisna. (GVK'nun Geçici 62 nci maddesinde belirtilenler hariç) (16) -Stopaja tabi tutulmuş,diğer menkul sermaye iratları, gayrimenkul sermaye iratları ve birden fazla işverenden alınmış ücretlerle birlikte (2004 yılı için) 14 milyar TL'yi aşarsa gelirin tamamı beyan edilir. (1)	-Beyan edilmez - Dar mükellef kişiye kar dağıtımı yapan kurum tarafından %10 oranında stopaj yapılır.(2) (GVK'nun Geçici 62 nci maddesinde belirtilenler hariç) (16)

<p>HİSSE SENEDİ ALIM SATIM KAZANCI</p>	<p>-İvazsız olarak iktisap edilenler ile İMKB'de işlem gören ve 3 aydan fazla elde tutulanlar vergiye tabi değil. (5) - IMKB de işlem görmeyenlerden tam mükellef kurumlara ait olup 1 yıldan fazla elde tutulanlar vergiye tabi değil. -İktisap bedeli, sadece, elden çıkarılan ay hariç olmak üzere TEFE artış oranıyla endekslenebilir. -Enflasyon indirimi uygulanmaz. - Alım satım zararları, alım satım karlarına mahsup edilir. (17) -Diğer menkul kıymet alım satım kazançlarıyla birlikte (2004 yılı için) 12 milyar TL'yi aşarsa, aşan kısım beyan edilir. (1)</p>	<p>-İvazsız olarak elde edilenler ile İMKB'de işlem gören ve 3 aydan fazla elde tutulanlar vergiye tabi değil. (5) - IMKB de işlem görmeyenlerden tam mükelleflere ait olup (1) yıldan fazla elde tutulanlar vergiye tabi değil. - Kur farkından doğan kazançlar vergiye tabi değil. - Diğer menkul kıymet alım-satım kazançlarıyla birlikte 12 milyar TL'yi aşarsa, aşan kısım beyan edilir. (7)</p>
<p>DEVLET TAHVİLİ, HAZİNE BONOSU FAİZ GELİRLERİ (TL)</p>	<p>- Stopaja tabi (% 0) (8) - Enflasyon indirimi uygulanır. (6) -İndirimden sonraki tutar, stopaja tabi tutulmuş,diğer menkul sermaye iratları, gayrimenkul sermaye iratları ve birden fazla işverenden alınmış ücretlerle birlikte (2004 yılı için) 14 milyar TL'yi aşarsa gelirin tamamı beyan edilir. (1) - 26.07.2001 - 31.12.2004 tarihleri arasında ihraç edilen Hazine Bonosu ve Devlet Tahvilleri'nden elde edilen faiz gelirlerinin indirim oranı uygulamasından sonra, alım-satım kazançlarının ise endeksleme uygulamasından sonra kalan tutarları toplamının 156.505.290.000 TL'si (2004 yılı için), gelir vergisinden istisna edilmiştir. (15)</p>	<p>-Stopaja tabi (%0) (8) -Stopaj nihai vergidir. -Beyan edilmez.</p>
<p>DEVLET TAHVİLİ, HAZİNE BONOSU ALIM SATIM KAZANÇLARI (TL)</p>	<p>-İktisap bedeli elden çıkarılan ay hariç olmak üzere TEFE artış oranında artırılabilir. -Enflasyon indirimi uygulanmaz. - Alım satım zararları, alım satım karlarına mahsup edilir. (17) - Diğer menkul kıymet alım satım kazançlarıyla birlikte 12 milyar TL'yi aşarsa, aşan kısım beyan edilir. -26.07.2001 - 31.12.2004 tarihleri arasında ihraç edilen Hazine Bonosu ve Devlet Tahvilleri'nden elde edilen faiz gelirlerinin indirim oranı uygulamasından sonra, alım-satım kazançlarının ise endeksleme uygulamasından sonra kalan tutarları toplamının 156.505.290.000 TL'si (2004 yılı için), gelir vergisinden istisna edilmiştir. (15)</p>	<p>-Kur farkından doğan kazançlar vergiye tabi değil -Diğer menkul kıymet alım satım kazançlarıyla birlikte 12 milyar TL'yi aşarsa, aşan kısım beyan edilir. (7) (18) -26.07.2001 - 31.12.2004 tarihleri arasında ihraç edilen Hazine Bonosu ve Devlet Tahvilleri'nden elde edilen alım-satım kazançlarının 156.505.290.000 TL'si (2004 yılı için), gelir vergisinden istisna edilmiştir. (15)</p>
<p>T.C.HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI TARAFINDAN İHRAÇ EDİLEN DÖVİZ CİNSİNDEN VE DÖVİZE ENDEKSLİ TAHVİL VE BONOLARIN FAİZ GELİRLERİ</p>	<p>- Stopaja tabi (% 0) (8) - İtfa sırasında oluşan ana para kur farkı veya endeks farkı gelir sayılmaz. - Enflasyon indirimi uygulanmaz. -Stopaja tabi tutulmuş,diğer menkul sermaye iratları, gayrimenkul sermaye iratları ve birden fazla işverenden alınmış ücretlerle birlikte (2004 yılı için) 14 milyar TL'yi aşarsa gelirin tamamı beyan edilir. (1)</p>	<p>-Stopaja tabi (%0) (8) -Stopaj nihai vergidir. -Beyan edilmez.</p>

	- 26.07.2001 – 31.12.2004 tarihleri arasında ihraç edilen Hazine Bonosu ve Devlet Tahvilleri'nden elde edilen faiz gelirlerinin, bunlardan sağlanan alım-satım kazançları ile birlikte toplamının, 156.505.290.000 TL'si (2004 yılı için), gelir vergisinden istisna edilmiştir. (15)	
T.C.HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI TARAFINDAN İHRAÇ EDİLEN DÖVİZ CİNSİNDEN VE DÖVİZE ENDEKSLİ TAHVİL VE BONOLARIN ALIM SATIM KAZANÇLARI	- Alım satım kazancı Türk Lirası bazında hesaplanır. - İktisap bedeli elden çıkarılan ay hariç olmak üzere TEFE artış oranında artırılabilir. - Enflasyon indirimi uygulanmaz. - Alım satım zararları, alım satım karlarına mahsup edilir. (17) - Diğer menkul kıymet alım satım kazançlarıyla birlikte 12 milyar TL'yi aşarsa, aşan kısım beyan edilir. (18) -26.07.2001 - 31.12.2004 tarihleri arasında ihraç edilen Hazine Bonosu ve Devlet Tahvilleri'nden elde edilen alım-satım kazançlarının, faiz gelirleri ile birlikte toplamının, 156.505.290.000 TL'si (2004 yılı için), gelir vergisinden istisna edilmiştir. (15)	-Kur farkından doğan kazançlar vergiye tabi değil -Diğer menkul kıymet alım satım kazançlarıyla birlikte 12 milyar TL'yi aşarsa, aşan kısım beyan edilir. (7) (18) -26.07.2001 - 31.12.2004 tarihleri arasında ihraç edilen Hazine Bonosu ve Devlet Tahvilleri'nden elde edilen alım-satım kazançlarının, 156.505.290.000 TL'si (2004 yılı için), gelir vergisinden istisna edilmiştir. (15)
T.C. HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI TARAFINDAN YURTDIŞINDA İHRAÇ EDİLEN EUROBOND'LARIN FAİZ GELİRLERİ	-Bütçe Kanununa göre stopaja tabi değil. -İfta sırasında oluşan anapara kur farkı gelir sayılmaz. -Enflasyon indirimi uygulanmaz. -Elde edilen faiz gelirlerinin tamamının beyan edilmesi gerekmektedir. -26.07.2001 – 31.12.2004 tarihleri arasında ihraç edilen Eurobond'lardan elde edilen faiz gelirlerinin, bunlardan sağlanan alım-satım kazançları ile birlikte toplamının, 156.505.290.000 TL'si (2004 yılı için), gelir vergisinden istisna edilmiştir. (15) -Bu tarihler dışında ihraç edilen Eurobond'lardan 2004 yılında sağlanan, 750 milyon liraya kadar faiz geliri, beyan edilmeyecektir.	- Bütçe Kanununa göre stopaja tabi değil. - Beyan edilmez.
T.C. HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI TARAFINDAN YURTDIŞINDA İHRAÇ EDİLEN EUROBOND'LARIN ALIM SATIM KAZANÇLARI	- Alım satım kazancı Türk Lirası bazında hesaplanır. - İktisap bedeli elden çıkarılan ay hariç olmak üzere TEFE artış oranında artırılabilir. - Enflasyon indirimi yapılamaz. - Alım satım zararları, alım satım karlarına mahsup edilir.(17) - Diğer menkul kıymet alım satım kazançlarıyla birlikte 12 milyar TL'yi aşarsa, aşan kısım beyan edilir. (18) - 26.07.2001 - 31.12.2004 tarihleri arasında ihraç edilenlerden elde edilen alım-satım kazançlarının, faiz gelirleri ile birlikte toplamının 156.505.290.000 TL'si (2004 yılı için), gelir vergisinden istisna edilmiştir.(15)	- İşlem Türkiye'de yapılmışsa veya ödeme Türkiye'de yapılmışsa kazançlar Türkiye'de vergilendirilir. - Kur farkından doğan kazançlar vergiye tabi değildir. (7) - 26.07.2001 - 31.12.2004 tarihleri arasında ihraç edilenlerden elde edilen alım-satım kazançlarının, 156.505.290.000 TL'si (2004 yılı için), gelir vergisinden istisna edilmiştir. (15)
ÖZEL SEKTÖR TAHVİLİ (TAHVİL, VARLIĞA DAYALI	- Stopaja tabi, %10 (9) (2) - Enflasyon indirimi uygulanır. (6) -İndirimden sonraki tutar, stopaja tabi	-Stopaja tabi, %10) (9) (2) -Stopaj nihai vergidir. -Beyan edilmez.

MENKUL KIYMET, FİNANSMAN BONOSU) FAİZ GELİRİ	tutulmuş,diğer menkul sermaye iratları, gayrimenkul sermaye iratları ve birden fazla işverenden alınmış ücretlerle birlikte (2004 yılı için) 14 milyar TL'yi aşarsa gelirin tamamı beyan edilir. (1)	
ÖZEL SEKTÖR TAHVİLİ (TAHVİL, VARLIĞA DAYALI MENKUL KIYMET, FİNANSMAN BONOSU) ALIM SATIM KAZANÇLARI	- İktisap bedeli elden çıkarılan ay hariç olmak üzere TEFE artış oranında artırılabilir. - Enflasyon indirimi uygulanmaz. - Alım satım zararları, alım satım karlarına mahsup edilir.(17) -Diğer menkul kıymet alım satım kazançlarıyla birlikte 12 milyar TL'yi aşarsa, aşan kısım beyan edilir.	-Kur farkından doğan kazançlar vergiye tabi değil. -Diğer menkul kıymet alım satım kazançlarıyla birlikte 12 milyar TL'yi aşarsa, aşan kısım beyan edilir. (7)
REPO GELİRLERİ	-Stopaja tabi, %22 (2) -Beyan edilmez (10)	-Stopaja tabi, %22 (2) -Stopaj nihai vergidir. -Beyan edilmez.
MEVDUAT FAİZLERİ	-Stopaja tabi (9) (2) TL Vadesiz ve İhbarlı Hesaplar, %18 TL 3 aya kadar (3 ay dahil) vadeli hesaplar, %18 TL 6 aya kadar (6 ay dahil) vadeli hesaplar, %16 TL 1 yıla kadar vadeli hesaplar, %12 TL 1 yıl ve daha uzun vadeli hesaplar, %7 DTH vadesiz, %24 DTH 1 yıla kadar vadeli hesaplar, %24 DTH 1 yıldan uzun vadeli hesaplar, %18 - Beyan edilmez (10)	-Stopaja Tabi (9) (2) TL Vadesiz ve İhbarlı Hesaplar, %18 TL 3 aya kadar (3 ay dahil) vadeli hesaplar, %18 TL 6 aya kadar (6 ay dahil) vadeli hesaplar, %16 TL 1 yıla kadar vadeli hesaplar, %12 TL 1 yıl ve daha uzun vadeli hesaplar, %7 DTH vadesiz, %24 DTH 1 yıla kadar vadeli hesaplar, %24 DTH 1 yıldan uzun vadeli hesaplar, %18 -Stopaj nihai vergidir. -Beyan edilmez.
(A)TİPİ , (B) TİPİ MENKUL KIYMET YATIRIM FONLARI KAR PAYLARI	Beyan edilmez. (10)	Beyan Edilmez.
GAYRİMENKUL YATIRIM FONU VE RİSK SERMAYESİ YATIRIM FONU KAR PAYI	-Enflasyon indirimi uygulanır. (6) -İndirimden sonraki tutar, stopaja tabi tutulmuş,diğer menkul sermaye iratları, gayrimenkul sermaye iratları ve birden fazla işverenden alınmış ücretlerle birlikte (2004 yılı için) 14 milyar TL'yi aşarsa gelirin tamamı beyan edilir. (1)	Beyan Edilmez.
(A) TİPİ (B) TİPİ MENKUL KIYMET YATIRIM ORTAKLIKLARI İLE GAYRİMENKUL VE RİSK SERMAYESİ YATIRIM ORTAKLIKLARI KAR PAYLARI	-Enflasyon indirimi uygulanır. (6) -İndirimden sonraki tutar, stopaja tabi tutulmuş,diğer menkul sermaye iratları, gayrimenkul sermaye iratları ve birden fazla işverenden alınmış ücretlerle birlikte (2004 yılı için) 14 milyar TL'yi aşarsa gelirin tamamı beyan edilir. (1)	Beyan Edilmez.

(*) Dar mükellef kurumlara ilişkin açıklamalar, Türkiye’de işyeri ve daimi temsilcisi bulunmayan dar mükellef kurumlar için geçerlidir.

(1) Gelir Vergisi oranları

2004 yılında gerçek kişilerin gelirlerinin vergilendirilmesinde kullanılacak gelir vergisi tarifesi, Gelir Vergisi Kanunu’nun 103 ve Mükerrer 123 üncü maddelerinin verdiği yetkiye dayanılarak Bakanlar Kurulu’nca, aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

Gelir Dilimi	Vergi Oranı (%)
6 milyar liraya kadar	20
14 milyar liranın 6 milyar lirası için 1,2 milyar, kalan kısmı için	25
28 milyar liranın 14 milyar lirası için 3,2 milyar, kalan kısmı için	30
70 milyar liranın 28 milyar lirası için 7,4 milyar, kalan kısmı için	35
140 milyar liranın 70 milyar lirası için 22,1 milyar, kalan kısmı için	40
140 milyar liradan fazlasının 140 milyar lirası için 50,1 milyar, kalan kısmı için	45

Ücret gelirlerinin vergilendirilmesinde, yukarıdaki tarifede yer alan vergi oranları 5 puan indirilmek suretiyle uygulanır.

Yukarıdaki tarifenin ikinci gelir diliminde yer alan tutarı aşmaması koşuluyla, Türkiye’de tevkifata tutulmuş olan; menkul sermaye iratları beyana tabi değildir.

(2) 01.01.2004 ten itibaren fon payı kesintisi yapılmayacaktır. 2003 yılı vergilendirme dönemine ilişkin olarak 1.1.2004’ten sonra verilmesi gereken yıllık gelir ve kurumlar vergisi beyannamelerinde hesaplanan vergiler üzerinden ayrıca fon payı hesaplanmayacaktır.

(5035 sayılı Kanun ile Kurumlar Vergisi Kanunu’na eklenen Geçici 32. madde hükmü uyarınca 2004 yılında uygulanacak Kurumlar Vergisi oranı % 33’dür. Bu oran, 2004 yılına ilişkin geçici vergilendirme dönemlerinde de uygulanacaktır)

(3) Dar mükellef kurumların, Türkiye’de elde ettikleri kazançlar sadece menkul kıymet alım satım ibaret ise alım satım kazancı yabancı kurum veya Türkiye’de namına hareket eden kimse tarafından kazancın elde edildiği tarihten itibaren 15 gün içinde özel beyanname ile beyan edilir.

(4) Kurumlar Vergisi Kanunu uyarınca yıllık veya özel beyanname veren dar mükellef kurumların indirim ve istisnalar öncesi kurum kazancından kurumlar

vergisi düşüldükten sonra kalan kısmın ana merkeze aktarılan kısmı üzerinden gelir vergisi stopajı yapılır. Stopaj oranı %10'dur.

- (5) Gelir Vergisi Kanunu'nun mükerrer 80inci maddesi hükmü ile, 2004 yılı başından itibaren geçerli olmak üzere, ivazsız olarak iktisap edilenler, İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında işlem gören hisse senetlerinden üç aydan daha fazla süre elde tutulanların alım satımından sağlanan kazançlar gelir vergisinden müstesna tutulmuştur. 4842 sayılı Kanunla, bu kapsama, tam mükellef kurumlara ait olup bir yıldan fazla süre elde tutulan hisse senetlerinin alım satımından sağlanan kazançlar da dahil edilmiştir.

$$(6) \text{ İndirim Oranı} = \frac{\text{Yeniden Değerleme Oranı}}{\text{Devlet Tahvili Hazine Bonosu İhalelerindeki Ort. Bileşik Faiz}}$$

Bu oran her yıl Maliye Bakanlığı'nca ilan edilmektedir.

Menkul kıymet alım-satım kazançları ile döviz cinsinden, dövize veya başka bir değere endeksli tahvillerden elde edilen faiz gelirleri için indirim oranı uygulanmaz.

- (7) Dar mükellef gerçek kişilerin menkul kıymet alım satım kazançları ve stopaja tabi tutulmamış olan menkul sermaye iratları, daimi temsilcileri ya da yabancı kişiye kazanç sağlayanlar tarafından (15) gün içinde münferit beyanname ile beyan edilmesi gerekir.
- (8) 01.10.1998 tarihinden sonra ihraç edilen Hazine Bonosu ve Devlet Tahvilleri faiz gelirleri ile, TKİ ve KOİ tarafından çıkarılan menkul kıymetlerin faiz gelirleri üzerinden yapılacak stopaj oranı %0'dır.
- (9) Bu stopaj hesaplanan kurumlar vergisinden mahsup edilir. Dar mükellef gerçek kişi ve kurumlar için söz konusu stopaj nihai vergidir. Tam mükellef gerçek kişiler, gelir vergisi beyannameyi vermeleri halinde, stopajın indirim oranı uygulandıktan sonra kalan kısmı hesaplanan gelir vergisinden mahsup edilir, beyanname verilmemesi halinde stopaj nihai vergi olur.
- (10) 01.01.1999-31.12.2004 tarihleri arasında elde edilen ve stopaj yoluyla vergilendirilen mevduat faizleri ve repo gelirleri ile menkul kıymet yatırım fonlarından elde edilen kar payları ve Özel Finans Kurumlarınca ödenen kar payları için beyanname verilmeyecektir. Söz konusu gelirler, sürenin uzatılması yönünde yeni bir düzenleme yapılmadığı takdirde, 01.01.2005 tarihinden itibaren beyana tabi hale gelecektir.

- (11) Tam mükellef statüsündeki bankaların elde ettiği mevduat faiz gelirleri için stopaj oranı (0)'dır.
- (12) Yabancı bankaların Türkiye'deki şubelerinin elde ettiği mevduat faiz gelirleri için stopaj oranı (0)'dır.
- (13) Portföyünün en az %51'i Türkiye'deki şirketlerin hisse senetlerinden oluşan yatırım fonlarının katılma belgeleri alış bedeliyle, diğer yatırım fonu katılma belgeleri ise borsa rayici ile değerlendirilir.
- (14) Söz konusu yatırım ortaklıklarının hisse senetleri alış bedeli ile değerlendirilir.
- (15) 24.10.2001 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 4710 sayılı Kanunla Gelir Vergisi Kanunu'na eklenen (4783 sayılı Kanunla değişik) Geçici 59 uncu madde hükmü ile, 26.07.2001-31.12.2004 tarihleri arasında ihraç edilen Hazine Bonosu ve Devlet Tahvillerinden elde edilen faiz gelirleri ve bunların alım satımından sağlanan kazançların 2001 yılında 50 milyar lirası, (2004 yılında 156.505.290.000 TL) izleyen yıllarda da, bu tutarın her yıl yeniden değerlendirilme oranında artırılması suretiyle bulunacak tutara kadar olan kısmı, 2006 yılı sonuna kadar, gelir vergisinden istisna edilmiştir.

Maliye Bakanlığı'nca mükelleflere verilen yazılı görüşlerde, dış borçlanma programı çerçevesinde yabancı para cinsinden ihraç edilen Devlet Tahvillerinin (eurobond) GVK Geçici 59 uncu maddede sözü edilen Devlet Tahvili ve Hazine Bonosu kapsamında olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle, Eurobond'lardan elde edilen gelirlere de, 156.505.290.000 TL'lik (2004 yılı için) istisna uygulanabilecektir. Ancak, istisna uygulanacak Eurobond faiz ve alım-satım gelirlerinin beyanında hangi sınırın dikkate alınması gerektiği konusunda Maliye Bakanlığı'nın açıklamasına ihtiyaç vardır. Çünkü, Eurobondlar, tevkifata tabi olmadıkları için 14 milyar liralık beyan sınırına, istisna uygulamasına tabi tutuldukları için de 750 milyon liralık beyan sınırına tabi olmayacaklardır.

- (16) 4842 sayılı Kanunun Geçici 62 nci maddesi hükmü uyarınca, 31.12.1998 ve önceki tarihlerde sona eren hesap dönemleri karlarının dağıtımından elde edilen kar payları gelir vergisinden istisnadır.

Aynı madde hükmü ile, gerçek kişilerce 31.12.2002 tarihinden önce sona eren hesap dönemlerine ilişkin olup vergiden istisna edilen kazançlar ile GVK'nun Geçici 61 inci maddesi hükmü çerçevesinde, eski teşvik belgeleri kapsamında yatırım indiriminden yararlandırılan kazançlardan dağıtılan temettülerden elde edilen kar payının net tutarına elde edilen kar payının 1/9'u eklendikten sonra bulunan tutarın

yarısı vergiye tabi gelir olarak dikkate alınır. Bu gelirler ile ilgili olarak yıllık beyanname verilmesi halinde, beyannameye intikal ettirilen tutarın 1/5 i beyanname üzerinden hesaplanan gelir vergisinden mahsup edilir.

(17) Alım satım karlarının alım satım kazançlarına mahsup edilmesine ilişkin olarak kanunda herhangi bir hüküm yer almamasına rağmen Maliye Bakanlığı basın açıklaması ile söz konusu mahsubun yapılabileceğini belirtmiştir.

SONUÇ

Sanayi devrimi ile başlangıçta ulusal bazda işletmeler faaliyette bulunurken, sonrasında uluslar arası, çok uluslu ve ulus ötesi işletmelerin ekonomik alanda da yer edindikleri, globalleşme ile beraber günümüzde inanılmaz boyutlara ulaşan bir uluslar arası yabancı sermaye trafiğinin ekonomik gelişmeleri ve değişimleri etkilediğini söylemek mümkün olmuştur.

Günümüzün küreselleşen dünyasında gerek sanayileşmiş ve gelişmesini tamamlamış ülkeler, gerekse gelişme yolunda olan ülkeler yabancı sermaye olarak ifade yatırımları kendilerine çekebilmek için büyük çaba harcamaktadırlar. Bunun sebebi, yabancı sermayenin bu ülkelerin ekonomilerine sağlamış olduğu sermaye (dış kaynak), yeni teknoloji, modern know-how, yönetim becerisi (management), istihdam katkısı, pazarlama katkısı ve verimlilik etkisi gibi yararlarıdır. Ancak devrim içindeki koşullar sonucunda, yabancı sermayenin yeni yararları da ortaya çıkmıştır. Yukarıda da bahsedilen klasik yararların yanında; günümüzde yabancı sermaye, gelişen yeni şartlara bağlı olarak ihtiyaç duyulan, gelişmiş ve sermaye ihraç eden ülkelerin siyasi ve ekonomik desteğini, ülkeler için promosyonu (tanıtım), globalleşmeyi (dışa açılım), çevresel koruma ve insan kaynaklarının geliştirilmesini beraberinde getirmektedir.

Yabancı sermayenin ülkeye sağladığı bu yararları maksimize edebilmek için, ev sahibi ülkenin çıkarları ile yabancı sermayeli kuruluşların çıkarları arasında akılcı bir denge kurmak; diğer bir ifade ile gelecek yabancı sermayenin ülke ekonomisinde yaratacağı katma değer ile yatırımcıların elde edeceği faydaların ülke ekonomisine yükleyeceği olumsuz etkilerin karşılıklı analizinin yapılması gerekmektedir.

Türkiye gibi gelişme yolunda olan ülkelerde ekonomik sorunların başında “kaynak yetersizliği” gelmektedir. Çünkü, ekonomik kalkınma için yatırım yapılması bir zorunluluktur. Yatırım olmadan kalkınma (gelişme) sağlanamaz, üretim artmaz. Bu sebeple yatırımlar ekonominin kalkınma sürecinde büyük bir öneme sahiptir.

Türkiye'nin 2004 yılı ocak-temmuz dönemi ödemeler dengesi gelişmeleri incelendiğinde²¹³ 2004 yılının Ocak-Temmuz döneminde finans hesaplarında gerçekleşen net sermaye girişi, bir önceki yılın aynı dönemine göre % 190,6 artışla 8.695 milyon ABD doları olmuştur. Doğrudan yatırımlar kalemi altında, Türkiye'deki yabancı sermayeli şirketlerin yurtdışındaki ortaklarından kullandıkları

²¹³ <http://www.tcmb.gov.tr>

kredileri ve yurtdışında yerleşik kişilerin Türkiye’de gerçekleştirdikleri gayrimenkul alımlarını da içeren yurtdışında yerleşik kişilerin yurtiçinde yaptıkları net yatırımlar, bir önceki yılın Ocak-Temmuz döneminde 582 milyon ABD doları olarak gerçekleşirken bu yılın aynı döneminde 1.800 milyon ABD dolarına ulaşmıştır. Bu tutarın 918 milyon ABD doları, 250 milyon ABD doları Temmuz ayına ilişkin tahmin olmak üzere, yurtdışında yerleşik kişilerin Ocak-Temmuz 2004 döneminde Türkiye’de gerçekleştirdikleri net gayrimenkul alımlarından oluşmaktadır. Türkiye’deki yabancı sermayeli şirketlerin yurtdışındaki ortaklarından kullandıkları kredilerin net tutarı ise 184 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiştir.

Yurtiçinde yerleşik kişilerin yurtdışında yaptıkları net yatırımlarda ise 2003 yılı Ocak-Temmuz döneminde net 238 milyon ABD doları, 2004 yılının aynı döneminde de net 457 milyon ABD doları artış gerçekleşmiştir. Sonuç itibariyle, 2004 yılı Ocak-Temmuz döneminde doğrudan yatırımlar kaleminde net 1.343 milyon ABD doları giriş gerçekleşmiştir.

Portföy yatırımları kalemi incelendiğinde ise, 2003 yılı Ocak-Temmuz döneminde 617 milyon ABD doları net sermaye girişi gerçekleşen bu kaleminde 2004 yılının aynı döneminde 3.055 milyon ABD doları net sermaye girişi bulunduğu görülmektedir. Alt kalemler itibariyle incelendiğinde, varlıklar başlığı altında, yurtiçinde yerleşik kişilerin yurtdışında menkul değer alım-satımları 2003 Ocak-Temmuz döneminde 383 milyon ABD doları net alımla, 2004 yılı Ocak-Temmuz döneminde ise 117 milyon ABD doları net satımla sonuçlanmıştır. Portföy yatırımları kaleminin yükümlülükler bölümünde hükümet, 2000 yılında yurtdışına ihraç edilmiş tahvilin 509 milyon ABD doları tutarında anapara geri ödemesini Temmuz ayında gerçekleştirmiş, neticede Ocak - Temmuz dönemi için net borçlanma tutarı 230 milyon ABD doları olmuştur. Yurtdışında yerleşik kişiler, Temmuz ayında hisse senedi piyasasında 90 milyon ABD doları ve devlet iç borçlanma senetleri piyasasında 616 milyon ABD doları net alım gerçekleştirmişlerdir. 2004 yılının Ocak-Temmuz döneminde ise söz konusu piyasalarda sırasıyla 568 milyon ve 2.140 milyon ABD doları net alım gerçekleşmiştir.

Ticari ve diğer krediler ile mevduatlardan oluşan diğer yatırımlar kaleminde ise, 2003 yılı Ocak-Temmuz döneminde 3.047 milyon ABD doları, 2004 Ocak-Temmuz döneminde de 3.837 milyon ABD doları net giriş gerçekleşmiştir.

Bu sayısal veriler incelendiğinde Türkiye’nin yabancı sermaye yatırımları alanında ciddi bir gelişme gösterdiği izlenimi oluşmaktadır. Oysa bu artışın temelinde söz

konusu dönemde yabancı kaynakların Türkiye’de gayrimenkul edinimlerindeki artıştan kaynaklandığı, ülke kalkınmasına fayda sağlayacak doğrudan yatırımlarda ciddi bir ilerleme olmadığı görülmektedir. Aslında, UNCTAD’ın raporlarına göre de 1991 – 2001 dönemi doğrudan yabancı yatırımlar potansiyel endeksinde 86 nci sırada yer alan Türkiye, aynı dönem doğrudan yabancı yatırımlar performans endeksinde 112 nci sırada yer almıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere Türkiye’nin potansiyeli ile gerçekleştirdiği performans arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Yabancı sermaye girişinin az olmasının pek çok nedeni olmakla birlikte, aşağıda birkaçından bahsetmek mümkündür.

-Uygulanan ekonomik istikrar politikalarının devamlılığının olmaması nedeniyle ileriye dönük uzun vadeli beklentilerin oluşmaması,

-Hükümet politikalarında istikrar olmaması nedeniyle yabancı yatırımcılar için güven tesis edilememesi,

-Bürokrasinin yabancı sermayeyi desteklemekten çok denetleme özelliğine sahip olması,

-Bürokratik işlemlerin aşırı yoğunluğu ve karmaşıklığı; Yabancı sermayeyi ilgilendiren çok fazla sayıda ve sık sık değişen yasal düzenlemeler yabancı yatırımcıları devletle karşı karşıya bırakmakta, dışarıda olumsuz imaj oluşturmaktadır. 2001 yılı FIAS (Yabancı Yatırım Danışmanlık Merkezi) Raporunda, yapılan anket çalışması sonucunda,²¹⁴ yabancı yatırımcılar giriş ve faaliyet süresi ile ilgili problem yaşamadıklarını, ancak şirket kuruluşu ve kayıt aşamasında gereksiz, karmaşık ve uzun formalitelerle karşılaştıklarını ifade etmektedirler.

-Devlet politikası olarak yabancı sermayenin girişinin arttırılması için strateji oluşturulmaması; uygulanan teşvik politikaları sektörel anlamda yabancı yatırımcılar için cazibe oluşturmadığı gibi, belli sektörlerde faaliyet gösteren uluslararası firmalara yönelik tanıtım ve hedefleme çalışmaları bu güne kadar yapılmamıştır.

-Ülkenin yatırım imajını oluşturmaya yönelik tanıtım faaliyetleri ihmal edilmiştir.

-Yabancı sermaye için uygun bir yatırım iklimi oluşturulması amacıyla gerekli bürokratik alt yapının oluşturulmaması. Bu madde ile özellikle yetkilerin bir elde toplanması, işlemlerin basitleştirilmesi, kurumlar arası koordinasyonun sağlanması gibi hususlar amaçlanmaktadır. Türkiye’deki yabancı sermaye uygulamalarının

²¹⁴ <http://www.yased.org.tr>

incelendiği FIAS raporunda, aynı konuda farklı kamu birimlerinin yetkilerinin çatışması nedeniyle bürokratik sıkıntıların yaşandığı, özellikle kamu sağlığı ve çevre koruma konularında sağlık bakanlığı ve çevre bakanlığının yetkilerinin çatıştığı ifade edilmektedir.

- Kayıt Dışı Ekonomi: Türkiye’de yabancıların problemlerinin yerli sermayenin sahip olduğu problemlerden farklı olmadığını da belirtmek gerekir. Ülkenin kurallarına uyan, kanunlara uyum konusunda özenli bu çerçevede kayıt dışı işlemi, istihdamı bulunmayan Ticaret hukuku ve etiğine uygun hareket eden, rekabetin gereklerine uyan sosyal sorumluluğunu müdrük sermayede kayıt dışı ekonominin yarattığı haksız rekabet ortamından muzdariptir.

Yarattığı olumsuz, haksız, yorucu, yıpratıcı koşullar sebebiyle yabancı sermayenin en temel sorunu kayıt dışı ekonomidir. Hiçbir iş adamı, aynı sektörde faaliyet gösteren kayıt dışı istihdamı sebebiyle vergi ve sigorta primi ödemeyen, kayıt dışı satışları sebebiyle Katma Değer Vergisi, Kurumlar Vergisi, Gelir Vergisi ödemeyen bir rakiple baş etmek imkanını bulamaz. Böyle bir rakiple uğraşmak kaybedilecek bir savaşı göze almaktır. Dolayısıyla kayıt dışı ekonominin olduğu bir ülkede yabancı sermaye yaşam alanı göremediği için gelmemektedir.

Kayıt dışı ekonominin yabancı sermaye bakımından yarattığı bir diğer handikap da birleşme ve satın alma işlemlerinde gözlemlenmektedir.

Birleşme ve satın almalarla ilgili yapılan hisse değerlemelerinde kayıt dışı hasılatın nazara alınması mümkün olmamakta bu çerçevede alıcı ve satıcı adaylarının başlangıç noktaları arasındaki uçurumlar işlemleri gerçekleştirilemez boyuta taşımaktadır.

Dolayısıyla kayıt dışı ekonomi bir taraftan yabancı sermayenin Türkiye’de şirket kurmasına, yerli sermaye ile işbirliği yapmasına mani olmakta öbür yandan Türkiye’deki faaliyetlerinde çok ciddi zorluklar yaratmaktadır.

Vergi kanunlarının yanı sıra ekonomiyi düzenleyen tüm kanunlarda gerekli önlemler alınarak denetim mekanizmalarının bu yöndeki çalışmaları güçlendirilerek ve koordine edilerek kayıt dışı ekonominin bir an önce ileri ülkelerle kıyaslanabilir boyuta indirilmesi yabancı sermaye performansının iyileştirilmesinin ön şartı olmaktadır.

- Türkiye’nin yabancı sermaye girişleri konusunda yabancı sermayeye ilişkin yasal düzenlemeler açısından sıkıntıları bulunmakla birlikte, asıl sorun ve sıkıntıların vergi yasalarındaki karmaşık düzenlemelerden doğduğu bilinmektedir. Bu alanda sürekli

olarak bir iyileştirme çabası içinde olursa da, vergi yasalarında bazı yapısal düzenlemeler ve bu düzenlemelerin aşırı karmaşıklığı yabancı sermaye açısından sorun yaratmaya devam etmektedir. Ayrıca, vergi yasalarına ilişkin sık değişiklik yapılması yabancı sermaye açısından en önemli öğelerden biri olan güven konusunda ciddi sarsıntı yaratmaktadır. Vergi yasalarına ilişkin uygulama ve yorum farklılıkları yabancı sermaye getirecek kesimleri ürkütmektedir. Bu bakımdan, zaman geçirmeden yabancı sermayeye dönük vergi yasalarındaki değişik hükümlerin olabilirse bir araya toplanması ve bu alanda olabildiğince güven unsurunu zora sokacak değişikliklere gitmemek yararlı olacaktır. Yabancı sermayeye ilişkin vergisel düzenlemelerin açık, anlaşılır ve basit olması; bu hükümlerin dünyanın belli başlı dillerine çevrilmesi gelecek yabancı sermaye akımları açısından çok özendirici olacaktır.

Ayrıca Türkiye'ye ciddi miktarlarda sermaye girişi olmakla birlikte bu girişler kısa vadeli ve spekülâtif bir mahiyet taşımaktadır ve kalıcılığı bulunmamaktadır. Doğrudan yatırımlar şeklinde ülkeye ciddi bir sermaye girişi olmamaktadır. Doğrudan yatırımlar için uygulanan vergilendirme rejimi ile parasal yatırımlar için uygulanan vergilendirme rejimi arasında ciddi farklar bulunmaktadır. Parasal yatırımlar için uygulanan vergilendirme rejiminin teşvik ve kolaylık üzerine kurulduğunu, bu tür yatırımlar için özel bazı düzenlemelerin devrede olduğunu, buna karşılık doğrudan yatırımlar üzerindeki teşvik sisteminin büyük ölçüde yatırım teşvik belgelerine dayandırıldığını ve bu haliyle teşvik sisteminin kendiliğinden ve kolay işleyen bir mahiyet taşımadığını söylemek mümkündür. Bu çerçevede parasal yatırımlar üzerindeki vergi yükü, doğrudan yatırımlar üzerindeki vergi yükünden daha azdır. Diğer taraftan Türkiye'deki genel sermaye yetersizliği dolayısıyla parasal yatırımlar üzerindeki vergi yükünün büyük ölçüde sermaye kullanıcıları üzerinde kalması beklenmelidir. Ayrıca bu tür yatırımlardan elde edilen gelirlerin vergilendirilmesi genelde tevkifat esasına tabi olduğundan vergilerin yansıtılması çok kolay olmakta ve çoğu zaman tamamı yansıtılabilmektedir. Fakat doğrudan yatırımlarda vergilendirme rejimi genel olarak beyanname esasına dayandığından vergilerin tamamını yansıtmak mümkün değildir. Sonuç olarak, diğer nedenlerin yanı sıra, özel nakdi sermaye üzerindeki vergi yükü doğrudan yatırım gelirlerine göre çok daha az olduğundan Türkiye'de yapılan yabancı sermaye yatırımları parasal yatırımlar şeklinde gelişmektedir.

Yukarıda birkaçından bahsedilen nedenlerden ötürü Türkiye yabancı sermaye

çekme konusunda arzu edilen düzeye gelememiştir. Bu nedenlerin ortadan kaldırılması ve doğrudan yabancı yatırımlar için strateji tespitinden önce gerekli alt yapının sağlanması hayati önem taşımaktadır.

Gerçi Türkiye’de son dönemde gerçekleştirilen yasal düzenlemeler, yabancı sermayenin Türkiye’ye yönelimini artırmak için bir hayli önem taşımaktadır. Öncelikle 4875 sayılı “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” ile 1954 yılından beri yürürlükte bulunan 6224 sayılı “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununu” uygulamaları sona ermiştir. Vergisel alanda ise, 5228 sayılı Kanunla KVK’nun 8 inci maddesine eklenen (9) numaralı bent hükmü ile, tam mükellef kurumların yurt dışı iştirak kazançları ve KVK’nun 8 inci maddesine eklenen (10) numaralı bent hükmü ile tam mükellef kurumların yurt dışında bulunan işyerleri veya daimi temsilcileri aracılığı ile elde ettikleri kazançlar, belli koşullarla kurumlar vergisinden istisna edilmiş; KVK’nun 8 inci maddesine eklenen (11) numaralı bent hükmü ile uluslararası holding yapılanmasını teşvik eden düzenlemeler getirilmiştir. Ayrıca ülkemizde gerçek vergi matrahlarının vergilendirilmesi suretiyle vergi adaletinin sağlanmasına yönelik olarak uzun yıllardır kamu yönetimlerine iletilen talepler, nihayet 5024 sayılı Kanunla karşılık bulmuştur. Kabul edilen Kanunla, işletmelerin mali tablolarının enflasyonun olumsuz etkilerinden arındırılması amacına yönelik olarak düzeltilmesi sağlanmış; Vergi Usul Kanunu’na eklenen Mükerrer 298 inci madde hükmü ile, kazançlarını bilanço esasına göre tespit eden gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerine, mali tablolarını belirli koşullar altında enflasyon düzeltmesine tabi tutma imkanı tanınmıştır.

Diğer önemli bir gelişme ise şirket kurma sürelerinin kısalmasıdır. Dünya Banka’sının özel sektör kredi kolu International Finance Corporation’ın (IFC) raporuna göre 145 ülke arasında yapılan incelemede 2003 yılında Türkiye’de bir şirket kurmak 38 gün sürerken, Ocak 2004 itibariyle bu süre 9 güne inmiş durumdadır.²¹⁵ 2002 yılında ise bu süre 121 gündür. Aynı dönem içinde Türkiye’de uygulanan şirket kurma prosedür sayısı 13’ten 8’e indirilmiş; şirket sicil kaydı için uygulanan 7 prosedür, tek bir prosedüre indirilerek “tek duraklı kayıt sistemi” başlatılmıştır. 2003 yılında Türkiye’de şirket kurmanın resmi maliyeti yıllık kişi başına milli gelirin yüzde 37,1’i iken, bu oran 2004 yılında yüzde 26,4’e gerileyerek neredeyse üçte birlik bir azalma göstermiştir.

²¹⁵ Referans Gazetesi, 06.09.2004

Pek tabi tüm bu veriler, yine de Türkiye'nin yabancı sermaye performansının istenilen düzeyde olmadığını, bu konuda dikkatli stratejilerin oluşturulması gerektiğini göstermektedir. Bu stratejilerin başında da vergi teşviklerinin etkin bir biçimde oluşturulup, istikrarlı ve şeffaf bir yapı içerisinde geliştirilmesi olmalıdır. Böyle bir düzenleme mümkün olan en düşük maliyetle en iyi sonuçlara ulaşılmasını sağlayacak olan etkin teşvik programlarının sağlanması tasarlanması ile gerçekleşebilecektir. Örneğin "vergi tatili" kavramı mevzuatımıza hala kazandırılmamıştır. Vergi tatili için bölge (belli bölgelerde daha uzun, belli bölgelerde hiç tatil vermemek), sektör (belli sektörlerde uzun, diğer sektörlerde daha kısa, belli bölge belli sektörlerde en uzun veya en kısa), başlangıç tarihi (izin alındığı yıldan itibaren, kar edilmeye başlandığı yıldan itibaren), oran (karların tamamını, karların bir oranını veya Kurumlar Vergisi oranını %0'a kadar indirmek, ya da yine sektör, bölge, süre ile ilintili bir şekilde vergi oranından indirim sağlanarak), tutar (getirilen sermaye değerine döviz olarak ulaşıncaya kadar, getirilen sermayenin iki katı, yarısı) yaratılan katma değer sebebiyle karşılaşılan yükler (istihdam üzerinden ödenen vergi ve sosyal güvenlik primlerinin tamamı kadar, beş katı kadar Kurumlar Vergisinden indirim) kullanılan kamusal hizmetler ve mallar için (elektrik, doğal gaz gibi dünya fiyatlarıyla farklı bir fiyatla alınan yine bu mal ve hizmetler için ödenen tutarının bir bölümünün Kurumlar Vergisinden indirimi gibi) yöntemler göz önünde tutulmalıdır. Gerekli düzenlemelere bir örnek de çalışanlarla ilgili düzenlemelerdir. Türkiye'de çalışan yabancıların ücretlerinin bir kısmını vergi dışı bırakılması çok önemli bir teşvik unsurudur. Yabancı yatırımcılar genellikle kurumlardır. Ancak kurumlarda karar mercileri kişilerdir. Bu gerçeğin unutulmaması gerekir. Dolayısıyla, Türkiye'de yatırım yapacak kişilere, Türkiye'deki yatırımlarda çalışacak kişilere kendi ülkelerinden ayrılarak Türkiye'ye gelmelerini teşvik edici şahsi yarar sağlayıcı mekanizmalara ihtiyaç vardır. Birçok ülkede bu tür hükümler vardır. Örneğin Hollanda'da yukarıda belirtildiği gibi işverenler, çalıştırdıkları yabancıların vergiye tabi ücretlerinin %30'u oranında bir tazminatı vergisiz olarak ödeyebilmektedirler. Diğer bazı ülkelerde yabancı uyrukluların sağlık, çocuklarının eğitimi, kendi ülkelerine gitmeleri için kullandıkları seyahat masraflarının vergiden müstesna tutulmasına imkan veren hükümlere yer verilmiştir. Ülkemizde de benzer uygulamalara ihtiyaç vardır. Bütün bu alternatifleri değerlendirilirken dikkate alınması gereken en önemli husus basitlik, netlik ve açıklık olmalıdır.

Geçici vergi oranının %33'e yükseltilmesi ile 4. dönem geçici vergi uygulaması nedeniyle ilgili yıl kurumlar vergisinin önceden tahsil edilmesi sonucu doğmaktadır. Bu durumun önlenmesi için 4. dönem geçici vergi uygulamasının kaldırılması gerekmektedir. Doğrudan ve dolaylı iştirakleri belli bir oranının üstünde olan grup şirketlerinin Kurumlar ve hatta Katma Değer Vergisi beyannamesini konsolide bazda vermelerine imkan sağlanması da önemli bir teşvik unsuru olacaktır.

Bazı yatırımlar ülkenin ekonomik kalkınmasında hayati önemler taşıyabilmektedir. Miktar olarak önemlerinin yanı sıra, sağladıkları istihdam, ihracat, yarattıkları yan sanayi, teknolojik imkanlar sebebiyle kaçırılmaması gereken fırsatlar niteliğindedir. Her ülke, bu tür yatırımları kendine çekmek için arayışlar içindedir. Türkiye bakımından hayati önemi olan projeler örneğin bor tuzları projesi, örneğin altın, örneğin toryum, örneğin İsrail'e su satışı, örneğin Türkiye'nin dünyanın sayılı üretim merkezlerinden birisini oluşturmasını sağlayacak yüksek teknoloji projeleri gibi alanlarda, gerektiğinde projenin tanımı yapılarak adeta ihaleye çıkılıyormuş gibi uluslararası kuruluşlardan teklif alınmasına imkan sağlanacak hukuki alt yapı kurulmalıdır. Örneğin Türkiye'de bor tuzlarının işlenmesi projesine ne kadar yatırım yapacakları, ne kadar istihdam, ihracat, yan sanayii sağlayacakları bu alanda dünya devi olan kuruluşlarla birer birer konuşularak bu yatırımın gerçekleşmesi için hangi teşvikleri isteyecekleri üzerinde mutabakat sağlamaya çalışılmalı en büyük yatırımı en az teşvikle sağlayacak olana proje gerekli şartlar ve teşvikler oluşturularak verilmelidir. Gerekirse bu konuda kanun çıkarılmalıdır. Aynı şekilde mesafe alınmak istenen endüstrilerin Türkiye'ye çekilmesi için yine bu alanın devleri ile bu sektörde Türkiye'de yatırım yapmalarının beklediği belirtilerek yatırım için arayacakları koşullar öğrenilmeli, görüşmelerle, pazarlıklarla projenin Türkiye'ye kazandırılmasına çalışılmalıdır.

Dünyanın dev şirketlerinin yeni yatırım projeleri takip edilmeli, bu projelerin Türkiye'ye kazandırılması için inisiyatif kullanılarak arzuladıkları yatırım olanaklarının Türkiye'de sağlanmasına çalışılmalıdır. Aktif bir yaklaşımla Türkiye'nin mevcut yurtdışı teşkilatı bu hususları gerçekleştirmek üzere eğitilmeli, yetki ve sorumluluk sahibi kılınmalıdır.

Bu kapsamda yabancı sermayeye ilişkin stratejinin oluşturulması sürecinde, gerekli tanıtımı yapacak ve yurt dışında olumlu bir yatırım imajının yaratılması için çalışacak yabancı sermaye için tanıtım faaliyetlerini yapacak bir kurumun bulunması; yabancı yatırımcılara ulaşma, tanıtım, yatırımcılara hukuki ve

ekonomik konularda gerekli bilginin tedariki, bürokratik işlemlerin yerine getirilmesinde işbirliği ve sonrasında danışmanlık gibi pek çok konuda yatırımcılara gerekli desteğin sağlanması gerekmektedir.

Yabancı sermayeye yönelik tanıtım için birinci aşamada yatırım tanıtım ajanslarının kuruluşu ve fonksiyonlarının tespiti yapılmalıdır. Buna yönelik olarak; yatırım politikalarının belirlenmesi ve/veya tavsiyesi, yatırımcılara danışmanlık ve asistanlık hizmetlerinin sağlanması, teşviklerin sunulması ve uygulanması, yatırımcı hedeflemesi ve tanıtım programları ve özelleştirmenin tanıtımı gerekmektedir.

Yabancı sermayeye yönelik tanıtım için ikinci aşamada, yabancı sermaye için bölgesel ve sektörel önceliklerin belirlenmesi gerekmektedir. Bunlar “bölgesel hedefler” (Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Asya&Pasifik, Ortadoğu ve Kuzey Afrika, Orta ve Doğu Avrupa) ve “sektörel hedefler” (temel ürünler, yüksek teknoloji ürünleri, elektronik, biyoteknoloji, tarımsal sanayi, altyapı hizmetleri, hizmet sektörü, stratejik yatırım, ARGE, şirketlerin bölgesel merkezleri, doğal kaynaklar ve madencilik vs.) olarak belirlenmelidir.

Bu konuda üçüncü aşama ise, yatırım cinslerinin belirlenmesi olmalıdır. Yatırımlar; joint venture ve stratejik ortaklıklar, komple yeni yatırımlar (greenfield investment), makina ve teçhizat yatırımları (Brownfield), şirket evlilikleri ve satın almaları ve özelleştirmeler olarak sınıflandırılmalıdır.

Diğer bir aşama ise yatırım öncesi ve sonrası hizmetlerin sağlanmasıdır. Bu kapsamda yabancı yatırımcılar için yerli ortak temini, yerli pazar ile ilgili bilgilendirme, iş dünyası ve şartları hakkında bilgilendirme, yatırım yeri temini, finansal hizmetler hakkında bilgilendirme, dış pazar olanakları hakkında bilgilendirme, ulaştırma imkanları hakkında bilgilendirme, gümrükler ve tarifeler hakkında bilgilendirme, fizibilite etüdü, yasal ortamın tanıtımı, yatırımcılara pazar, yasal koşullar vs. konularda bilgi bankası oluşturulması gibi faaliyetler gerçekleştirilmelidir.

Yabancı sermayeye yönelik tanıtım için son aşamada ise tanıtım araçlarının hayata geçirilmesidir. Uluslararası konferanslar, yabancı yatırımcılara tanıtım amaçlı ziyaretler, uluslararası ticaret ve yatırım fuarlarına katılım, diğer ülkelerde tanıtım misyonları kurulması, dış medyada tanıtım, mektupla davet, web sitesi kurulması sağlanarak tanıtım araçları işlevsel hale getirilmelidir.

Sonuç olarak problemlerin doğru tespiti ve yatırım ortamının uluslar arası standarda kavuşturulması için, maksimum fayda minimum maliyeti sağlayacak teşvik temelli yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Etkin bir tanıtım kampanyası ile, yabancı yatırım girişlerinde, belirtilen hedeflere uygun artışların sağlanması mümkün olacaktır. Küreselleşen dünyada eşit ya da yaklaşık koşullarda yarışan ülkelerin, bu çerçevede yapacağı atılımlar, uluslararası piyasadaki rakip ülkeler karşısında belirgin farklılıklar yaratacağı gibi; bu faydalar ihmal edilerek ortaya konan politikalar neticesinde ülkelerin rekabet ortamında gerilemesi de kaçınılmaz olacaktır.

KAYNAKÇA

A) GENEL YAPITLAR

Anwar Shah , Fiscal Incentives for Investment and Innovation, New York, Oxford University Press, 1995.

Bernard Lewis , What Went Wrong?Western Impact and Middle Eastern Response, London, Phoenix, 2003.

Bruno Solnik , International Investments, Paris, Addison-Wesley Publishing Company, 1996.

David Woodward, The Next Crisis?Direct and Equity Investment in Developing Countries, London, Zed Books Ltd, 2001.

Ernst and Young, “Worldwide Corporate Tax Guide”, Ernst and Young Global Limited, 2003.

Erol İyibozkurt, Uluslar arası İktisat, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 2001.

Esra Ekmekçi, Kurumlar Vergisinde Dar Yükümlülük, İstanbul, Kazancı Kitap Ticaret A.Ş., 1994.

Hayrettin Demircan, Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri, Ankara, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2003.

Jacob.A. Frenkel, Assaf Razin, Efrim Sadka, International Taxation in an Integrated World, London, The MIT Press, 1991.

John H. Dunning and Rajneesh Narula, Foreign Direct investment and Governments, Catalysts for Economic Restructuring, London, Routledge, 1996.

Mehmet Aktaş, Uluslar arası Transfer Fiyatlandırması ve Türk Vergi Mevzuatında Uygulama Olanakları, Ankara, Yaklaşım Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş., 2004.

Mehmet Maç, Kurumlar Vergisi, İstanbul, Denet Yayıncılık A.Ş., 1999.

Michael Lang, The Application of the OECD Model Tax Convention to Partnerships, A Critical Analysis of the Report Prepared by the OECD Committee on Fiscal Affairs, The Hague, Kluwe Law International, 2000.

Mustafa Duran, Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları, Ankara, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2003.

Nazmi Civan, Ekonomik Kalkınma Modeli Olarak Serbest Bölge Olgusu, İstanbul, Aşama Matbaacılık Ltd. Şti., 2003.

OECD, Benchmark Definition of Foreign Direct Investment, Paris, Head of Publication Service OECD, 1999.

OECD, Foreign Direct Investment OECD Countries and Dynamic Economies of Asia and Latin America, Paris, Head of Publication Service OECD, 1995.

OECD, Foreign Investment in Turkey, Changing Conditions under the New Economic Programme, Paris, , Head of Publication Service OECD, 1983.

OECD, Liberalisation of Capital Movements and Financial Servais in the OECD Area, Paris, Head of Publication Service OECD, 1990.

Orhan Tur, Avrupa Birliği-Sermaye Hareketlerinin Serbestleştirilmesi, İstanbul, Beta Basın Yayım Dağıtım A.Ş., 2000.

Ramazan Uludağ, Türkiye’de Yabancı Sermaye Uygulaması, Ankara, Alf Matbaacılık, 1991.

Richard G. Lipsey, Peter O. Steiner ve Douglas D. Purvis, İktisat 1, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi, 1984.

Richard Jankowski, Profits, Taxes and the State, London, Praeger Publisher, 1998.

Rıdvan Karluk, Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, İTO Yayınları, 1983.

T. Güngör Uras, Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, İstanbul, Formül Matbaası, 1979.

Theodore H. Moran, Foreign Direct Investment and Development: The New Policy Agenda for Developing Countries and Economies in Transition, Washington, Institute for International Economics, 1998.

Tuncay Kapusuzoğlu, Vergisel Yönden Transfer Fiyatlandırması, İstanbul, Oluş Yayıncılık A.Ş., 2003.

Yaşar Methibay, Avrupa Topluluğu’nda Vergi Uyumlaştırması ve Türk Kurumlar Vergisi (Avrupa Topluluğu ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme) , Ankara , Turhan Kitabevi, 1996.

Yılmaz Özbacı, Kurumlar Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları, Ankara, Oluş Yayıncılık A.Ş., 2004.

B) MAKALELER

Ahmet Erol, “Yabancı Sermaye (I)”, Mükellefin Dergisi, Sayı 93, 2000, ss. 72-83

Ahmet Erol, “Yabancı Sermaye (II)”, Mükellefin Dergisi, Sayı 94, 2000, ss. 66-80

Ahmet Erol, “Yabancı Sermaye (III)”, Mükellefin Dergisi, Sayı 95, 2000, ss. 120-

Ali Özdin, “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve 4875 Sayılı “Dorudan Yabancı Yatırımlar Kanunu””, Vergi Dünyası, Sayı 267, 2003, ss. 112-119

Ali Tuğlu, “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Bu Yatırımların Vergilendirilmesi -I”, Yaklaşım, Sayı 125, 2003, ss. 104-110

Ali Tuğlu, “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Bu Yatırımların Vergilendirilmesi -II”, Yaklaşım, Sayı 126, 2003, ss. 112-118

Ali Tuğlu, “Yabancı Sermayeli Kurumların Elde Ettikleri Gelirlerin Vergilendirilmesi”, Yaklaşım, Sayı 128, 2003, ss. 108-115

Atilla Bağrıaçık, “Serbest Bölgelerimiz Aracılığı ile 5 Milyar USD’lik İşlem Hacimli Yabancı Sermayeyi Nasıl Ülkemize Getirebiliriz?”, Yaklaşım, Sayı 101, 2001, ss.28-34

Devrim Akalın, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ile Parasal Yabancı Sermaye Yatırımları ve Vergisel Ortamın Karşılaştırılması”, Vergi Dünyası, Sayı 252, 2002, ss. 58-65

Doğan Alantar, “Sıcak Para Hareketleri ve Tobin Vergisi”, Yaklaşım, Sayı 131, 2003, ss. 71-76

Ercan Alptürk, “Yabancı Sermaye Yatırımlarının Vergisel Boyutu”, Vergi Sorunları, Sayı 184, 2004, ss. 21-26

Erkan Yetkinler, “Vergi Cennetleri ve Yabancı Sermayenin Vergi Cenneti Ülkeleri Seçmeleri”, Vergi Dünyası, Sayı 235, 2001, ss. 92-95

Faruk Cömert, “İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye”, Hazine Dergisi, Sayı 13, 2000, ss. 1-13

H.Kürşat Şahin, “Yabancı Sermayeli Şirketlerin Yurtdışındaki Ana Şirkete Ödediği Genel Giderlere Katılım Payı Gider Kaydedilebilir mi?”, Yaklaşım, Sayı 103, 2001, ss. 214-217

İhsan Günaydın, Serkan Benk, “Globalleşmenin Vergi Sistemlerinde Ortaya Çıkarıldığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri-I”, Vergi Sorunları, Sayı 179, 2003, ss. 138-161

Levent Başak, “Yabancı Sermaye Mevzuatına Göre Yurtdışında Yerleşik Kişi, Kurum ve Kuruluşların Türkiye’de Şirket Şeklinde Örgütlenme Modelleri ve Dünyadaki Çeşitli Ülke Örnekleri Gözönünde Bulundurularak Bir Değişiklik Önerisi”, Vergi Sorunları, Sayı 179, 2003, ss. 110-123

M. Bahattin Kulu, “AB Kurumlar Vergisi Müktesabatı, Vergi Yapımız Buna Uyum Durumu ve AB’nin Bu Konuda Yeni Hedefleri”, Vergi Dünyası, Sayı 254, 2002, ss.19-27

Mehmet Çankaya, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler ve Bu Faktörlerin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, Vergi Dünyası, Sayı 270, 2004, ss. 95-98

Mustafa Gürhan Acar, “Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları”, Vergi Dünyası, Sayı 265, 2003, ss.63-69

N. Kemal Uyanık, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları”, Yaklaşım, Sayı 106, 2001, ss. 59-66

Onur Kızılot, “OECD Ülkelerinde Dorudan Yabancı Sermaye Yatırımları”, Yaklaşım, Sayı 128, 2003, ss. 249-253

Selahattin Tuncer, “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları”, Mükellefin Dergisi, Sayı 90, 2000, ss. 100-107

Serkan Benk, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Vergisel Teşvikler”, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, 2004, ss. 1-7.

Şafak Ertan Çomaklı, “Türkiye’de Yabancı Sermaye ve Teşvik Tedbirleri”, Vergi Sorunları, Sayı 145, 2000, ss. 159-171

Türkben Pedük, “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Anayasa’ya Aykırı mı? Uygulama Yönetmeliği Yasal mı?”, Yaklaşım, Sayı 131, 2003, ss. 77-80

C) DİĞER KAYNAKLAR

Bilgin Tiryakioğlu, “Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Uluslar arası Düzenlemeler”, Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri, Ankara, T.C. Merkez Bankası İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü, 2000, ss. 165-181

Cengiz Bahçekapılı, “Türkiye’nin Karşılaştırmalı Üstünlüklerine Göre Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türleri”, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000.

DPT, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, Yayın No DPT2514, 2000.

DPT, “Sermaye Hareketleri ve Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Modellenmesi: Türkiye Örneği”“, Uzmanlık Tezi, Ankara, Yayın No DPT2487, 1998.

Nahit Töre, “Dünyada Yabancı Sermaye Akımları”, Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri, Ankara, T.C. Merkez Bankası İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü, 2000, ss. 73-95

Referans Gazetesi, 06.09.2004

TOBB, “Vergide Global Eğilimler, AB ve Türk Vergi Sistemi”, Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara, 2001.

D) İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.hazine.gov.tr>

<http://www.ifc.org>

<http://www.tcmb.gov.tr>

<http://www.unctad.org>

http://www.unctad.org/en/docs//iteipcmisc3_en.pdf. United Nations Conference On Trade And Development Geneva, “Tax Incentives And Foreign Direct Investment - A Global Survey”, Asit Advisory Studies, United Nations, New York And Geneva, No. 16, 2000,

<http://www.vergidegundem.com>

<http://www.vergidegundem.com>. Sirküler 2004/147

<http://www.vergidegundem.com>. Sirküler 2004/025

<http://www.yased.org.tr>

Doc. Dr. Aaham İzel

Prof. Dr. Aykut Herdem

[Handwritten signature]

Doc. Dr. Ömer Feyzi

[Handwritten signature]

Doc. Dr. İdil KAYA
Galatasaray Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Müdürü

